SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT VI · AKKELTE'NİN UYANIŞI VE BÜYÜK GÖÇ

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT VI

Bölüm 1 · Manas'ın Suretindeki Süvari
Bölüm 2 · Akkelte'nin Uyanışı
Bölüm 3 · Ananın Duası, Atanın Yurdu

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 52.184–62.550 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Manas'ın Suretindeki Süvari	Cilt VI — bu ciltte
2	Akkelte'nin Uyanışı	Cilt VI — bu ciltte
3	Ananın Duası, Atanın Yurdu	Cilt VI — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

MANAS'IN SURETINDEKI SÜVARI

Kardıgaç ağabeyini görmeye gelmiştir; fakat Bakay'ın ağzından dökülen, on iki yıldır saklı duran ölüm haberidir: Manas göçmüş, Beecin seferi Almambet'i, Çubak'ı, yirmisindeki Sırgak'ı, Serek'i ve nice çoroyu yutmuştur — bir zamanlar dev Döñgö'nün başını Oykuma ile uçuran Çubak da artık yoktur. Baygın düşen Kardıgaç'ı Bakay, Kökötöy aşında evliyalar toplanıp dua ederken kutlu Koşoy'un alkışıyla Semetey'in dünyaya gelişini anlatarak avutur. Kardıgaç altı haramı ve dönek kırk çoroyu kırıp geçirmek ister; ama Semetey akraba kanı dökmenin dedikoduya ve Tanrı kahrına yol açacağını söyleyip halasını yeminlerle yurduna uğurlar — o ise görünmeden dolaşıp yetimi kollamayı sürdürür. Ürbüs'te hanlık taslayıp Manas'ı küçümseyen Köböş'ün meclisinde Şuutu ile Irçı-uul hakikati haykırır; kılık değiştirmiş Bakay'ı tanıyan Şuutu, on iki hayvanlı yıl hesabıyla dönüş yılının geldiğini ispatlar, haramların elindeki mirası bir bir sayar ve kurnaz bir hile tasarlar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bakay, Abıke ile Köböş önderliğindeki altı haram ve "Köböş!" diye uran çağıran dönek kırk çoro (başları Kırgılçal ile Tazbaymat) durdukça Talas'ın Semetey'e yurt olmayacağını söyler.
- Cakıp'ın atı Telküröñ'e binip Semetey'in mızrağını kıran korkulu süvari, Manas'ın öz kız kardeşi, savaşçı kız Kardıgaç çıkar; atı Telkızıl vurulunca dev Ilama'ya tutsak düşmüş, sonra Manas'ın eliyle Celpiniş'li Carmanas'a verilmiştir.
- Bakay, Manas'ın on iki yıl önce öldüğünü, Beecin seferinde Almambet, Çubak, yirmi yaşındaki Sırgak, Serek ve nice çoronun düştüğünü açıklar; Akkula da vurulmuş, Kanıkey dul kaçmış, Semetey Bukar'da büyümüştür.
- Semetey, Kökötöy aşında evliyaların ve kutlu Koşoy'un duasıyla, çocuksuz Manas'a Tanrı'nın verdiği oğuldur.
- Kardıgaç altı haramla kırk çoroyu kırmak ister; Semetey akraba kanı dökmeyi reddedip halasını Celpiniş'e yollar — yedi yüz kızıl deveyle ziyaret edip Ak Dev ile Kök Dev'e karşı vuruşma yemini eder; Kardıgaç ise gizlice nöbet tutar.
- Şuutu, "güdük boz at"lı kılık değiştirmiş Bakay'ı tanır; on iki hayvanlı yıl hesabıyla Semetey'in on ikisine bastığını, dönüş yılının geldiğini ispatlar ve haramların elindeki mirası (Akolpok, Akkelte, gökten inme altı kılıç: Zulpukor, Oykuma, Açalbars, Coykuma, Kılbolot, Arkesken) sayıp bir hile kurar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Aban Bakay Han'ın derdi işte bu:	*This is the grief of aban Bakay Khan:*
Bakay aban bunu söyler,	*Bakay aban speaks these words,*
Dikkat etsen, acı gerçeği söyler:	*If you heed him, he speaks the bitter truth:*
Abıke ile Köböş varken,	*While Abıke and Köböş remain,*
Kurbanın olayım biriciğim,	*May I be your sacrifice, my only one,*
Altı ağan sağ iken,	*While your six elder kinsmen live,*
Bu Talas sana yurt değil,	*This Talas is no homeland for you,*
Bu Kırgız sana el değil.	*These Kırgız are no people for you.*
Altı ağan sağ dururken,	*While your six elder brothers stand alive,*
Köböş ahmaklıkla haramlık ederken.	*While Köböş works folly and foul deeds.*
Bu Keñ-Kol sana yurt değil,	*This Keñ-Kol is no homeland for you,*
Bu Argın sana el değil.	*These Argın are no people for you.*
Köböş'ün halini sorarsan,	*If you ask what Köböş is,*
Kapkaranlık bir itti,	*He was a dog black as pitch,*
İt değil de hangi insandı.	*If not a dog, what man was he.*
O domuzun yüzünden,	*Because of that swine,*
Azıp savrulup gün gördük,	*We strayed and were scattered, such days we saw,*
Kapkaranlık geceler gördük,	*We saw nights black as pitch,*
Kıyameti biz gördük.	*We saw the very day of doom.*
Köböş it, zulüm saldığında,	*When Köböş the dog loosed his tyranny,*
Ordayı yağmalayıp aldığında,	*When he plundered and seized the orda,*
Temir Han'ın şehrine	*To the city of Temir Han*
Sürünüp girip gün gördük.	*We crawled inside and saw such days.*
Boş yere öldürür diye,	*Lest he slay you for nothing,*
Çubuğun kesilip kırkıldı,	*Your forelock was clipped and shorn,*
Uğruna yapılan ırımınla,	*With the rite performed for your sake,*
İt çanağından geçirilip,	*You were passed through the dog's bowl,*
Kılıcın keskininden atlatılıp,	*Leapt across the sword's keen edge,*
Boynuna tılsım takıldı,	*A talisman was hung about your neck,*
Köböş alçağın yüzünden,	*Because of Köböş the villain,*
Temirkan'ın şehrinde	*In the city of Temirkan*
Sürgün olup büyütüldün.	*You were raised in exile.*
Başına döneyim senin,	*Let me circle your head in blessing,*
Söylesem sözüm çoktur,	*If I spoke, my words are many,*
Köböş domuzun elinde,	*In the hands of Köböş the swine,*

Atandan kalan kırk çora,	*The forty çora left from your father,*
Kırkı kırk yerden gelmiş itti, Küheylan atan kaplandı	*All forty were dogs come from forty places, Your steed-borne father was a tiger*
İt değil de hangi insandı,	*If not dogs, what men were they,*
Atsız gelmişti bir çora,	*One çora had come without a horse,*
Atsız gelen çoraya	*To the çora come horseless*
Arkar ayaklı, tunç bilekli	*Arkar-footed, bronze-fetlocked*
Tulpar atlar bindirmişti,	*He mounted him on tulpar steeds,*
Kürksüz gelmişti bir çora,	*One çora had come without a fur cloak,*
Kürksüz gelen çoraya	*To the çora come cloakless*
Yakası altın, yeni tunç,	*With collar of gold, new-wrought bronze,*
Çift zırhlı, ok geçmez	*Double-mailed, proof against arrows,*
Kürk giydirmişti senin atan.	*Your father clothed him in a fur cloak.*
Malsız geldi bir çora,	*One çora came without herds,*
Malsız gelen çoraya	*To the çora come herdless*
Kırlarda sayısız yılkıdan,	*From countless horse-herds on the steppe,*
Argımak, küheylan karışık	*Argımak and küheylan mingled,*
Pay vermişti ulu Manas,	*Great Manas gave him his share,*
Kadınsız geldi bir çora,	*One çora came without a wife,*
Kadınsız gelen çoraya,	*To the çora come wifeless,*
Kırmızı gömlekli, ince belli,	*Red-shirted, slender-waisted,*
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,	*Thimble-mouthed, gazelle-eyed,*
Süzülüp bakan kara gözlü,	*Black-eyed with languid glances,*
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,	*Waist like a scabbard, face like the moon,*
Namlı güzel kızlardan	*From maidens famed for beauty*
Alıp vermişti er Manas,	*The hero Manas took and gave him one,*
Atanın gözü kapanınca,	*When your father's eyes were closed,*
O hayvanlar kaygıya düştü,	*Those brutes fell into fretting,*
Atan Manas'a dönüp bakmadan,	*Without a backward glance at your father Manas,*
Kırk çora gitti yabana,	*The forty çora went off to the wilds,*
Şimdi ise kırk çora	*And now the forty çora*
Ürbüs'ü yaylayıp sınır etti,	*Have made Ürbüs their summer pasture and border,*
Altı haramzadeyi bey etti.	*Have made the six bastards their beys.*
Bu demde kırk çoranın belalısı	*In this hour the worst plague of the forty çora —*
Başları Kırgılçal ile Tazbaymat,	*Their chiefs are Kırgılçal and Tazbaymat,*

Kırkın başı Kırgılçal,
Kırkında şımarmış deli ihtiyar,
Her zaman fesat söz düşünen. Yiğit
Bakay Kaplan
Put gibi yıkıp bozsa da,

Head of the forty is Kırgılçal,
A mad old man grown spoiled at forty,
Forever plotting words of mischief. Valiant
Bakay the Tiger
Though he wrecked and toppled him like an
idol,

'Bozdu' demeyi bilmeyen.
Tepetaklak olup kırk çora,
Çoğu unutup Talas'ı,
Bırakıp gitti, gördün mü,
Atacığın sultan Manas'ı.
Kahrolası kırk çora,
Kırkı kırk yerden gelmiş itti,
İt değil de hangi insandı.
Atan Manas var iken,
'Baabedin!' diye bağıran,
'Manas!' diye nara atan.
Şimdi ise kırk çora
Söğüdün başını yerlere yatırır,
'Köböş!' diye nara atar.
Fırsat bulsa bizimle çarpışır,
Hızır çarpası kırk çora
Hangi gün saygı gösterir ki.
Dövünerek söyleyip duran
Han aban Bakay'ın sözü var.
Gözle bunu, dikkat et,
Sende kırk domuzun öcü var,
Bunların huyunda bozukluk var,
Kurban olayım yetimim,
Keşfe sağlamca çıkalım,
Haberi sağlamca alalım –
Deyip böylece Bakay Han,
Becerikli Bakay Han aban,
Dağın bittiği çıkıntıya,
Heybetle yükselen buruna,
At yorup, yer gözleyip,
Karaltı kollayıp, yol gözleyip,
Altındaki Kökçolok'u

Yet never knowing to say 'He wrecked it.'
Turned head over heels, the forty çora,
Most of them forgot Talas,
They left and went away — do you see —
Your dear father, sultan Manas.
The accursed forty çora,
All forty were dogs come from forty places,
If not dogs, what men were they.
While your father Manas lived,
They cried out 'Baabedin!',
They roared the war-cry 'Manas!'
But now the forty çora
Bend the willow's crown to the ground,
And roar the war-cry 'Köböş!'
Given the chance they would fight us,
May Hızır strike them, the forty çora,
What day would they ever show respect.
Beating his breast as he spoke on —
Such were the words of Khan aban Bakay.
Watch for this, be on your guard,
The forty swine hold a grudge against you,
There is rot in their natures,
May I be your sacrifice, my orphan,
Let us ride out soundly to scout,
Let us gather tidings soundly –
So saying, Bakay Khan,
The able Bakay Khan, the aban,
To the spur where the mountain ends,
To the headland rising in majesty,
Wearying his horse, watching the land,
Watching for shapes, watching the road,
The Kökçolok beneath him

Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Sağı solu iz sürüp,
Bele vardı dayanıp.

He spurred on right and left,
Tracking to right and left,
He pressed on and reached the pass.

BAKAY İLE SEMETEY'İN KARDIGAÇ'A RASTLAMASI

BAKAY AND SEMETEY'S MEETING WITH KARDIGAÇ

O ara çok geçmeden,
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek,
İriliği dağın dengi gibi,
Rast geleni yutacak gibi,
Kaşı yüksek, benzi kurşuni,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Çalımla kurulmuş bir adam,
Kara doru at binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğmüş,
Gece heyulasına benzer suratlı,
Gözleri alacakaranlık sis gibi,
Sancağı dalgalanıp,
Gök demirden tolgası
Tepesinde parıldayıp,
Görse gönül ürperip,
Ok geçmez çelik kalkanı
Geniş sırtında görünüp,
Altın yanaklı aybaltası
Bileğe sımsıkı dolanmış,
Kana doymaz aç albarstan
Çelik kılıcı kuşanılmış,
İnsandan başka bir görünüşü var,
Ejderha gibi heybeti var,
Kara doru tulpar bineği var,
Dünyanın dört bucağını
Emip yutacak gücü var,
Endamı güçlü bir adam
Gelip yetişti yanına.
Manas'tan doğma yaman er,
Az önce gelen adama
Söyledi durdu bir sözü:

Meanwhile, before long,
In the time it takes to say this and that,
In the blink of an eye,
His bulk like the equal of a mountain,
As if to swallow whoever crossed him,
High-browed, leaden-faced,
Broad-chested, wide of breast,
A man set in swagger,
Mounted on a dark bay horse,
Its hair-tail knotted up tight,
With a face like a specter of the night,
Eyes like the mist of dusk,
His banner rippling,
His helm of gray iron
Gleaming upon his crown,
The heart shudders to behold him,
His steel shield proof against arrows
Showing on his broad back,
His gold-cheeked moon-axe
Wound tight about his wrist,
Of hungry albars steel unsated with blood
His steel sword girded on,
His look is other than a man's,
He has the majesty of a dragon,
He has a dark bay tulpar for a mount,
The four corners of the world
He has strength to suck and swallow,
A man of mighty frame
Came up and drew alongside.
The fierce hero born of Manas,
To the man just now arrived
Spoke and kept speaking these words:

Suratın soğuk, yüzün yaban,
Nereden gelme yiğitsin?!
Atının boynu yüksekten salınır,
Hayvanın türlüsüne binmişsin,

Your face is cold, your look is wild,
From where do you come, warrior?!
Your horse's neck sways up on high,
You are mounted on a rare kind of beast,

Mızrağının ardı bir kucak,
Ağaçtan türlüsünü asmışsın.
At yorup, yer gözleyip,
İt koşturup, kuş salıp,
Orolmo-Too'yu dolanıp,
Pusatını sıkı kuşanıp,
Yol kesenlerin birisin.
Niyetin gözden bellidir,
Yolun açık olasıca, doğrunu söyle,
Şimdi kanın dökülür.
Atışmaya gönlün var ise,
Tüfeğini böyle hazır et,
Vuruşmaya gönlün var ise,
Aybalta ile kılıç hazır et,
Mızraklaşmaya gönlün var ise,
Mızrağını beri hazır et,
Bugün çetin ölüm düşer aklına,
Canına iyice sakıt* ol.
Yol kesen adam sen isen,
Karşına çıkan oğlan ben isem,
Gözünü kör edip oyarım,
Öfkelendim, boğazlarım seni.
Ateş saçıp gözün alevlendi,
Sağ komam senin canını,
Kan içiciliğim bugün tuttu.
Benim halimi sorarsan,
At koşturup diyar diyar,
Mızraklaşacak senin gibi er bulamayıp,

Your lance's butt is an armful thick,
You have hung all kinds of wood upon you.
Wearying your horse, watching the land,
Running hounds, loosing hawks,
Circling round Orolmo-Too,
Your weapons girded tight,
You are one of those who waylay the road.
Your intent is plain in your eyes,
May your road be open — speak the truth,
Or now your blood will be spilled.
If your heart is set on a shooting match,
Then make ready your musket,
If your heart is set on combat,
Make ready moon-axe and sword,
If your heart is set on lance-play,
Make ready your lance and come,
Today grim death will cross your mind,
Be well on guard for your life.*
If you are the man who waylays the road,
And I the lad who stands against you,
I will gouge your eyes and blind you,
My wrath is up — I will cut your throat.
Your eyes have flamed, scattering fire,
I will not leave you your life,
My blood-thirst has seized me today.
If you ask of my own state,
Galloping my horse from land to land,
Finding no hero like you to trade lances with,

Boy ölçüşecek yer bulamayıp,
Kapışıp hasret gidermeye
Senin gibi bir can bulamayıp,
Çarpışacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,

Finding no place to measure my strength,
To grapple and slake my longing
Finding no soul like you,
Finding no mountain to battle,
Finding no foe to fight,

Boşa dolanıp dururken.
Bunu deyip Semetey,
Öfkelenip durmadan,

I was roaming about in vain.
So saying, Semetey,
Burning with wrath unceasing,

Kara saplı ak kamçıyı
Kavrayıverip çevirdi,
Sakınılan yürük Aktulpar'ın
Karnına çekip vurdu,
Çelik ağızlı sırlı mızrağı
Durmadan kavrayıp çevirdi,
Aktulpar'ın başını döndürdü,
Beli gitti bükülüp,
Heybetli deve doğru
Gürleyip mızrak uzattı.
Saldırıp gider Semetey,
Semetey yaklaştığında,
Zınk zınk edip aldırmadan,
Oğlanın uzattığı mızrağı
Topuğuna denk saymadan,
Kara doru tulparın
Dizginini çekip çevirdi işte,
Yılmadan tutup durdu işte.
Sağ oyluğuna aldı işte,
Hevesli imiş bu oğlan,
Mızrağını sağlam saplasın diye,
Ölçüsüz telaşa düştü işte.
Hasrette kalmasın diye,
«Sataşılmaz düşmana sataşıp,
Kartkürön'ün başını çevirdi işte,
Kara güne kalmışım ben,
Tez yetişip Semetey,
Pek tutup mızrak vurdu işte,

The white whip with black haft
He seized and whirled about,
The cherished swift Aktulpar —
He struck it hard across the belly,
The lacquered lance with steel-edged tip
He gripped and whirled without pause,
He turned Aktulpar's head about,
His waist went bending low,
Toward the towering giant
He thundered and thrust his lance.
Semetey rides charging on,
When Semetey drew near,
Jolting on, paying no heed,
The lance the lad thrust out
He counted not worth his heel,
The dark bay tulpar's
Rein he drew and wheeled about, behold,
Unflinching he held his ground, behold.
He took it on his right thigh, behold,
Eager indeed was this lad,
That he might plant his lance in deep,
He fell into boundless haste, behold.
That he might not be left in longing,
«Provoking a foe not to be provoked,
He turned Kartkürön's head about, behold,
I have come upon a black day,
Swiftly closing, Semetey
Gripped firm and struck with the lance, behold,

Dilimin belasını bulmuşum ben,
Oğlanın vurduğu mızrağa
Kılı kıpırdamadan bakıp durdu işte.

I have found the curse of my own tongue,
At the lance-blow the lad had struck
He gazed unmoved, not one hair stirring, behold.

Göreceğime çatmışım ben,

I have met what I was fated to see,

Kuşağın beri yüzü diye, Ecel yetip, gün dolmadan
Ciğerin alt ucu diye,
Oğlan saldırıp vurduğunda,
Elindeki çelik mızrağı
Paramparça oldu çatırdayıp,
Diz belden büküldü,
Aziz cana zor geldi.
Silkinip Semen saplayınca,
Silkindi, yerinden hiç oynamadı,

Kovalayıp gelir Kardıgaç,
Semetey geri dönene dek,
Altın yanaklı aybaltayı
Alıverip dört kez çaldı,
Onun öte yanında,
Aç çeliği belinden sıyırıp,

Onunla üç kez vurdu,
Elinde becerikli mızrağı,
Çaresi pek üstünmüş.
Yetimine yetişti işte,
Yetişip yumruklayıp geçti.
Yiğitlenen yetimin
Gözü gitti fal taşı gibi açılıp,
Eyerden ardı kayıp,
Üzengiden ayağı çıkıp,
Sımsıkı düğülmüş ak dizgin,
Aktulpar'a denk dizgin,
Delişmen yaramaz yetim kul
Düzeltip kavrayıverdi işte,
Altındaki Aktulpar'ı
Sağlı sollu kamçılayıp,
Yamanın oğlu delişmenin,
Dokunulmaz düşmana sataşıp,
Bu dünyanın zilletiyle
Ölümüme çatmışım ben.
Kutlu bir han idi», –
Deyip, o an bunu söyleyip,

Aiming at the near side of the sash, Death arriving before the day is full
Aiming at the liver's lower tip,
When the lad charged in and struck,
The steel lance in his hand
Shattered into pieces with a crack,
Knee and waist bent double,
It went hard with his dear life.
When Semen shook himself and thrust,
The other shook, and never budged from his place,
Kardıgaç comes on in pursuit,
Before Semetey could turn back,
The gold-cheeked moon-axe
She snatched and struck four times,
And beyond that yet,
Drawing the hungry steel from her waist,

With it she struck three times,
The deft lance in her hand,
Her craft proved far superior.
She overtook the orphan, behold,
Overtook him, pummeled him, and passed.
The orphan playing the hero —
His eyes went wide as divining-stones,
His seat slid from the saddle,
His foot slipped from the stirrup,
The white rein knotted fast,
The rein matched to Aktulpar,
The wild unruly orphan slave
Righted himself and gripped it fast, behold,
The Aktulpar beneath him
He whipped on right and left,
The wild son of the fierce one —
Provoking a foe not to be touched,
With this world's humiliation
I have come upon my death.
He was a blessed khan», –
Saying so, speaking this that instant,

Aziz oğlan Semetey,
Apar topar fırlayıp,
Abası Bakay'a doğru
Yetim kaçıp 'çü!' deyip,
Yokuş aşağı kaçarken,
Semetey'in Aktulpar'ı
Ceylan gibi ayakları saplanır,
Yokuşa dayanıp çıkarken,
Kardıgaç'ın tulparının

The dear lad Semetey,
Bolting off helter-skelter,
Toward his aba Bakay
The orphan fled crying 'çü!',
As he fled down the slope,
Semetey's Aktulpar —
Its gazelle-like legs drive deep,
As it breasted the slope and climbed,
Kardıgaç's tulpar —

Yelesi kuyruğu yayılır.
Yelesi seyrek, kuyruğu az,
Heyula imiş Telküröñ,
Han Cakıp'ın malıydı,
Kumda doğup, taşta büyümüş,
Yılkıdan ayrı başka büyümüş,
Kederlenip yanıp,
Kara bayır, kapan belli,
Koşuşu rüzgâr, yeldir,
Sahiden gaipten Telküröñ,
Çatışmaya binilse kaygılanmaz,
Sefere binilse hastalanmaz,
Keşfe binilse yorulmaz,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
Karaça'nın kızı Saykal,
Han Cakıp'ın Kardıgaç'ı,
Kalabalık Çinli, Kakançin
Basıp toptan geldiğinde,
Kalmakların devleri,
Yaman Coloy, Boroonçu,
Kalmakların Bozkertik'i,
Nice devin hepsi var,
Mançu'nun hanı Ezkara,
Hepsi mızrak saldığında,
Kızıl çelik Zulpukor'u
Kınına koyup vermedi mi,
Kırk boy Çin devleriyle
Kırk bir gün mızraklaşıp,

Its mane and tail stream wide.
Its mane is sparse, its tail is scant,
A specter indeed was Telküröñ,
It was Khan Cakıp's own beast,
Born on sand, raised on stone,
Raised apart, away from the herd,
Grieving and burning,
Dark and steppe-bred, iron-loined,
Its running is wind and gale,
Truly Telküröñ is from the unseen,
Ridden to battle, it does not fret,
Ridden on campaign, it does not sicken,
Ridden to scout, it does not tire,
No wind can catch its gallop,
No beast can catch its stride.
Saykal, the daughter of Karaça,
Khan Cakıp's Kardıgaç,
The teeming Chinese, Kakançin,
When they came pressing in a mass,
The giants of the Kalmaks,
Fierce Coloy, Boroonçu,
Bozkertik of the Kalmaks,
So many giants, all were there,
Ezkara, khan of the Mançu,
When all of them hurled lances,
The red steel Zulpukor —
Did she not set it in its sheath and give it,
With the giants of the forty tribes of Çin
Trading lances forty-one days,

Dayanıp durmadı mı.
Dişilerin aslanı odur.
Kahrolasının halini sorarsan,
Âlemi bozacak er odur.
Semetey'i kovalayıp,
Sürüp götürdüğü yer orası.
Aklı başından gitmişti,
Telaşla çırpınıp Semetey,
Emanet candan umut kesip,
Bakay'a doğru kaçtı.
Pek fena şaşırdı işte,
Apar topar fırlayıp,

Did she not stand and hold her ground.
She is the lioness among women.
If you ask what the accursed one is,
She is a hero to wreck the world.
Chasing Semetey,
That is where she drove him on.
His wits had fled his head,
Thrashing in panic, Semetey,
Losing hope of the life on loan,
Fled toward Bakay.
Sorely bewildered was he, behold,
Bolting off helter-skelter,

Abasına doğru 'çü!' deyip.
«Abam Bakay çare bilir,
Ayırıp kurtarmazsa,
Çarem tükendiği yer burası», –
O anda oğlan Semetey,
Altındaki Aktulpar
Paldır küldür sıçrayıp,
Üstündeki Semetey
Sinek kadar candan umut kesip,
Apar topar çırpınıp,
Bileğinden sap gidip,
Yüreğinden fer gidip,
Bunca telaşının sebebi:
Rast gelen bu er, er imiş,
Kusuru yok, aslan imiş.
Talihi üstün, ulu imiş,
Tulpardan kalan tırnağım,
Bende de böylesi yokmuş,
Gerçekten mızrak uzatışı
Su verilmiş kızıl demir gibi.
İriliğine bakıp durulsa,
Çıkıntılı dağın doruğu gibi! –
Bunu deyip Semetey,
Gücü gidip yanıp,
Bakay'a doğru, candan bezip,
Şaşırıp kaldığı dem imiş,

Crying 'çü!' toward his aba.
«My aba Bakay knows a remedy,
If he does not part us and save me,
This is where my remedies end», –
That instant the lad Semetey,
The Aktulpar beneath him
Bounding headlong, helter-skelter,
Semetey upon its back
Losing hope of his fly-small life,
Thrashing helter-skelter,
Strength gone from his wrist,
Fire gone from his heart,
The cause of all his panic:
This hero he met was a hero indeed,
Without a flaw, a very lion.
His fortune high, mighty indeed,
A hoof left over from a tulpar —
Even I have none such as this,
Truly his lance-thrust is
Like red iron tempered in water.
If one stands gazing at his bulk,
Like the peak of a jutting mountain! –
So saying, Semetey,
His strength gone, burning,
Toward Bakay, weary of life,
It was the moment he stood confounded,

Manas'ın oğlu er yetim,
Bakay'a doğru yönelip,
Kaçıp kaldığı dem imiş.
Aktulpar gelir sıçrayıp,
Semetey emanet candan bezip,
Cılgındı'nın arasından geçip,
Semetey kaçtı, Bakay Han'ı
siper edinerek,
Apar topar afallayıp,
O Manas'ın yetimi,
Deniz gibi Bakay abanın
Çevresinde döne döne kaçtı işte.

Arslan Bakay aban, o aslan,
Şaşakaldığı yer orası,
Karaltısını görüp koşturup,
Koyuverdi Bakay Han,
Semetey'e yalvarıp:
«Ey, Manas'tan kalan goncam, Yüzüne
kul varamaz,
Bahadırdan kalan aynam,
Tulpardan kalan tırnağım,
Doğandan kalan çırağım,
Afallayıp telaşa kapılmışsın,
Oğlum, amansız kaçmışsın,
Kazılmış derin çukur mu var?
Yakalayan demir ağ mı var?
Kaynatılmış bela mı var?
Kaçışın fena, sinmişsin,
Kakançin'in Beecin'inden,
Oğlum, basan sürü sürü ordu mu var?
Ateş gibi gözü pek alevlenip,
Basıp gelen ilek* ordu ise,
Karaltım yetim, doğrunu söyle,
Kökçolok'a bineyim,
Dalga dalga kalabalık Kalmak'a,
Ölürken bir kez dalış var,
Yaradan'ın işi birdir demek,

The hero orphan, son of Manas,
Turning toward Bakay,
It was the moment he fled away.
Aktulpar comes on bounding,
Semetey weary of the life on loan,
Passing through the midst of Cılgındı,
Semetey fled, making Bakay Khan
his shield,
Dazed and helter-skelter,
That orphan of Manas,
Round the sea-like Bakay aban —
Circling round and round him he fled,
behold.

The lion Bakay aban, that lion,
That is where he stood astonished,
Seeing the dark shape, galloping,
Bakay Khan gave rein,
Pleading with Semetey:
«O my rosebud left from Manas, No slave
can face him,
My mirror left from the batyr,
My hoof left from the tulpar,
My lamp left from the falcon,
You are dazed and seized with panic,
My son, you have fled without mercy,
Is there a deep pit dug for you?
Is there an iron net that snares?
Is there a calamity set boiling?
Your flight is ill — you have cowered,
From Kakançin's Beecin,
My son, are there hordes upon hordes
pressing in? Bold eyes blazing up like fire,
If it is an ilek host come pressing,*
My shadow, my orphan, speak the truth,
Let me mount Kökçolok,
Into the surging crowds of Kalmak,
Dying, one last plunge remains,
The Creator's work is one, they say,

Peygamber hak, dinim hak,
Bu yıl sakalımın ağında,
Seferim yakın çağımda,
Vuruşup birlikte gireyim,
Sayısız Çinliyi, çok Şibe'yi
Beecin'e kadar süreyim,
Ölürken ben Bakay,
Kakan'a sürüp gireyim,
Ulukman Beecin ulu yurdu
Ucuna kadar süreyim.
Sebepsiz yerde dava mı var?
Sana rastlayan düşman mı var?
Bakay söyleyip durana dek,
Yetim Semetey cevap verene dek,
Göz açıp kapayana dek,

The Prophet is true, my faith is true,
This year, in the white of my beard,
In my age when my last journey is near,
Let me charge in fighting at your side,
The countless Chinese, the many Şibe
Let me drive them back to Beecin,
Dying, I, Bakay,
Let me drive on into Kakan,
The great realm of Ulukman Beecin —
Let me drive to its farthest end.
Is there a quarrel without a cause?
Is there a foe who has crossed your path?
While Bakay yet spoke on,
Before the orphan Semetey could answer,
In the blink of an eye,

Şöyle böyle diyene dek,
Kara doru at binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğmüş,
İriliği dağın dengi gibi,
Gücüyle, gazabıyla,
Mızrak uzatışındaki zehriyle,
Kul yüzüne bakamaz,
Görse gönül ürperip,
Gücü ile endamı
Kuldan başka görünüp,
Bindiği tulpar Telkürön̈,
Dizgin çekmeden başını çevirmiş,
On iki kulaç sırlı mızrağı
Gürleterek uzatmış,
Kara gözünü kan bürüyüp,
Kanlı yüzünü kurşuni renk kaplayıp,
Kan içiciliği gerçekten tutup,
Ak dişleri, bakılırsa,
Darı misali çatırdayıp,
Ağzındaki gök alev
Ateş gibi yanıp çıtırdayıp,
Öfkelenip yanıp,
Kadın kılığını yitirip,

In the time it takes to say this and that,
Mounted on a dark bay horse,
Its hair-tail knotted up tight,
Her bulk like the equal of a mountain,
With her strength, with her wrath,
With the venom in her lance-thrust,
No slave can look upon her face,
The heart shudders to behold her,
Her strength and her stature
Seeming other than a slave's,
The tulpar she rode, Telkürön̈,
Turned its head without a pull of the rein,
Her lacquered lance of twelve fathoms
She thrust out thundering,
Blood veiling her black eyes,
A leaden hue covering her bloodied face,
Blood-thirst truly seizing her,
Her white teeth, if one looked,
Grinding like millet-grains,
The blue flame in her mouth
Burning and crackling like fire,
Blazing up in wrath,
Having cast off woman's guise,

Erkekçe giyim kuşanıp,
Urgan gibi gür aziz saçını
Tepesine sımsıkı düğmüş,
Gök demirden tolgayı
Başına geçirip giymiş.
Şaşakalıp Bakay er,
Dikkatle bakıp durdu.
Görse gönül bölünür,
Padişah Bakay zavallının
Gözünün yaşı dökülür.
Gönlü gidip çok yana,
Çöküp içi bölünür,
Görünüşü, salınışı,
Ata binmiş endamı,

Clad and girded like a man,
Her dear hair thick as a rope
Knotted up tight on her crown,
The helm of gray iron
She had drawn down upon her head.
Astonished, the hero Bakay
Stood gazing intently.
To see her, the heart is torn,
Poor sovereign Bakay —
The tears spill from his eyes.
His heart going out many ways,
He sinks, his breast is torn,
Her look, her swaying gait,
Her figure mounted on the horse,

Kaplan Manas bozkurdun
Tıpkı kendisi gibi görünür.
Ovanın dağın hepsi,
Ey tövbe, koşuyormuş gibi görünür,
Gerçek hanları ağlamış.
Göçüp giden Manas gözüne
Dirilmiş gibi görünür.
Yürek oynayıp sızlayıp,
Bu karaltıyı gördüğünde,
Vay gün, Bakay hıçkırıp.
Tavşan değneğini ele alıp,
İki gözünü birden silip,
Kendine gelemeden hıçkırıp,
Bahadır Bakay kaplan,
Her şeyi görmüş evliyan,
Gelmekte olan bu adam,
Gökten pus gibi ayrılır,
Manas ile aynı yuvadan,
Aynı yuvadan değil, ardı ardına,
Kambar misali Cakıp'ın
Öz belinden süzülüp gelen,
Aziz anan Çıyırdı'nın
Rahmini tekmeleyip yarıp çıkan.

Of the tiger Manas, the gray wolf,
She seems the very image.
All the plain and mountain,
Ah, mercy — they seem to be running,
Their true khans had wept.
To his eye, the departed Manas
Seems risen from the dead.
His heart leaping and aching,
When he beheld this dark shape,
Alas the day — Bakay sobbing.
Taking his hare-staff in hand,
Wiping both his eyes at once,
Sobbing before he could master himself,
The batyr Bakay, the tiger,
Your saint who has seen all things:
This one now riding near
Parts from the sky like haze,
From the same nest as Manas,
Not the same nest — one after the other,
Of Cakıp, like Kambar of old,
Come flowing from his very loins,
Your dear mother Çıyırdı —
Who kicked and burst forth from her womb.

Katıra binmiş Karaboz,
Emsalsiz anan Çıyırdı,
Oğuldan birini aslan doğurmuş,
Kızdan birini aslan doğurmuş,
Oğul doğan er Manas
Yuvalı yurda han olmuş,
Kız doğan Kardıgaç,
Kızlık gününde talihsiz,
Çağı çalkalayıp, yurt bozmuş.
On yediye geldiğinde,
Mızrak uzatıp, saf bozmuş,
Karşısına çıkan kara Kalmak'ın
Kanını döküp sermiş,
İnişte er saplamış,
Er Coloy başta olmak üzere,
Kara Kalmak'ın, Mançu'nun
Yedisine yetişip bir vuruşta saplamış.

Bu kızın gazabına

Karaboz mounted on a mule,
Your peerless mother Çıyırdı,
Of sons she bore one lion,
Of daughters she bore one lioness,
The son born was the hero Manas,
He became khan of the nested homeland,
The daughter born was Kardıgaç,
Luckless in her maiden days,
She shook her age and wrecked domains.
When she came to seventeen,
She thrust the lance and broke the ranks,
Of the black Kalmak who crossed her path
She spilled the blood and laid them low,
On the downslope she speared heroes,
With the hero Coloy first of all,
Of the black Kalmak and the Mançu
She caught seven and speared them at a single blow.
The wrath of this maiden —

Halk dayanıp duramamış.
Han Koñurbay başta olup,
Çin-Maçin'in, Beecin'in
Kaşından gazap dökülen,
Yüzleşeni ikiye bölünen,
Beecin'in Çınçı hanına,
Hem Kakançin'in şehrine,
Biçiğine* yazılmış.
İle suyu büyük ırmak,
Karşılıklı iki yakada yatıp,
Altı bin Çinli, sayısız kalday,
Bunların aksakalı Koñurbay,
Açbuudan'a binmiş er Toltoy,
Büyük doruyla Ezkara,
Bozbuudan'a binmiş Boroonçu,
Boz katırlı koca devdir,
Ilama ile ihtiyar Şıykoo,
Dini dönük kâfirin
Alplarının hepsi.

The people could not withstand it.
With Khan Koñurbay at their head,
Of Çin-Maçin and Beecin —
Wrath pouring from her brow,
Whoever faced her was cleft in two,
To Beecin's khan Çınçı,
And to the city of Kakançin,
She was written in the biçik.*
The İle water, a great river,
Lying camped on its two facing banks,
Six thousand Chinese, countless kalday,
Their white-beard elder Koñurbay,
The hero Toltoy mounted on Açbuudan,
Ezkara with his great bay,
Boroonçu mounted on Bozbuudan,
A huge giant with a gray mule,
Ilama and old Şıykoo,
Of the infidels of twisted faith
All of their alps.

Yay çekmenin ustası,
Bu da Şibe yurdunun yamanı,
Solonlardan Bozkertik,
Sooronduk'un Şıpşaydar'ı,
Bütün Çin üşüşüp,
Çin'in mızrakçılarından
En seçkinleri üşüşüp,
Karşılıklı yakalarda durup,
Mızrakla yetişemeyip,
Tüfekle vuruşup,
Birbirini pusuya alıp yatıp,
Dokuz gün durmadan atışıp,
Yiğitler birbirine
Sığışamaz olduğunda,
Han Coloy'un Açbuudan'ı
Öte yakaya atladığında,
Çin ordusu darmadağın kaçışıp,
Bu kancık azgın imiş diye,

A master of drawing the bow,
This one the terror of the Şibe land,
Bozkertik of the Solons,
Sooronduk's Şıpşaydar,
All of Çin swarming in,
From among the lancers of Çin
The choicest of them swarming,
Standing on the facing banks,
Their lances could not reach,
They fought with muskets,
Lying in ambush each for each,
Trading fire nine days unceasing,
When the warriors with one another
Could no longer be contained,
When Khan Coloy's Açbuudan
Leapt across to the farther bank,
The host of Çin scattered in flight,
Saying, This she-wolf is a raging fury,

Kalmak'ın hanı çığrışıp.
Ne yapsa can komaz diye,

Vay gün* kız, can komaz diye.
Buğrasını bitleyip deve edip,

Ceken otunu bele kuşanıp,
On binlerce Çinliye,
Yaman bahtsız Kardıgaç,
Telkızıl ile dalıp,
Kara Kalmak, Mançu yurdu
Gazabına dayanıp duramamış.
Kardıgaç mızrak uzattığında,
Taş kuşanmış Çin'in
Seçkinleri devrilmiş.
Kalday'ın tuğunu devirip,
Hanını saplayıp serip,
Yılmadan direnip,
Altmış gün atışıp,
Çin'i perişan etmiş.

The khans of the Kalmak shrieking.
Saying, Whatever she does, she spares no life,
Alas the day — the girl spares no life, they cried. Grooming his bull-camel into a mount,*
Girding ceken-grass about his waist,
Against the Chinese tens of thousands,
Fierce ill-fated Kardıgaç,
Plunging in with Telkızıl,
The black Kalmak, the Mançu land
Could not withstand her wrath.
When Kardıgaç thrust her lance,
Of stone-girded Çin
The choicest were toppled.
Toppling the kalday's standard,
Spearing their khan and laying him low,
Standing fast unflinching,
Trading fire for sixty days,
She left Çin in ruin.

O zaman Çoñtaman, Dönköy alp ölüp,
Dinmeyen koyu kavga,
O koyu savaşın içinde,
Yüreklenip yürüyüp,
Kardıgaç'ın tuttuğu sırlı mızrak,
Kapkara kana bulanıp.
Hani Çin kırgını saldığında,
«Kırgız'ın hanı Manas'ın
Kızlarını çekip alırım, – deyip, –
Tepesinden basarım, – deyip, –
Dört tülüğünü saçarım, – deyip, –

Then Çoñtaman and the alp Dönköy died,
The thick strife unabating,
In the thick of that battle,
Taking heart and advancing,
The lacquered lance in Kardıgaç's grip,
Smeared in blackest blood.
When Çin loosed its slaughter, remember,
«Of Manas, khan of the Kırgız,
I will drag away his daughters, – saying, –
I will stamp upon his crown, – saying, –
I will scatter his four kinds of herds, – saying, –

Kekeme dilli Burut'un
Kısrağını basıp alırım,
Yakına gelirse Burut'un
Beynini yumrukla dağıtırım», –
Han Koñurbay, koca Coloy,
Hazırlanmış, kımıldanıp,
Kara Kalmak'ın, Tırgoot'un
Yaktığı ateşi söndürüp,
Toplayıp hepsini göçürüp,
Aygırını bitleyip at edip,
Burkan'ını başına koyup,
Vaadini tez edip,

Of the stammer-tongued Burut
I will seize his mares by force,
If the Burut comes near,
I will scatter his brains with my fist», –
Khan Koñurbay, huge Coloy,
Made ready, bestirring themselves,
Of the black Kalmak and the Tırgoot
Quenching the fires they had lit,
Gathering all and moving them off,
Grooming his stallion into a war-horse,
Setting his Burkan upon his head,
Hastening his sworn vow,

Burut'u vurup almaya,
Bir şeamet salmaya,
Ordusunun çoğunu yaya edip,
Beecin ordusu kaçmasın diye,
Darmadağın saçılmasın diye,
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Şıpşaydar'ı baş edip,
Kalabalık ordusunu bol sürüp,
Karınca gibi kaynatıp.
Beecin'deki karakalabalığı,
Vergiyle yığdığı on binlerce malı

Azık diye sürdürüp,
Hilalli altın kızıl tuğ,

To strike and seize the Burut,
To loose an evil omen upon them,
Setting most of his host on foot,
Lest the host of Beecin flee,
Lest it scatter in disarray,
Şıpşaydar of the red whip,
Making Şıpşaydar their chief,
Driving his teeming host in plenty,
Seething like ants.
The black multitude in Beecin,
The tens of thousands of herds heaped up in tribute

He had driven along as provender,
The crescent gold-and-crimson standard,

Haykırtıp velvele koparıp.
Niyeti kara Burut'a
Yönelip savaş salarım diye,
Alöökö'nün ağır kan bedelini
Burut'tan varıp alırım, – deyip, –

Beecin'den çıkma kızıl kuşağı
Belime sıkı bağlarım, – deyip, –
Atam Alöökö'nün öcünü kovarım, –
deyip. –
Kırk boy Çin, değerli yurdu,
Sırasıyla halkı sürüp,
Cepken giymiş Çin'in
Güçlülerini birlikte sürüp.
Kara Çin, Mançu yurdu
Bizi basıp geldiğinde,
Kıyameti saldığında,
Gözcü durup Kardıgaç,
Tek başına görüvermiş,
Zulpukor kılıcı ele alıp,
Telkızıl'ı bir mahmuzlayıp,
Yeri kaplayan Çinliye
Tek başına girip saldırıp,
Hani, Kardıgaç cehennemi gördüğünde,

İşte burada anlatıp duran
Bakay Han'ın sözü var,

Kırkın başı Kırgılçal,
Kırkında şımarmış deli ihtiyar,
Sakalı seyrek, kel ihtiyar,
Fesat için doğmuş kâfir ihtiyar,
Fesadın binini düşünen,
Put gibi yıkıp bozup gitse,
Küheylan Manas kaplan
'Bozdu' demeyi bilmeyen.
Bastığı yeri taban tepip,
Cehennemlikçe kötüleyip,
İnsanın inanacağı sözü var,

Raising shouts and clamor.
Saying, Upon the Burut, with black intent,
I will turn and loose my war,
The heavy blood-price of Alöökö
I will go and exact from the Burut, –
saying, –
The crimson sash of Beecin make
I will bind tight about my waist, – saying, –
I will hunt the vengeance of my father
Alöökö, – saying. –
The forty tribes of Çin, their precious land,
Driving the people rank on rank,
Of caftan-clad Çin
Driving their strong men along together.
The black Çin, the Mançu land,
When they came pressing down on us,
When they loosed the day of doom,
Kardıgaç, standing sentinel,
Caught sight of them all alone,
Taking the sword Zulpukor in hand,
Giving Telkızıl one touch of the spur,
Into the Chinese who covered the earth
She charged in all alone,
Remember, when Kardıgaç beheld that hell
—
Here is the tale told all the while,
These are the words of Bakay Khan,

Head of the forty, Kırgılçal,
A mad old man grown spoiled at forty,
Sparse-bearded, a bald old man,
A godless old man born for mischief,
Plotting mischief by the thousand,
Though he wrecked and toppled like an idol,
The küheylan Manas, the tiger,
Never knowing to say 'He wrecked it.'
Stamping flat the ground he trod,
Reviling like one bound for hell,
He has words a man would believe,

Cehennemlik olacak yanı var,
Dağ gibi atan Han Manas .
Bunun bozup koyduğu yer var.
Ak sözü lanetleyince.
Atana Kırgıl bunu demiş,
İnsanın bilmediği şerri söylemiş,
Kırgıl'ın dediği söz bu,
Kıyamete göçen atanı
Bozduğu yer işte bu:
«Hızırlı Manas, sözümü dinle!
Kırlara saldığın sayısız malın

Küheylan değilmiş meğer,
Ahiretlik dost oldun,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Haram huylu delişmeni,
Akraba değilmiş meğer,
Eşeğe dokuz yıl saygı göster,
Küheylan olmazmış meğer,
Akbaltay'ın haramzade Çubak'ı, Geniş
Kaşkar'ın Çoñ-Alay'ı
Kızdan doğma delişmeni,
Akraba olmazmış meğer.
Kıra ekilse ak buğday,
Ekin olmazmış meğer,
Kanıkey ile Çubak'ın
İşi temiz değilmiş meğer.
Bu Talas'ın sırtları
Dere olmazmış meğer,
Kanıkey ile bu Çubak
Masum durmazlarmış meğer,

Kan-Cayloo'ya doğru el göçse,

Kaygısız konarlar,
Göç üstünde rakıyı
Göz göre göre içerler,
Töre Manas sultanın
Döşeğini çiğneyen onar mı,

He has a side fit for hellfire,
Your mountain-like father, Khan Manas .
There is a place this one wrecked and left.
When he cursed the truthful word.
To your father Kırgıl said this,
He spoke evil no man had known,
These are the words Kırgıl spoke,
Your father, gone to the world beyond —
Here is where he wrecked him:
«Manas, favored of Hızır, hear my words!
The countless herds you loosed upon the steppes
Were no küheylans after all,
You made a friend for the world to come,
Akbaltay's Çubak,
That wild one of unclean ways,
Was no kinsman after all,
Honor a donkey nine long years,
It becomes no küheylan after all,
Akbaltay's bastard Çubak, Broad
Kaşkar's Çoñ-Alay
That wild one born of a girl,
Becomes no kinsman after all.
White wheat sown on the steppe
Becomes no crop after all,
Between Kanıkey and Çubak
The dealings were not clean after all.
The ridges of this Talas
Become no valley after all,
Kanıkey and this Çubak
Do not stay innocent after all,

When the people move camp toward Kan-Cayloo,
They settle free of care,
On the move they drink the rakı
Openly before all eyes,
The lord sultan Manas —
Can he who tramples his bed prosper,

Tepeden gerçekten dert değse,
Sayıklayan Çubak yanından kalkar mı,
Nurlu Manas bozkurdun
Yastığını çiğneyen onar mı.
Sinsi Çubak, yarı Sart,
Yanına gelse kalkar mı», –
Tam da böyle söz söyleyip,
Kırgıl'ın dediği söze
Kıyamete göçen han atan
İyice inanıp durduğunda,
Kaplan Çubak arlanıp,
İşitip içi daralıp,
Anam sayılırdı Kanıkey,
El uzatsam onar mıyım,
Aziz han ile bu garip can
Kıyametlik dost idim,
Andını çiğnesem onar mıyım», –
Deyip, böylece, köpürüp,
İçerleyip Çubak küsüp,
Sayısız hazineyi, altın mülkü
Çubak savurup hepsini saçtığında,

Kasılıp Çubak kaçtığında.
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli
Keçil'in hanı Kalça'ya,
Akbaltay Han'ın er Çubak'ı
Altı yürük at verip,
Avuç kadar mektup verip,
Talihli Manas töreyi
Kuday sırtüstü serip aldı diye,

Destek olan yoldaşlar
Yanından gitti diye,

Talas'ın içi viran olup,
Güvenilen Çubak düşman olup,
Kakan Han'ın Beecin'ine
Çubak'ın mektubu ulaşmış.
Alöökö öcümü alırım diye,

If real trouble struck from above,
Would raving Çubak rise from her side,
Of radiant Manas the gray wolf —
Can he who tramples his pillow prosper.
Sly Çubak, half a Sart,
If he came to her side, would he rise?», –
Speaking just such words as these,
In the words that Kırgıl spoke,
Your khan father, gone to the world beyond,
When he came to believe them wholly,
The tiger Çubak, stung with shame,
Hearing it, his breast grew tight,
Kanıkey was as a mother to me,
Could I prosper if I raised a hand to her,
The dear khan and this poor soul
Were friends unto the day of doom,
Could I prosper if I trampled my oath?», –
So saying, seething over,
Çubak, resentful, turned away in anger,
The countless treasure, the golden wealth —
When Çubak flung it all away and scattered it,
When Çubak stiffened with pride and fled.
Cotton-sashed, loose-booted —
To Kalça, khan of Keçil,
Khan Akbaltay's hero Çubak
Gave six swift horses,
Gave a letter no bigger than a palm,
Saying, Fortunate lord Manas —
Kuday has laid him flat on his back and taken him,
The comrades who upheld him
Have gone from his side, he wrote,

The heart of Talas fell to ruin,
Trusted Çubak turned foe,
To Kakan Khan's Beecin
Çubak's letter made its way.
Saying, I will take my vengeance for Alöökö,

Han Koñurbay başta olup,
Kırk boy Çin yürümüş.
Kırkın başı Kırgıl'ı
Kuday Taala aldığında,
Aziz anan Kanıkey
Altı ay salbar kaldığında.
Koca Talas'ın koyağında,
Koca töre atan bahadır Manas Han
Kökala ile darmadağın edip,
Akılay'ın koynunda yattığında,
Gücenip düşünüp, söz etmeden,
Azabı bahtsız Kanıkey çektiğinde.
Bahadırın, aban dahi var,
Salbar kalıp Kanıkey,
Cılgındı'yı yaylamış,
Akkula ile Akolpok,
İkisini birden hazırlamış.
Hani, Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Kedersiz, kaygısız salınıp,
Kalabalık Kırgız yatarken,
Alacakaranlık çöküp, gün batarken,
El henüz uykuya yatmışken,

Boz ala bayrak, kızıl tuğ,
Her yanda çok velvele,
Ak sancak, kara tuğ,
Nârası çok, velvele.
Gökten kayıp yıldız ayrılır,
Beecin'e doğru kaçtığında.
Türlü türlü haykırışla
Çin'in sesi gelir.
Kara kurt gibi kaynaşıp,
Kalmak'ın ordusu tıklım tıklım,
Cañcuñ'un ordusu üşüşüp.
Keçil'in hanı Koñurbay,
En önden hazırlanıp.
Dört boylu Kırgız'ın
Tepesinden bastığında.

With Khan Koñurbay at the head,
The forty tribes of Çin marched forth.
When Kırgıl, head of the forty,
Was taken by Kuday Taala,
Your dear mother Kanıkey —
When six months she was left a salbar.
In the hollow of great Talas,
Your great lord father, batyr Manas Khan,
Scattering all with Kökala,
When he lay in Akılay's bosom,
Aggrieved and brooding, saying nothing,
When ill-fated Kanıkey bore the torment.
There is the batyr, and the aban too,
Left a salbar, Kanıkey
Made her summer camp at Cılgındı,
Akkula and Akolpok,
Both of them she made ready.
Remember, at Kara-Buura, at Çatkal,
Swaying free of grief and care,
While the teeming Kırgız lay at rest,
As dusk fell and the sun went down,
While the people had just lain down to sleep,
Gray-pied banner, crimson standard,
Great clamor on every side,
White banner, black standard,
Many war-cries, great clamor.
A star slips loose and parts from the sky,
When it fled away toward Beecin.
With shouts of every kind
Comes the voice of Çin.
Swarming like black worms,
The Kalmak host packed tight,
The cañcuñ's host swarming in.
Koñurbay, khan of Keçil,
Made ready at the very front.
Of the four-tribed Kırgız
When he bore down upon their crown.

Yalınayak, yalın baş,
Bel sırığını ele alıp,
Töre atan Manas şaşırdığında,

O zaman törenin eşi Kanıkey,
Cefakâr, çılgın, bahtsız,
Yiğitliğini belli edip,
Akkula ile Akolpok'u
Atacığına verip bindirip,

Silah pusatın hepsini
Atana verip emanet edip,
Böylece Çin üstüne salıp.
Gökten göğerip pus ayrılıp,
Bozkurdun Çubak görünüp.
Bay'ın oğlu Bakay Han,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
Atan Manas kaplan,
Bunlar kızılca kıyameti saldığında,
Çinlilerin kızıl tuğunu
Kıymetlim Çubak devirdiğinde,
Dini dönük kâfirler,
Geri dönmeye şaşırdığında.
Talihi üstün atanın
Hışmına dayanamayıp,
Gücüne karşı duramayıp,
Kara Mançu, çok Şibe,
Telaşla çırpınıp kaçtığında,
Çin tuğu yıkılıp,
Kara söğüt gibi sık kâfiri
Beecin'e doğru savurup,
Azı dişleri sırıtıp,
At ölüsü dağ gibi yığılıp,
Kıl bıyığı sarkıp,
Er ölüsü demet demet düşüp.
Kara Çin'in, Mançu'nun
Sesi Kuday'a işitilip,
Mızraklarının hepsi

Barefoot and bareheaded,
Taking his tent-pole in hand,
When your lord father Manas stood confounded,
Then the lord's wife Kanıkey,
Long-suffering, wild, ill-fated,
Showing forth her valor,
Akkula and Akolpok
She gave your dear father and mounted him,
All the arms and weapons
She gave in trust to your father,
And so loosed him upon Çin.
Haze parting blue-gray from the sky,
Çubak the gray wolf came in sight.
Bakay Khan, son of Bay,
Ulak Khan's Sırgak,
Your father Manas the tiger,
When these loosed red doomsday,
The crimson standard of the Chinese —
When my precious Çubak toppled it,
The infidels of twisted faith,
When they were too dazed to turn back.
Your father of exalted fortune —
Unable to withstand his fury,
Unable to stand against his strength,
The black Mançu, the many Şibe,
When they fled thrashing in panic,
The standard of Çin cast down,
The infidels thick as black willows
Hurled away toward Beecin,
Their back teeth bared in a grin,
Dead horses heaped like mountains,
Their wiry mustaches drooping,
Dead men falling sheaf on sheaf.
Of black Çin and the Mançu
The cry rose up to Kuday's hearing,
All of their lances

Karmakarışık devrilip.
Kırk boy Çin, Beecin'e
Böyle kızılca kıyamet saldığında,
Avuç kadar Müslüman.
Ayırıp kurtardığında.
Cepken giymiş Çin'in
Güçlüsünü sürüp kırdığında,

Taş kuşanmış Çin'in
Seçkinlerini kovduğunda.
Onu şöyle bırakalım,
Hasrette yalnız Kardıgaç,
Ondan haber başlatalım.
Kaplan doğmuş Kardıgaç,
Keçil'in hanı Koñurbay
Karşı karşıya durduğunda,
Aziz canı esirgemeden,
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Orada duran Kardıgaç
Saldırıp mızrak vurduğunda,

Alöökö'nün Koñurbay'ı
Çaresi tükenip kaldığında,
Koñurbay'ın kırk töresi,
Sendeleyen Kalça'yı
Güçten düşmüşken kurtardığında.
Çinlilerin devleri,
Karınca gibi sayısız bahadırlar,
Kâfirler kuşatmış meğer,
Kahrolsun yalnızlık.
Kâfirlerin hazinelik nişancısı
Namlı Manas aslanı yok,
Karacoy yakına geldi,
Kara yeleli Boroonçu,
Boroonçu'yu sapladığında,
O kız çok müşkül çekmiş,
Yakında duran Karacoy
Telkızıl atı vurmuş.
Başını sallayıp Telkızıl,

Toppled in wild disorder.
The forty tribes of Çin, on Beecin
When such red doomsday was loosed,
The Muslims, a mere handful.
When they cut them off and saved the day.
Of caftan-clad Çin
When they drove and slaughtered the strong,
Of stone-girded Çin
When they chased away the choicest.
Let us leave that as it is,
Kardıgaç, alone in longing,
Let us take up the tale of her.
Kardıgaç, born a tiger,
Koñurbay, khan of Keçil,
When they stood face to face,
Not sparing her dear life,
Alöökö's Koñurbay —
Kardıgaç standing there,
When she charged and struck with the lance,
Alöökö's Koñurbay —
When his remedies ran out,
Koñurbay's forty lords,
The reeling Kalça —
When they saved him, drained of strength.
The giants of the Chinese,
Batyrs countless as ants,
The infidels had ringed her round, alas,
A curse upon loneliness.
The infidels' prized marksman —
The famed lion Manas was not there,
Karacoy drew near,
Black-maned Boroonçu —
When she speared Boroonçu,
That maiden suffered sorely,
Karacoy standing near
Shot the horse Telkızıl.
Telkızıl tossed its head,

Yığılıp yere yatmış.
O zaman Kalmak'tan pehlivan Ilama,
Ele düşüp kalmış.
Kâfirin halini sorma,

Ele düşen o kızı
Çepeçevre kuşatmış,
Ablan Kardıgaç'ın kara bahtlı başına

Kıyameti salmış.
O zaman demir urganlı ağcıları,
Tekmil hançer ellileri,
Kement atmanın ustası,
Dini dönüğün kaynaşıp duran yamanı.
Kalabalık ordu basıp geldiğinde,
Yakına gelen cañcuñun
Bağırsağını deşmiş,
Mızrağın yettiği yerleri
Mızrakla yere sermiş,
Heveslenip yakına geleni
Kılıçla devirmiş,
Kâfirden kan akıtıp,
Dört gün bahtsız dayanmış.
Öfkelenip kederlenip,
Gazaya binip gittiği
Telkızıl'dan ayrılıp,
O zaman göğsünü toz basıp,
Gözünü kara kan basıp,
Akıl gevşeyip, iç yanıp,
Derman gidip sarkıp,
İki kolu sallanıp,
İki gözü fıldır fıldır,
Bel bağlayacak beli yok,
Yedi kurt bir koyunu,
Yetimim delişmen, duymuş,
Kapışsalar leşini korlar mı?

Yetmiş Kalmak bir kızı

Collapsed and lay upon the ground.
Then Ilama, strongman of the Kalmak,
She had fallen captive.
Do not ask what the infidels did,

That maiden fallen captive
They ringed all round,
Upon the black-fated head of your abla Kardıgaç
They loosed the day of doom.
Then their netters with iron ropes,
All their dagger-handed men,
Masters of the thrown lasso,
Of the twisted-faith horde, the swarming worst of them.
When the teeming host came pressing in,
The cañcuñ who came in close —
She ripped open his bowels,
Wherever the lance could reach
She laid them low with the lance,
Whoever ventured eagerly near
She toppled with the sword,
Spilling infidel blood,
Four days the ill-fated one held out.
Raging and grieving,
The mount she rode away to war on —
Parted from Telkızıl,
Then dust pressed upon her breast,
Black blood pressed upon her eyes,
Her mind slackening, her heart burning,
Her strength gone, drooping,
Both her arms swinging loose,
Both her eyes darting wildly,
No strength left to lean upon,
Seven wolves upon one sheep —
My wild orphan, hear it told,
If they fall upon it, will they leave its carcass?
Seventy Kalmaks on one girl —

Dövse leşini korlar mı?
Çepeçevre kuşatıp Ilama,
Sonunda yakalayıvermiş,
Deniz gibi ablan Kardıgaç,
Kardıgaç ele düştüğünde,

If they beat her, will they leave her carcass?
Ringing her all round, Ilama
Seized her at the last,
Your sea-like abla Kardıgaç —
When Kardıgaç fell captive,

Mercan düğme, mercan taş,
Zuñtuñ'un hanlarını toplamış,
Ilama'ya gevezelik edip,
O gün nikâh kıymış,
Kardıgaç'ı Ilama domuz almış. Direnip duran o aslandı.
Katırdan binek bindirip,
Beecin'e doğru ganimet edip,
Beş yüzü alıp çekildiğinde,

Coral buttons, coral stones,
He gathered the khans of the Zuñtuñ,
Chattering flattery to Ilama,
That day the marriage rite was sealed,
Ilama the swine took Kardıgaç to wife. It was that lioness who stood defiant.
They mounted her on a mule for a mount,
Made her booty bound for Beecin,
When the five hundred took her and withdrew,

Ganimetleyip geri döndüğünde,
Kaplan Manas, Bakay er,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Kaynaşıp duran kâfiri
Kakan'a doğru saplayıp sürdüğünde,

When they turned back with their plunder,
The tiger Manas, the hero Bakay,
Akbaltay's Çubak,
The swarming infidels —
When they speared and drove them toward Kakan,

Hani, Kırgız'ın günü doğduğunda,
Kanlı kana kanışıp,
Kâfiri belaya salıp,
Beecin'e doğru kovduğunda,
Beecin yurdu tabana kuvvet kaçıp,
Beecin'e doğru feryat edip,
Isık-Köl'ü bastığında,
Kızıl-Kıya'yı aştığında,
Karkıra boyunca feryat edip,
Kalabalık kâfir kaçtığında,
Kahrolası Çinliyi
Eçki-Ölös'ten aşağı eğdirip,
Amansız saplayıp vardığında,

Remember, when the Kırgız day dawned,
Blood glutting itself on blood,
Casting the infidels into calamity,
When they chased them toward Beecin,
The Beecin folk fled as fast as feet could fly,
Wailing on their way to Beecin,
When they overran Isık-Köl,
When they crossed Kızıl-Kıya,
Wailing all along the Karkıra,
When the teeming infidels fled,
The accursed Chinese
Bent down below Eçki-Ölös,
When they came on spearing without mercy,

Mañkan'dan aşağı bastığında,
Kordoy'dan aşağı at sürdüğünde,
İt dalaşını* saldığında,

When they pressed down past Mañkan,
When they rode down past Kordoy,
When they loosed the dog-fight,*

İt gibi kovaladığında,
Köñüz ile Tekes'i
Tepetaklak ettiğinde,
İle'nin başı Üç-Aral'a
Döndürüp kovduğunda,
Ögüz-Aşuu ile Tay-Aşuu'ya
Sürüp varıp durduğunda,
Tay-Aşuu'nun Çara-Taş'ı,
İki yakası yeri dar,
Sıkışıp direndik,
Alaman savaşı* ettik.

When they chased them like dogs,
Köñüz and Tekes —
When they turned them upside down,
To Üç-Aral at the İle's head
When they turned and chased them,
To Ögüz-Aşuu and Tay-Aşuu
When they drove on and made a stand,
Çara-Taş of Tay-Aşuu,
Its two banks narrow ground,
Pressed close, we made our stand,
We fought the alaman battle.*

Kaplan Manas, gönlü deniz aslan,

Öbür dünyaya göçen aziz er,
Baytal kısrağın tayı,
Kalabalık Çinli kâfire,
O Çin'in içinde,
En yüreklisi Koñurbay,
Tikenalp ile Şıpşaydar,
Boronçu ile er Coloy,
Er Börüköz, Ezkara,
Devlerinin hepsi var.
Yönelip durmadan vuruşup,
Birbirini belaya sokup durup.
Kaçmadan durup çarpışıp,
Düz tutup mızrak uzatıp,
Tüfek atıp, yay çekip,
Tükene tükene vuruşup,
Devi canını esirgemeden,
Birbirini müşküle sokup durup,
Kâfir ile Müslüman,
Güç yarıştırıp durup.
Geri dönmeden yüzleşip,
Kaçmadan durup vuruşup,
Öbür dünyaya göçen Manas er,
Talihi üstün aslandı,
Bu dünyaya kudretin
Bir yarattığı erdi.

The tiger Manas, the lion with a heart like the sea,
The dear hero gone to the other world,
The foal of a young baytal mare,
Against the teeming Chinese infidels,
Within that Çin,
The stoutest-hearted was Koñurbay,
Tikenalp and Şıpşaydar,
Boronçu and the hero Coloy,
The hero Börüköz, Ezkara,
All of their giants were there.
Facing on, fighting without pause,
Casting each other into calamity.
Standing fast, clashing without flight,
Holding level, thrusting the lance,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting on to utter exhaustion,
The giants not sparing their lives,
Pressing each other into hardship,
Infidel and Muslim,
Matching strength against strength.
Facing on without turning back,
Standing and fighting without flight,
The hero Manas, gone to the other world,
Was a lion of exalted fortune,
One that the Power made
Once only for this world.

Her yanı denkti, kusursuzdu,
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden genişti,
Karşı karşıya gelindiğinde,
Yiğit töre Manas'a
Hiçbir kul eza edememiş.
Yeryüzünde yurt tutan kuldan
Ukruk çevirecek kimse kalmamış.
Çin kaynayıp dolup,
Alaman kırgın olup.
Yağmur gibi yay çekip,

Even on every side, without a flaw,
If you sat and gazed within him,
He was wider than the earth,
When they came face to face,
To the valiant lord Manas
No slave could ever do him harm.
Of slaves who hold a home on earth
None was left to swing the ukruk at him.
Çin seething and brimming over,
The alaman slaughter raging.
Drawing bows like falling rain,

Dolu gibi ok atıp,
Mızrağın başı çarpışıp,
Adamın başı tokuşup.
Karınca gibi kımıldayıp,
Kurt gibi kaynaşıp dalgalanıp.
Gök açık, yer kapalı,
Toprak kaplayıp, toz uçup,
Dokuz gün savaşta bir olduk.
Tuğ tutan ihtiyarımız Bakay,
Darmadağın olduk hepimiz,
Yer görünmez tozla,
Amansız savaş olduğunda,
Canla başla perişan olduk.
Çin hep birden yay çekse,
Yayın oku vızıldayıp,
Bunun değdiği yer parçalanıp,
Yer altına sığınıp,
O zaman eceli yeten can ölüp, Yönelip
savaş edildiğinde,
Değdiği yer parçalanıp,
Kan dökülüp şarıldayıp,
Eceli yeten ölüp,
Öbür dünya yüzünü görüp,
O savaş olduğunda,
Aksakallı ihtiyar öldü,
Çinli ile Burut'tan
Hayli insan dahi öldü.

Loosing arrows like hail,
Lance-heads clashing together,
Men's heads knocking together.
Stirring like ants,
Swarming and surging like worms.
The sky clear, the earth blotted out,
Dirt covering all, dust flying,
Nine days we were as one in battle.
Our elder Bakay who held the standard —
We were all of us scattered wide,
The ground unseen for dust,
When the merciless battle raged,
Heart and soul, we were undone.
When Çin drew bows all as one,
The bow's arrows whining,
Whatever they struck was torn apart,
Men sheltering underground,
Then the souls whose hour had come died,
When battle was joined face-on,
Whatever they struck was torn apart,
Blood spilling out in torrents,
Those whose hour had come died,
Beholding the face of the other world,
When that battle raged,
White-bearded elders died,
Of Chinese and of Burut
A great many people died as well.

Can acısıyla çarpışıp,
Can çekişircesine kapışıp,
Yüzleşip dikleşip,
Mızrak vurup haykırıp,
Karşısına çıkanı büküp,
Gündüzünde rahat almadan,
Gece içinde uyku almadan,
Güç yarıştırıp savaşmışlar,
Han Bakay aban içlerinde,
Kıyamet salıp durmuşlar.
Hızırlı Manas hanı var,

Kırk çoranın hepsi var,
Aç haykırış, kuru nara,
Arslan dişi işlemeyen,

Âlemin gücü yetmeyen,

Akbalta'nın Çubak'ı var.
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda uyanık,
Ulakkan oğlu Sırgak var.
Hepsinden üstünü,
Talihli Manas, kan dökücü aslan,
Yılmadan kara Çin'e
Bozgunu saldığı yer orası.
Yılmadan durup,
Birbirini parçalayıp vuruşup.
Yüzleşip durup,
Bel bağlayıp vuruşup,
Teke tek çıkışıp,
Gücü yetse birbirini,
Belaya sokup durduğunda,
Kalabalık Çin halkı var,
Soyu Mançu, Çin'den,
Koca Döñgö alpı var,
O Döñgö'nün kendisine,
Katırdan tulpar bindirip,
Salt demirden, kuş gözü halkalı

Clashing in mortal anguish,
Grappling as in death-throes,
Facing off, defiant,
Striking lances, shouting,
Bending whoever stood against them,
Taking no rest by day,
Taking no sleep by night,
They fought, matching strength on strength,
Khan Bakay aban among them,
They kept on loosing doomsday.
There was Manas the khan, favored of Hızır,

There were all the forty çora,
Hungry shouts, dry war-cries,
Whom the lion's tooth could not pierce,

Whom the whole world's strength could not master,

There was Akbalta's Çubak.
Light on a horse, matched to a foal,
Sleepless, wakeful on the road,
There was Sırgak, son of Ulakkan.
Above them all,
Fortunate Manas, the blood-spilling lion,
Unflinching, upon black Çin —
That is where he loosed the rout.
Standing unflinching,
Fighting, tearing each other apart.
Standing face to face,
Girding themselves, fighting on,
Coming out in single combat,
Each, if strength availed, the other
Kept casting into calamity,
There was the teeming folk of Çin,
His line from the Mançu, from Çin,
There was the huge alp Döñgö,
To that very Döñgö
They gave a mule for a tulpar mount,
All of iron, bird's-eye ringed,

Gök demir zırh giydirip,
O kâfirin elinde
On iki kulaç sırlı mızrak,
Gazabına kul dayanamayıp,
Bir vadiden çıkageldi.
Gazaya kan dökücü at binmiş,
Döñgö'nün halini sorarsan,
Beecin'in Kakan hanının
Defterine kayıtlı.
Kırk boy Çin'e, çok halka,
O gelen Döñgö'nün
Değerliliği bilinmiş,
Gazabından kan çıkmış,
Kudretinden can çıkmış.
Yedi yıl durmadan yaya yürüyüp,

They clad him in gray iron mail,
In that infidel's hand
A lacquered lance of twelve fathoms,
No slave could withstand his wrath,
He came forth from a valley.
Mounted for war on a blood-spilling horse,
If you ask what Döñgö is,
In the register of Beecin's Kakan khan
His name is written down.
To the forty tribes of Çin, to many peoples,
Of that oncoming Döñgö
The worth was known full well,
From his wrath came blood,
From his might came death.
Seven years he walked on foot unresting,

Kap-Too'nun beri ucunda,
Yetmiş devi öldürmüş.
Altı yıl yaya basıp,
Mızrağını özenle yağlamış,
Haberin var mıdır:
Kulağı demir Kutan alp,
Göbeği demir Kiten alp,
Alnı demir Mañguş alp,
Karager'e binmiş Kaman alp,
Sarıker'e binmiş Sazan alp.
Bu beşiyle koca Döñgö,
Yönelip mızrak uzatıp,
Yedi gün durmadan vuruşup,
Erliği şöyle etmiş,
Kap-Too'nun beri yüzünde,
Suuk-Tör denen bir dağın
Bittiği öte ucunda,
Soylu pehlivan seksen devi
Tümden kırıp geçirmiş,
Eey, tükenesice pehlivan koca Döñgö,
Serin yaylada baktırıp,
Erliği amansız salmış.
Sekseninden beşini

At the near end of Kap-Too,
He slew seventy giants.
Six years he trod on foot,
He oiled his lance with care,
Have you heard the tidings:
Iron-eared Kutan the alp,
Iron-naveled Kiten the alp,
Iron-browed Mañguş the alp,
Kaman the alp mounted on Karager,
Sazan the alp mounted on Sarıker.
With these five, huge Döñgö,
Facing them, thrusting the lance,
Fighting seven days unceasing,
Such was the feat he wrought,
On the near face of Kap-Too,
Of a mountain called Suuk-Tör
At the far end where it ceases,
The highborn strongman, eighty giants —
He cut them down to the very last,
Eey, accursed strongman, huge Döñgö,
Tending them on the cool summer pasture,
He wrought his feats without mercy.
Of the eighty, five

Kakançin'in hanına
Diri bağlayıp götürmüş,
Beecin'in Karı hanına,
Armağan edip sunmuş.
O zaman hanı Döñgö'yü beğenmiş,
Döñgö'yü beri yollarken,
Bağlayıp götürdüğü beşini
Hazinede baktırmış.
Kırk boy Çin elinin,
Kahrolası Beecin'in
Hangi işini anlatayım,
İnsanın bulamayacağı düşünce edip,
Seksen dört gün toy edip,
Toyunda Çinli toplanıp,
Davulunu gümbürdetip,
Trampetle kulak sağır edip,
Zurnalarını inletip,
Çanlarını çaldırıp,

To the khan of Kakançin
He bound alive and carried off,
To Beecin's Karı khan,
He offered them up as gifts.
Then his khan took a liking to Döñgö,
When he sent Döñgö this way,
The five he had bound and brought
He had kept and tended in the treasury.
Of the land of the forty tribes of Çin,
Of accursed Beecin,
Which of their doings shall I tell,
Devising schemes no man could conceive,
Holding a feast of eighty-four days,
The Chinese gathering at the feast,
Booming their drums,
Deafening ears with snare-drums,
Making their zurnas wail,
Ringing their bells,

Tunçtan yapılma koca Burkan'ı
Sırığa bağlatıp taşıtıp,
Önünden yurdunu sıra sıra geçirtip,
Böylece velveleyi saldırıp,
Eteğine Çince çizip yazı koyup,
Döñgö Han diye ad koyup,
Altın taç giydirip,
O Döñgö'nün bir kendisini
Altın tahta çıkarıp,
Ayarına sınatıp,
Ozanına söyletip,
Dediğini yurda yasa edip,
Kırk boy Çin Beecin'in
Yarısına bey edip,
Cepkenini kabartıp,
O Döñgö'nün kendisine
Güçlünün kürkünü giydirip,
Kolçağını heybetle takıp,
Hanının kürkünü giydirip,
O Döñgö'yü beğenip,

The huge Burkan wrought of bronze
They had bound to a pole and borne along,
Making the people file past it rank on rank,
So loosing a great clamor,
Inscribing Chinese script upon its hem,
Naming him Döñgö Han,
Crowning him with a crown of gold,
That Döñgö, him and him alone,
They raised upon the golden throne,
Had their ayars test him,
Had their bards sing of him,
Made his word the law of the land,
Of forty-tribed Çin and Beecin
They made him bey over half,
Puffing out his caftan,
Upon that very Döñgö
They laid the fur robe of the mighty,
Fastening his armguard with pomp,
Clothing him in the khan's own fur robe,
Well pleased with that Döñgö,

Ayarları bakıp görmüş:
«Burutların hırçın Manas
delisini
Döñgö yakalayıp verir», – deyip,

Umut edip durmuşlar.
Karı Han ile Esen Han,
Aycañcuñ ile Küncañcuñ,
Azız Han, beşi han imiş,
Kakançin'in, Beecin'in
Büyük uluğu onlarmış.
«Şu Kırgız'ın hanı Manas'ı
Koca Döñgö yakalayıp verir», – deyip,

Büyük umutları var imiş.
Döñgö'nün halini sorma,
Hanından haber alıp,
Gücü iyice taşıp:
«Burut'un deli Manas'ına

Fesadı sağlam salarım», – deyip, –

Öfkelenip koca Döñgö,
Kibirlenen Manas'ı
Yönelip yakalarım, – deyip, –
Çin-Maçin'in kızına
Sahiden tutup aygır salarım», – deyip,
– Kalabalık Çinli, Maçançin,

Sahiden hazırlanıp koca Döñgö,
Gelip çattığı dem imiş.
Döñgö'nün halini sorarsan,
İriliği dağın dengi gibi,
Sataşanı yutacak gibi,
İnsandan başka görünüşü var,
Sataşılsa candan kan çıkar,
Hem kudretinden can çıkar,
Katırı yeri çiğneyip,
Han Koñurbay ile Coloy'u

The ayars looked and divined:
«The Buruts' savage Manas,
that madman —
Döñgö will seize and deliver him», –
saying,
They kept their hopes upon it.
Karı Han and Esen Han,
Aycañcuñ and Küncañcuñ,
Azız Han — five khans they were,
Of Kakançin and Beecin
They were the great sovereigns.
«That Manas, khan of the Kırgız,
Huge Döñgö will seize and deliver», –
saying,
Great hopes they had of it.
Do not ask the state of Döñgö,
Taking word from his khan,
His strength brimming over:
«Upon the Burut's mad Manas

I will loose my mischief in earnest», –
saying, –
Raging, huge Döñgö,
The overweening Manas
I will face and seize, – saying, –
To the daughters of Çin-Maçin
I will catch him, in truth, and loose him as
a stallion», – saying, – The teeming
Chinese, Maçançin,
Making ready in earnest, huge Döñgö,
It was the moment he came upon them.
If you ask what Döñgö is,
His bulk like the equal of a mountain,
As if to swallow whoever provoked him,
His look is other than a man's,
Provoke him, and blood leaves the body,
And from his might life itself departs,
His mule trampling the earth,
Khan Koñurbay and Coloy

Karısı gibi azarlayıp:
«Şimdiye dek Manas Burut'u
Eğdirip saplayıp alamayan,
Yılkısı şöyle dursun, Burut'un
İneklerini sürüp alamayan,
Öfkelenip övünüp,
Han Koñurbay nerede imiş,
Saldırıp savaş etmeyen,
Kızları şöyle dursun, Burut'un
Karısını ganimet etmeyen,
Yüreksiz Kalça nerede imiş?
Kalabalık Çin, Kakan yurdu,
Kavılca gibi ot isen,
Böyle düzensiz kalabalık isen,
Mançu, kara Kalmak yurdu,
Hepiniz kaçıvermişsiniz,
Dolup taşan Burut'tan
Bir tek kız ganimet almışsınız».
Deyip, böylece, koca Döñgö,
Cepken giymiş Çin'in
Güçlülerini azarlayıp.
Taş kuşanmış Çin'in
Seçkinlerini azarlayıp,
Kargaşayı fena başlattı,

Hanlarının hepsini
Kırıp geçiriverdi,
Han Coloy ile Ilama,
Halkının hâlini hiç sorma,
Bu kara uğursuz Döñgö'nün
Alpının hâlini anlatayım:
Döñgö'nün hâlini sorma sen,
Kaşları yüksek, yüzü soğuk,
Zavallı Döñgö ne yapsın,
Kıvrılıp çıkan bıyığı
Çayırda biten ısırgan gibi,
Çubuğunun* lüle çukuru
Çocukların yediği talkan çanağı gibi,

He scolded like his wives:
«He who till now from Manas the Burut
Could not bow him, spear him, take him,
Let alone his horse-herds — from the Burut
Could not even drive away his cows,
Raging and boasting,
Where then was Khan Koñurbay,
Who charged not, made no war,
Let alone the daughters — of the Burut
Took not even a wife for booty,
Where then was the craven Kalça?
Teeming Çin, land of Kakan,
If you are grass like kavılca weed,
If you are such a disordered horde,
Mançu, land of the black Kalmak,
You have all of you run away,
From the overflowing Burut
You have taken but a single girl as booty».
So saying, huge Döñgö,
Of caftan-clad Çin
Scolded the strong men.
Of stone-girded Çin
Scolding the choicest,
He set loose a fearsome turmoil,

All of their khans
He cut down and swept away,
Khan Coloy and Ilama,
Ask not the plight of their people,
Of this black ill-omened Döñgö,
Let me tell the plight of the alp:
Ask not the plight of Döñgö,
Brows set high, his face cold,
What could poor Döñgö do,
His mustache twisting outward
Like nettles sprouting in the meadow,
*The bowl-hollow of his pipe**
Like the talkan-bowl that children eat from,

Burnunun kocamanlığı
Palanın* kını gibi sanki,
Kaşla kapak arasındaki çukur
Tavanı çökmüş mezara benzer,
Ay alnının genişliği
Bey yaylağı başköşeye benzer.

Yüzüne insan bakamaz,
Karşısına kul varamaz,
Kul, suretini göremez.
İşte o zaman o dev,
Ardında hazır bekleşen,
Akına duran nice dev,
Yüreklenip kükreyip,
Kalabalık Kıtay, Koñurbay
Ortadan yarılıp gürleyip,

Kabarıp bel bağlayıp,
Namlıların biriymiş,
Beri vurmuş gibi sallanıp,
Heybetle Kıtay aldırmadan,
Yandan giren kalabalık orduyu

Topuğuna denk saymadan.
Tam yanı başına bağlı
Kızıl keseli tütün torbası,
Elindeki çubuğa

Torbadaki tütünü
Dört avuçlayıp doldurmuştu,
O Döñgö'nün çubuğu
Yine de dolmayıp o anda
Daha dört parmak eksik kalmıştı.
Yiğitlerin hepsi derlenip,
Yolcu çadırı gibi kabartıp
Keseden* kara kav çekip,
Kıtay'a koparıp gürültü.
Kıtay çakmağını, sert taşı
Çakıp çakıp ateş yakıp,

The hugeness of his nose
Like the scabbard of a broadsword,*
The hollow between brow and lid
Like a grave whose roof has caved in,
The breadth of his moon-like forehead
Like the seat of honor of a bey's summer pasture.
No man can look upon his face,
No servant dares come before him,
No slave can behold his visage.
So then at that hour that giant,
With those waiting ready at his back,
Many a giant poised for the charge,
Taking heart and roaring loud,
The teeming Kıtay, Koñurbay
Splitting through the midst and thundering,
Swelling up, girding tight,
He was one of the far-famed,
Swaying as though striking near,
The Kıtay in his grandeur heedless,
The teeming host that pressed in from the flank
He reckoned not worth his heel.
Bound fast at his very side
A tobacco bag with a red pouch,
Into the pipe held in his hand

The tobacco from the bag
He had packed in four full handfuls,
Yet that Döñgö's mighty pipe
Even so was not yet full,
It still lacked four fingers more. All the warriors gathered round,
Puffing it up like a traveler's tent,
Drawing black tinder from the pouch,*
Raising a din against the Kıtay.
The Kıtay his flint, his hard stone
Struck and struck and kindled fire,

Çubuğuna kor koyup,
Çubuğa böyle ateş koyup,
Çekince koca çubuk
Davul gibi horuldayıp,
Salıverince dumanı
Ordugâh ocağı gibi tütüp,
Bütün Mancu, nice keşiş
Canı çıkarcasına çığrışıp.
Yıldız kayar gibi
Çubuğun koru vızıldayıp.
Altındaki yürük katıra
Öfkelenip kamçı vurup,
Kahrolası Koñurbay,
Şıpşaydar ile Koñurbay:
«Bunca zaman bakıp durdun,
Karşı gelen kara Burut'a
Belaları salarım ben,
Manas'ı şöyle dursun, seyret,
Ötekileri bağlayıp alırım.
Şu namlı, bir avuç Burut'u
Meke'ye sürüp götürürüm.
Beli gevşek, su yürekli,
Soysuzlaşmış itler» – deyip,
Pek heybetini taktı şimdi,
Yönelip uzatıp mızrağını,
«Hepten bitiririm, seyret,
Kırk çoronun çaresini».
Öfkeyle böğürüp,
Katırına kamçı vurup,

Set an ember in his pipe,
Thus setting fire to the pipe,
When he drew, the huge pipe
Rumbled like a war drum,
When he loosed the smoke,
It steamed like a camp hearth,
All the Mancu, many a monk
Shrieked as if their souls would leave them.
Like a shooting star
The pipe's ember whizzed and hummed.
The swift mule beneath him
He lashed in fury with his whip,
Accursed Koñurbay,
Şıpşaydar and Koñurbay:
«All this time you stood and watched,
Upon the black Burut who defy us
I shall loose calamities,
Never mind Manas — just watch,
The rest I shall bind and take.
That famed handful of Burut
I shall drive away to Meke.
Slack of loin, water-hearted,
Degenerate dogs» – saying,
He put on his full grandeur now,
Turning, leveling his lance,
«I shall finish them wholly, watch,
I'll settle the forty choro».
Bellowing with fury,
Lashing his mule with the whip,

«Gel Burut!» diye çağırıp.
O Döñgö'yü görünce,
Han Manas'ın kırk yiğidi,
Aziz Bakay aban var,
Zehir içmiş gibi sinip,
Döñgö'ye can dayanamayıp,
Kırk çoronun kendinde,
Yüzünde zerre kan kalmayıp.
«Kahrolası Kıtay'a

«Come, Burut!» he called out.
When they saw that Döñgö,
Khan Manas's forty warriors,
The blessed Bakay, your aba,
Cowered as if they had drunk poison,
No soul could withstand Döñgö,
In the forty choro themselves
Not a drop of blood stayed in their faces.
«Whoever tangles with the accursed Kıtay

Sataşan sağ kalmaz, – deyip, –
Buna rastlayan sağ dönmez» – deyip, –

Başta Kırgıl, yaşlısı,
Kırk çoronun cümlesi
Yüreğinden güç gidip,
Bileğinden derman gidip,
Yavuz Manas kaplan,
Namlı doğmuş evliyan,
Sayıpburuş*, üstün arslan,
Mızrak cengine girdiği yer orası.
Kocosan Manas kaplan,
Altında bindiği,
Gazaya bindiği Akkula,
Kendisi halis soylu küheylan,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Baytal kısrağın kulunu,
Kara yılkının düldülü.
Sırlı mızrağı ele alıp,
Akkula'nın sağrısına bir vurup,
Arslan, deve cüsseli kaplan
O Döñgö'ye saldırıp.
Gökten inen Boz kise
Haykırıp bele kuşanıp,
Aç nara, keskin savaş çığlığı,
Yer yarılırcasına ses salıp,

Yavuz Manas arslan
Beli geriye kavislenip,
Kırpmadan gözü belerip:
«Kalmak eyerin kaşı, – deyip, –

Does not come out alive, – saying, –
Who meets this one returns not whole» – saying, –
Kırgıl at their head, the eldest,
The whole of the forty choro,
Strength draining from their hearts,
Power draining from their wrists,
The fierce tiger Manas,
Your saint born to renown,
Sayıpburuş, supreme lion,*
That is where he entered the lance-fight.
Kocosan Manas the tiger,
The mount he rode beneath him,
Akkula, ridden into holy war,
Himself a purebred courser,
Sieve-lunged, bronze-wristed,
Foal of the baytal mare,
The wonder-steed of the black herd.
Taking the burnished lance in hand,
Striking Akkula once on the croup,
The lion, the camel-framed tiger
Charged upon that Döñgö.
The Gray kise come down from heaven
He girded to his waist with a cry,
A ravenous roar, a keen war-cry,
Sending forth a sound as if the earth would split,
The fierce lion Manas,
His back arching rearward,
His eyes glaring without a blink:
«Pommel of the Kalmak saddle, – saying, –

Göğsünden aşağı çökertsem
Yüreğin tam başıdır» – deyip,
Aziz Çubak, er Bakay
Manas yumruğu indirince
Kılı kıpırdamadı koca Döñgö'nün,
Merakı bol kıssadır bu,

If I crush you down from the chest,
That is the very seat of the heart» – saying,
Blessed Çubak, the man Bakay —
When Manas brought down his fist
Not a hair of old Döñgö stirred,
This is a tale rich in wonder,

Hasım yağıya çok koşulup
Cenge pişmiş olan Akkula,
Döñgö'ye yumruk inince
Ayakları yere perçinlenmiş.
Gülümseyip ışıldayıp,
Parlayıp gülüp sırıtarak:
«Sıranı al, kâfir, – deyip, –
Birbirine karışıp,
Beecin'den çıkmışsın sen,
Namlı Döñgö bahadır» – deyip,
Hangisi hangisi bilinmez,
Yamaçta durdu han Manas,
Yönelip sapladı koca Döñgö,
Aldırış etmedi han Manas,
Doruğa dikildi koca Döñgö,
Gerilip sapladı han Manas,
İrkilmedi koca Döñgö.
Nöbetleşe karşı durup,
Birbirine sıkı direnip,
Haykırıp mızrak vuruşup,
Asırda görülmedik koca destanı
İşte böyle vuruşup.
Yine durdu koca Döñgö,
Yine durdu han Manas,
Manas yine saplayınca,
Dayanıp duran Döñgö'nün
Ok işlemez kaftanı yarıldı,
Ciğerinin hizası göründü.
Ne yapacağını bilemeyip,
Öyle duran koca Döñgö
Telaşa düşüp dururken,
Han Koñurbay, Şıpşaydar,
Namlı Tiken pehlivanı,
Han Manas'ın üstüne
Domuzlar hep birden saldırıverdi.
Katırının üstünden
Han Manas'ın kırk beyi

Birbirine saldırışıp,

Oft harnessed against hostile foes,
Akkula, seasoned in battle,
When the fist came down on Döñgö
His feet were riveted to the earth.
Smiling and gleaming,
Shining, laughing, grinning wide:
«Take your turn, infidel, – saying, –
Mingling one with another,
You have come out of Beecin,
Famed Döñgö the bahadır» – saying,
Which was which, none could tell,
On the slope stood khan Manas,
Old Döñgö turned and thrust,
Khan Manas paid it no heed,
Old Döñgö reared on the crest,
Khan Manas drew back and thrust,
Old Döñgö did not flinch.
Standing against each other turn by turn,
Grimly withstanding one another,
Shouting, trading lance-blows,
An epic vast, unseen in any age —
Thus indeed they fought.
Again stood old Döñgö,
Again stood khan Manas,
When Manas thrust once more,
The stubborn-standing Döñgö's
Arrow-proof kaftan was torn open,
The line of his liver showed.
Not knowing what to do,
Old Döñgö standing so,
While he floundered in alarm,
Khan Koñurbay, Şıpşaydar,
The famed wrestler Tiken,
Upon khan Manas
The swine charged all at once. From atop his mule
Khan Manas's forty beys

Falling upon one another,

Manas'ını çiğnetmeden
Çatır çatur vuruşup,
Aybaltayla biçişip,
Boğaz boğaza gelişip,
Sırası düşünce haklayıp,
Ölçüsüne denk gelseler,
Keskin püsküllü mızrağı
Ölçülü yere çakışıp.
Kâfir ile Müslüman —
Tanrım, öylesini gösterme,
Bakılsa göze ilişmez,
Savrulan diken yumağı gibi,
Düz yerden kaynayıp toz kalkıp,
İnişli çıkışlı hendekten
Gürül gürül kara kan gidip,
Kıtay kırılıp dururken,
Döñgö'nün hâlini sorarsan,
Manas'ın ateşine dayanamayıp,
Gayretine karşı duramayıp,
Kakan'a doğru at salıp,
Kaçıp gittiği demmiş,
Aklı şaşıp bocalayıp,
Zavallı Döñgö ne yapsın,
Şaşırıp kaldığı demmiş.
İnişe geldiğinde
O Döñgö'nün katırı
Boğa gibi boynu oynayıp,
Yokuşa çıkarken
Manas hanın Akkula'sı
Arkar gibi gözü ışıldayıp,
Yetkin Manas aban
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde Döñgö'yü
Aziz Manas davranırken,

Not letting their Manas be trampled,
Clashing with crash and clatter,
Hewing with the moon-axe,
Coming throat to throat,
Striking down when the chance fell,
When they met a match their measure,
The sharp-tasseled lance
They drove into the measured spot.
Infidel and Muslim —
My God, show no such sight,
Look, and the eye cannot seize it,
Like a ball of thistle tossed by wind,
Dust boiling up from level ground,
From the ditch of rise and fall
Black blood flowing in torrents,
While the Kıtay were being cut down,
If you ask the state of Döñgö,
Unable to bear Manas's fire,
Unable to stand against his zeal,
Spurring his horse toward Kakan,
That, they say, was when he fled,
His wits astray, floundering,
What could poor Döñgö do,
That, they say, was when he was lost.
When he came to the downslope,
That Döñgö's mule
Rolled its neck like a bull,
While climbing up the rise,
Khan Manas's Akkula,
Eyes gleaming like an arkar,
The masterly Manas, the aban,
Arrived swifter than an arrow,
Where he caught up with Döñgö,
While blessed Manas made his move,

Akbalta'nın Çubak'ı,
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Kahrolası o çılgın,
Han Çubak'ın elinde

Akbalta's Çubak,
Scourge that scours moon and world,
That accursed madman,
In khan Çubak's hand

	Meşhur kılıcı Oykuma	*His famed sword Oykuma*
	Yetişip başını aldı,	*Reached and took his head,*
	Yiğit Manas'la bu ikisi	*Valiant Manas and this one, the two,*
	Döñgö'yü boğazlayıverdi,	*Cut Döñgö's throat clean through,*
	«Güçlü Döñgö öldü» – diye,	*«Mighty Döñgö is dead» – saying,*
53450	Beecin'in halkı kaçınca,	*When Beecin's people fled,*
	O zaman yavuz Manas, bozkurt han	*Then fierce Manas, the gray-wolf khan*
	«El ağzında elek yok,	*«There is no sieve on the people's mouth,*
	Meke'den gelen beş sancağı	*The five standards come from Meke*
	Pekiştirip yere dikip,	*He drove firm into the ground,*
	Karşı geleni yerde süründürüp.	*Dragging low all who defied him.*
	Uzaktan gelen nişanı	*The token brought from afar*
	Altı yere dikip,	*He planted in six places,*
	Sürüp sürüp süründürüp,	*Driving, driving, dragging them down,*
	Kalday'ın tuğunu devirtip,	*Toppling Kalday's banner,*
	Kara Mancu'yu, Şibe'yi	*The black Mancu, the Şibe —*
53460	Sesini Tanrı'ya işittirip,	*Making the Lord God hear their cries,*
	Kovalayıp sürüp savurup,	*Chasing, driving, scattering,*
	Beecin'e doğru önüne katıp,	*Herding them on toward Beecin,*
	Yavuzun başı kesilip,	*The fierce one's head was severed,*
	Mihnete Kıtay düşüp,	*The Kıtay fell into torment,*
	Güçlüsü Döñgö ölünce,	*When their mighty Döñgö died,*
	Yası Kıtay görünce,	*When the Kıtay saw the mourning,*
	Kova kova sürüp de	*Chasing them on and on,*
	Cıldız'ın öte yüzünden,	*From the far side of Cıldız,*
	Ak-Talaa'nın ucundan,	*From the edge of Ak-Talaa,*
53470	Kıran-Kır'ın sırtından,	*From the ridge of Kıran-Kır,*
	Ilama'nın elinden,	*From the hand of Ilama,*
	Kaynaşıp duran kâfirin	*From the swarming infidels'*
	Demir urgan ağından,	*Net of iron cord —*
	Surkızıl okla vurulup düşünce,	*When she fell, struck by the Surkızıl arrow,*
	Manas'ın kız kardeşi Kardıgaç	*Manas's sister Kardıgaç,*
	Ağzını toplayıncaya dek,	*Before she could gather her lips,*
	Ele düşüvermiş,	*Had fallen captive,*
	Demir urgan örülü	*Into the woven iron-cord*
	Ağa düşüvermiş.	*Net she had fallen.*
53480	Kaynaşıp duran Kıtay'a	*Upon the swarming Kıtay*
	Kıyameti koparmıştık,	*We had loosed the day of doom,*

Koca Ilama kâfirden
Kardıgaç'ı böyle çekip
almıştık.
Kıtay'a tutsak kaptırmadan
Böylesi bir şan salmıştık.
Talas'a gelip konunca,
Zavallı yavru Kardıgaç
Kötü söze uğrayınca,
Er Manas kalkıp şöyle demiş:
«Akılsız halktan işitir, – diye, –

O gün canı çıkar, – diye, –
Elden dedikodu duyarsa
O gün ölür, – diye, –
Genç yaşında kız kardeş
Kıyamet yüzünü görür» – diye, –
Kötü söze uğrayacağını
Nurlu Manas görmüştü,
Yerin dibi Celpiniş,
Celpiniş'i yurt edinen,
Kem halkın sahibine,
Carmanas denen devine,
Carmanas'a vermiştik,
Carmanas'a verilişi:
Gidip geleni olmayan,
Haberini kimse almayan,
Söylenceden ulasak da
Bilecek insan yok,
İşte şu kara doru ata binen
Kardıgaç'ın ta kendisiymiş,
Han ağası Manas'ı
Görmeye geldiği demmiş», –
Deyip, böylece, Bakay han...
Kız kardeşi Kardıgaç,
Gönlü fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Düşüncesi fena dağılıp,

Sicim sicim gözyaşı

From the great infidel Ilama
We had wrenched Kardıgaç away
like this.
Not yielding a captive to the Kıtay,
Such glory we had spread.
When we came and settled in Talas,
The poor young Kardıgaç,
When foul words fell upon her,
The man Manas rose and spoke:
«She will hear it from the witless folk, –
saying, –
That day her soul departs, – saying, –
If gossip from the people reaches her,
That day she dies, – saying, –
In her young years a sister
Will see the face of doom» – saying, –
That foul words would find her
Radiant Manas had foreseen,
The world's far end, Celpiniş,
Who made Celpiniş his home,
To the master of the lowly folk,
To the giant called Carmanas,
To Carmanas we gave her,
The manner of her giving to Carmanas:
With none who go and come,
With none who bring her tidings,
Though we reach her through legend,
There is no one who would know.
The one riding that dark bay horse
Was Kardıgaç her very self,
Her khan brother Manas
She had come to see, they say», –
Saying thus, Bakay khan...
His sister Kardıgaç,
Her heart torn asunder,
Tears spilling from her eyes,
Her thoughts scattered wide,

Tears in cord after cord

Zavallı yüzden aşağı dökülüp,
Çaresiz Kardıgaç ne yapsın,
Bakay'ın yüzüne baksa:
Keçi kürkü teninde,
Gön şalvarı üstünde,
Sakalının akıyla,
Yol vakti yaklaşmışken,
Gülüp coşan neşesi başından
Çoktan sönüp gitmiş,
Bakay hanın başına
Ölümün sureti ermiş.
Bozkurt Bakay ihtiyar,
Gözü irinlenip gitmiş,
Göğsü hırıldar olmuş,
Dermanı titrer kalmış,
Gözü ta derinde ışıldayıp,
Kuğu gibi sakalı ak olup,
Sönüp gidecek çağa gelip,
Öyle kalmış Bakay han.
Dikkatle baksa Kardıgaç,
Er Bakay'ın başına
Ölümün kahrı ermiş,
Diriliğin nişanı
Çoktan geçip gitmiş,
Bakay'ı görüp zâr zâr ağlayıp,
Çığlık atar can dağlayıp:
«Eey, kaplan Bakay han aba, ah! Temir hanın kızıydı,
Başındaki samur börkü
Kimler sallanıp giymedi ki,
Devleti başındayken
Kim kükreyip gezmedi ki,
Bakay hanı görünce
Karşısına kul çıkamaz, ürkerdi.
Yavuz han Bakay abam,
Sen böyle mi oldun?!
Uzaklara savrulup gidip
Ben böyle mi oldum?!
Aba Bakay kaplan,

Poured down her poor face,
What could helpless Kardıgaç do,
When she looked at Bakay's face:
A goatskin coat on his body,
Rawhide trousers upon him,
With the white of his beard,
The hour of his road drawn near,
The laughing, brimming joy of his head
Long since gone out,
Upon Bakay khan's head
The visage of death had come.
The gray-wolf Bakay, old man,
His eyes gone rheumy with matter,
His chest fallen to wheezing,
His strength left trembling,
His eyes gleaming deep-sunken,
His beard swan-white,
Come to the age of fading out,
So Bakay khan remained.
When Kardıgaç looked closely,
Upon the man Bakay's head
Death's ruin had come,
The token of living
Had long since passed away,
Seeing Bakay she wept bitter tears,
Crying out, searing her soul:
«Eey, tiger Bakay khan, aba, ah! She was Temir khan's daughter,
The sable börk upon his head —
Who did not wear it swaggering,
While his fortune stood at its height
Who did not roam roaring —
Whoever saw Bakay khan,
No servant could face him; they quailed.
My fierce khan Bakay, my aba,
Is this what you have become?!
Flung away to distant lands,
Is this what I have become?!
Aba Bakay, tiger,

Kurbanın olayım evliyam,
Cümle halkın tanışı,
Bu dünyanın hakemi,
Dağdan sel inse dağıtmaz,
Dağ gibi abam Manas'ın
Dağ gibi altın direği.
Çaresizlikten dönüp dolaşıp
Uzağa giden bendim,
Bora kopsa yel değdirmez

Koyu orman, sık meşendin,

Haber alamayıp şaşkına dönen
Kaygı başlı zavallı bendim,
Dönüp geldim Talas'a:
Esen mi Kırgız eliniz?
Haberini söyle, aba,
Esen mi Manas arslanınız?
Göz görse, içim çok kaynar,
Keñ-Özön, Keñ-Kol yeriniz,
Söz ettim, sağ esen mi ola
Geniş Argın eliniz?
Üzmeden söyle aba, tez söyle,

Sağ salim duruyor mu ola
O eski Manas arslanınız?
Keñ-Kol'a gerilen yele ipimiz,
Kıyameti görmeden sağ mı
Çıyırdı koca anamız?
Kadınların hünerlisiydi,
Parmak kadarken baş koşup,
Bit kadarken bir olan;
Sır bilir yengem Kanıkey,
Aslanım sağ esen mi ola?» –
Deyip, böylece, Kardıgaç
Eli sorup dururken,
Kadirli Manas'ı, kankor arslanı,
Kırk çoronun hepsini

Let me be your offering, my saint,
Familiar of all the people,
The arbiter of this world,
Whom no flood off the mountain scatters,
Mountain-like my aba Manas's
Mountain-like pillar of gold.
Wandering, turned by helplessness,
I was the one who went afar,
Whom no storm-wind touches when the gale breaks,
You were the thick forest, the dense oak-wood,
Left dazed with no word coming,
I was the poor one crowned with sorrow,
I turned and came back to Talas:
Is your Kırgız people well?
Tell me your tidings, aba,
Is your lion Manas well?
If eyes could see, my heart seethes,
Your lands Keñ-Özön and Keñ-Kol —
I ask of them: are they safe and sound,
Your broad Argın people?
Speak without grieving me, aba, speak quick,
Does he still stand safe and whole,
That lion Manas of old?
Our mane-rope stretched at Keñ-Kol,
Is she alive, not having seen doom,
Our great mother Çıyırdı?
She was the deftest of women,
Betrothed when finger-small,
Joined as one when louse-small;
My secret-keeping yenge Kanıkey,
Is my lioness safe and well?» –
Saying thus, Kardıgaç
Kept asking after the people,
Precious Manas, the blood-drinker lion,
All of the forty choro

Bir bir denk sorup durdu.
«Aba Bakay, sözümü dinle!
Kırk çoronun yamanı,

Altmışın üstünü,
Altın tahtını yağ eyleyen,
«Ak Müslüman oldum» – diye, –

Atası Azoozil hanı yere seren.
Akbaltay'ın elinde
Gümüşten tahtını yağlayan,
Heybetli atası hanı deviren,
Kocamış Baltay ne yapsın,
Avuçta kalan birikimi,
Dilediği yalnız imandı,
Sarı söğütten diktirdiği
Söğüdü kaldı Beecin'de,
Halis altından yaptırdığı
Tahtı kaldı Beecin'de,
«Yad dinli kâfirin
İçinde nasıl dururum, – diye,
Bildik bela ve azaptan
Canımı azat ederim» – diye,
Dün obasından bezip yolunu yitiren,

Kaynaşıp duran kâfirle
Altı yıl hanlık çekişen,
Kıtay'dan kaçan yiğidin,
Gelip konan Talas'a,
Çoro olan Manas'a,
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Beecin'deki Azoozil hanın
biriciği, «Oğlum yok» diye yakınıp,

Almambet bozkurt esen mi?
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda sak,
Dirsek dayayıp yatmayan,
Kestirip uyku almayan,

She asked after, one by one, in kind.
«Aba Bakay, hear my word!
The fiercest of the forty choro,

The finest of the sixty,
Who turned his golden throne to grease,
«I have become a true Muslim» – saying,
–
Who laid low his father Azoozil khan.
In Akbaltay's hands
Who greased his throne of silver,
Who toppled his majestic father the khan,
What could aged Baltay do,
The savings left in his palm,
All he desired was faith alone,
The willow he had planted of yellow willow
Remained behind in Beecin,
The throne he had wrought of pure gold
Remained behind in Beecin,
«Among infidels of alien faith
How shall I dwell, – saying,
From the woes and torments I have known
I shall set my soul free» – saying,
Who yesterday, weary of his camp, lost his way,
Who with the swarming infidel
Contended six years for the khanate,
The warrior who fled from the Kıtay,
Who came and settled in Talas,
Who became choro to Manas,
Gold-forelocked, tassel-belted,
Of Azoozil khan in Beecin
the only son, «I have no son,» he lamented,
Is Almambet the gray wolf well?
Light on a horse, a colt's equal,
Sleepless, wary on the road,
Who never lay propped on an elbow,
Who never dozed to snatch at sleep,

	Uzattığından geri dönmeyen,	*Who never turned back from what he reached for,*
	Yılıp düşmandan dönmeyen,	*Who never slunk back from the foe,*
	Kara çeliğin keskin ağzı,	*Keen edge of black steel,*
53630	Han Manas'ın Sırgak'ı,	*Khan Manas's Sırgak,*
	Aziz kardeşim esen mi?	*Is my blessed brother well?*
	Han aba Bakay, doğrunu söyle!	*Khan aba Bakay, tell me true!*
	Geniş Alay'ı yurt tutan,	*Who made broad Alay his home,*
	Noygut'un hanı Akbaltay,	*The khan of the Noygut, Akbaltay,*
	Evliya yaradılışlı er denen,	*The man called saint-natured,*
	Dört türlü davarı derleyip güden,	*Who gathered and herded the four kinds of stock,*
	O Baltay'a bay denirdi,	*That Baltay was called a bay,*
	Aklı yurda huzur denen,	*Whose counsel was called the people's peace,*
	Altmış karısı var denen,	*Said to have sixty wives,*
53640	Altmış kadın almış,	*He had taken sixty wives,*
	Altmışı da doğurmayıp,	*Not one of the sixty bore,*
	Bir çocuk göremez olmuş.	*He could see no child at all.*
	Altmış kadın hüner mi,	*Are sixty wives a feat?*
	Çocuk için kadın almış.	*For a child's sake he took wives.*
	Yaşı seksene gelinceye dek	*Until his years reached eighty*
	Çocuk yüzü görmemiş.	*He never saw a child's face.*
	Yaylalı yerde gecelemiş,	*He passed nights on pasture lands,*
	Zavallı Baltay ne yapsın,	*What could poor Baltay do,*
	Dört türlü malın hepsini	*All of the four kinds of stock*
53650	Sarf edip saçmış.	*He spent and scattered wide.*
	Malını umursamadan,	*Heedless of his wealth,*
	Tanrı'dan çocuk dilemiş,	*He begged the Lord for a child,*
	Bu dünyanın kavgasını	*The strife of this world*
	Görür olmuş,	*He came to see,*
	Kaygı başlı olup han Baltay,	*Khan Baltay, crowned with sorrow,*
	İçi bölünür olmuş,	*His heart came to be torn,*
	Kuru dünyaya şaşakalıp,	*Bewildered at the barren world,*
	Dün el yukarı göçerken,	*Yesterday, as the people moved to higher ground,*
	Atın dili karardığı çağda,	*In the season when the horse's tongue turns black,*
53660	İşte o demde Akbaltay	*In that very hour Akbaltay*

Altmış avcı toplamış.
Uzaklara yol gözlemiş,
Eyer beli gibi sırtlara
Eğilip inip vardığında,
Mediyan çölünün
Düzüne inip vardığında,
Ak heybeye konulmuş,
Akbaltay'ın kır dişi devesinin
Hörgücüne bağlanmış.
Zavallı Baltay ne yapsın,
Atının başını çevirmiş,

Gathered sixty huntsmen.
He watched the road to the far distance,
To the saddle-backed ridges
When he bent and came down,
Of the Mediyan desert
When he came down to its plain,
Laid inside a white saddlebag,
On Akbaltay's gray she-camel,
Bound upon its hump.
What could poor Baltay do,
He turned his horse's head,

Hörgüce sarılı o çocuk
Bar bar bağırıp ağlıyormuş,
Bulup alan Akbaltay
Âlemden aşkın sevinmiş,
Çırılçıplak koynuna
Ak bebeği koymuş.
Korosan'a koyun adayıp,
Baabedin'i tez anıp,
Allah Teala Tanrı'ya
Ay tuynaklıyı adayıp,
Gönüldeki müşkül kederin
Birini komadan dağıtmış,
Sevinç telaşıyla Akbaltay
Evine doğru dönmüş.
Altmış kadının ulusu,
Hepsinin soylusu,
Kadınların hünerlisiymiş,
Aygan hanın kızıymış,
Adı güzel Kanışay,
«Başhatunum oğul doğurdu» diye,
Halka müjde çağırtıp,
Toy verdiğinde Akbaltay
Doksan kısır kısrak kesmiş,
Âlimleri toplatıp,
Adını Çubak koymuş,
Bununla han Çubak,
Yaşı altıya gelene dek,

That child wrapped on the hump
Was bawling loud and crying,
Akbaltay who found and took him
Rejoiced beyond all the world,
Into his bosom, stark naked,
He laid the white babe.
Vowing sheep to Korosan,
Swiftly invoking Baabedin,
To Allah Almighty, to the Lord
Vowing a moon-hoofed beast,
The knotted griefs within his heart
He scattered, leaving none,
In a flurry of joy Akbaltay
Turned back toward his home.
The eldest of the sixty wives,
The noblest of them all,
The deftest of women she was,
She was Aygan khan's daughter,
Kanışay of the lovely name,
«My chief hatun has borne a son,» saying,
He had glad tidings cried to the people,
When Akbaltay gave the feast
He slaughtered ninety barren mares,
He gathered the learned men,
And named the child Çubak,
With this, khan Çubak,
Till his years came to six,

Boynuna muska takmış,
Altmış kadın ninnileyip,
O Çubak'ı beslemiş,
Yaramaz çıkıp o Çubak,
Çocukları itiverse
Ölüm edip koyarmış,
«Bu uğursuz yaramaz» – diye,
Yad ellerin hepsi
Bolot adını takmış.
«Birinin nazarı değer, – diye, –
Hıyanet yüzü görür, – diye, –
Batman batman altın, kızıl cevher,

Wore an amulet at his neck,
Sixty wives crooned lullabies,
And nursed that Çubak,
That Çubak turned out unruly,
If he but shoved the children
He would leave them dead,
«This ill-omened scamp» – saying,
All of the stranger camps
Fastened on him the name Bolot.
«Someone's evil eye will strike, – saying, –
He will meet a traitor's face, – saying, –
Batman upon batman of gold, red gems,

Yük hayvanına yükleyivermiş,
Âlimlerin yattığı Meke'ye,
Azığını bolca hazırlayıp,
Mollaya teslim edivermiş,
Meşhur Meke şehrine
Kaplan Çubak gitmiş,
Yavuz Çubak bozkurdun,
Heybetini gören ürkmüş,
Beş kez Meke şehrinde
Yavuz Çubak okumuş.
Okumasını bitirdiğinde,
Çubak on ikisini doldurunca,
Halifeye varıp icazet almış,
Han-zâdeden dua almış,
On iki pîre el verip,
Sayıp kuruş diye ad almış,
Okumasını bitirince,
On ikisini doldurunca,
Atasının evine
Geri dönüp gelmiş Çubak,
Akbalta'nın sayısız yılkısını
Aziz Çubak ne yapsın,
Kırlardan toplayıp almış:
«Atam, senin yılkında
Cenge binilir mal var mı?
Çarpışmadan kalır can var mı?

He loaded on beasts of burden,
To Meke where the learned lie,
Preparing provisions in plenty,
He gave him over to the molla,
To the famed city of Meke
The tiger Çubak went,
The fierce Çubak, the gray wolf —
Who saw his grandeur quailed,
Five times in the city of Meke
Fierce Çubak studied.
When he finished his study,
When Çubak filled his twelfth year,
He went to the caliph and won license,
Won blessing from the khan's own son,
Giving his hand to twelve pîrs,
He took the name Sayıp kuruş,
When he finished his study,
When he filled his twelfth year,
To his father's house
Çubak came back again,
Akbalta's countless horse herds —
What did blessed Çubak do,
He gathered them in from the steppes:
«Father, in your herds of horses
Is there a mount fit to ride to war?
Is there a soul that survives the clash?

Keşfe binilir mal var mı?
Vuruşmadan kalır can var mı?
Ova yanında Orus var,
Öte yanında Kıtay var,
Kırışacak yağı hayli var.
Baş ucunda tüfekli var,
Çatışacak yağın hayli var»,
Bunu deyip er Çubak,
Akbaltay'ın yılkısını
Tümden toplayıp almış,
Gece gündüz seksen gün
Geçit dizisine sokmuş.
Sınçılara baktırıp,

Is there a mount fit for the scouting raid?
Is there a soul that survives the fight?
On the plain side there is the Orus,
On the far side there is the Kıtay,
Foes to grapple with are many.
At the head there are riflemen,
Foes of yours to clash with are many»,
So saying, the man Çubak
Akbaltay's herd of horses
Gathered in entire,
Night and day for eighty days
He ran them through the file of passes.
He had the horse-judges look them over,

Yaman Çubak dururken,
Cenge binecek at bulamayıp,
Dövüşe binecek soy bulamayıp,
Kaygılanıp süzülüp,
Aziz Çubak ne yapsın,
Akbaltay'a gücenip:
«Ata, kurban olayım han ata,

Yılkını nice Kırgız'dan
Üstün beslemişsin,
Keşfe binilir bir at yok,
Bu kahrolası yılkıyı
Boşuna beslemişsin.
İnciği bir tutamlık —
Bahadır atam, sözümü dinle! —
Kurbağa beslemişsin sen!
Topuğu bir tutamlık,
Atam, çoban beygiri beslemişsin!
Tabanında yürek yok,
Böyle yılkı nerde yok,
Bu yılkında fayda yok».
Deyip Çubak coşuvermiş,
Mediyan çölünde
Yelip yürümüş kızışıp,
Kaygılanıp süzülüp,

While grim Çubak stood by,
He found no horse to ride to war,
Found no breed to ride to battle,
Grieving, drooping,
What could blessed Çubak do,
Resentful toward Akbaltay:
«Father, let me be your offering, khan father,
Your herds, beyond many a Kırgız,
You have raised to excellence,
There is not one horse fit for the raid,
This accursed herd of horses
You have raised in vain.
Its shank but a handspan —
Bahadır father, hear my word! —
It is frogs you have raised!
Its fetlock but a handspan,
Father, you have raised drover's nags! No heart in their soles,
Where are such herds not found,
In this herd there is no gain».
Saying this Çubak boiled over,
In the Mediyan desert
He galloped on, seething hot,
Grieving, drooping,

Han Baltay'a gücenip.
Gaklayıp uçan karga yok,
Kurkuldayan kuzgun yok,
Didikleyip yenecek otu yok,
Şıp edecek damla suyu yok,
Mediyan çölünde
Yanında karaltı hiç yok,
Çubak gibi bahadır yok,
Coşup dalıp girdiğinde,
O çölün kıyısından,
Kutup* yönündeki yüzünden,
Kulanla kovalaşan,
Celkayıp'tan* doğma,
Sağrısı yüksek, beli yatık,
Kıra sürsen çökmez,
Keşfe binilse yorulmaz,

Resentful toward khan Baltay.
No crow that flies there cawing,
No raven there to croak,
No grass to peck and eat,
No drop of water to plash,
In the Mediyan desert
Not a shadow at his side,
No bahadır like Çubak —
When he plunged in seething deep,
From the rim of that desert,
From its face toward the Pole,*
Racing with the kulan,
Born of Celkayıp,*
High-cruppered, low-backed,
Driven to the steppe it founders not,
Ridden on the scout it tires not,

Ağırlığa koşulsa incinmez.
Güzel perçemli, kısa yeleli,
Endamı bambaşka gerçek tulpar,
Han Baltay'ın Çubak'ına
Öfkeli demine rast gelmiş.
Tanrı'nın sevdiği kuluna,
Zavallı Baltay'ın oğluna,
Beklenmedik yerden çıkagelip,
Asıy yaşında Kökala
O Çubak'a bulunuvermiş.
Akbaltay'ın Çubak'ı
Gem takıp keyiflenmiş,
Kökala'yı sınamış.
«Tuynağında kusur yok,
Canım hayvanım Kökala
Doğru tulparmış, – diye, –
Tam yerinde tulparmış» – diye,
Çubak gök küpü* kaftanı giymiş.
Kökala'ya binmiş,
Han Baltay'dan dua alıp,
Cenge Çubak atlanmış.
Çarpacak dağ bulamayıp,

Harnessed to burden it strains not.
Fine-forelocked, short-maned,
Its frame a true tulpar apart,
To khan Baltay's Çubak
It chanced upon his hour of wrath.
To the servant beloved of the Lord,
To poor Baltay's son,
Appearing from an unexpected place,
Kökala, in its asıy year,
Was found for that Çubak.
Akbaltay's Çubak
Slipped on the bit, delighted,
And put Kökala to the test.
«No flaw in its hoof,
My darling beast Kökala
Is a true tulpar, – saying, –
A tulpar right and proper» – saying,
Çubak donned his blue-mail kaftan.*
He mounted Kökala,
Taking blessing from khan Baltay,
Çubak rode off to war.
Finding no mountain to strike,

Vuruşacak yağı bulamayıp,
Böylece Çubak bilenmiş,
Yaşı on ikiye gelince,
Ergenleşip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Kaşkar'ı sarıp altı kez almış,
Kaşkar boyun eğip verince,
Indıstan'ı bozup dört almış.
Oogan'ı sarıp on almış,
Akbaltay'ın o oğlu
Oynadığı yere kavga salmış.
Velveleyi çok koparıp,
Çubak adı konulmuş,
Kahraman, kan döken,
Çunak adı konulmuş.
Kökala ile akıp gitmiş.

Finding no foe to fight,
Thus Çubak was honed,
When his years came to twelve,
Growing into manhood, become a man,
A match for any man's son,
He ringed Kaşkar and took it six times,
When Kaşkar bowed and yielded,
He broke Indıstan and took it four.
He ringed Oogan and took it ten,
That son of Akbaltay
Loosed strife wherever he played.
Raising uproar plenty,
The name Çubak was fixed on him,
Hero, shedder of blood,
The name Çunak was fixed on him.
With Kökala he swept on.

Gök balta, kılıç oynatmış,
Çubak'a sataşanlar yerde sürünmüş. Bir saplayışta dört saplayıp,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Kahrolası o çılgın,
Ancıyan'ı kuşatmış,
«Vergiyi sağlamca ver!» – diye,
Dizgin çevirip at salıp,
Kokonluları dövmüş.
Kahrına dayanamayıp,
Samarkan şehri bezmiş.
Bukar'ı çevirip almış,
Kargaşayı böyle salmış.
Ganimetini yağmalayıp almış,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Kırıp geçirip dururken,
Kargaşasına dayanamayıp,
O zaman Temir han kızı Kanıkey Yelekuyruğu yayılıp,
Kadınların hünerlisiymiş,
On dört yaşına değip,
Serpilip çıktığı demmiş.

He wielded the gray axe, the sword,
Who crossed Çubak crawled in the dust.
Thrusting four at one thrust,
Akbaltay's Çubak,
That accursed madman,
Laid siege to Ancıyan,
«Pay the tribute in full!» – saying,
Wheeling rein, spurring his horse,
He beat the men of Kokon.
Unable to bear his wrath,
The city of Samarkan despaired.
He encircled Bukar and took it,
Thus he loosed the turmoil.
He plundered and seized his booty,
Akbaltay's Çubak,
While he was cutting all down,
Unable to bear his turmoil,
Then Temir khan's daughter Kanıkey
Mane and tail streaming wide,
Was the deftest of women,
Reaching fourteen years of age,
That was the time she blossomed forth.

Sicim gibi gür saçını
Tepeye sımsıkı düğümlemiş,
Ok işlemez zırh giymiş.
Karakaşka küheylanı
Çullayıp eyerleyip binmiş.
Geniş Bukar'ın büyük meydanı,
Gerilip uzanan büyük vadiden
Teke tek mızraklaşıp,
Çubak ile Kanıkey,
Birbirine bu ikisi
Haykırıp mızrak uzatıp,
Altı gün bu ikisi
Yenişemeden durup,
Geniş Bukar'ın geniş Ak-Çiy'i,
Haykırıp mızrak sundurup,
Nöbetleşe sundurup,
Altmış mızrak kırıp,
Mızrak cengi edip durdular,
Altı gün dolduğunda,
Destanlık işi Kanıkey

Her thick hair like cords
She knotted tight upon her crown,
She donned arrow-proof mail.
Her blaze-browed black courser
She saddled with its blanket and mounted.
Broad Bukar's great square,
From the great valley stretching long
Lancing one against one,
Çubak and Kanıkey,
These two, each at the other,
Shouting, thrusting out their lances,
For six days these two
Stood without either winning,
Broad Bukar's broad Ak-Çiy,
Shouting, driving lances home,
Driving home turn by turn,
Breaking sixty lances,
They kept up the lance-fight,
When six days were filled,
Kanıkey, whose deeds are epic,

Koparır olmuş.
Üstünlüğü alır olmuş.
Bahadır geçinen er Çubak
Allah'ından şaşırmış,
Atası Akbaltay'a doğru dörtnala kaçıp,

Aklından şaşmış.
Apar topar er Çubak
Oygut'a doğru kaçmış.
Sarp dağın çıkıntısından,
Yalçın kaya burnundan,
Döndüre döndüre kovan Kanıkey,
Yokuşa dayanınca,
Er Çubak'ın Kökala'sı
İnişli yere gelince,
Kanıkey'in Kara kaşka küheylanı
Karaca gibi bacakları saplanıp,
Yer dönüp serap gibi akıp,

Began to prevail.
Began to take the upper hand.
The man Çubak, who passed for bahadır,
Was confounded by his Allah,
Fleeing at a gallop toward his father Akbaltay,
He lost his wits.
Helter-skelter the man Çubak
Fled away toward Oygut.
From the spur of the steep mountain,
From the beak of the sheer crag,
Kanıkey chasing him round and round,
When it braced against the rise,
The man Çubak's Kökala,
When it came to falling ground,
Kanıkey's blaze-browed black courser,
Its legs driving like a roe deer's,
The earth turning, streaming like mirage,

Kanıkey'in küheylanı,
Er Çubak'ın Kökala'sını
Yetişecek gibi sıkıştırıp.
Kız ile güvey misali tutuşup,
Seyirliği böyle koparıp.
O zaman er Çubak'ın Kökala'sı,
Koltuğundan buğu tütüp,
Burun deliğinden duman fışkırıp,
Basıp geçse kara taş
Darı gibi un ufak olup.
Tabanı yere çat çat vurup,
Kara çelik gem
Damağında şakırdayıp.
Altındaki Kökala
Uçan kuşla yarışıp,
Eti kızıştığında,
Üstündeki er Çubak
Gemini zor zapt edip,
Yay gibi yüğrük Kökala,

Kanıkey's courser
Pressed the man Çubak's Kökala
Hard, as if to overtake.
Grappling like maiden and groom,
Thus they raised the spectacle.
Then the man Çubak's Kökala,
Steam smoking from its armpits,
Smoke jetting from its nostrils,
The black stone where it trod
Crumbling fine as millet flour.
Its soles cracking hard on the ground,
The black steel bit
Rattling against its palate.
Kökala beneath him
Racing the flying bird,
When its flesh grew heated,
The man Çubak upon it
Could scarcely hold the bit,
Kökala, fleet as a bow's arc,

Bulut gibi uçup köpürüp,
Yolcu çadırı gibi koca toz
Çubak'ın tepesinde burgaçlanıp.
Ancıyan'ın ötesi,
Kokon hanın koltuğu,
Ay gibi uçsuz sarı bozkıra
Sürüp girip geldiğinde,
Kanıkey seyirliği
Koparır olmuş,
Akbalta'nın Çubak'ını
Oygut'a kadar kovalayıp,
Alt eder olmuş.
O zaman Kızır'lı Manas,
kıymetli arslan, «Gideli bunca gün olup,
Yamanı Bakay, bu ikisi
Kaçıp gelen Çubak'ı
Bozkırdan yakalayıvermiş,
Çubak'ı han Manas yakalayıp

Flying, foaming like a cloud,
Dust vast as a traveler's tent
Whirling over Çubak's head.
Beyond Ancıyan,
Under the Kokon khan's arm,
To the yellow steppe endless as the moon
When he drove in and arrived,
Kanıkey the spectacle
Began to carry off,
Akbalta's Çubak
Chasing him as far as Oygut,
She began to best him.
Then Manas of Kızır's favor,
the precious lion, «So many days since he went,
With grim Bakay — these two
The fleeing Çubak
Caught out on the steppe,
When khan Manas caught and took

alınca, Kalabalık yurda sahip olup,
İşitip duran Kanıkey,
Kısmetli kervan, kör olası,
Manas'a geldiğini bilip,
Geri dönüp sıvışıp,
Akıllı biçare Kanıkey
Bukar'a doğru kayboluvermiş,
Gökten mavi kubbede yıldız tutulup,
Her bir yerden el toplayıp,
53930 Kanıkey göz göre kaçıp kurtulmuş.
Bakay ile er Manas
Çubak'ı yakalayıvermiş.
Ak buğday ununu çiğneşip,
Kelime-i şerif tutuşup,
Ölesiye şart kılıp,
Sözü pek sağlam kılıp,
Bozkır yere inişip,
Köökörle bir arakı
Ant edişip içişip,
53940 Gelip konmuş Talas'a,
Çoro olmuş Manas'a,
Koyunu bir ağılda karışık,

Çubak, Master of the teeming people,
Kanıkey, who heard of it,
The blessed caravan, the wretch,
Knowing he had come to Manas,
Turned back and slipped away,
The clever, hapless Kanıkey
Vanished away toward Bukar,
Stars veiled in the blue vault of heaven,
Gathering folk from every place,
Kanıkey escaped in plain sight.
Bakay and the man Manas
Caught Çubak fast.
Chewing white wheaten flour together,
Holding to the holy Word together,
Making pact unto death,
Making their word firm and fast,
Coming down together to the steppe land,
With a köökör-flask of arak
They swore oaths and drank together,
He came and settled in Talas,
Became a choro to Manas,
Your sheep mingled in one fold,

Aşınız bir arada yoldaş,
Arslanım Çubak esen mi?!
Kırk çoronun cümlesi,
Başta Kırgıl, yaşlısı,
Argın hanın Acıbay'ı,
Keçe örtü gibi kalpaklı er Şuutu,
Iraman'ın Irçı oğlu,
53950 Eli güçlü Bayçoro,
Aman, Bozuul esen mi?
Gönlümce üstün tuttuğum,
Manas'tan üstün gördüğüm,
Bahadır aba, sözümü dinle,
Kırk yiğit tümü esen mi?!
Gideli nice yıl olup,
Verdiğiniz Carmanas
Kem halka dev olup,

Your food shared in one place, companions,
Is my lion Çubak well?!
The whole of the forty choro,
Kırgıl at their head, the eldest,
The Argın khan's Acıbay,
The man Şuutu with felt-cover kalpak,
Iraman's son Irçı,
Strong-handed Bayçoro,
Are Aman and Bozuul well?
Whom I held highest in my heart,
Whom I deemed above Manas,
Bahadır aba, hear my word,
Are all the forty warriors well?!
So many years since I went,
The Carmanas you gave me to,
Become a giant over the lowly folk,

Kız kardeşin Kardıgaç,
Çaylak derleyip kuş edip,
Derme çatma derleyip yurt edip,

Yaban kuşu besleyip kuş edip,
Başıboş derleyip yurt edip,
Orda kurup han olup,
Evliya yaradılışlı can olup,
Kavrulup durduğum demde,
Kökdöö, Akdöö dev çıkıp,
At taşıyamaz, yaya çıkıp,
Yürüdükçe toz kalkıp,
Sesinden can çıkıp,
Çam mızrağı bağlayıp,
Celpiniş ovasında
Yedi yıl durmadan savaşıp,
Çatışıp gücüm yetmeyip,
Boğuşup dermanım kalmayıp,
Altı ay durmadan yol yürüdüm,
At esirgemeden çok yürüyüp,
Yol azığım tükenip,

Terki kayışımı yiyip geldim,
Kardeşim han Manas
El uzatır mı ola diye geldim.
Benim kazan gibi kara koca börküm,
Almambet, Çubak başta olup
Bolca verir mi ola diye geldim,
Devletimden mihnetim,
Acıbay, Bakay ikiz er,
İkizi verir diye geldim.
Sırgak, Sergek denk er,
Dengi verir diye geldim.
At yorarak, küheylanla
Arka çıkar diye geldim.
Uğurlu Manas kardeşe:
Sönmüş ateşi tutuşturur,
Ölmüş canı diriltir,
Yıkılıp gidiyorum ben,

Your sister Kardıgaç,
Gathering kites and making them birds,
Gathering waifs and making them a people,
Rearing wild fowl into birds,
Gathering strays into a homeland,
Pitching the horde-camp, become khan,
Become a soul of saintly nature,
While I was being scorched, in that season,
Kökdöö and Akdöö rose up, giants,
No horse could bear them; they went afoot,
Dust rising wherever they walked,
Souls fleeing at their voice,
Binding lances of pine,
On the plain of Celpiniş
Seven years I fought without cease,
Clashing till my strength failed,
Grappling till no power was left,
Six months I walked the road unresting,
Riding hard, sparing no horse,
My road-provisions ran out,

I came here chewing my crupper-strap,
My brother khan Manas —
I came thinking: will he stretch out a hand?
My great black börk, big as a cauldron —
Almambet and Çubak at the head,
I came thinking: will they give in plenty,
For my fortune turned to torment,
Acıbay and Bakay, twin heroes,
I came thinking: the twins will give.
Sırgak and Sergek, matched men,
I came thinking: their match will give.
Wearying horses, with coursers,
I came thinking: they will stand behind me.
To my blessed brother Manas:
He kindles the fire gone out,
He quickens the soul that died,
I am falling, collapsing,

Dayanak olur diye geldim.
Ölmüş canı diriltip,
Destek olur diye geldim.
Gündoğusuna doğru uçarken
Kuşun yorulur kanadı,
Eşikten geçtikten sonra
Geri dönüp baba evine varmak
Kadınların âdetidir,
Aba Bakay, üstün arslan,
Yıkıldığımda dayanak ol!
Kökdöö'den çok horluk gördüm,
Zahmeti ağır cehennemden,
Abam Bakay, destek ol.
Sönmüş ateşi tutuştur,
Ölmüş canı dirilt,
Kaplan Bakay sendin,
Gözcü tepesine çıkıp çarpışan

Biçare Kardıgaç bendim.
O zaman Bakay şunu söyler,
Kul görmedik şomluğu söyler:
«Başa geleni söyleyeyim Kardıgaç,
On iki yıl olmuştur
Han aban Bakay öleli,
On iki yıla dolmuştur.
Derin kazılmış çukur mezarımı,

Tanrı kaynatmış kara çilemi.
Dinle, Kardıgaç yavrum, şu ibreti:
Ot olup kuruduğumda gelmişsin,
Aradan çok geçince gelmişsin,
Kabir azabını çeke çeke
Göreceğim demde gelmişsin.
Göğsüm hırıldar gidip,
Gözüm irinlenip gidip,
Öleceğim demde gelmişsin!
Semetey gelip yanıma,
İşler düzeldiğinde göründün,
Seçkin bozkurtların hepsi

I came thinking: he will be my prop.
Quickening the soul that died,
I came thinking: he will be my stay.
Flying toward the sunrise,
The bird's wing grows weary,
After she has passed the threshold,
To turn again to her father's house
Is the custom of women,
Aba Bakay, supreme lion,
Be my prop when I fall!
I saw much scorn from Kökdöö, From the hell whose toil is heavy,
My aba Bakay, be my stay.
Kindle the fire gone out,
Quicken the soul that died,
The tiger Bakay — that was you,
Who climbed the watch-hill and gave battle —
The hapless Kardıgaç — that was I.
Then Bakay speaks this,
Speaks the doom no servant has seen:
«Let me tell what has befallen, Kardıgaç,
It is twelve years now
Since your khan aba Bakay died,
It has filled twelve years.
My grave-pit dug deep,

My black torment the Lord set boiling.
Hear, Kardıgaç my child, this lesson:
You came when I dried out like grass,
You came when too much time had passed,
Suffering the torment of the tomb,
You came in the hour I was to see it.
My chest gone to wheezing,
My eyes gone rheumy with matter,
You came in the hour of my death!
With Semetey come to my side,
You appeared when things were mended,
When the choicest gray wolves all

Yittiğinde göründün,
Ölmeden yitmeden han Bakay
Kökünden devrildiğinde göründün.
Bugün artık han Bakay'da
Yiğitlik gitmiş, erde yok,
Kefen giymiş koca Bakay,
Bir toprakta çürümediği kalmış.

Kardıgaç yavrum, sözümü dinle!
Kankorun Manas sağken,
Kararıp yatan koca Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzattığında,

Canları azat ettiğinde,
Sulayman el süremez Beecin'in

Yönetimini alıp döndüğünde,
Iskender el süremez Beecin'i

İşletip alıp döndüğünde,
Tufan suyu ermez Beecin'e

Kargaşa salıp döndüğünde,

Altını ile gümüşünü
Yükleyemeden çekildiğinde,
Ak gelini, güzel kızı
Toplayamadan döndüğünde.
Beecin'e girip nişan alıp,
Yönelip Beecin yerini alıp,

Yavuzlanan karayağızı,
Beecin'den nice arslanı alıp,
Altın kapılı derbazadan
Hâkimini indirip orda alıp,
Nalları atıyla takılı,
At yetişmez yorga alıp.
Gümüşü bırakıp altın alıp,
İnce bacaklı, geniş gömlekli,

Were lost, you appeared,
When khan Bakay, not dead, not lost,
Was toppled from his root, you appeared.
Today now in khan Bakay
Valor is gone, none in the man,
Old Bakay has donned the shroud,
All that remains is not yet to rot in the earth.
Kardıgaç my child, hear my word!
While your blood-drinker Manas lived,
Into the great darkling Beecin
When he drove straight in and thrust the lance,
When he set the souls free,
Beecin, where Sulayman could not lay a hand —
When he took its rule and returned,
Beecin, where Iskender could not lay a hand —
When he mastered it and returned,
Beecin, which the flood-waters never reached —
When he loosed turmoil there and returned,
Its gold and its silver
When he withdrew, unable to load them,
Its white brides, its lovely girls —
When he returned, unable to gather them.
Entering Beecin, taking his token,
Turning, taking Beecin's land,

The fierce dark-visaged one,
Taking many a lion out of Beecin,
From the gold-gated derbaza
Bringing down its ruler, taking him there,
Its shoes still fixed to the horse,
Taking a pacer no horse can catch.
Leaving the silver, taking the gold,
Slim-legged, wide-shirted —

Kıtay'dan körpe kız alıp.
Pusa bürünen Beecin'i
Boza boza dönerek,
Dönüp altı ay çarpışıp,
Küheylanlardan ayrılıp.
Dün, körpecik kuray otu
olgunlaşana dek,
Sığınıp oturduğu,
Mıyzam'ın külü uçana dek
Sağlamca mızrak uzatışıp,
Durmadan altı ay vuruşup.
Kakan'a girip dönerken,
Kara günü gördük biz,
Kaplandan ayrılıp.
Kaynayan cenkte,
Çatır çatur kılıçlaşmada,
Toprak uçup, taş yanan,
Cehennemi çektiğimiz seferde.
Toprak göçüp, kan akıp,
Kargaşa kopan savaşta.
Kızır'lı Beecin şehrinin
Yamacını dolaşıp dönerken,
İbreti gören koca Bakay,
Yiğitlerden ayrılıp.
Cehenneme denk Beecin'in
Çevresini kuşatıp dönerken,
Cehennem çektiren büyük müşkül,
Dağ gibilerden ayrılıp.
Cehennemî savaş olduğunda,
Muzburçak, Kökçö han ölüp,
Beecin'e rastlayan canların hepsi
Bugün var olan yarın yok,
ölüp, Böyleymiş şu boktan dünya,

Taking a tender maiden from the Kıtay.
Beecin shrouded in haze —
Wheeling round it, breaking and breaking,
Turning, fighting six months,
Parted from the coursers.
Yesterday, till the tender kuray grass
should ripen,
Where he sat sheltering,
Till Mıyzam's ashes flew,
Trading firm lance-thrusts,
Fighting on six months without cease.
Returning from entering Kakan,
We saw the black day, we,
Parted from the tiger.
In the seething battle,
In the crash and clatter of swords,
Where earth flew and stone burned,
On the campaign where we suffered hell.
Earth caving, blood flowing,
In the war where turmoil broke.
Of Kızır-favored Beecin city
While rounding its slope and returning,
Old Bakay who saw the lesson,
Parted from the warriors.
Of Beecin, hell's equal,
While circling its bounds and returning,
The great hardship that made us suffer hell,
Parted from the mountain-like ones.
When the hellish war came,
Muzburçak and Kökçö khan died,
All the souls that met Beecin —
Here today, tomorrow gone,
died, Such is this dung-heap world,

Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Biricik oğulken o da ölüp,
Haberci ölüp, han ölüp,
Kakan'a gidip gelen canların
hepsi ölüp,

Kökötöy's Bokmurun,
Though an only son, he too died,
The herald died, the khan died,
The souls that went and came to Kakan
all died,

Kızır uğrağı yol ölüp,
Beecin'e varan canların
hepsi ölüp.
Asil Manas, cömert arslan —
Bakay'a lanet günü açan yer orası,

O koca Beecin'in sırtında,
Akkula'yı kurşunla düşürüp,
Almambet'i şehit verip.
Çarpışa çarpışa dönerken,
Han Çubak'tan ayrılıp,
Yad yurt Kıtay, nice Mancu,
Bölüp sürüp dönerken,
Yirmi yaşına gelmişti,
Er Sırgak'tan ayrılıp,
Çarpışırken Serek er ölüp,
Bahadır Bozuul birlikte ölüp,
Güldüren Küldür arslan ölüp,

Çorolardan on iki yaman bey ölüp,
Gözcü tepesinde gafil avlanıp,
Namaz kılarken cömert er,
İliğine yandan mızrak saplatıp,

Benim cömerdim Manas han ölüp,
Ben dolanırım Kardıgaç,
Deve güdüp kahrolarak,
Beylerden ayrılıp.
Öleyim desem ölemeyip,
Öz canıma kıyamayıp,
Günü açılmaz gece gördük,
Keçi kürküm tenimde,
Gön şalvarım üstümde,
Yavrum, kuzum Kardıgaç,

Dün, aban Manas öldüğünde,
Abandan kalan sayısız malı
Abıke, Köböş, altı haram

The road where Kızır walked died,
The souls that reached Beecin
all died.
Noble Manas, bounteous lion —
That is the place that opened Bakay's day of curse,
On the ridge of that great Beecin,
Akkula brought down by the bullet,
Almambet given as martyr.
Returning, fighting and fighting,
Parted from khan Çubak,
The alien land Kıtay, many a Mancu,
While dividing and driving them back,
He had come to twenty years,
Parted from the man Sırgak,
Serek the man died fighting,
Bahadır Bozuul died with him,
The lion Küldür who made men laugh died,
Of the choro, twelve grim beys died,
Caught unawares on the watch-hill,
While at prayer, the bounteous man,
A lance driven from the side into his marrow,
My bounteous one, Manas khan, died,
I wander on, Kardıgaç,
Herding camels, cursed with grief,
Parted from the beys.
I would die, yet cannot die,
I cannot take my own life,
We saw a night whose day never breaks,
My goatskin coat on my body,
My rawhide trousers upon me,
My child, my lamb Kardıgaç,

Yesterday, when your aba Manas died,
The countless wealth left from your aba —
Abıke, Köböş, the six haram-born,

Kamçı boyu ölçüp bölüştüğünde,

O zaman yaslı gitti Kanıkey,
Beni inletmek mi istedin!»
Kaçıp gitti Semetey.
Buulum* kumaşı devşirip düzelip,
Semetey Bukar'a girip büyüyüp,
Dün, dul gidip Kanıkey,
Yetim gidip Semetey,
Günden güne işi düzelip,
Bukar'a girip büyüyüp,
Ergenleşip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Kırlardan akan pınarım,
Hasım bellediğin bu yavrun,
Cömert Manas'tan kalan çırağın.
Tanrı'ya sesi işitilip,
Ey Kardıgaç, kuzum benim!
Dağıttın düşüncemi,
Dönüp kovalamışsın
Soylu küheylandan kalan çocuğu.
Benim durağım kara kayalık oldu,
Karagün yetimi yine ağlayıp,
Altı harama katılıp,
Kırk domuz hep yağı oldu.
Kırkı kırk yerden gelme itti,
Yüreklenir Kardıgaç,
İt değil de hangi insandı,
Yaslı zavallı Kardıgaç,
Boğazı düğümlenip bunu duyunca,
Tarak değmez kara saçını
Telinden yolup fırlatıp,
Kendinden geçip çığırıp,
O çilekeş «Kardeşim, ah!» – diye

hıçkırıp, – Nice yaman alp geçti.
Görünmez yere ben gidip,
Göremedim kara haberi,
Şimdi doğanım Manas, beni de al!

When they measured it whip-length and shared it out,
Then Kanıkey went off in mourning,
Did you mean to make me groan!»
Semetey fled away.
Gathering buulum cloth, made ready,*
Semetey entered Bukar and grew,
Yesterday, widowed went Kanıkey,
Orphaned went Semetey,
Day by day his lot was mended,
Entering Bukar he grew,
Growing into manhood, become a man,
A match for any man's son,
My spring that flows from the steppes,
This child you took for a foe
Is the lamp left from bounteous Manas.
His voice heard by the Lord,
O Kardıgaç, my lamb!
You have scattered my thoughts,
You turned and gave chase, it seems,
To the child left from the noble courser.
My dwelling has become black crags,
The orphan of black days weeping again,
Joined to the six haram-born,
The forty swine all turned foe.
The forty were dogs come from forty places,
Kardıgaç takes heart,
If not dogs, what men were they —
Mourning, hapless Kardıgaç,
Her throat knotting when she heard this,
Her black hair no comb had touched
She tore out strand by strand and flung,
Crying out beside herself,
That long-suffering one, «My brother,
ah!» – saying,
sobbing, – Many a grim alp has passed.
I went to the unseen place,
I could not see the black tidings,
Now, my birth-kin Manas, take me too!

Tutam tutam ipek telini
Dört yandan tutup bölemedim,
Günbatısı yerden ben gelip,

The silken strands, tuft by tuft,
I could not part and braid from four sides,
From the sunset lands I came,

Kardeşim, seni göremedim.
Kahırlanıp gezerken
Kazı yağı kesip mi yedim,
Ansızın gelip haber alıp,
Biçare Kardıgaç bunu deyip,
Duru ak yüzüne
Beş tırnağı bastı şimdi,
Yolup yolup aldı şimdi.
Yolunca kara kan gidip,
Kardıgaç'tan derman gidip,
Gözünün yaşı seyrelip,
İki yanaktan akan kan
Köprücükten aşağı dökülüp,
Çığlıkla ağlayıp Kardıgaç,
Manas'ın gerçeğini duyunca,
Telkürön'ün üstünden
Dönerek yıkılıp düştü.
Kardıgaç öyle olup dururken,
Kadirli Bakay han ağlayıp,
Kayın ağlayıp, söğüt ağlayıp,
Bakan canların hepsi ağlayıp,
Yüreklendirir Bakay han:
«Eey, Kardıgaç kuzum,
Yılkıdan kaypak kula geçti,
Bunca yurdun atası
Âdem Ata bile geçti.
Nice türlü er geçti,
Nice türlü halk geçti,
Geçene ağıt yaksan bulunmaz,
Gidene yansan geri gelmez.
Şu kovalayıp durduğun,
Han aban kankor Manas'ın
Sığımılan biriciği.
Kardıgaç yavrum, sözümü dinle,

My brother, I could not see you.
While I roamed in bitter grief
Did I cut and eat kazı-fat,
Suddenly coming, learning the news,
Hapless Kardıgaç, saying this,
Upon her clear white face
She pressed her five nails now,
She tore and tore at it now.
As she tore, black blood ran,
Strength ran out of Kardıgaç,
The tears of her eyes grew sparse,
The blood flowing down both cheeks
Spilled down past her collarbone,
Kardıgaç weeping with shrieks,
When she heard the truth of Manas,
From atop Telkürön
She toppled, turning, and fell.
While Kardıgaç lay so,
Precious Bakay khan weeping,
The birch weeping, the willow weeping,
All the souls who watched weeping,
Bakay khan gives heart:
«Eey, Kardıgaç my lamb,
From the herd the skittish dun has passed,
The father of all these peoples,
Even Âdem Ata has passed.
Many a kind of man has passed,
Many a kind of people has passed,
Mourn the departed — they are not found,
Grieve for the gone — they come not back.
This one you kept chasing
Is your khan aba, blood-drinker Manas's
Only one, his refuge.
Kardıgaç my child, hear my word,

Dün, Kökötöy'ün aşında,
Kâfir ile Müslüman
Kalabalık toplanmışken önünde,

Katagan'ın hanı Koşoy,
On iki pîre el vermiş,
Evliya Koşoy ihtiyar,
Bağlanıp duran pazarın
Bahtını açan ihtiyar,
Bağdaki dertlinin
Elini çözen ihtiyar,
Duası yurdu zengin eden,
Gözetse canı gönendiren,
Aksakalını dalgalandıran,
Boz yorgayı çalkalandıran.
Kutlu yerde büyümüş,
Sözüne sadık elde büyümüş,

Konuşunca sözü açık,
Gerçek evliya, gözü açık,
Bozkurt Manas Sultan'ın
Bir tuttuğu biri ulu Koşoy,
Çeç-Töbö'yü yurt tutan,
Ölçüye sığmaz er denen,
Gözcülükte sıkı bakan,
Tutuşan düşman bezmiş.
Ceti-Suu gibi aziz yeri
Uğraşıp yurt eylemiş,
Ceti-Suu'nun Kırgız'ını
Ustalıkla el eylemiş,
Aklı yurda huzur olmuş,
Kendisi şerefli, yaman han olmuş.
«Vergi ver» dedimse olmadı,
Dün, Karkıra boyunda,
Han Kökötöy toyunda,
Kâfir ile Müslüman'ın
Çarpıştığı kalabalıkta.
Kızıl püsküllü Kıtay'dan
Kırk boyu geldiğinde,

Yesterday, at Kökötöy's memorial feast,
Infidel and Muslim,
When the multitude had gathered before him,
The khan of the Katagan, Koşoy,
Had given his hand to twelve pîrs,
The saint Koşoy, the old man,
Of the market bound fast
The old man who opened its fortune,
Of the sufferer in bonds
The old man who loosed his hands,
Whose blessing made the people rich,
Whose care made the soul prosper,
Who set his white beard rippling,
Who set the gray pacer rolling.
Grown up in a blessed place,
Grown up among a people true to their word,
When he speaks, his word is clear,
A true saint, his eye open,
The gray-wolf Manas Sultan's
One held equal — the great Koşoy,
Who made Çeç-Töbö his home,
Called the man no measure holds,
Keen-eyed at the watch,
The foe who grappled him despaired.
The blessed land like Ceti-Suu
He toiled and made a homeland,
The Kırgız of Ceti-Suu
He made a people with mastery,
His counsel became the people's peace,
Himself honored, a formidable khan he became. «I said 'Pay tribute' — he refused,
Yesterday, along the Karkıra,
At khan Kökötöy's feast,
Infidel and Muslim,
In the multitude where they clashed.
From the red-tasseled Kıtay
When forty clans came,

Ağzı tüylü Orus'tan
On iki boy geldiğinde,
Ahali kaynaşıp dolunca,

Yeryüzüne dalga dalga
Âdemoğlu dolunca,
Kıtay, Kırgız dahi var,
Cümle âlem yurdu var,
Ahali kaynaşıp dururken,
Han Manas'ın bir sözü var,
Koşoy'dan bata* isteyip,
«Oğlum yok» diye yakınıp,
Ağlayıp durduğu yer var.
Dertli Manas kaplan,
Kandagay verip saçan,
İhtiyarı Koşoy'a
Derdini deyip söylemiş:
«Altay'da doğup ulu olup,
Ah ki yurda büyük olup,
Gelip konup Talas'a,
Yurda "Manas" diye ad saldım,

Beli sıkı kuşanıp,
Gücünü döküp yaslanıp,
Çambıl-Bel'i yurt tutan,
Adı Türk yurdu denen el,
Belen'in belini yaylayan,
Namlı tulpar bağlayan,
Hem karşısına kul varmayan,
Aba Koşoy, sözümü dinle,
Söylesem sözüm daha var:
O Türk yurdu elinde,
Hepsinin başbuğu,
Şooruk han denen hanı var,
Dediğime boyun eğmedi,
Akın edip aldım ben,
Yüzünü karartıp bir döndüm,
Şooruk han kızı Akılay
Zorla aldığım karım,

From the shaggy-mouthed Orus
When twelve clans came,
When the crowd filled seething,

In wave on wave upon the earth
When the sons of Adam filled it,
Kıtay, Kırgız too were there,
The whole world's peoples there,
While the crowd was seething,
Khan Manas had a word,
Asking bata from Koşoy,*
«I have no son,» lamenting,
There is the place he stood weeping.
The grieving tiger Manas,
Giving away kandagay, scattering gifts,
To the old man Koşoy
Spoke and told his grief:
«Born in Altay, become great,
Ah, become mighty over the people,
Coming and settling in Talas,
I spread the name "Manas" through the land,
Girding my loins tight,
Pouring out my strength, leaning in,
The people who made Çambıl-Bel home,
The land called the Türk homeland,
Who summer on Belen's ridge,
Who tether famed tulpars,
Whom no servant dares to face,
Aba Koşoy, hear my word,
If I spoke, I have words yet more:
In that land of the Türk people,
The chieftain over them all,
They have a khan called Şooruk khan,
He did not bow to what I said,
I raided and took him,
I blackened his face and returned,
Şooruk khan's daughter Akılay
Is the wife I took by force,

Bundan çocuk görmedim.
Kara Kalmak'ı, Tırgoot'u
Ceti-Suu'dan sürdüğümde,
Laçın gibi kovalayıp,

Gün doğusuna doğru sürüldüğünde,
Yolsuz yerlerden aşıp geçildiğinde,
Karga yavrusu gibi çığrışarak,
Kara Kalmuk kaçtığında,
Ardı sıra kovalayıp,
Amansız kovup mızrakladığında.

Kalmuk'un hanı Molto Han,
Molto'ya yetişip kırdığında,

Böyle destanlık işler kıldığında.
Molto'nun kızı Karabörk,
Zorla aldığım karımdır,
Ondan çocuk görmedim,
Hani, yetmiş deveye altın yükleyip,
Telkürön'ü eyerledin
Güçlüsünden seçip file yükleyip,
Dünür olup mal sürüp,
Söz kesip yağ çiğneyip,
Batmanlarca altın, kızıl tunç,
Yenge hakkını verişip,
Yüz görümlüğüyle görüşüp aldığım,
Temir Han'ın kızı Kanıkey,
Ondan da yadigâr görmedim.
Koşoy ağam, sözümü dinle!
Er kişi evlatsız göçmez derlerdi,
Evlatsız gidiyorum işte,
Er yadigârsız gitmez derlerdi,
Yadigârsız gidiyorum işte.
Kandagay* şalvarı sen alsan,
Aziz duanı bir versen»,– diye,

Han Manas ağlayıp dururken,
Koşoy dua vermişti.

From her I saw no child.
The Black Kalmak, the Tırgoot,
When I drove them from Ceti-Suu,
Chasing like a falcon,

When he drove toward the sunrise,
When he crossed over pathless places,
Shrieking like raven fledglings,
When the Black Kalmyk fled,
Chasing hard upon their heels,
When he drove them without mercy, lancing them.
Molto Han, khan of the Kalmyk,
When he overtook Molto and cut him down,
When he wrought such deeds of epic.
Karabörk, the daughter of Molto,
Is the wife I took by force,
From her I saw no child,
Why, loading gold on seventy camels, You saddled Telkürön
Choosing the strongest, loading elephants,
Becoming kin and driving herds,
Sealing the word, chewing the fat,
Gold by the batman, red bronze,
Paying the sister-in-law her due,
Whom I took with the face-viewing gift,
Kanıkey, daughter of Temir Han,
From her too I saw no keepsake.
Elder Koşoy, hear my word!
They said a man departs not childless,
Yet childless now I go,
They said a hero goes not without an heir,
Yet without a keepsake now I go.
If you would take the kandagay breeches,*
If you would give your holy blessing»,– saying,
While Han Manas stood there weeping,
Koşoy had given the blessing.

Kâfir ile Müslüman,
El kaldırıp çığrışıp,
Birlikte dua vermişti.
Duadan olma Semetey,
Şu zavallının çırasıdır,
Han Manas'ın yerine,
Onu dayanak kılıp duruyorum.
Bu yetimi doğurduğunda,
Gönüldeki kederi,

Infidel and Muslim both,
Raising hands and crying out,
Together gave the blessing.
Semetey, born of that blessing,
Is that poor soul's lamp,
In the place of Han Manas,
I make him my mainstay and stand.
When she bore this orphan,
The sorrow in his heart,

Manas büsbütün giderdiğinde,
Adını er Semetey koyduğunda,
Rus, toyunu yiyip gitmişti,
Sağ kalırsa bu çocuk,
Oyrat'ı bozar deyip gitmişti.

Çinli, toyunu yiyip gitmişti,
Sağ olursa bu çocuk,
Cihanı bozar deyip gitmişti.

Vadili ırmakları, pınarları,
Ölürken görülmüş yavrucağı,
Delip geçercesine mızrak salmışsın,

Ölesiye kovalamışsın.
Ham deriden astarlı teğeltiyle,
Yetimimi kovalayıp,
Gösterdin bugün yiğitliği!
Bakay böyle deyip dururken,
Zavallıya dönen Kardıgaç,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp,
Çığlık atıp yaman ağlayıp,
Öz bağrından bildiği Manas'tan,
Kalan yadigâr diye ağlayıp,
Kardıgaç kalkıp şunu söyler,
Kul bilmez dehşeti söyler:
Bakay ağam, Semetey,
Bugün yolumu kesmeyin,
Bıraksanız kolumu,

When Manas dispelled it wholly,
When he named him the hero Semetey,
The Russian ate at the feast and went,
If this child lives to manhood,
He will shatter the Oyrat, he said, and went.
The Chinese ate at the feast and went,
If this child stays alive,
He will shatter the world, he said, and went.
The valleyed rivers, the springs,
The babe seen at the hour of death,
You hurled your lance as if to pierce him through,
You chased him unto death.
With a saddle-pad lined with rawhide,
Hounding my orphan,
You showed your valor here today!
While Bakay stood speaking so,
Kardıgaç, turned to a poor wretch,
Weeping in choking sobs,
Shrieking, weeping bitterly,
For Manas, known as her own bosom,
Weeping for the keepsake left behind,
Kardıgaç rises and speaks thus,
Speaks a terror no slave has known:
Elder Bakay, Semetey,
Do not bar my way today,
If you would loose my arm,

Telküröñ'ü düzüp bineyim,
Soy bilmez o altıyı,
Düze sürüp önüme katayım,
Sendeletip hepsini,
Abıke, Köböş kartlarının,
Gözlerini kör edip oyayım,
Dayanaksız bozguncu itleri,
Bırakmadan hepsini boğazlayayım.
Arslan pençesine almış gibi,
İtleri toptan kırıp geçeyim.
Tepesinden basayım,
Domuz döver gibi dövüp ezeyim.

Let me ready Telküröñ and mount,
Those six who know no kinship,
Let me drive them to the plain before me,
Sending them all staggering,
Of the old men Abıke and Köböş,
Let me gouge their eyes to blindness,
Those baseless, wrecking dogs,
Let me slaughter every one, sparing none.
As if seized in a lion's claws,
Let me cut the dogs down wholesale.
Let me stamp upon their crowns,
Beat and crush them as one beats a hog.

Kara bahtları basmış olmalı,

Soğuk dua* okuyup itlerin,
Faltaşı gibi gözünü açayım,

Kudurup gezen o altının,
Bağlanmış cinini çözeyim.
Rakıya doymuş haramzadenin,
Haykıran cinini bastırayım.
Kırgıl başta, kartlarını,
Kırk çoronun hepsini,
Kıyamete göçen Manas'a,
Kurban edip keseyim,
Kendi saldıran itlerden,
Böylece öcümü alayım,
Rakıya doymuş haramzadenin,
Tepesinden basayım,
Dört türlü malını saçayım.
Kısrağını basıp alayım,
Yaklaşırsa yumruklayıp ezerek,
beynini, Kakançın'ın şehri değil,
Çıkarayım itlerin,
Kudurup yatan kinini».
Kardıgaç böyle deyince,
Semetey şöyle dedi o an:
«Aman abla, ne diyorsun,

Their black fate must have overwhelmed them,
Reciting a cold prayer over the dogs,*
Let me open their eyes wide as divining-stones,
Of those six who roam gone rabid,
Let me unbind their fettered demons.
Of the bastard glutted on raki,
Let me quell his howling demon.
Kırgıl first, and all his elders,
All of the forty choro,
To Manas, gone to the Last Day,
Let me slaughter them as offering,
From the dogs who themselves attacked,
So let me take my vengeance,
Of the bastard glutted on raki,
Let me stamp upon his crown,
Let me scatter his four kinds of stock.
Let me seize his mares and take them,
If he draws near, pummeling and crushing,
his brains, Not the city of Kakançın,
Let me drive out from the dogs,
The rabid grudge that lies in them».
When Kardıgaç spoke so,
Semetey said then and there:
«Mercy, sister, what are you saying,

Bu sözünü kim duysun,
Göz bağlayan gece duysun,
Dibi kara su duysun,
Tükenmiş ablam, kim duysun.
Öfkesine kapılınca,
Ağabeylerini kırdı diye,
Herkes dedikodu etmez mi,
Tanrı özümden çarpmaz mı,
Öz kardeşini öldüren,
Görenekte böyle iş var mı,
Yakınını yutup atan,
İnsan şöyle dursun, ablacığım,
Hayvanda böyle iş var mı?!
El ağzında neler yok,
Manas'ın yetim, deli oğlu,

Who should hear this word of yours,
Let the eye-binding night hear it,
Let the black-bottomed water hear it,
My worn-out sister, who should hear.
When seized by his own fury,
Saying he cut down his elder brothers,
Would not everyone spread gossip,
Would not God strike my very self,
One who kills his own brother,
Is there such a deed in custom,
One who swallows up his kin,
Let alone mankind, dear sister,
Is there such a deed among beasts?!
What is not on the people's tongues,
Manas's orphan, his mad son,

Ağabeyini boğazladı demezler mi,

Aşikâr halkım bunu duysa,
Beni dile dolayıp yemez mi?

Toplanan insan söz açsa,
Babası Manas'tan kalan mirastı,
Çorosunu boğazladı demez mi.

Toplanan yurdun hepsi,
Toplanıp durup dedikoduyla,
Hep birden beni yemez mi.
Temirkan'ın şehrine,
Sürgün gidip büyüyüp,
Bu Manas'ın oğlu,
Soysuz çıktı demezler mi.
Ilgınlı Keñ-Kol, bu Talas,
Babamdan kalan yermiş,
Bütün Kırgız, kalabalık Argın,
Hunhar babamdan kalan elmiş,
Şu duran geniş Talas'ta,
Ciğer yarıp öd alan,
Abıke, Köböş iki ağam,

Slaughtered his elder brother — won't they say it,
If my people plainly heard of this,
Would they not chew my name on every tongue?
If gathered folk should open talk,
It was the heritage of his father Manas,
He slaughtered his choro — won't they say it.
All of the gathered yurt,
Gathering round with gossip,
Would they not all devour me at once.
To the city of Temirkan,
Gone in exile, grown up there,
This son of Manas,
Turned out base-born — won't they say it.
Tamarisked Keñ-Kol, this Talas,
Was the land left by my father,
All the Kirghiz, the teeming Argın,
Was the folk left by my dread father,
In this broad Talas that stands here,
Splitting the liver, taking the gall,
My two elder brothers Abıke and Köböş,

Beecin'deki Koñurbay Çinlisi,
düşman değil,
Şu kara günlü ablamın aklı başında değil.
Bak hele abla, şu söze,
Kara sırtta koyak var mı,
Kurban olayım, ablacığım,
İnleterek kırıp geçirecek,
Kalmuk'tan gelen düşman var mı?
Kızıl sırtta koyak var mı,
Yıkıp kırıp geçirecek,
Çin'den gelen düşman var mı?
Canım ablam, sözümü dinle,
Er kişi küheylana düşkündür,
Asla kötülük düşünmem,
Bir dokunmuş öz kardeşe.
Canım ablam, sözümü dinle,
Senin eteği aşağı bir özün var,
Kadın denilen adın var,

Celpiniş yerinden dönüp,
Bize komşu konmazsın.
Eşiğin ayrı, aydınlığım,
Bize asla akraba olmazsın. «Semetey gelecek oldu»,– diye,
Var git, abla, eline,
Celpiniş gibi yerine,
Gücenme, ablacığım,
Buğra ölse köşek var,
Havudu yerde kalır mı,
Babası ölse oğul var,
Yeri boş kalır mı?!
Gelip konarsam Talas'a,
Yedi yüz kızıl ner sürüp,
Yeri çizen mal sürüp,
At kuyruğunu örmezsem,
Namlı eniştem Carmanas,
Ayaktaş olup oturmazsam,
Varıp yüzünü görmezsem,

The Chinese Koñurbay in Beecin,
is no foe,
My black-dayed sister is out of her wits.

Look now, sister, at this word,
Is there a hollow on the black ridge,
May I be your offering, dear sister,
To make groan and cut to pieces,
Is there a foe come from the Kalmyk?
Is there a hollow on the red ridge,
To topple, smash, and cut through,
Is there a foe come from China?
Dear sister of mine, hear my word,
A man is devoted to his courser,
I would never think an evil thought,
Toward kin once touched, my own blood.
Dear sister of mine, hear my word,
You have a nature with skirts hanging low,
You bear the name that is called woman,

Turning back from the land of Celpiniş,
You will not camp as neighbor to us.
Your threshold is apart, my light,
You will never be our kin. «Semetey is soon to come»,– saying,
Go now, sister, to your people,
To your own land, to Celpiniş,
Take no offense, dear sister,
If the bull-camel dies there is the colt,
Would its pack-saddle lie abandoned,
If the father dies there is the son,
Would his place stand empty?!
If I come and camp in Talas,
Driving seven hundred red ner-camels,
Driving herds that score the earth,
If I braid not the horse's tail,
My famed brother-in-law Carmanas,
If I sit not with him as companion,
If I go not and see his face,

Telküröñ'ü kesip yer giderim,
Yetkin ağam er Bakay'a,
İki bir örnek anama,
Yol başlatıp almazsam,
Ablam Kardıgaç öldü,– der giderim,

Boğuşan Ak Dev'e, Kök Dev'e,

Hoşça kal öyleyse, abla»,– diye,
Kırgını görklü salmazsam,
Kardıgaç ablamla enişteme,
Kurtarıp ayırmazsam,
Yüz yüze gelen düşmanının,
Yiğit abla, dur hele,
Hepsini kırıp geçirmezsem,
Manas'tan doğmadan öleyim,
Doğmadan dibe çökeyim.
Kavgaya durmuş Kök Dev'le,
Kapışıp kanını dökeyim,
Yurt tuttuğun Celpiniş'e,
Varıp komşu konuşup,
Ablacığım, sana arka çıkıp,
Yetişip savaş açmazsam,
Yelmoğuz'un elinden,
Kurtarıp almazsam,
Semetey adım kurusun.
Sözü pek sağlam edip,
Adam ölür şartı edip,
Günü yazıya dökelim,

Gün hesabını tutalım,
Söz budur, ahit budur,
Ablacığım, şimdi geri dön.
Han enişteme söyleyedur.
Kadınlık edip, ablacığım,
Dönüp gelme bana bir daha,
Görünme sakın gözüme,
Ben soyuma vardığımda,
Görünürsen gözüme,

I will slaughter Telküröñ and eat as I go,
For my accomplished elder, hero Bakay,
For my two mothers alike in kind,
If I lead not the way and take them,
I'll say my sister Kardıgaç is dead — and go,
Against the grappling White Dev and Blue Dev,
Farewell then, sister»,– saying,
If I loose not splendid slaughter,
My sister Kardıgaç and her husband,
If I free them not and part them from it,
Of the foe who comes to face them,
Valiant sister, wait a moment,
If I cut them not all down,
May I die unborn of Manas,
May I sink to the depths unborn.
With the Blue Dev standing set for battle,
Let me grapple and spill his blood,
To Celpiniş where you made your home,
Going there, camping as neighbor,
Dear sister, standing at your back,
If I come not in time and open war,
From the hand of the Yelmoğuz,
If I do not wrest you free,
May my name Semetey wither.
Making the word right firm,
Making the pledge a man dies for,
Let us set the day in writing,

Let us keep the count of days,
This is the word, this the covenant,
Dear sister, turn back now.
Keep telling my khan brother-in-law.
Acting the woman, dear sister,
Do not come back to me again,
Beware of appearing before my eyes,
When I have gone to my kin,
If you appear before my eyes,

Kıymetlim ablam, ölürsün,
Kıyamet yüzünü görürsün.
Bir daha göze görünürsen,
Abla, seni boğazlarım,
Öbür dünyaya göçen Manas'a,
El sıkışıp vedalaşıp,
Elini tutup zâr ağlayıp,
Kocalmış Bakay ihtiyar ağlayıp,
Kara günlü dertli de ağlayıp,

Hasretini söyleyip uzun uzun,
Yüce Allah Kuday'a,
Ölürken görülmüş yetimi,
Emanet kılıp ısmarlayıp,
Kara doru at ile,
Kara kaftan kürk ile,
Semetey'den ayrılıp,
Dönüp gitti Kardıgaç,
Çukur derin yamaçlardan,
Koyaklardan gitti Kardıgaç.
Gönlü yaman bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
«Manas'tan kalan biriciği,
Altı haram acep ne yapar» – diye,–

Haram düşünür besbelli,

Dağlardan gitti Kardıgaç.
İşte o zaman Kardıgaç,
Semetey'e görünmeden,
Altındaki Telkürön'e,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Kendi bildiği yerlerden,
Vadili pınar sularından,
Gözcü gözleyip, yol yoklayıp,
Hınçla dolup iz sürüp,
Abıke, Köböş altı haram,
Yetimimi yakalar»,– diye,

My precious sister, you shall die,
You shall see the face of Doomsday.
If you show yourself once more,
Sister, I will cut your throat,
To Manas gone to the other world,
Clasping hands in farewell,
Holding her hand, weeping piteously,
Aged old Bakay weeping,
The black-dayed, grief-stricken one weeping too,
Telling her longing long and long,
To Allah on high, to Kuday,
The orphan seen at the hour of death,
Commending him in sacred trust,
With the dark bay horse,
With the black kaftan fur,
Parting from Semetey,
Kardıgaç turned and went,
Down the deep hollowed slopes,
Through the ravines went Kardıgaç.
Her heart sorely torn,
The tears spilling from her eyes,
«The only one left of Manas,
What will the six vile ones do to him» – saying,–
They plot vileness, plain to see,

Over the mountains went Kardıgaç.
It was then that Kardıgaç,
Unseen by Semetey,
To Telkürön beneath her,
Laying the whip right and left,
Spurring from right and left,
Through places that she knew,
By the valleyed springwaters,
Watching as sentinel, probing the road,
Filled with rancor, tracking the trail,
Abıke, Köböş, the six vile ones,
Will seize my orphan»,– saying,

Ansızın alçak it,

Suddenly the base dog,

BAKAY İLE SEMETEY'İN ABIKE İLE KÖBÖŞ'E KAVUŞMASI

THE MEETING OF BAKAY AND SEMETEY WITH ABIKE AND KÖBÖŞ

Ağan Bakay ihtiyar,
Bilinmeyeni bildiren,
Bilgenin ta kendisi odur,
Sezilmeyeni sezdiren,
Doğanın kara gözü odur.
Kaplan Bakay ağanız,
Bakıp durmadan yola çıkıp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Ürbüs'ün başı Kök-Cayık,
Abıke ile Köböş haramın,
Mekân tuttuğu yer orası.
Hepsini kovup ürküten,
Belalı Bakay benim işte.
Atışıma dayanamayıp,
Atışa giren el onlardı,
Karşılıklı yataklanıp,
İtlerle ben, Bakay,
On iki yıl atışıp,
Kıran salıp katılaştım,
Abıke'nin nişancılarından,
Altmışını öldürüp,

Your elder, old Bakay,
Who makes known the unknown,
He is the very knower himself,
Who makes felt the unfelt,
He is the falcon's own black eye.
Your elder, tiger Bakay,
Setting out without pause to look,
Riding hard, not sparing his horse,
Kök-Cayık at the head of Ürbüs,
Of the vile Abıke and Köböş,
That is the place they made their seat.
Who drove and scattered them all,
I am that baneful Bakay, behold.
Unable to withstand my shooting,
They were the folk who entered the fray,
Lying entrenched against each other,
I, Bakay, with those dogs,
Trading fire for twelve years,
Loosing slaughter, I grew hard,
Of Abıke's marksmen,
Killing sixty of them,

Yok edip bırakır,– diye,
Kazara yetime rastlarsa,
Dibi yok soysuz kavgacıya,
Dosdoğru dalıp mızrak uzatırım,– diye,–
Tüketip hepsini kırayım,
Ondan sonra dinlenirim»,– diye,
Meydan yanını kollayıp,
Semetey geri dönene dek,
Kardıgaç nöbet tutup gezdi.
Kardıgaç'ın gidişini,
Şuracıkta bırakalım,

They will destroy him utterly,– saying,
If by chance they meet the orphan,
At the bottomless, base brawler,
I'll plunge straight in and thrust my lance,– saying,–
Let me cut them down and finish all,
After that I shall rest»,– saying,
Watching the side of the field,
Until Semetey should return,
Kardıgaç rode keeping watch.
The going of Kardıgaç,
Let us leave it right here,

Bakay ile Semetey'den,
Şimdi haber başlayalım.
Kanlı boyun diye ad aldım.
Cefa çekip oturup,
Hani benim onduğum,
Yalnız kalıp el yurttan,
Kötü adlı olmuşum.
Yine dikkatle dinleyiver,
Kurban olduğum korunağım,
Baban Manas'tan kalan kırk çoro,

Şimdiki halini sorarsan,
Huyu bozuk it domuz,
Hepsi kaba huylu kâfirler,
Nice yerde dava güdüp,
Nice yerde düşmanlık edip,
Kurtlaşmış olan kâfirler,
Er öldürüp, baş kesip,
Er baban Manas varken,
Becerikli olan kâfirler,
Ner öldürüp her yerde,
Yağmacı olan kâfirler,
Er öldürüp her yerde,
Kan güder olan kâfirler,

Mızrakçıdan hepten,
Usta çoro dahi var,
Aklı göl gibi, ırmak gibi,
Yaman çoro dahi var.
Doğruya çatan ters huylu,
Kör çoro dahi var.
Göğsünde akıl yok,
Kör çoro dahi var.
Çok konuşulsa kavga eden,
Şirret çoro dahi var.
Kafasında akıl yok,
Kaba çoro dahi var,
Yanaşılan yana yürüyen,
Tosun çoro dahi var,

Of Bakay and Semetey,
Let us now begin the tale.
I got the name Bloody-Neck.
Sitting in suffering,
When did I ever prosper,
Left alone from folk and yurt,
I have gained an evil name.
Listen once again with care,
My refuge for whom I'd be offered,
The forty choro left from your father Manas,
If you ask their state today,
Dogs and swine of rotten temper,
All infidels of coarse temper,
Pressing feuds in many a place,
Working enmity in many a place,
Infidels grown into wolves,
Killing men, cutting heads,
While your hero father Manas lived,
Infidels who were capable,
Killing ner-camels everywhere,
Infidels turned plunderers,
Killing men everywhere,
Infidels pursuing blood,

Of lancers through and through,
There is even a master choro,
Mind like a lake, like a river,
There is even a formidable choro.
Contrary-natured, dashing with the right,
There is even a blind choro.
No wit within his breast,
There is even a blind choro.
Who brawls when talk runs long,
There is even a shrewish choro.
No wit within his head,
There is even a coarse choro,
Who walks to whichever side draws near,
There is even a bullock choro,

Canı tatlı, can besleyen,
Korkak çoro dahi var,
Bit sıkmaya gücü yok,
Elinden bir kıl gelmeyen,
Şaşkın çoro dahi var.
Dışı yüksek, endamı düz,
Alp yapılı çoro dahi var.
Deve kaldırıp alan,
Pehlivan çoro dahi var,
Dalkavukluğu çok eden,
Yorga çoro dahi var.
Kalın ciğerli, gümbürtücü,
Şımarık çoro dahi var.
Kendi kısmetini göğsüyle,
Tepen çoro dahi var.
Yassı yanak, yayvan dil,
Yanılmayan, alnı akıtmalı,
Usta çoro dahi var.
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Yaman çoro dahi var.
Pamuk gönüllü, ak niyetli.
Üstün çoro dahi var.
Tuzunu hak edip Manas'ın,
Yanında kalan çoro dahi var,

Life-sweet, coddling his own life,
There is even a craven choro,
No strength to crack a louse,
From whose hand comes not one hair,
There is even a hapless choro.
Tall of frame, straight of build,
There is even a choro built like an alp.
Who lifts and carries off a camel,
There is even a wrestler choro,
Who plays the flatterer much,
There is even an ambler choro.
Thick-lunged, thundering loud,
There is even a spoiled choro.
His own portion with his breast,
There is even a choro who spurns it.
Flat of cheek, broad of tongue,
Unerring, blaze-browed,
There is even a master choro.
Who whets his black tongue,
Who warbles before the khan,
There is even a wicked choro.
Cotton-hearted, white of intent.
There is even a superior choro.
Earning the salt of Manas,
There is even a choro who stayed at his side,

Ortalığa fitneyi,
Salıveren çoro dahi var,
Ölürken görülmüş yavrucağım,
Beş parmağın bir değil,
Abıke, Köböş harama,
Kişi güvenecek şey değil,
Bu zamanda, yetimim,
Kırk çoronun iyisi,
Ciğere vuran baksısı,
Sözün ipini bulan iyisi,
Kırkın başı Kırgılçal,
Kırkında azmış deli koca.
Kışın zemheri ayazında,

Discord into the midst,
There is even a choro who looses it,
My babe seen at the hour of death,
The five fingers are not one,
In the vile Abıke and Köböş,
There is nothing a man may trust,
In this age, my orphan,
The best of the forty choro,
Their shaman who strikes to the liver,
The best at finding the thread of speech,
Kırgılçal, head of the forty,
A mad old man run wild at forty.
In winter's deep-frost bitter cold,

Karısını kırk kez kaldırtan,
Kırk yarar sürgün koca,

Dışı gülüş, içi haram,
Başka türlü gören gözü var,
Bölük bölük sözü var,
Kırk çoronun içinden,
Kırgılçal domuzu kaybolmaz,
Kırgılçal domuzu kaybolmadan,
Çoroların işi onulmaz.
Kırkın başı Kırgıl'ın,
Kahrolası Kırgıl'ın,
Fesat saldığı yeri var,
Bozkurt baban Manas'a,
Çok gaile açtığı çağı var,
Bir de huyu bozuk Tazbaymat,
Bu ikisi birleşip,
Yurt bozan sözü söyleyip,
Ölünecek vakti söyleyip,
Basılan yeri adım adım izleyip,
Senin anan Kanıkey'i,
Altı harama kötüleyip,
Hesabını bulup buldurtup,
Temirkan'ın şehrine,
Sürgün eden o ittir.
Karakan'ın şehrine,
Kaçırtıp yollayan o ittir,

Who makes his wife rise forty times,
A banished old man good for forty splittings,
Laughter outside, vileness within,
He has an eye that sees another way,
He has words split into factions,
From among the forty choro,
That swine Kırgılçal will not be lost,
And till the swine Kırgılçal is lost,
The choros' case will never mend.
Of Kırgıl, head of the forty,
Of that accursed Kırgıl,
There are places where he sowed sedition,
For your grey-wolf father Manas,
There were times he opened many troubles,
And then rotten-tempered Tazbaymat,
These two joining together,
Speaking words that wreck the yurt,
Naming the hour when one should die,
Tracking step by step each trodden place,
Your own mother Kanıkey,
Blackening her to the six vile ones,
Finding and framing the reckoning,
To the city of Temirkan,
It is that dog who drove her into exile.
To the city of Karakan,
It is that dog who made her flee and sent her,

Kurban olduğum yetimim,
Altı haramın yamanı,
Köböş iti han olup,
Sataşanı yola getirip,
Koyak boyunca konduğu çağ,
Kırk çoronun hepsinin,
İt gibi zorba olduğu çağ.
Kurban olayım yetimim,
Dinle hele şu sözümü.

My orphan for whom I'd be offered,
The worst of the six vile ones,
The dog Köböş becoming khan,
Bringing to heel whoever crossed him,
The age he camped along the ravine,
When all of the forty choro,
The age they turned tyrants like dogs.
May I be your offering, my orphan,
Just listen to this word of mine.

Var sözümü desem de gerçek saymayıp,
Though I speak my whole word and you doubt its truth,

Yolumu boşa çıkarma sakın.
Ağan Bakay törenin,
İyice dinlersen sözünü,
Alnı yüce heybetlim,
Manas'tan kalan karaltım,
Salatalık demiri su vermez,
Oğlum, elde büyüyen itler yurt olmaz.
Keşfe çıkıp, yer gezip,

Beware of bringing my road to naught.
Of your elder, Bakay the töre,
If you listen well to his word,
My majestic one of lofty brow,
My silhouette left from Manas,
Cucumber iron takes no temper,
My son, dogs raised by strangers make no yurt. Riding out to scout, roaming the land,

Devşirme demir su vermez,
Kul büyüten itler yurt olmaz.
Doğrusu, göğün bulutu,
Göğe ağarsa bölünmez.
Baba bir kardeş altı haram,
Köyü bir konmaz görünür.
Nice ipeğin, ak patiskanın,
Solup da bir türü ayrılmaz,
Kardeş denen altı ahmağın,
Onulacak türü görünmez,
Kara tepe, koca kayalık,
Ne kadar dursa koyak olmaz.
İsteyerek vardığın akraban,
Kadrini bilip sağ koymaz.

Gathered scrap iron takes no temper,
Dogs raised as slaves make no yurt.
Truly, the cloud of the sky,
Rising to heaven, is not divided.
The six vile ones, brothers by one father,
It seems they'll never camp as one village.
Of many a silk, of white calico,
Though it fades, its kind is not sundered,
Of the six fools called brothers,
No mending kind is to be seen,
Black hilltop, mighty crag,
Stand however long, it becomes no ravine.
The kin you go to of your own will,
Will not know your worth and leave you whole.

İsteyerek vardığın akraban,
Kadrini bilir it değil,
Kederlendirmeden seni,
Ağırlayacak kişi değil,
Baştan söyledim nice kez, yetim,
Ağam Bakay ihtiyar,
Bu vadi bize yer değil,
Bu altısı bize el değil,
Vadili ırmağım – pınarım,

The kin you go to of your own will,
Is no dog to know your worth,
Without bringing you to grief,
He is no man to host you honorably,
I said it from the first, many times, orphan,
My elder, old Bakay,
This valley is no place for us,
These six are no folk for us,
My valleyed river – my spring,

Ölürken görülmüş çırağım,
Baş kesişen akrabayı,
Görmeye geldik, gördün mü?

My lamp seen at the hour of death,
The kin who trade in severed heads,
We came to see them — have you seen?

Sakınmadan hoyrat iş yaparsak,
Ölmeye geldik, gördün mü?
Babandan kalan kırk çoron,
Nerede olduğunu bilelim,
Haramların yanında yoklarsa,
Ondan sonra varıp girelim».
Deyip böylece Bakay Han,
Kökçolok'la coşkuya kapılıp,
Bozkurdun Bakay kaplan,
Kırk çoroya doğru şahlanıp,
Kıraç yerini gözleyip,
Tepeciklerde sinip Han Bakay,
Her işte usta olan yiğit er,
Akıl yoğurup, düşünce kurup,
Akıllı Bakay ihtiyar,
Her işe usta olmuş,
Gözü açık doğmuş evliya,
Nice müşkül iş olsa,
Çaresini bulan o Bakay,
Kıran kopan kavganın,
Sözünü bulan o Bakay,
İnatlaşan inatçının,
Yularını bilen er odur,
Söz dinlemez alığın,
Rastını bilen er odur.
Ağanız Bakay ak yolludur,
Akla çiftçi arslan odur.
Kırk çoroyu görmeye,
Gönlü yakın birine,
Görünüp geri dönmeye,
Aklı dolu ırmak misali,
Kıraçlara sürüp dehleyip,
Kökçolok'la fırlayıp,
Bir adama bilinmeden,

Bir kişiye görünmeden,
Bilgini işte bu kadar,
Dosdoğru Bakay akıl eri:
«Ölürken görülmüş yavrucağı,

If we act rough and reckless,
We came to die — have you seen?
Your forty choro left from your father,
Let us learn where they may be,
If they are not beside the vile ones,
Then let us go and enter in».
Speaking thus, Bakay Han,
Swept up in fervor on Kökçolok,
The grey wolf's tiger Bakay,
Rearing toward the forty choro,
Scanning the barren ground,
Han Bakay crouching among the knolls,
A valiant man master of every work,
Kneading wisdom, framing thought,
Wise old Bakay,
Grown master of every work,
A saint born open-eyed,
Whatever hard matter arise,
It is that Bakay who finds the cure,
Of the fight that breaks in slaughter,
It is that Bakay who finds the word,
Of the stubborn one grown obstinate,
He is the man who knows the halter,
Of the fool who heeds no word,
He is the man who knows the way to him.
Your elder Bakay is white of road,
He is the lion who plows with wisdom.
To see the forty choro,
To one near to his heart,
To show himself and turn back,
His mind like a brimming river,
Driving hard across the barrens,
Darting off on Kökçolok,
Unknown to any man,

Unseen by any person,
So much then for your knower,
Upright Bakay, man of wisdom:
«The babe seen at the hour of death,

Acep neler eder»,– diye,
Korkup geziyor, gördün mü?
Abıke, Köböş kâfirden,
Ürküp geziyor, gördün mü?
Kıyı boyunca süzülüp,
Yedi boyun, kırk çığır,
Bırakmadan hepsini dolaşıp,
Başkaca kara tepenin,
Böğründen baksa ki,
Başkaca bir kişi görünür,
O kişiyi gördüğünde,
Kurt Bakay ağanın,
Gönlü yaman bölünür.
Silueti, heybeti,
Ata binmiş endamı,
Kırk çoronun biriymiş.
Bunu görüp ulu Bakay,
Yandan yandan baktı,
Kırgılçal'a benzer hali görünmez.
Karşıdan baksa,
Bayçoro'ya benzer hali görünmez.
At sürüşünü gözlese,
Tazbaymat'a benzer hali görünmez.
İyice yaklaşıp Bakay Han,
Yiğit Bakay göz atsa,
Keçe örtü gibi kalpaklı er Şuutu,
Âdemoğlunun doğanı,
Kıyamete göçen Manas'ı,
Unutmadan yaşayan garibi.
Kırk çoronun yamanı,
Bozkurt Bakay kaplanın,
Danışıp görüştüğü ustası.
Kendisi han soyunun oğlu,
Yiğit Şuutu er yaren,
Sağ gezerse yoldaştır,

Ölüp gitse imandaştır,
Bu Köböş'ün elinde,
Çaresi yok Şuutu kul,

What may they do to him»,– saying,
He rides in fear — have you seen?
From the infidels Abıke and Köböş,
He rides in dread — have you seen?
Gliding along the fringe,
Seven necks of land, forty trails,
Rounding them all, leaving none,
Of yet another black hilltop,
When he looks from its flank, behold,
Yet another person comes in sight,
When he beheld that person,
Of the wolf, elder Bakay,
His heart is sorely torn.
His silhouette, his bearing,
His figure mounted on the horse,
Was one of the forty choro.
Seeing this, great Bakay,
Looked from side to side,
No likeness to Kırgılçal appears.
When he looks from the front,
No likeness to Bayçoro appears.
When he watches how he rides,
No likeness to Tazbaymat appears.
Drawing right close, Bakay Han,
When valiant Bakay casts his eye,
Hero Şuutu, kalpak like a felt cover,
Falcon among the sons of Adam,
Manas, gone to the Last Day,
The poor soul living unforgetting.
The formidable one of the forty choro,
Of the grey wolf, tiger Bakay,
The master he sought for counsel.
Himself a son of khanly line,
Valiant Şuutu, hero companion,
Alive and riding, he is comrade,

Dead and gone, brother in faith,
In the hand of this Köböş,
Şuutu the slave, helpless,

Kırk urgan boyu ağında.
Kaygılanıp çok gezer:
«Kaplan Manas,– der gezer, –
Yaslı gidip Kanıkey,
Kaçıp gidip Semetey,
Hunharın karısı, oğlu,
Ne oldu acep»,– der gezer.

Bilenlerden söz işitir,
Bilgiçlerden çok sorar.
Kaygılanıp çok gezer:
«Hunharımın Semetey'i,
Gelir mi ola»,– der gezer.
Hani, Abıke, Köböş iki haram,
Ölüp gitti sanıp,
Manas'ı Kuday verdi diye,
Çehresi aydın açılıp,
İç sıkıntısı onup dağılıp,
Üyrülmö'nün sazına,
Üşüşüp toplanıp,
Çogulma'nın sazına,
Toplaşıp buluşup,
«Baabedin» – diye bağırıp,
Köböş diye savaş narası çağırıp,
Altı haramın hepsi,
Kırk çoronun Kırgıl başta,
kartları.
Abıke, Köböş övünüp,
«Gücümüzü böyle saldık,– diye,–
Sultan olup kaldık»,– diye,–
Abıke, Köböş, altı haram,
Kırk çoroya böbürlenip.
O Köböş'ün evinde,
Duvar dibinde kara rakı,
Kalmukça matarayla bir rakı,
Bulkak'ını* boza dursunlar,
Matara, bulkak* rakısını,

Bozup alıp doldursunlar,

In a net of forty rope-lengths.
He rides much in sorrow:
«Tiger Manas,– he rides saying, –
Kanıkey gone in mourning,
Semetey gone in flight,
The dread one's wife and son,
What has become of them»,– he rides saying.
He hears word from those who know,
He asks the knowing ones often.
He rides much in sorrow:
«My dread lord's Semetey,
Will he ever come»,– he rides saying.
Why, the two vile ones Abıke and Köböş,
Thinking him dead and gone,
Saying Kuday has handed Manas over,
Their faces brightening open,
Their inner gloom healed and scattered,
To the reed-marsh of Üyrülmö,
Flocking and gathering,
To the reed-marsh of Çogulma,
Assembling and meeting,
Shouting «Baabedin»,
Calling the war-cry «Köböş»,
All of the six vile ones,
Of the forty choro, Kırgıl first,
their elders.
Abıke and Köböş boasting,
«Thus we loosed our might,– saying,–
We stayed on as sultans»,– saying,–
Abıke, Köböş, the six vile ones,
Swaggering before the forty choro.
In that Köböş's house,
Black raki at the wall's foot,
Raki in a Kalmyk flask,
Let them keep churning their bulkak,*
The flask, the bulkak raki,*

Let them broach and pour it full,

Kendi zorlu, işi zorlu,
Kalmukça uğur duası okuyup,
Cıvıldaşıp sunuşurlar.
Rakısını içip aklanıp,
Ala göğüslü kahrolası,
Köböş it kalktı övünüp.
Kırk çoro diye bağırıp,
Kırgıl başta kartlarını,
Gel beri diye çağırıp.
«Zorluydun Manas varken,
Kırkınız kırk yerden gelme,
candınız, Göze göz gelmeyip görse,

Hani, şişindiğin Manas varken,
Ne zaman bendeki gibi han idin?
Hani, Manas varken,
Düşman kırıp verip denk oldun.

Şu benim varlığımda,
Kara akıtmalı, ferah oldun,
Hani, Manas varken,
Keşif çala çala arıklaştın,
Kırk çoro, vuruşa vuruşa,
kocaldınız,
Dili tutulmuş gibi,
Horluğu gördü kartlarınız,
Soysuz göçtünüz hepiniz.
Babanın mezarı, kırk çoro,
Gününüz geldi, gülüverin,
Benim bu hizmetimi biliverin.
Belanız şimdi çözüldü,
Kırk çoro, kıymetli bilin.
Karşıya çıksam ben Köböş,
Büyüklüğü dağ gibi soyum var,
Bu zamanda ben kendim,
Ne olup duruyorum bakın.
Kırk çoro, sırayla sınayın,
Manas'ın devri nasıl çağ?
Benim devrim nasıl çağ?

Hard themselves, hard their business,
Reciting a Kalmyk luck-prayer,
Twittering, they pass the cup.
Drinking his raki, emboldened,
The accursed pied-breasted one,
The dog Köböş rose up boasting.
Shouting «Forty choro!»,
His elders, Kırgıl at their head,
Calling out «Come hither».
«You were mighty while Manas lived,
Your forty, come from forty places,
were souls, Meeting no eye to eye, should he see,
Why, while Manas your boast still lived,
When were you khans as under me?
Why, while Manas lived,
You cut down foes and so were counted equal.
Here in my presence now,
Black-blazed, you have grown easy,
Why, while Manas lived,
Riding raid on raid you grew gaunt,
Forty choro, battle upon battle,
you grew old,
As if your tongues were tied,
Your elders saw contempt,
You all decamped ignobly.
By your father's grave, forty choro,
Your day has come, so laugh away,
Acknowledge this my service.
Your bane is now undone,
Forty choro, know its worth.
If I, Köböş, step out to face them,
I have a lineage great as a mountain,
In this age I myself,
Look what I have come to be.
Forty choro, test it in turn,
What kind of age was Manas's reign?
What kind of age is my reign?

Kırk çoro, bugün sınayın!
Kırk çoro, çalıp söyleyin türkünüzü,
Suya kavut katar gibi,

İman gibi söyleyin sırrınızı».
Küp küp edip hayranlıkla,
Köböş böyle deyip dururken,
Kırgıl ile Tazbaymat,
Dalkavukluk edip yorgalayıp,
Köböş'ün koltuğuna sokulup.
Kırgıl'ı Kuday çarptığında,
Dalkavukluk edip dururken,
Zavallı Kırgıl ne yapsın,
Yiğitlik gösterip ileri atılamayıp,
Ne de kara basmış altının,
Bir yiğitliğini bulamayıp.
Diyeyim dese söz gelmeyip,
Ne eyerlenip vurulacak teğelti var,
Ne topu yarıp geçen yiğitlik var,
Çok utanıp Kırgılçal,
Yan tarafından kayıp yuvarlandı.
Kuday çarpmışı Tazbaymat,
Yeri eşeleyip duruverdi.
Han Manas'ın kırk çorosu,
Baksa da biri ağzını açmaz,
Söz demez biri Köböş'e,
Dili tutulmuş gibi,
Dilden kalıp kaldılar.
Kırgıl başta kartları,
Kıvranıp yeri eşeler,
Kırk çoronun hepsi.
İşte o çorolar içinde,
Keçe örtü gibi kalpaklı er Şuutu,
Iraman'ın Irçı oğlu,
Gerçekten ikisi şunu söyler,
İliğe işleyen acıyı söyler:
«Manas nasıldı, arslan nasıldı,
Hunhar Manas varken,
Geçip giden gün nasıldı?

Forty choro, test it today!
Forty choro, strike up and sing your song,
As one stirs kavut-meal into water,

Speak your secret like your faith».
Gurgling jug-like in admiration,
While Köböş stood speaking so,
Kırgıl and Tazbaymat,
Fawning, ambling up,
Sidling under Köböş's arm.
When Kuday struck Kırgıl down,
While he stood there fawning,
What could wretched Kırgıl do,
Unable to show valor and leap forward,
Nor of the six whom black fate pressed,
Could he find one deed of valor.
Would he speak, no word would come,
No saddle-pad to lay and cinch,
No valor to split through the host,
Deep-shamed, Kırgılçal,
Slipped and tumbled off to the side.
Tazbaymat, whom Kuday struck,
Just stood there pawing the ground.
Han Manas's forty choro,
Though he looks, not one opens his mouth,
Not one says a word to Köböş,
As if their tongues were tied,
They stood bereft of speech.
The elders, Kırgıl at their head,
Squirm and paw the ground,
All of the forty choro.
There among those choro,
Hero Şuutu, kalpak like a felt cover,
Iraman's son Irçı,
Truly the two of them speak thus,
They speak the pain that pierces marrow:
«How was Manas, how was the lion,
While dread Manas lived,
How were the days that passed away?

Söyle bugün, Köböş Han,

Bozkurt Manas varken,
Çok yerle savaş edip,
Göz göre göre yılkı alırdık,
Çok devlerle mızraklaşıp,
Kaşınan yeri kanatıp,
Görkün içinde yüzerdik.
Sizin şu mataraya konan,
rakıya, Hazinene sarı altın,
Çok cinler tutup götürse,

Ağzından yakalayıp böylesine,
Şarıldata işerdik.
Kırk çoro derledin, han oldun,
Köböş ağa, ne zaman yiğitlik edeceksin!

Kudurup oynayıp yatarken.
Şu sözün boş sözdür,
Köböş ağa, rakını övüp duruyorsun.
Bütün kunduz derisini,
Rakı denen acı aş,
İçenin başı derde girer,
Rakıya doymuş olan can,
Anasına bile sataşır.
Övündün rakınla aşınla,
Her zaman görürüm ben,
Evden çıkmaz kaşını,
Hani, hunhar Manas varken,
Kaplan sağ esen çağında,
Babanın mezarı, kırk çoro!
Hep birlikte konduk Talas'a,
Çoro olduk Manas'a.
At semirtip sıkı olduk,
Komşu konup kırk olduk.
Kaplan Manas varken,
Düşmanı birlikte kırdık,
Davayı birlikte güttük,
Keşfi birlikte çaldık,

Say it today, Köböş Han,

While grey-wolf Manas lived,
Warring with many lands,
We took horse-herds in open sight,
Trading lances with many devs,
Bloodying the itching spot,
We swam in splendor.
What's put in that flask of yours,
the raki, Yellow gold into your treasury,
Though many demons seized and bore it off,
Catching it by the mouth like this,
We would piss in it splashing.
You gathered forty choro, became khan,
Elder Köböş, when will you do a deed of valor!
While you loll in rabid play.
That word of yours is empty,
Elder Köböş, you keep praising your raki.
All the beaver pelts,
Raki, that bitter fare,
Brings trouble on the drinker's head,
The soul glutted on raki,
Will bait even his own mother.
You boasted of your raki and your fare,
I see it all the time,
Your brow that never leaves the house,
Why, while dread Manas lived,
In the tiger's hale and living day,
By your father's grave, forty choro!
Together we all camped in Talas,
We became choro to Manas.
We fattened horses and grew staunch,
Camping as neighbors we became forty.
While tiger Manas lived,
Together we cut down the foe,
Together we pressed the feud,
Together we rode the raid,

Çampan'dan yılkı aldık,	*We took horse-herds from Çampan,*
Kaplan Manas arslan ile,	*With tiger Manas the lion,*
Ne zaman gönül kırıştık.	*When did we ever break heart with him?*
Ölümde birlikte öldük,	*In death we died together,*
Sefayı birlikte sürdük.	*In pleasure we reveled together.*
Yağmalanan ganimeti,	*The plundered spoils,*
Ortaya atıveririp,	*Tossing it into the midst,*
Tam ikiye yarıp birlikte bölüştük.	*Splitting it clean in two, we shared together.*
Padişah Manas arslan ile,	*With padishah Manas the lion,*
Bit kadarken birleşip,	*Joined when we were louse-small,*
Parmak kadarken baş koştuk.	*Pledged our heads when finger-small.*
Hani, dolu dolu sefa sürerken,	*Why, while we reveled full and brimming,*
Her biriniz kırk çoro,	*Each one of you, forty choro,*
Denk denk pay ederken,	*While sharing out in equal loads,*
Canımız sıkılsa karaca vururduk,	*When bored we shot the roe-deer,*
Sıkılmazsak Talas'ta,	*When not, then in Talas,*
Kunan binip kuş salıp,	*Riding three-year-olds, loosing hawks,*
Küheylan Manas varken,	*While courser Manas lived,*
Yarısını bölüp alırdık,	*We split the half and took it,*
Paçamıza doldururduk.	*We stuffed our trouser-legs full.*
Kaplan Manas varken,	*While tiger Manas lived,*
Mızrak saplanmadık,	*None of us unpierced by lance,*
Elde bütün kimse kalmadı.	*No one stayed whole among the folk.*
Zavallı tulpar basmadık,	*No poor tulpar left untrodden,*
Yerde bütün toprak kalmadı.	*No soil on earth remained unbroken.*
Zavallı Manas varken,	*While poor Manas lived,*
Ak maralı sürüp inek ettik,	*We herded the white maral like a cow,*
Atışan düşmanı perişan ettik.	*We routed the foe who traded fire.*
Hâkimlik taslayan birine,	*On any who played the overlord,*
Amansız çullanıp kavga ettik.	*We fell without mercy and fought.*
Boz maralı sürüp inek ettik,	*We herded the grey maral like a cow,*
Bozkurt Manas varken,	*While grey-wolf Manas lived,*
Göz koyduğumuz düşmanı perişan ettik.	*We routed the foe we set eyes on.*
Sallanıp duran can olsa,	*If a soul stood swaying there,*
Göz göre göre yoğurup büktük,	*We kneaded and bent him in open sight,*
Okluğu dolusu ok ettik,	*We made arrows to fill the quiver,*
İşte o Manas varken,	*While that very Manas lived,*
Göz koyduğumuz düşmanı yok ettik.	*We wiped out the foe we set eyes on.*

Doğrusu, Manas varken,
Sadık çoro hepiniz vardınız,
İşte bu Kırgıl kartınız var,
Hani, Çılan'ın yolunu kestiğinde,

Truly, while Manas lived,
You all were loyal choro,
Behold this elder Kırgıl of yours,
Why, when he cut the road of Çılan,

Çınmaçın'ın Beecin'ine,
Gerçek kıranı bir saldık.
Kara Kalmuk Coloy'un,
Altmış devini öldürüp,
Bin devede çayını bir aldık,

On Beecin of Çınmaçın,
We loosed true slaughter once.
Of Coloy the Black Kalmyk,
Killing his sixty devs,
We took his tea on a thousand camels at one stroke,

Kavgayı bir saldık.
Yiğit Manas bozkurda,
Yüz döndüren bende yere serildi,
Yüzleşmeye gelen yıkıldı.
O Manas'ın gailesini,
Dinleyip haber aldığında,
Kakançın'ın Beecin'inin,
Karıkan'ı ağladı.
Manas'a denk olamazsın,
Anla artık, Köböş zavallısı.
Düşünüp gelirsem Manas'a,
Od olup tutuşup yanarım.
Öleyim desem can tatlı,
Bu yüzden ölmeden kalırım.
Küheylan Manas varken,
Ombu'yu bozup ganimet aldık,
Ortasını yarıp yol saldık,
Ganimeti bundan bol aldık.
Hani, Kakan'ın yurdunu ağlattık, Hızır dokunmuş Bakay'a,
Kara Çinliyi, Mançu'yu,
Hepsini kırıp devirdik.
Kakan'ın yurdunu inlettik,
Han Koñurbay'ı, Karıkan'ı,
Göz göre göre böyle aksattık.
Cömert Manas varken,
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
Haraç aldık oralardan.

We loosed battle at one stroke.
Against valiant Manas the grey wolf,
The vassal who turned his face was laid low,
Who came to face him was felled.
The tidings of that Manas's trouble,
When he heard and got the news,
Of Kakançın's Beecin,
Its Karıkan wept.
You can never equal Manas,
Understand at last, wretched Köböş.
When my thoughts come round to Manas,
I catch fire and burn like flame.
Would I die, but life is sweet,
And so I stay undying.
While courser Manas lived,
We broke Ombu and took spoils,
We split its middle and drove a road,
We took spoils richer than this.
Why, we made Kakan's yurt weep, To Bakay whom Hızır touched,
The Black Chinese, the Manchu,
We cut them all down and toppled them.
We made Kakan's yurt groan,
Han Koñurbay and Karıkan,
We lamed them thus in open sight.
While bounteous Manas lived,
From Altı-Şaar and from Kokon,
We took tribute from those lands.

Asil Manas varken,
Kokon'a korku salardık,
Altı bin külçe, bin kunduz,
Haracına alırdık.
Görkü böyle sürerdik,
Dünyada böyle ün tutardık.
Şimdi Köböş, senin devrinde,

While noble Manas lived,
We cast terror into Kokon,
Six thousand ingots, a thousand beaver,
We took as its tribute.
Thus we rode in splendor,
Thus we held fame in the world.
Now, Köböş, in your reign,

Biz çok ahmak olduk burada.
Haraç şöyle dursun, bok bile vermeden,
Altı-Şaar gitti keyfince.
Vay Manas varken,
Her yeri vurup usta kızlar aldık,

Afgan'ı vurduk, fil aldık,
File yükleyip altın aldık,
Kara gözlüden binini aldık.
Yıkıcı Manas varken,
Kırk çoro kıran çağındayken,

Orada ölmeden ne oldum ben»,–

Bunu söyleyip er Şuutu,
Han Manas'ı çok anıp,
«Ölmez ol, Manas»,– diye anıp,
Sitemini söyleyip Kuday'a,
İçin için ağladığı çağıymış.
İşte o gün kırk çoro,
Rakı içip kudurup,
Düşündüğü düşünce az olup,
Ala karışık sarhoş olup,
Yatmıştaymış kırk çoro.
Zavallı Şuutu ne yapsın,
Kırk çorodan ayrılıp,
Gitmekteymiş göründüğünce.
Garip Şuutu ne yapsın,
Tepede durur deve gibi can,
Ak sakalı ak patiska gibi,
Ağarmış dişi fıstık içi gibi,

We have become great fools here.
Tribute aside, giving not even dung,
Altı-Şaar went its merry way.
Ah, while Manas lived,
We struck every land and took skilled maidens,
We struck the Afghan, took elephants,
Loaded elephants, took gold,
Of the black-eyed we took a thousand.
While Manas the breaker lived,
While the forty choro were in their slaughtering prime,
Why did I not die there — what have I become»,–
Speaking this, hero Şuutu,
Remembering Han Manas much,
«Be deathless, Manas»,– so recalling,
Speaking his reproach to Kuday,
It was the hour he wept within.
That very day the forty choro,
Drinking raki, going rabid,
Their thinking grown scant,
Drunk in motley confusion,
The forty choro lay sprawled.
What could poor Şuutu do,
Parting from the forty choro,
He was going as far as sight could carry.
What could forlorn Şuutu do,
A soul like a camel standing on the hill,
His white beard like white calico,
His whitened teeth like kernels of pistachio,

Ay kulağı kalkan gibi,
İri gözleri çoban yıldızı gibi,
Kemikli sağlam endamı,
Dikkatle bakıp otursa,
Şimdiki candan bir başka,
Her davranışına baksa,
Ağan Bakay, alnı akıtmalı.
Bakay mı diye şaşırıp,
Garip Şuutu hayrete düşüp,
Var duruşuna baksa,

His moon-ears like shields,
His great eyes like the herdsman's star,
His big-boned sturdy frame,
When he sits and looks with care,
Other than the souls of now,
When he watches his every motion,
Your elder Bakay, blaze-browed.
Startled — can it be Bakay,
Forlorn Şuutu falling in wonder,
When he looks at his whole bearing,

Bakay'a benzer hali yok.
Süze süze dikkatle baksa,
Kanı çekilmiş, kemiği kalmış,
Garip düşmüş görünür.
Süzülüp kalmış Bakay ihtiyar,
Arıklaşmış görünür.
Hani, kaplan Manas öldüğünde,
O zaman Bakay şunu söyler,
Bakay horluk görmüştür,
Töre Manas öldüğünde,
Horluğu gören ulu Bakay,
On iki yıl deve güdüp,
Zorbalığı gören ulu Bakay.
Şuutu görüp gezerken,
Altındaki Kök tulpar,
Kaldı kızıl, yeleli boz,
Canavarım Kök tulpar,
O zaman güdük boz at adını
almamıştı, Tazbaymat sağ iken,
Kötü ada karışmamıştı.
Üstündeki ulu Bakay,
Deve güdüp kaygılanıp,
Altındaki Kök tulpar,
Yeleden kuyruktan olup,
Güdük boz at adını almış,
Kötü ada karışmıştır.
Üstündeki Bakay'ın,
Keçi kürkü sırtında,

No likeness to Bakay is there.
When he gazes long and carefully,
His blood drained, his bones remaining,
He appears fallen forlorn.
Old Bakay wasted thin,
He appears grown gaunt.
Why, when tiger Manas died,
Then Bakay speaks thus,
Bakay has seen contempt,
When töre Manas died,
Great Bakay who saw contempt,
Herding camels twelve years,
Great Bakay who saw tyranny.
While Şuutu rode and looked,
The Blue tulpar beneath him,
Left threadbare red, the maned grey,
My beast, the Blue tulpar,
He had not then taken the name Dock-
tailed Grey, While Tazbaymat lived,
He had not fallen into ill name.
Great Bakay upon him,
Herding camels, sorrowing,
The Blue tulpar beneath him,
Bereft of mane and tail,
Has taken the name Dock-tailed Grey,
Has fallen into ill name.
Of Bakay upon him,
A goatskin coat on his back,

Meşin şalvarı üstünde.
Garip kalmış Bakay'a,
Gökteki yıldız gibi,
Kavuşuverdi Şuutu kul,
Hasretini söylemek olup,
Coşuverdi Şuutu kul.
Bakay'ı Şuutu gördüğünde,
Gönlü yaman bölündü.
Zavallı Şuutu ne etsin,
Han Bakay'ı gördüğünde,
Gözünün yaşı döküldü.
Yiğit Bakay ağası,
Mekke'ye denk göründü.

Leather breeches on his legs.
To Bakay left forlorn,
Like a star in the sky,
Şuutu the slave came suddenly upon him,
Longing to tell his longing,
Şuutu the slave overflowed.
When Şuutu beheld Bakay,
His heart was sorely torn.
What could poor Şuutu do,
When he beheld Han Bakay,
The tears spilled from his eyes.
His elder, valiant Bakay,
Seemed to him the equal of Mecca.

Bakay Han'ı gördüğünde,
Gözü kaçıp fildır fildır,
Dermanı gidip titreyip,
Yaman yaşarıp sızlayıp,
Şuutu'nun dediği söz şu:
«Selamdan selamünaleyküm, ağa!»
«Aleykümselam aleyküm, oğlum!
Garip düştüm mü desem, oğlum!?
Senin altı han beyin esen mi,
oğlum!?
Kocamışın Bakay işte burada,
Kaygılanıp gezerim mi desem,
Benim kaygım içten yitip gitti,
Hani, kartlaşan Kırgıl esen mi?
İşte, kartlaşan Kırgıl kaybolmaz,
Kırk çoro, işiniz onulmaz.
Kurban olayım, Şuutu kul,
Töre Bakay ben idim,
Töre Şuutu sen idin.
Töre Manas varken,
Törelik yetti hepinize,
Deve güdüp hor olan,
Doğrunu söyle, Bakay kartına.
Kurban olayım, er Şuutu,
Bulanıklık yok mu gözünde?

When he beheld Bakay Han,
His eyes darting round and round,
His strength gone, trembling,
Sorely welling tears and aching,
This is the word Şuutu spoke:
«Of greetings — salamu alaykum, elder!»
«Alaykum salam, alaykum, my son!
Shall I say I have fallen forlorn, my son!?
Are your six khan lords well,
my son!?
Your aged Bakay is here before you,
Shall I say I ride in sorrow,
My sorrow has perished from within,
Say, is old-grown Kırgıl well?
Behold, old-grown Kırgıl will not be lost,
Forty choro, your case will never mend.
May I be your offering, Şuutu the slave,
Töre Bakay — that was I,
Töre Şuutu — that was you.
While töre Manas lived,
Lordship reached you all,
Scorned and set to herding camels,
Speak your truth to old Bakay.
May I be your offering, hero Şuutu,
Is there no clouding in your eye?

Yorgunluk yok mu özünde?
Perde yok mu gözünde?
Fesat yok mu özünde?»
Bakay böyle deyince,
Göğse sığmaz nice tasa,
Gözünün yaşı on dere:
«Kurban olayım, han ağa,
Duyup dur sözümü,
Ağlatma benim özümü.
Çift ele vurulmuş köstek,
Rahat mı verdi diyorsun?
Kuzgun gibi olan o itler,

Is there no weariness in your self?
Is there no veil upon your eye?
Is there no sedition in your self?»
When Bakay spoke so,
Such cares as the breast cannot hold,
The tears of his eyes ten streams:
«May I be your offering, khan elder,
Keep hearing my word,
Do not make my soul weep.
Hobbles struck on both my hands,
You ask, did they give me peace?
Those dogs that are like ravens,

Beni töre kıldı mı diyorsun?
Töröm Manas'ın gözü göçtüğünde,
O da Pars, o Tavşan,
Töreyi seversem onmayayım,
Tepeden inme altı iti,
Töreymiş diye ben dersem,
Dini bütün Müslüman olmayayım.
Haber var mı, söz var mı?
Kurban olayım, can ağa,
Kadir gecesine benzer gece var mı?
Han Manas'ın biriciği,
Semetey gelir gün var mı?!
Ağa, Buhara'yı dolaşıp çıktın mı?

Er Şuutu yetimi sorup dururken,

Yetimden haber duydun mu?
Ağa Bakay, ak yollum,
Öne düşse bin ordu gibi,
Haber var mı, gece var mı,
Yetimim gelir gün var mı?
Yanık yürek, kabaran iç,
Han ağa, ne zaman yatışır,
Yetimim gelip bu yere,
Solgun çehre ne zaman açılır?!
Ağa Bakay, ak yolum,

You ask, did they make me töre?
When my töre Manas's eye departed,
That was the Leopard, that the Hare,
If I love that lordship, may I not prosper,
The six dogs come down from on high,
If I should call them töre,
May I be no Muslim whole in faith.
Is there news, is there word?
May I be your offering, dear elder,
Is there a night like the Night of Power?
Han Manas's only one,
Is there a day when Semetey comes?!
Elder, have you ridden round Buhara and back?

While hero Şuutu kept asking of the orphan,

Have you heard news of the orphan?
Elder Bakay, my white-roaded one,
Who leading is like a thousand hosts,
Is there news, is there such a night,
Is there a day my orphan comes?
Scorched heart, swelling breast,
Khan elder, when will they be stilled,
My orphan coming to this place,
When will the pale face brighten?!
Elder Bakay, my white road,

Kurban olayım, bin kolum!
Gerçek Bakay sen idin,
Hasrette Şuutu ben idim.
Deve güdüp hor olan,
Töre Bakay sen idin.
Uzun kulaklı, gözü açık,
Evliya soylu er idin.
Dönüp Buhara'ya vardın mı,
Yetimden haber aldın mı?
Yengem Kanıkey'i anıp yanarım, İşte bugün Şuutu kul,
Yetimi sınayıp gezerim.
Sağ gezerse yetimim,
On iki yıla dolduğu çağ,
Bu yıl on iki yaşına girdiği çağ. Keñ-Kol'dan sürdü göçümü,
Han ağam Bakay, dinleyedur,
Yıl sayıp göreyim,
Yılı sayıp vereyim.

O idi Sıçan, o idi Sığır,
O idi Balık, o Yılan,
Onlardan Yılkı, o da Koyun,
O da Maymun, o da Tavuk.
Onlardan İt, o Domuz.
Manas'tan kalan yetimim,
On ikiye dolmuştur,
İşte bu yıl yetimim,
Erlik yaşına erip, er olup,
Er oğluyla denk olup».
O zaman Bakay şunu söyler:
«Eey, kurban olayım Şuutu kul,

Şeref bugün bulundu,
Açılan yaralar kapandı.
Kaplan Manas öldüğünde,
Tutulan çelik gedildi,
İşte bugün ben durmaktayım,
Kurban olayım Şuutu kul,

May I be your offering, my thousand arms!
The true Bakay — that was you,
Şuutu in longing — that was I.
Scorned and set to herding camels,
Töre Bakay — that was you.
Long-eared, open-eyed,
You were a man of saintly line.
Did you turn and reach Buhara,
Did you get news of the orphan?
I burn remembering my sister-in-law Kanıkey, This very day Şuutu the slave,
I ride testing for the orphan.
If my orphan rides alive,
It is the time he fills twelve years,
This year the time he enters his twelfth year. He drove my camp from Keñ-Kol,
My khan elder Bakay, keep listening,
Let me count the years and see,
Let me count the years and tell.

That was the Rat, that the Ox,
That was the Fish, that the Snake,
Then the Horse, and that the Sheep,
And that the Monkey, that the Hen.
Then the Dog, and that the Boar.
My orphan left from Manas,
Has filled his twelve years,
This very year my orphan,
Reaching manhood's age, become a man,
Grown equal to the sons of men».
Then Bakay speaks thus:
«Ah, may I be your offering, Şuutu the slave,
Honor is found today,
The opened wounds have closed.
When tiger Manas died,
The steel we held was notched,
Here today I stand,
May I be your offering, Şuutu the slave,

Yetimim gelip erginleşip,
On iki yıl dolana dek,
Kurban olayım Şuutu kul,
Manas'tan kalan yetimi,
Güçten düşer kalırım,– diye,–
Talas'tan yaya kaçırdım.
Zaten itler rahat bırakmaz,– diye,

Temir'e doğru sürgün ettim.
Gözleri dalıp Bakay ihtiyar,
On iki yıl dolana dek,
Deve güdüp yittim,
Yetimim gelip ondum.
Müjde, Şuutu, müjde,
Altı haram başta, kırk çoro,
Bugün kabaran itlerden,
Enine boyuna yetişip, ben Bakay,
Almak oldum öcümü.

Till my orphan came of age,
Till the twelve years came full,
May I be your offering, Şuutu the slave,
The orphan left from Manas,
I shall fail in strength and falter,– saying,–
I spirited him from Talas on foot.
The dogs will give no peace anyway,–
saying,
I sent him in exile toward Temir.
His eyes drifting, old Bakay,
Till the twelve years came full,
I was lost herding camels,
My orphan came and I was healed.
Glad tidings, Şuutu, glad tidings,
The six vile ones first, and the forty choro,
From the dogs who swell today,
Come up in full measure, I, Bakay,
Am set to take my vengeance.

Ahmaklar hep birleşip,
Talas'tan bozdu düzenimi,
Dayanacak dağım yokluğundan,
İtlerden alamadan gittim derdimi,
Dizleri yere bükülüp.
Yetimim gelip yetiştim,
Yurduma böyle kavuştum.
Sorsa vermez dünyalığa,
Soğuk urgan salarım,
Serilip yatan itlerden,
Kat kat öcümü alırım»,–
Bakay böyle deyince,
Bahadır Şuutu şunu söyler:
Şeref verir gün olursa,
Öyle adlı gece olursa,
Ağa Bakay, sözümü dinle!
İşte bugün er Köböş,
Hırıl hırıl öksürüp,
Döşekten başını kaldırıp,
Tepeden inme biriymiş gibi,

The fools all banding together,
Broke my order out of Talas,
For want of a mountain to lean on,
I went, my grievance untaken from the
dogs, Their knees bent to the earth.
My orphan came and I arrived in time,
Thus I regained my yurt.
On wealth they'd not give though asked,
I will cast the cold rope,
From the dogs sprawled flat,
I will take my vengeance fold on fold»,–
When Bakay spoke so,
The bahadur Şuutu speaks thus:
If there be a day that grants honor,
If there be a night so named,
Elder Bakay, hear my word!
This very day the man Köböş,
Coughing hoarse and rattling,
Lifting his head from the bedding,
As if he were one come down from on high,

Kalkmadan yatıp aldığı çağ.
Töreliğini bundan bil,
Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl başta kartları,
Tepeden inme itleri,
Töre edinip aldığı çağ.
Kırk çoronun hepsine,
Zorbalıkla fitne saldığı çağ,
Kırk çoronun hepsinin,
Gıkını çıkaramaz kaldığı çağ.
Kahrolası kırk çoronun,
Birliğini verip saldığı çağ.

Gün kuşluk vaktindeyken,
Bu Köböş'ün huyudur,
Mizacının bozuğudur,
Yalınayak, baş açık,
Zavallı Köböş Han çıkar,
Bir haykırıverse,
Kırk çorodan can çıkar.
Görkü göreceksen bundan gör,

Kırgıl başta kartları,
Ölürcesine koşuşup,
Önüne yakın vardığında,
O ahmağın önünde,
Kalmuklarca diz çöküp,
Köböş'ün halini sorarsan,
Yılkının kısır tayını yiyip,
Keçinin donmuş yağını yiyip,
Esriyip yatar altı haram.
Manas'tan kalan Akolpok,
Kaftanın halini sorarsan,
Kaplan Manas varken,
Çift zırh katlı, torgay gözlü,
Atışta giyilse ok geçmez,
Vuruşta mızrak geçmez,
Zavallı kadın Kanıkey,
Kangal kangal altın çelikten,

The hour he lies abed unrising.
Know his lordship by this,
All of the forty choro,
The elders, Kırgıl at their head,
The dogs come down from on high,
The hour they took them for töre.
Upon all the forty choro,
The hour he loosed sedition by force,
When all of the forty choro,
The hour they could not utter a squeak.
Of the accursed forty choro,
The hour he gave away and broke their unity.
When the day is at mid-morning,
This is Köböş's habit,
It is the rot of his temper,
Barefoot, bareheaded,
Wretched Köböş Han comes out,
If once he lets out a bellow,
The life goes out of the forty choro.
If you would see his pomp, see it in this,

The elders, Kırgıl at their head,
Running as if to die,
When they come up close before him,
Before that fool,
Kneeling in the Kalmyk fashion,
If you ask the state of Köböş,
Eating the herd's barren colt,
Eating the goat's congealed fat,
The six vile ones lie besotted.
The Akolpok left from Manas,
If you ask the state of that kaftan,
While tiger Manas lived,
Double-mailed, lark-eyed of link,
Worn in the firefight, no arrow passes,
In the melee no lance passes,
The poor woman Kanıkey,
From coil upon coil of golden steel,

Sıkıştıra sıkıştıra ördüğü,
Bakılsa gözü kamaştıran.
Garip Manas törenin,
Sevincini böyle kandıran,
Fitilli tüfeğin oku kesmeyen.
Ah dünya, yazık dünya,
Ardından altı bin Çinli,
saldırsa,
Her kesen çalsa geçmeyen,
Saplasa mızrak kesmeyen,
Değeri yüce, pahası ağır,
Han Manas'ın Akolpok'u,
Ganimet edinip aldığı çağ.
Sıradan yetişme altı haram,
Sallana sallana giyip gezdiği çağ.
Bu Manas'ın Akolpok'u,
Ganimet edinip aldığı çağ.
Hunharın oğlu yetime,
Dileyip isteyip alıver,
İstediğinde vermezse,
Kıranı koparıver.

Which she wove pressing tight and tighter,
Dazzling the eye that looks on it.
Of forlorn Manas the töre,
Thus it sated his joy,
The matchlock's ball cuts it not.
Ah world, alas the world,
Six thousand Chinese at his back,
should they charge,
No cutter's stroke passes through it,
No lance thrust cuts it,
Lofty its worth, heavy its price,
Han Manas's Akolpok,
The hour they took it as spoil.
The six vile ones, common-bred,
The hour they wear it swaggering about.
This Akolpok of Manas,
The hour they took it as spoil.
For the orphan, the dread one's son,
Ask for it, demand it, take it,
If he gives not when you ask,
Then let the slaughter break.

Yanıp tutuşup ölmem ben,
Cömert hanın Akolpok'unu,
İtlere reva görmem ben.
Hediye diye isteyip alıp git,
Dinleyedur, ağam, dahası var,
Hani, Kum-Bulak'ın belinden,
Kaplan Manas, hunhar arslan,
Akına vardığı yerinden,
Issız bozkırın çölünden,
Gaipten karşısına çıkan,
Issız bozkırdan altı keskin çelik,
Kaplan Manas Han'a bulunmuştu.
Kılıcın kıl gibi keskini,
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Bakay Han'ın Oykuma'sı,
Acıbay'ın Açalbars'ı,
Almambet'in aldığı Coykuma,

I burn and blaze — I shall not die,
The bounteous khan's Akolpok,
I deem not fit for dogs.
Ask it as a gift, take it and go,
Keep listening, my elder, there is more,
Why, from the pass of Kum-Bulak,
Tiger Manas, the dread lion,
From the place he rode to raid,
From the desert of the empty steppe,
Appearing before him from the unseen,
From the empty steppe six keen steels,
Were found for tiger Manas Han.
The sword keen as a hair,
Zulpukor that Manas took,
Bakay Han's Oykuma,
Acıbay's Açalbars,
Coykuma that Almambet took,

Çubak'ın aldığı Kılbolot.
Sırgak'ın aldığı Narkesken.
Altı çelik, keskin işte,
Boğuşulan düşmanın hepsine,
Azap salan mülk işte,
Dönüp bakan düşmana,
Kırgın salan keskin işte.
Heves edip kından sıyrılsa,
Kan içmeden boş dönmeyen,

Kana iyice doymazsa,
Dönse de kına girmeyen.
Yiğidin başına güç gelip,
Yüz dönüp düşman geldiğinde,
Yiğit Manas, altı arslan,
Yiğitlerin kından çıkardığı,
Her sallayışta uzayan.
Asillerin hepsi öldüğünde,
Ganimete kalan altı keskin çelik,
Altı haramın elinde.
Ağa Bakay, aklında tut,
Kaplan Manas'tan kalan Akkelte, Uzak bir yola koyulayım.
Oynarken oçogor tüfeği,

Kılbolot that Çubak took.
Narkesken that Sırgak took.
Six steels, keen indeed,
Upon every foe they grappled,
A possession that looses torment,
Upon the foe who turns to look,
A keen blade that looses slaughter.
If it slips eager from the sheath,
It returns not empty without drinking blood,
If it is not well glutted with blood,
Though it return, it enters not the sheath.
When hardship comes upon the brave,
When the foe comes turning his face,
Valiant Manas, the six lions,
What the braves drew from the sheath,
Lengthening at every swing.
When all the nobles died,
The six keen steels left as spoil,
Are in the six vile ones' hands.
Elder Bakay, keep it in mind,
The Akkelte left from tiger Manas, Let me set out on a distant road.
The oçogor musket, while at play,

İKİNCİ BÖLÜM

AKKELTE'NİN UYANIŞI

Abıke her yadigârın hikâyesini söyleyerek hepsini teslim eder: mazar başında bulunup Kanıkey'in emzirdiği Kumayık, Manas ölünce kayalara çekilen Akşuñkar, Kanıkey'in yedi yıl dişleri kapı pervazı gibi aşınana dek diktiği, İt-Baspas çölünde altmış-yetmiş mızrağa dayanmış Akolpok... Fakat Köböş kükrer: Manas'ı yoksul diye aşağılar, her yadigârı kendi ganimeti sayar, yetimi boğazlamakla tehdit edip Coykuma'ya el atar. Semetey'in tek yumruğu onu kerege kafesine kafası saplanmış hâlde serer; öz varisini tanıyan Akkelte kendi kendine takırdayıp kükrer ve miras Aktulpar'a yüklenip alınır. Ardından Köböş eyersiz Toruaygır'la kovalayıp Bakay'ın tepesini dört parmak yarar; Semetey onu ezip Zulpukor'u sıyırdığında Bakay "bir kaşıkçık kanını bağışla" diye yalvarır — akraba kanı yerine kan bedeli olarak Toruaygır alınır; şaha kalkan aygırdan düşen Köböş'ün kafası ocak taşında yarılır. Dönen çorolar Akılay'ın kışkırtmasına kanmaz; Acıbay ile Şuutu, Semetey'in doğum alametlerini sayarak takibi reddeder. Kırda on iki yıl bekleyen Taybuurul bulunur; Manas'ın aygırı Bozbee şükür kurbanı edilir; Argın ile Kırgız "Manas'ın oğlu geldi — sönmüş ateş tutuşup, ölmüş Manas dirilip" diye bayram eder.

KÜNYE — KEY FACTS

- Şuutu'nun sahte "Kıtay baskını" haberi kırk çoroyu (yanlarında Adıbay, Kölbay, Çıybıt, Koçkor) on günlük yola savurur; Bakay ile Semetey boş kalan ordoya girer.
- Abıke, Semetey'i ağlayarak kucaklayıp on iki yıllık arayışını anlatır; Köböş ise Manas'ın dulu Akılay'ı alıp koynunda sarhoş yatmaktadır.
- Semetey'in soyunu Bukar'da kömürcü Sarıtaz açıklamıştır: "Manas senin baban... Akun han kayınbaban, Ayçürök senin eşin."
- Abıke mirası yadigâr hikâyeleriyle teslim eder: Kanıkey'in emzirdiği Kumayık, kayalara çekilip yavrulayan Akşuñkar, yedi yılda dikilen ok geçirmez Akolpok, Akkelte, Sırnayza, Boz kise ve altı kılıç; Akkelte öz varisini tanıyıp kendi kendine kükrer.
- Yadigârları kendi ganimeti sayıp yetimi tehdit eden Köböş önce Semetey'in yumruğuyla serilir; sonra kovalayıp Bakay'ın tepesini dört parmak yarar, Bakay'ın ricasıyla canı bağışlanır, fakat Toruaygır'dan düşüp kafası ocak taşında yarılır ve yedi gün kanlar içinde yatar.
- On iki yıl sahibini bekleyen Taybuurul kırda bulunur; Kambar-ata soyundan Bozbee şükür kurbanı kesilir; Argın ile Kırgız "Manas'ın oğlu geldi" diye sevinir, Kardıgaç ise geceleri görünmeden nöbet tutar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Gerçekten atılsa yaman vurur.	*If truly fired, it strikes fearsomely.*
Omza asılıp çıkılsa o canavar,	*Slung upon the shoulder, that beast,*
Kürek başının aynasıdır,	*It is the mirror of the shoulder-blade,*
Çarpışan düşmana doğrultulsa	*Leveled at the clashing foe*
Emanet canın avuntusudur;	*It is the solace of the mortal soul;*
Üstün, keskin demir Almabaş,	*Peerless, keen-ironed Almabaş,*
Uzağı yakını ayırt etmez,	*It marks no difference of far or near,*
Altmış günde bozulmaz,	*In sixty days it does not fail,*
Canlı tüfek Akkelte	*The living musket Akkelte —*
Ganimete düşmüş o aziz varlık,	*That sacred treasure fallen as spoil,*
O şimdi Köböş'ün elinde,	*It now lies in Köböş's hand,*
Onu isteyip alıver.	*Ask for it and take it back.*
Bakay ağa, sözümü dinle,	*Elder Bakay, hear my word,*
Manas'tan kalan kırk çoro,	*The forty choro left from Manas,*
Kırkı kırk yerden gelme itti.	*All forty were curs come from forty places.*
Kırgılçal başları olduktan sonra	*With Kırgılçal set at their head*
İt değil de ne idiler.	*What were they then if not dogs.*
Rakıya doyup kudurup,	*Glutted on raki, run rabid,*
Bakay ağam, düşün taşın,	*My elder Bakay, ponder and weigh,*
Azıp da el uzatmasınlar sana.	*Lest they stray and raise their hands against you.*
O eski çoro Tazbaymat	*That old choro Tazbaymat*
Fazlasıyla kurnaz bir keldi,	*Was a baldhead cunning beyond measure,*
İnsanlığı pek azdı,	*Of human decency he had but little,*
Kanıkey ile hasımdı,	*He was a foe to Kanıkey,*
Abıke, Köböş, altı haram	*Abıke, Köböş, the six accursed*
Şımarık devletle sarhoştu,	*Were drunk on pampered fortune,*
Erler ölüp kan dökülürken,	*While men were dying and blood was spilled,*
Ağam, seninle de hasımdı.	*My elder, he was your foe as well.*
Abıke ile Köböş haramın	*Of Abıke and Köböş the accursed*
Masalı söze karşılık vermez,	*Their fables answer no true word,*
Gidişi canı sevindirmez.	*Their ways bring no joy to the soul.*
Yiğit ağam, sözümü dinle,	*Valiant elder, hear my word,*
Ben bir düzenleyip söz açayım,	*Let me contrive and open a speech,*
Bozaya doymuş itleri	*The dogs glutted on boza —*

Ters yola saptırayım.
Sakınarak girip varayım,
Rakıya doymuş itlerden
Ayköl'den kalan yetimin

Yurdunu arı kılayım».
Karakolda kaldı han Bakay,
Geri döndü Şuutu kul.
Nice yeri çok görmüş
Usta Şuutu gidiyor,
Olgun akıl, geniş hayal,
Becerikli Şuutu gidiyor,
Han Manas'ın sağlığında
Nice kez elçilik etmiş
Usta Şuutu gidiyor.
Şuutu'nun halini sorma sen,
Arslan Manas sağ iken
Celmayan'a bindirmişti,
Yeryüzünü dolaştırıp
Hepsini tümden bildirmişti.
Altı yürük at alıp,
Arslan Şuutu neylesin,
Avuç kadar mektup yazıp
Yeryüzünü dolaşmıştı.
Her âlimden mektup almış,
Arslan Şuutu diye anılmış,
Derin akıllı, büyük hatip,
Sarsılmayan er Şuutu,
Kara dilini bilemiş,
Halk önünde şakımış,
Yürük hatip, çevik dilli,
Söze gerekçe bulan er odur.

Kırk çoroya fitneyi
İşte orada saldı o.
Han Köböş'ün ordosuna,
Abıke'nin yamacına,
Meclis kurdukları yere,
Öfkelenip bağırıp,

Let me turn them onto a false road.
Let me enter warily and go among them,
From the dogs glutted on raki
The orphan left from Ayköl —

Let me make his homeland clean».
Khan Bakay stayed at the watch-post,
Back turned Şuutu the slave.
Who had seen many a land —
Master Şuutu is going,
Ripe of mind, wide of vision,
Skillful Şuutu is going,
In Khan Manas's living days
Many a time gone as envoy —
Master Şuutu is going.
Ask not the state of Şuutu:
While the lion Manas yet lived
He had mounted him on Celmayan,
Sent him roaming the face of the earth,
Had made him know it all entire.
Taking six swift horses,
What should lion Şuutu do,
Writing a letter the size of a palm
He had roamed the face of the earth.
From every scholar he took letters,
He was renowned as lion Şuutu,
Deep of mind, a great orator,
The unshakable man Şuutu,
He had whetted his black tongue,
He had sung before the people,
A fleet orator, nimble-tongued,
He is the man who finds grounds for every word.
Among the forty choro the discord —
It was there that he loosed it.
To Khan Köböş's ordo,
To Abıke's side,
To the place where they held assembly,
Raging and shouting,

Kırk çoro diye çağırıp,
Fitneyi salıp Şuutu kul
Kırgıl başta, yaşlılara,
Kırgına uğramışçasına
Hepsini telaşa boğdu.
Şuutu'nun söylediği söz bu,

Kargaşa saldığı yer bu.
«Kırk çoro, olmaz olun, kırılıp kalın,

Sırta koyduğunuz gözcü yok,
Mahvolmuşsunuz hepiniz,
Vay babanızın körü, kırk çoro,
Değerliniz Manas han ölüp,
Manas'la her şey ölüp,
Kalakalmışsınız kırk çoro.
Beyin gözü kapandıktan sonra
Vadi boyunca konmuşsunuz,
Bozkurt Manas öldükten sonra
Sönmüş yangın gibi olmuşsunuz.
Vay babanızın körü, kırk çoro,
Rakı içmeyin, taş için,
Az gelirse, kırk çoro,
Babanızın kanını da katıp için.

Talas'a kurduğunuz bağ yok,
Vay babanızın körü, kırk çoro,
Gerinip yatacak çağınız yok,

Yamaca diktiğiniz bağ yok,
Vay babanızın körü, kırk domuz,
Kurulup kalacak çağınız yok.
Dilediğinizin geliverdiği

Kadir gecesi gibi gece var mı?

Bütün kunduz derisini
Yarı bölüşüp aldığınız,
Paçanıza soktuğunuz

Calling out «forty choro»,
Loosing discord, Şuutu the slave
On the elders, Kırgıl at their head,
As though massacre had struck them
Plunged them all into panic.
This is the word Şuutu spoke,

This is the place he loosed turmoil.
«Forty choro, be undone, be cut down where you stand,
You have set no watchman on the ridge,
You are ruined, every one,
Woe, curse your fathers' eyes, forty choro,
Your treasured Manas khan has died,
With Manas everything has died,
You are left stranded, forty choro.
Since the bey's eyes have closed
You have camped along the valley,
Since the grey wolf Manas died
You have become like a fire burnt out.
Woe, curse your fathers' eyes, forty choro,
Drink no raki — drink stones,
And if that falls short, forty choro,
Mix in your fathers' blood and drink that too.
No vineyard have you planted in Talas,
Woe, curse your fathers' eyes, forty choro,
This is no season for you to lie stretching at ease,
No orchard have you set on the hillside,
Woe, curse your fathers' eyes, forty swine,
This is no season for you to sit enthroned.
When whatever you wished came straight to hand —
Is there a night now like the Night of Power?
All the beaver pelts
That you split and shared in halves,
That you tucked into your trouser-cuffs —

Önceki geçmiş gün var mı?
Ovada at koşturacak bahtınız yok,

Çalım satıp yatacak çağınız yok,
Dul bıraktığınız eller var,
Nice halkın öcü var.
Altı-Şaar, Kokon hanı,
Ancıyan ile geniş Bukar,
Ötenizde Oogan, Indıstan,
Çarpışacağınız düşman bunlar var,
Sağ yanınızda Orus var,
Sırt yanınızda Kıtay var,
Boğazlaşacağınız düşman hayli var.

Han olmuş Köböş ile Abıke –
Bunun gibi kocamışlar var,
Tutuşacak düşman hepsi var.
Ötede Kıtay dahi var,
Ünü yurda yayılmış
Han Koñurbay hanları var,
Tutuşacağınız düşman daha var.
Rakı içip taşarak,
Habersiz oynayıp yatarken
Hepinizi oyuna getirecek var,
Dönüp bakmadan hepinizi kıracak var,

Kalabalık Kıtay basıp gelse
Kaçıp gireceğiniz orman yok,
Kıyameti koparacak,
Ayırıp kurtaracak
Hunhar Manas burada yok.
Kımız içmeyin, tezek için,
İçki içmeyin, kırk çoro,
Kuruyup solanınızın kanını için.

Gözcülük edip yeri yoklasam,
Haberi sıkıca alsam,
Kara-Buura'dan, Çatkal'dan

Are those bygone days here now?
No fortune is yours to race horses on the plain,
No season is yours to lie about swaggering,
There are peoples you have widowed,
Many a folk has vengeance owed.
Altı-Şaar, the khan of Kokon,
Ancıyan and broad Bukar,
Beyond you Oogan and Indıstan,
These are the foes you must battle,
On your right hand is the Orus,
At your back is the Kıtay,
Foes aplenty wait to grapple you by the throat.

Köböş and Abıke, become khans –
There are dotards such as these,
All these foes stand ready to close with you.
Yonder is the Kıtay besides,
His fame spread through the land,
There are khans like Khan Koñurbay,
Still more foes wait to close with you.
Drinking raki, overflowing,
While you sport and lie unwarned
There is one who will trick you all,
One who will cut you all down without a backward glance,
If the teeming Kıtay come pressing down
There is no forest for you to flee into,
To raise the day of doom,
To part the foe and save you —
The dread Manas is not here.
Drink no kumis — drink dung,
Drink no liquor, forty choro,
Drink the blood of your withered and faded ones.
When I stand watch and probe the land,
When I gather tidings close,
From Kara-Buura, from Çatkal

Fışkıra fışkıra toz çıkıyor,
Fışkıran toza baktıkça
Er Şuutu'nun canı çıkıyor.
Kara Kıtay, kalabalık Mancu,
Han Koñurbay başlarında,
Basıp gelmiş görünüyor.
Manas ölünce her şey ölüp,
Vay babanızın körü, kırk çoro,
Yok oluverdiğiniz gün bu»,–
Şuutu böyle deyince,
Manas han'ın kırk çorosu
Kırgına uğramışçasına
Telaşa kapılıp şaşırıp,
Eteklerini kopararak basıp,
Sendeleye sendeleye koşuşup,
Zurnalarını öttürüp,
Manas'tan kalan kızıl nere

Dust comes spurting, gush on gush,
And gazing at the spurting dust
The soul of the man Şuutu leaves his body.
The black Kıtay, the teeming Mancu,
Khan Koñurbay at their head,
Seem to have come pressing down.
When Manas died everything died,
Woe, curse your fathers' eyes, forty choro,
This is the day of your undoing»,–
When Şuutu spoke thus,
Manas khan's forty choro,
As though massacre had struck them,
Seized with panic, bewildered,
Treading their own hems to tearing,
Rushing about staggering and reeling,
Sounding their zurnas,
The red ner-camel left from Manas —

Azığını sağlamca yükleyip,
Savaş pusatını kuşanıp,
Can kazanını bağlayıp,
Davulunu bir vurup,
Kara-Buura'ya, Çatkal'a
Hepsi çü deyip akın etti.
Kırk çoronun içinde
Adıbay, Kölbay iki haram,
Çıybıt, Koçkor — dört haram,
Birlikte gidiverdiler işte.
Gittiklerini gördü ulu Bakay,
O gün Kökçolok
Ok gibi uçup vınlayarak,

O gün Kökçolok
Basıp geçtiği kara taş
Kömür gibi ufalanarak,
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
Bulut misali akarak,
Kökçolok yürüyüp geçtiğinde

Loading their provisions fast upon it,
Girding on their gear of war,
Binding on the cauldron of their lives,
Striking the war-drum once,
To Kara-Buura, to Çatkal
They all cried «chü!» and surged away.
Among the forty choro
Adıbay and Kölbay, two accursed,
Çıybıt, Koçkor — four accursed,
Off they went together, there and then.
Great Bakay saw them go,
That day Kökçolok
Flying like an arrow, whining through the air,
That day Kökçolok —
The black stone he trod in passing
Crumbling like coal,
No wind can catch his gallop,
No beast can catch his stride,
Streaming like a cloud,
Where Kökçolok passed by,

Otların başı sızlayarak.
Adımını açıp koştuğunda
Dağ koyunu gibi görünüp,
«Hayvan da olsa canı var,
Dilek diliyor işte»,– diye,
Senin bildiğin Bakay'ın
Gönlü fena bölünüp,
Yetimine doğru coşarak
Bakay çocuğa yetişti,
Kökçolok'un başını çevirdi,
Bozkurt Bakay ihtiyar
Çok söz söyleyip durdu:
«Babandan kalan kırk çoroyu,
Kırgıl başta kocamışını,
Oyuna getirip Şuutu kul
Hepsini yollayıverdi.
Ordosunu düşünürsem,
Abıke ile Köböş er kaldı,
Yanlarına varıp konuşup,

Kurbanın olayım yetimim,
Dökelim içteki hasreti.
Baban Manas'tan kalan sayısız mal,
Kırgız'ın göçtüğü bir yurda,

Armağan ver diyelim,
Kötü kişiye verirse de
Bu söylediğim öğüdü tut.
Ahmaklar ahmak olmasa,
Düşünceleri ayrı değil,
Babanla baba bir olan
Bu itler küçük kadının oğulları.
Altısından beter haramı,
Cahil Köböş kötüsüdür,
Düşün Köböş ağanı,
O dönek, o kötüyü,
Düşün yetimim, öğüdümü tut,
Bu hizmetimdir, bilmiş ol».
Bunu deyip ulu Bakay,

The heads of the grasses aching.
When he opened his stride and ran
He seemed a mountain ram,
«Beast though it be, it has a soul,
See, it is making its wish»,– saying,
The Bakay whom you know —
His heart was sorely torn,
Surging toward his orphan
Bakay overtook the boy,
He turned Kökçolok's head,
The grey wolf, old Bakay,
Spoke on with many words:
«The forty choro left from your father,
The dotards, Kırgıl at their head,
Şuutu the slave has tricked them
And sent them all away.
When I think upon his ordo,
Abıke and Köböş the men remain,
Let us go to their side and speak,

Let me be your sacrifice, my orphan,
Let us pour out the longing within.
The countless herds left from your father
Manas, To a land where the Kırgız have migrated,

Let us say: give them as a gift,
Even if he gives it to the wicked,
Keep this counsel that I speak.
Were the fools not fools,
Their thoughts are not divided,
Sharing one father with your father,
These dogs are sons of the junior wife.
Worse than all six accursed,
Ignorant Köböş is the vilest,
Think on your elder Köböş,
That turncoat, that wicked one,
Think, my orphan, keep my counsel,
This is my service — know it well».
So saying, great Bakay,

Peşine kattığı Semetey,
Yola koyulup coşarak,
Abıke ile Köböş'e
Selam verip görüşmeye
Vay, yetim heveslenip,
Bakay'dan durmadan isteyip,
Çocuk isteyip dururken
Zavallı Bakay şöyle dedi:
«Yavrum yetim, beri gel,
Bahadır Manas öldüğünde,
Halk toplanıp gömdüğünde,
Kara gün müşkül olduğunda,
Argın ile Kırgız'ı
Abıke, Köböş, altı haram
Tümden derleyip aldığında,
Yağmayı iyice saldığında:
«Dokuz kısır tay ver,– diye,–
Doksan bin deveye çay ver»,– diye,
Fesadı iyice salmışlar.
Kırgız'a vergi salmışlardı.
«Ay karanlık olduğunda
Gece böyle olur,– diye,–
Ayköl'ün gözü kapandığında

With Semetey brought along behind him,
Set out upon the road, surging,
To Abıke and Köböş
To give greeting and to meet —
Ah, the orphan grew eager,
Begging Bakay without cease,
And as the boy kept begging
Poor Bakay spoke thus:
«My child, my orphan, come near,
When the hero Manas died,
When the people gathered and buried him,
When the black day pressed hard,
The Argın and the Kırgız —
Abıke, Köböş, the six accursed,
When they gathered them all up entire,
When they loosed the plunder full:
«Give nine barren colts,– saying,–
Give tea for ninety thousand camels»,–
saying, They loosed their mischief full.
They had laid tribute on the Kırgız.
«When the moon is darkened
Such is the night,– saying,–
When Ayköl's eyes closed

Gün böyle olur»,– diye,
İstediklerini bulup veremeyip,

Altı bin kısır tay bulamayıp,
Altmış deveye çay bulamayıp,
Argın göçtü bir yurda.
Hunhar Manas'tan kalan Kırgız yurdunu
Abıke ile Köböş dağıtmış,
Vergisine dayanamayıp
Kalabalık yurdun hepsi
Dört bir yana kaçışmış.
Çaresini bulamayıp
Argın göçtü bir yurda.
Sıkışıp çok horluk görüp

Such is the day»,– saying,
Unable to find and give what was demanded,
Unable to find six thousand barren colts,
Unable to find tea for sixty camels,
The Argın migrated to another land.
The Kırgız left from dread Manas — their homeland
Abıke and Köböş scattered it,
Unable to bear their tribute
The whole of the teeming land
Fled scattering to the four quarters.
Finding no remedy
The Argın migrated to another land.
Hard-pressed, suffering much scorn,

	Kırgız gitti bir yurda.	*The Kırgız went to another land.*
	Beyin gözü kapandığında	*When the bey's eyes closed*
	Kırgız'ın yurdu boş kalmış,	*The Kırgız homeland lay empty,*
55570	Abıke ile Köböş haramı	*Abıke and Köböş the accursed —*
	Tanrı işte böyle çarpmış.	*Thus did God strike them down.*
	Malı mülkü yağmalamış,	*They plundered goods and chattels,*
	Fesadı iyice salmış,	*They loosed their mischief full,*
	Çaresini bulamayıp o zaman	*Finding no remedy then*
	Argın yurdu çekip gitmiş,	*The Argın people drew away and went,*
	Bu yüzden o güzelim yer	*And so that lovely land*
	Bomboş, ıssız kalmış.	*Lay all empty, desolate.*
	O Manas sağ iken	*While that Manas yet lived*
	Bu yerde o güzelim elin	*In this place that lovely people's*
55580	Gelini kuzu güderdi,	*Brides would herd the lambs,*
	Kocakarısı kuyruk yağı çiğnerdi.	*Its old women would chew tail-fat.*
	Beyin gözü kapandığında	*When the bey's eyes closed*
	Bu yerde o güzelim elin	*In this place of that lovely people*
	Kene kadar canı kalmamış,	*Not a soul so much as a tick remained,*
	Malı mülkü yağmalamışlar,	*They plundered goods and chattels,*
	Bu Manas'ın büyük ordosuna	*And of this Manas's great ordo*
	Aptal itlerin hepsi	*All those witless dogs*
	Sahip oluvermiş.	*Made themselves the masters.*
	Tahta çıkıp it Köböş	*Mounting the throne, the dog Köböş*
55590	Sultan oluvermiş.	*Made himself sultan.*
	Eğlenceye dalmış,	*He sank into revelry,*
	Bey Manas sağ iken	*While Bey Manas yet lived —*
	Bindiği deve gibi tahta	*Upon the throne, like the camel he once rode,*
	Akılay'ı da alıp o Köböş	*That Köböş, taking Akılay too,*
	Kalkmadan yatıp kalmış.	*Lay there and never rose.*
	Kara niyetli han Köböş	*Black-hearted Khan Köböş*
	Kederi işte böyle salmış.	*Thus did he loose this sorrow.*
	Beri yanda görünen,	*What shows on this near side —*
	Görüneni gördüğünde	*When he saw what showed there,*
55600	Bozkurt Bakay ağanın	*The grey wolf, elder Bakay —*
	Gönlü fena bölündü,	*His heart was sorely torn,*
	Gözünün yaşı döküldü.	*The tears spilled from his eyes.*
	Bugün var olan yarın yok,	*What is today is gone tomorrow,*
	Böyleymiş dünya — bokmuş meğer.	*Such is the world — dung it proves to be.*

Ondan beride görünen
Kanıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Kadın da olsa Kanıkey
Haşmeti hayli üstündü.
Yanına kimse sokulamazdı,
Ak sarayın kapısını
Yüreksiz adam görememiş,
Sıradan kişi dayanıp varamamış.
Kanıkey'in ışıl ışıl ak sarayı Altı ağanın evinde
Eşiği sarı altın,
Tepe halkası altın, kirişleri tunç,
Manas göçüp hırpalandığında
Ganimete düşen işte bu gördüğün.
Eskiyi çok andıkça,
Yavrum, karışıyor aklımız.
Şahin Manas sağ iken
Kırları doldururdu malımız,
Bugünü saydıkça
Bir tutama gelmez canımız.
Vadi vadi bölünür içim,
Hele oturup andıkça
Gözümün yaşı dökülür,
Han Manas'ın hazinesi

What shows nearer still —
Kanıkey's white palace,
Its gate of iron, of solid tin,
Woman though she was, Kanıkey —
Her majesty stood high indeed.
None could press close to her side,
The gate of the white palace
No faint-hearted man had seen,
No common man had dared approach.
Kanıkey's gleaming white palace In the house of the six elders —
Its threshold of yellow gold,
Its crown-ring gold, its beams of bronze,
When Manas passed and all was battered,
This you see is what fell as spoil.
The more we recall the old days,
My child, our minds grow clouded.
While the falcon Manas lived
Our herds would fill the steppes,
The more we reckon this day,
Our souls are not worth a handful.
Valley by valley my heart is riven,
And when I sit and remember,
The tears spill from my eyes,
Khan Manas's treasure

Bugün Köböş'ün görünür»,–
Bunu deyip ulu Bakay,
Ordoya doğru yönelip,
Yaman Bakay sarsıla sarsıla.
Şu duran hazine,
Eskisini sorarsan,
Manas han'ın ak ordosu,
Şimdikisini sorarsan,
Kahrolası dünya,
Abıke'nin ak ordosu.
Karaltı gibi görünen,
Gezintiye çıktığı
Manas han'ın bağıydı,

Today shows as Köböş's own»,–
So saying, great Bakay
Turned toward the ordo,
Grim Bakay shaking, shaking as he went.
That treasure standing there —
If you ask what it was of old,
It was Manas khan's white ordo;
If you ask what it is now,
O accursed world,
It is Abıke's white ordo.
What shows like a dark silhouette —
Where he would go out strolling —
It was Khan Manas's garden,

Ondan beride görünen
Bozkurdumun tahtıydı.
Şimdikisini sorarsan,
Abıke'nin bağı odur,
Boz pus içinde görünen
Köböş han'ın tahtı odur.
Kurbanın olayım yetimim,
Vadili ırmağım, pınarım,
Kocayınca gördüğüm çırağım,
Bu söylediğim sözü belle,
Diklenmeden öğüdümü tut.
Kazıp koyduğu çukuru var,
Kaynatıp koyduğu belası var,
Bel bağladığı dayanağı var,
Gizlenip yattığı yeri var,
Yiğit babandan beri düşman olan
Altı haramın kini var,
Kocamış Bakay ağanın
Altı ağanı bugün göstereceği

yeri var».
Bozkurt Bakay bunu deyip,
Abıke'ye yönelip,
İnce yolu kestirmeden tutup,
Manas'ın biricik oğlunu
Yoldaş edip yedeğinde,

Vadi ırmağım, pınarım,
Manas'tan kalan yaramazım,
Gölgesine sığındığım çırağım.
Manas'ın oğlu vardığında,
Abıke ile Köböş haramın,
Babadan çürük doğma kötünün,
Öfkelense düşmanının
Gözetleme yerinde adamı yok,
Kalabalık Kıtay'ın, Mancu'nun
Ortasında ben durayım deyip
Ölür müyüm diye tasası yok,
Bunlardan ahmak kişi yok.

What shows nearer still
Was my grey wolf's throne.
If you ask what it is now,
That is Abıke's garden,
And what shows through the grey haze,
That is Khan Köböş's throne.
Let me be your sacrifice, my orphan,
My valley river, my spring,
My lamp seen in my old age,
Mark this word I speak,
Keep my counsel without defiance.
There is a pit he has dug and set,
There is a bane he has brewed and set,
There is a prop on which he leans,
There is a place where he lies hidden,
Foes to you since your valiant father's day —
The six accursed bear their grudge,
And old elder Bakay,
Where he will show you the six elders today
—
such a place he has».
The grey wolf Bakay, so saying,
Turned toward Abıke,
Taking the narrow path as shortcut,
Manas's only son
He made his companion, led at his side,

My valley river, my spring,
My rascal left from Manas,
My lamp in whose shade I shelter.
When Manas's son arrived,
Of Abıke and Köböş the accursed,
Of the vile ones born rotten from their father, Should his foe be angered,
No man of his at the watch-place,
Of the teeming Kıtay and Mancu
Saying «let me stand amid them»,
No care has he — «might I die?» —
No man more foolish than these.

Abıke ile Köböş'ün
Mesken tuttuğu ordoya
Bakay ile Semetey
Attan iniverdiler işte.
Dibi tunç, ucu pirinç,
Yüksekliği dört arşın,
Süslü tunç direğe,
Ağır ağır yürüyüp varıp,
Sağlam düğümlü ak yuları
Kökçolok ile Aktulpar'ı
Direğe ilmekleyip,
Sıkıca bağlayıverip,
Abıke ile Köböş'ün ordosuna
Semetey ile Bakay han
İşte orada girdiler içeri.
İkisine kalkıp yalvarıp
Abıke'nin sözü şudur:
«Selamların selamıyla, aleyküm,
Arslanım Bakay, esen misin?
Akrabayla az çatışma çıkardık,
Çekindiğim Bakay, esen misin?
Kapalı duran berk yolu
Açanım Bakay, esen misin?
Yönelince kara hazineyi

Açanım Bakay, esen misin?
Beecin'e kargaşa salıp
Basanım Bakay, esen misin?
Karşısına aldığı düşmanı kıran

Arslanım Bakay, esen misin?
Çöküp kalmış kuru canın
Dayanağı Bakay, esen misin?
Ölmek üzere olan kuru canın
Şifa sebebi Bakay, esen misin?
Bu dünyadan yok edip
Göçüren Bakay, esen misin?

Sönmüş ateşi tutuşturan,

Of Abıke and Köböş,
At the ordo they had made their dwelling,
Bakay and Semetey
There dismounted from their horses.
Its base of bronze, its tip of brass,
Four arshins in its height,
To the ornamented bronze post,
Walking up with slow and heavy tread,
The white halters, firmly knotted —
Kökçolok and Aktulpar
They looped them to the post,
Binding them fast,
Into the ordo of Abıke and Köböş
Semetey and Khan Bakay
There and then went in.
Rising, entreating the two of them,
These are the words of Abıke:
«With the greeting of greetings, aleyküm,
My lion Bakay, are you well?
Small strife we stirred among the kin,
Bakay whom I hold in awe, are you well?
The fast-shut, stubborn road —
My opener Bakay, are you well?
When you set your course, the black treasury —

My opener Bakay, are you well?
Loosing turmoil upon Beecin,
My stormer Bakay, are you well?
Who breaks whatever foe he faces —

My lion Bakay, are you well?
Of the dry soul sunk in collapse
Its prop, Bakay, are you well?
Of the dry soul at the point of death
Its cause of healing, Bakay, are you well?
Who blots foes from this world
And drives them hence, Bakay, are you well?

Who kindles the burnt-out fire,

Ölmüş canı dirilten
Hüküm sahibi Bakay, esen misin?
Âmin deyip el açınca
Duam Bakay, esen misin?
Manas'tan kalan mirabı
Atam Bakay, esen misin?
Bu Cakıp'ın soyunu,
Yiğit Manas şahinini
Dike dike bağ eden,

Yoğura yoğura dam eden,
Kopanı ulayan,
Saçılanı derleyen,
Sönmüş ateşi tutuşturup
Ölmüş canı dirilten,
Öne salınsa ak uğurlu,
Sürüp gitse sayısız ordu gibi,
Pirlerin koruduğu evliya,
Ağam Bakay ihtiyar,
Gök vaşak kürkünden börk giyen,
Gök ala kalkan oynatan.
Gerçek evliyamsın, nurlum,
Sözü sağlam Bakay ihtiyarım.
Sana baktıkça karnım tok,
Seni gördükçe gönlüm tok,
Ağa, senden üstün dayanak yok.
On iki yıl olana dek
Görüşmez olduk ya,
Böyle miydi, bokmuş dünya?
Han Bakay ağa, sözümü dinle!
Hani, kaplan Manas öldüğünde,

Halk müşkül gördüğünde,
İyi Manas han ölüp,
Halkın hepsi ölmüşçesine,
Vadi boyunca konulduğunda,
Kaplandan ayrılıp
Burada kalan zavallılar
Sönmüş yangın gibi olduğunda.

Who quickens the soul that has died,
Bakay, holder of judgment, are you well?
When hands open in prayer with «amen»,
My very prayer, Bakay, are you well?
The mirab left from Manas,
My father Bakay, are you well?
This lineage of Cakıp,
The falcon of valiant Manas,
Who planted it stake by stake into a garden,

Who kneaded it fold by fold into a roof,
Who splices what has snapped,
Who gathers what is scattered,
Who kindles the burnt-out fire
And quickens the soul that has died,
Sent to the fore, white-omened,
Riding forth, like a countless host,
A saint whom the pirs protect,
My elder, old Bakay,
Who wears a börk of blue-lynx fur,
Who wields the dappled blue-grey shield.
You are my true saint, my radiant one,
My old Bakay whose word holds firm.
Gazing on you, my belly is full,
Seeing you, my heart is full,
Elder, there is no prop above you.
For twelve long years
We ceased to meet, alas,
Was it always so, this world of dung?
Elder Khan Bakay, hear my word!
Remember, when the tiger Manas died,

When the people saw hardship,
Good Manas khan having died,
As though all the people had died,
When camps were pitched along the valley,
Parted from the tiger,
The poor souls who stayed here —
When they became like a fire burnt out.

Hani, yaslı gitti Kanıkey,
Kaçıp giden Semetey,
Dul giden Kanıkey,
Sürgün giden Semetey,
Bakay ağa, düşündükçe durdukça
yanarım. «Arslan Manas öleli
Manas'ın biricik oğlunu
Tanrı'dan dileyip dururum.
Bilenden bilene ulaştım,
Bilgiçlerden sordum.
Yetimin izini bulamayıp
Böyle böyle kurudum.
Kazgaldak denen zavallı kuş
Dönmeden uçar bozkır için,
Ağacığım, kaygılanırım yetim çocuk
için,
Sayısız kavga çıkıp.
Bezbeldek denen zavallı kuş
Çırpına çırpına uçar bozkır için,

Pek kederlenip giderim
Yiğitten kalan çocuk için.
Kulaalı denen zavallı kuş
Süzülüp iner yem için,
Manas'ın kocayınca gördüğü
biriciği
Kırıp geçirsin,– diye,–
Hışımla gitti benim yüzümden.
Karçıga denen zavallı kuş
Dönmeden uçar yem için,
Canım yengem Kanıkey
Karaltısını alıp kaçıp
Küsüp gitti benim yüzümden.
Kaplan Manas öldüğünde,
Kaplan ağa, dinleyedur!
Talas'ın içini fesada verdi,

Tekeçi han, Şıgay han,
Eşikteki Camgırçı,

Remember, Kanıkey went in mourning,
Semetey who fled away,
Kanıkey who went a widow,
Semetey who went an exile,
Elder Bakay, the more I pause and ponder,
I burn. «Since the lion Manas died
Manas's only son —
I keep begging him from God.
From knower to knower I passed,
I asked of the learned.
Failing to find the orphan's trace
Thus and thus I withered.
The poor bird they call kazgaldak
Flies without turning for the steppe's sake,
My dear elder, I grieve for the orphan child,

Countless quarrels having broken out.
The poor bird they call bezbeldek
Flies fluttering, fluttering for the steppe's sake,
I go about deep in sorrow
For the child left from the valiant one.
The poor bird they call kulaalı
Glides down for its prey,
The one Manas saw in his old age —
his only one —
«Let him cut them all down»,– saying,–
He went in fury because of me.
The poor bird they call karçıga
Flies without turning for its prey,
My dear sister-in-law Kanıkey,
Taking her shadowed one, fled away,
Went away estranged because of me.
When the tiger Manas died,
Tiger elder, keep listening!
Talas within was given over to mischief —

Tekeçi khan, Şıgay khan,
Camgırçı at the threshold,

Ortaya dedikodu atıp
İkimizi düşman etti.
«Altı bin yambı, bin kunduzu

Bakay yedi bitirdi,– diye,–
Tekeçi'nin Ormonbek'i
Kaçırıp verecek oldu»,– diye,
Taraf tutuşup durduk,
Fesat, bulandıran söz çıkıp
On iki yıl atıştık.
Bakay ağa, sözümü dinle,
Otuz gün dolmadan,
Dedikodudan kötü söz duyup,
Ooganstan, Indıstan,
Üç hanın yurdu çatışıp,
Bağdan çözüp aygır binip,

Yerden sırık kapışıp,
Kötü savaş kopup,
Erler ölüşüp, yılkı alıp,
Altı yürük at gelip,
O yurttan avuç kadar mektup gelip:

«Manas ölünce her şey ölüp,
Sönmüş yangına dönmeden
Başlardan biri gelsin,– diye,–
Bu eğriliği görsün,– diye,–
Eğri gelen adamı,
Bizi tezcecik yola getirsin»,– diye,

İvedi haberi gelince
Aktelki'yi koşturup
Doludizgin vardım sana:
«İyisi ölünce hepsi ölüp
Sönmüş yangın gibi olmayalım,
Üç hanın eli düşmanlaşıp
Kavga koptu diye duydum,
Manas'tan kalan mirap

Casting gossip in our midst
Made foes of the two of us.
«Six thousand yambı, a thousand beaver pelts —
Bakay has devoured them all,– saying,–
Tekeçi's Ormonbek —
He was set to steal him away»,– saying,
We stood taking sides,
Mischief and muddying words arose,
Twelve years we wrangled.
Elder Bakay, hear my word,
Before thirty days were full,
Hearing evil words from gossip,
Ooganstan, Indıstan,
The lands of the three khans clashed,
Loosing stallions from the tether and mounting,
Snatching poles up from the ground,
An evil war broke out,
Men slew each other, herds were seized,
Six swift horses came,
From that land came a letter the size of a palm:
«When Manas died everything died,
Before we turn to a fire burnt out
Let one of the chiefs come,– saying,–
Let him see this crookedness,– saying,–
And the man who came in crookedness,
Let him swiftly set us on the road»,– saying,
When the urgent tidings came
I set Aktelki galloping
And came to you at full rein:
«When the best one dies, all die —
Let us not become like a fire burnt out,
The lands of the three khans turned hostile,
I have heard that strife has broken out,
Mirab left from Manas,

Ağam Bakay, varalım,
Manas'ın yokluğunu aratmadan,
Yürü ağa, varalım,
Eğrilerini esirgemeden
Kırıp savuruverelim»,–
Böyle demiştim ben.
Söyleyince, Bakay, ağladın,
Aziz canı üzdün:
«Ey Abıke, kulunum!
Dağ gibi Manas öldükten sonra,
Cehennemi Bakay gördükten sonra,
Takımınla çekil git,
O topluluğa nasıl varayım.
Dağ gibi Manas öldüğünde,
Cehennemlik Bakay çabalanıp
Sefere atlandı derlerse,

O zaman ölür kalırım».
İnat edip ağa, olmadın,
«Yetimin devesini beslerim»,– diye,
Yetimin işte, şimdi gör!
Sözü kestirip atmıştın,
Ağa, senin yerine
Acıbay'ı almıştım,
Üç ay, dört ay yitip,
Aşağıdaki üç hanın eline
Hakemliğe gitmiştim.
Ben hakemlikten dönene dek
Sığınak olan Bakay yok,
Manas'tan kalan yetim yok,
Çıyırdı anam dahi yok,
Corgo Beli'nden aşırıp
Dertli yengemi
Geniş Talas'tan kaçırıp,
Küyük Beli'nden aşırıp
Yaslı, deli yengeyi
Bu Talas'tan kaçırıp,
Uzun kulaklı candın,
Evliya soylu kocaydın,

My elder Bakay, let us go,
Let none feel the lack of Manas,
Come, elder, let us go,
And sparing not their crooked ones
Let us smash and scatter them»,–
So had I spoken then.
When I spoke, Bakay, you wept,
You grieved your dear soul:
«O Abıke, my foal!
Now that mountain-like Manas is dead,
Now that Bakay has seen his hell,
Withdraw with all your company,
How should I go before that gathering?
When mountain-like Manas died,
«Hell-bound Bakay bestirred himself
And mounted for campaign» — if they say so,
Then I shall die on the spot».
You dug in, elder, and would not,
«I will tend the orphan's camel»,– saying,
Here is your orphan — behold him now!
You had cut the matter short,
Elder, in your stead
I had taken Acıbay,
Lost three months, four months,
To the lands of the three khans below
I had gone to arbitrate.
Before I returned from arbitration
Bakay the refuge was gone,
The orphan left from Manas was gone,
Even my mother Çıyırdı was gone,
Over the Corgo Pass
My sorrowing sister-in-law
Was spirited from broad Talas,
Over the Küyük Pass
The mourning, frantic sister-in-law
Was spirited from this Talas,
You were a long-eared soul,
You were an elder of saintly stock,

Bukar'dan haber duydun mu?
Evliya soylu candın,

Bukar yanına vardın mı?
Yengemden haber aldın mı?
Yolcu olup çıktın mı?
Yetimden haber duydun mu?
Yetkin ağa, han Bakay,
Yetimden haber duyduysan
Müjdelik vereyim,
Aktelki gibi malımı al,
Az gelirse bu armağan,
Köökköre doldurup kanımı al.
Vadili ırmaktan, pınardan,
Bir yolunu bulup haberini alıver
Kocayınca görülen o afacandan».
O zaman Bakay şöyle der:
«Oy Abıke, can kulunum,
Aranan yetim bulunur,
Yiten afacan çıkagelir,
Müjdeliğin varsa şimdi ver,
Bakay han böyle deyince,
Sakalı tel tel titreyip,
Abıke ağlayıp zangırdayıp,
burnunun suyu inceden akıp.
«Küheylandan kalan yetim»,– diye,

Dizinin bağı çözülüp Abıke,
Gözünün yaşı boşanıp,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp çırpınıp,
Vay vay deyip Semetey'e yalvarıp,
Can Abıke diye anılan,
Genzi sızım sızım tütüp,
Itelgi gibi kara gözden
Kırpmadan yaş salarak:
«Uzaklara gidip dert yakan
Kara sakar yavrum,
Talas'a dönüp gelen
Kurbanın olayım afacanım!

Have you heard tidings from Bukar?
You were a soul of saintly stock,

Have you gone to Bukar's side?
Have you had word of my sister-in-law?
Have you set out as a traveler?
Have you heard word of the orphan?
Accomplished elder, Khan Bakay,
If you have heard word of the orphan,
Let me give the herald's reward,
Take my Aktelki for your prize,
And if this gift falls short,
Fill a köökör with my blood and take it.
From the valley river, from the spring,
Find some way and fetch me word
Of that imp seen in his father's old age».
Then Bakay speaks thus:
«Oy Abıke, my dear foal,
An orphan sought is an orphan found,
A lost imp comes walking in,
If you have the herald's reward, give it now,
When Khan Bakay spoke thus,
His beard trembling strand by strand,
Abıke wept and shuddered,
the water of his nose running thin.
«The orphan left from the courser»,– saying,
The strength of his knees undone, Abıke,
The tears bursting from his eyes,
Sobbing, sobbing, weeping and flailing,
Crying «vay, vay», entreating Semetey,
He who is called dear Abıke,
His nose smarting, smoldering ache on ache,
From black eyes like an ıtelgi's
Loosing tears without a blink:
«You who went far off and kindled grief,
My dark blaze-marked child,
Returned again to Talas,
Let me be your sacrifice, my imp!

Şahinden kalan şahbazım,
Soylu kuşum, zavallım.
Tulpardan kalan tırnağım,

Soylu kuşum, Manas'tan kalan
çırağım.
Bağrıma basacağım çobanyıldızım.
Mızrağa taktığım flamam,
Ayköl'den kalan, uzağa giden
armağanım. Kara sakar yavrum,
Bir Semetey karaltım,
Biriciğin karaltısını görüp
Tutuşup yanmaktayım.
Tutuşup yanmamın sebebi,
Biricikten kalan gözbebeğim,
Ayın kaşındaki çobanyıldızım,
Manas'tan kalan, ninniyle sevilen

sultanım.
Hüngür hüngür ağlayıp durmadan,
Yamandan kalan keskin bakışlım,

Değerli Manas biricikten
Kalakalan mirasım.
Alnıma yazılan görkemim,
Bahadırdan kalan karaltım,
Yuvadan uçan sungurum,
Yılkıdan çıkan tulparım.
Ben hazine besledim, çok yaşadım,
Sönmüş ateşler tutuşup,
Dayanak edindiğim yetim
Gelir mi ola diye bekledim.
Kurbanın olayım yetimim,
Kalabalık malın bende var,
Emanet diye besleyip durduğum,
Temir han'ın şehrine
Sürünüp gittin, ne yazık.
Kırlarda yılkın altı san,

My royal falcon left from the falcon,
My noble bird, my poor one.
My hoof left from the tulpar,

My noble bird, left from Manas —
my lamp.
My morning star to press to my breast.
My pennant fixed upon the lance,
Left from Ayköl, gone far away —
my gift. My dark blaze-marked child,
My one silhouette, Semetey,
Seeing the only one's silhouette
I am kindled and burning.
The cause of my kindling and burning:
My eye's own pupil left from the only one,
My morning star at the moon's brow,
Left from Manas, cherished with lullabies
—
my sultan.
Weeping loud and long without cease,
My keen-eyed one left from the fearsome
one,
From precious Manas the only one —
My heritage left behind.
My glory written on my brow,
My silhouette left from the hero,
My gyrfalcon flown from the nest,
My tulpar risen from the herd.
I have kept treasure, I have lived long,
Burnt-out fires taking flame,
The orphan I made my prop —
I waited, wondering: will he come?
Let me be your sacrifice, my orphan,
Your teeming herds are here with me,
Which I have kept and tended as a trust,
To Temir khan's city
You crawled away, alas.
On the steppes your horse-herds number six
san,

Hilal nişanlı, kula ala başlı,
İçinde argımak, küheylan karışık,

Azizim yetim alır diye,
Babasından bu yılkı
Oğluna kalır diye,
Emanet diye baktım.
Gözleterek burada ağanı,
Karakan'ın şehrine
Sürünüp gittin, ne yazık.
Boz ala şahin tombulum,

Şu duran Semetey,
Yel değmez köklü çınarım,

Yetimken yetişip serpilen,
Tepemdeki Ülker nişanım,
Dört yandan Kıtay düşmanı kuşatsa
Bozulmaz çelik korunağım»,–
Bu sözü deyip Abıke.
«Kocayınca görülmüş biricik»,– diye,
Bir Semetey çocuğu
Boynundan sarıp yakalayıp,
Çenesinin altından,
Gırtlağının üstünden,
Abıke gibi ağanız
Kur kur kur diye doyasıya koklayıp,

Kucaklayıp ağlayıp kana kana koklayıp.

Altısından Abıke gibi han ağlayıp,
Ak sakal Bakay dahi ağlayıp.
O gün Manas dirilip,
Dirilmiş değil de nedir,
Gözlediği yetimin gelişi,
Dileğini Tanrı'nın verişi.
Dertliler böyle kavuşup
Hüngür hüngür ağlaşırken,
Şaşılası, çevresi çınar bağı,

Crescent-branded, dun with dappled heads,
Argamaks and coursers mixed among them,
Saying: my dear orphan will take them,
Saying: this herd from the father
Shall fall to the son,
I tended them as a trust.
Keeping your elder here on watch,
To Karakan's city
You crawled away, alas.
My plump grey-pied falcon,

Semetey standing there,
My deep-rooted plane tree no wind can touch,
Grown and flourished from orphanhood,
My Pleiades-sign above my head,
Though the Kıtay foe ring us on four sides,
My steel stronghold that cannot fail»,–
So spoke Abıke this word.
«The only one, seen in old age»,– saying,
The boy Semetey —
Clasping and catching him about the neck,
Beneath his chin,
Above his throat,
Your elder Abıke
Breathed him in deep — kur, kur, kur — to his fill,
Embracing, weeping, drinking in his scent his fill.
Of the six, the khan like Abıke wept,
White-bearded Bakay wept as well.
That day Manas rose alive,
What is it if not rising alive —
The coming of the orphan long watched for,
God's granting of the wish.
So the grieving ones were joined
And as they wept aloud together,
A wonder — ringed by a garden of planes,

Han Manas'ın altın tahtı,
Altın tahtın dibinde
Nice görklü,
Yetim çocuğun görmediği
Böylesi güzellikler.
Altın tahtın dibinde
Altın işlemeli koca kilim,
Kırk yıl suya bastırsan
Kıl kadar çürüyüp solmaz,
Seksen yıl suya bastırsan
Esneyip çürüyüp bozulmamış.

Nicedir o kilim
Ezilip çürüyüp gitmemiş.
Hani, söze gelmez adamı
Dik dik bakıp korkutup,
Dil bilmez adamı
Cinlendirip korkuturdu.
Kokon'daki hocayı
Horladığı çağda,
Samarkan'da sançıyı*
Dövdüğü çağda,
Bukar'daki muñçuyu*
Kuşattığı çağda,
Ancıyan'ı telaşa verdiği
çağda, Köböş Akılay'ı almış.
Altı-Şaar'dan vergiyi
Aldığı çağda,
Durmayıp bozayı içip,
Hocayı inleterek dövüp,
Rakıyı alıp içip,
O zaman koynuna alıp
Billur gibi güzel yosmayı,
Kaplan Manas bozkurda
Kimse yanaşamazdı,
Gidişini gören şaşakalırdı.
Han Manas'ın altın tahtı,
Alnına yazılan baht,
Bahadır Manas öldüğünde

Khan Manas's golden throne,
At the foot of the golden throne
Many a splendid thing,
Such beauties as the orphan child
Had never seen.
At the foot of the golden throne
A great kilim worked with gold,
Steep it forty years in water,
Not a hair of it rots or fades,
Steep it eighty years in water,
It had not warped nor rotted nor spoiled.

For all this time that kilim
Has not been crushed nor rotted away.
Remember — the man deaf to words
He would fright with a hard stare,
The man who knew no speech
He would spook as if demon-struck.
The hoca in Kokon —
In the days when he scorned him,
The sançı in Samarkan —*
In the days when he beat him,
The muñçu in Bukar —*
In the days when he hemmed him in,
When he threw Ancıyan into panic —
in those days, Köböş took Akılay.
The tribute from Altı-Şaar —
In the days when he took it,
Drinking boza without cease,
Beating the hoca till he groaned,
Taking raki and drinking it,
Taking then into his bosom
The beauty fair as crystal,
To the tiger Manas, the grey wolf,
None could draw near,
Whoever saw his going stood amazed.
Khan Manas's golden throne,
The fortune written on his brow,
When the hero Manas died

Bahadır Köböş sahip olup,	*The hero Köböş seized it for his own,*
Hepsinden yaman dev olup,	*Became an ogre worse than all,*
Altın tahta kurulduğu çağ,	*The days when he sat enthroned in gold,*
Tasasız Köböş han	*Carefree Khan Köböş —*
Sultan oluverdiği çağ.	*The days when he made himself sultan.*
Abıke, Bakay – bu üçü	*Abıke, Bakay – these three,*
Çığrışıp ağlaşırken,	*As they cried out and wept together,*
O sırada Köböş bozkurt er	*Meanwhile Köböş, the grey-wolf man,*
56010 Zınk zınk edip aldırmaz,	*Sits stiff and stony, heedless,*
Ağlayıp duran bunları	*These weeping ones*
Topuğuna denk tutmaz.	*He ranks not even with his heel.*
Koca Köböş yayılıp,	*Great Köböş sprawling wide,*
Tuluk gibi burnu kabarıp,	*His nose puffed up like a skin-bag,*
Eğlenceye daldığı çağ,	*The days he sank in revelry,*
Manas'ın karısı Akılay,	*Manas's wife Akılay —*
Akılay'ı kucaklayıp	*Embracing Akılay,*
Gece gündüz yattığı çağ,	*The days he lay night and day,*
Gürleyip Köböş ağanız	*Your elder Köböş, thundering,*
56020 Bin bir zevke daldığı çağ.	*The days he sank in a thousand and one delights.*
Yerinden kalkmaz, gümbürder,	*He rises not from his place, he rumbles,*
Uyanmaz Köböş, horuldar,	*Köböş wakes not, he snores,*
Hunhar Manas'ı Tanrı almış,	*God has taken dread Manas,*
Hunhardan kalan altın tahta	*And of the golden throne left from the dread one*
Sahip olan Köböş kalmış.	*Köböş remains the master.*
Altın tahtın üstünde	*Upon the golden throne*
Yılkının kısır tayını yiyip,	*Eating the herd's barren colts,*
Keçinin donmuş yağını yiyip,	*Eating the goat's congealed fat,*
Aptal Köböş er ağan	*Your witless elder, the man Köböş,*
56030 Esriyip yatıp kalmış.	*Lies sodden where he fell.*
Aklına bir şey düşerse	*If something crosses his mind*
Kötülük eder Köböş er,	*The man Köböş works evil,*
Çaresiz dula, yetime	*On the helpless widow and orphan*
Buyruk yağdırır Köböş er.	*The man Köböş rains down commands.*
Keyfine dokunanı	*Whoever crosses his pleasure*
Çukura kapattırır,	*He has shut into the pit,*
Öfkesine dokunanın	*Whoever touches his wrath —*

Kılıçla başını vurdurur.
Yaşlı başlı canlara,
Eli ayağı tutmaz kocalara,
Bir huyu tuttu mu
Ham deri sepilettirir,
Bir huyu tuttu mu
Onların hepsini
Oyun diye oynattırır,
Kalabalık yurdun hepsini
İşte böyle bezdirir,
Zora koşup er Köböş
Nice yeri baş eğdirir.
Yurda çok vergi salar,
Vergisine dayanamayıp

He has their head struck off with the sword.
Souls old and venerable,
Elders whose hands and feet obey no more,
When one mood takes him
He sets them tanning rawhide,
When one mood takes him
All of them together
He makes them dance for his sport,
The whole of the teeming land
He wearies just so,
Driving hard, the man Köböş
Bows many a land to his will.
He lays heavy tribute on the land,
Unable to bear his tribute

Argın ağlar da kalır.
Çaresizlikten Köböş'ü
Yerip duran bundan çok.
«Vay, Manas, ölmeseydin,– diye,
Özleyip duran bundan çok,–
O Manas sağ iken
Canımız sıkılsa karaca vururduk,
Sıkılmazsak yatardık,
Kunan binip, kuş salıp,
Coşup oynar dururduk,
Böyle cehennemi nereden bilirdik.
Memesini yara biçtiğinde,
Canım Köböş neylesin,
Danaya yük yükletti,
Cehennemi böyle çektirdi,
Keçiyi kasaplık diye boğazlattı,

Azabı çektirir oldu».
Zaman zaman azgınlaşıp
Köböş gibisi han çıkar,
Sesinden can çıkar.
Gevşeyip Köböş yatarken,
Bin bir zevke dalmışken,
Akılay ile o Köböş

The Argın can only weep.
In their helplessness, of Köböş
Many more than these revile him.
«Ah, Manas, had you not died,– saying,
Many more than these keep longing,–
While that Manas yet lived,
If our hearts grew heavy we shot roe deer,
If not, we lay at ease,
Riding three-year-olds, loosing hawks,
We sported on in high delight,
How should we have known such hell.
When her breast was slashed to wounds,
What is dear Köböş to do,
He loaded burdens on the calf,
Thus he made us suffer hell,
He had the goat slaughtered for butcher-meat,
He came to make us suffer torment».
From time to time, growing savage,
A khan like Köböş arises,
At his voice the soul takes flight.
While Köböş lay slack and sprawling,
Sunk in a thousand and one delights,
That Köböş with Akılay,

Sarmaş dolaş yatarken,
Manas'ın oğlu yetim kul
Düşüncesi fena bölünür,
Sürgün gelen yetimin
Gözünün yaşı dökülür,
Babası bugün ölmüşçesine
Aklı fena dağılır,
Kabaran Köböş ağaya
Öfkesi geliyor besbelli:
«On iki pire el vermiş
Evliya atam, ölmez olaydın,
Babadan yetim kalmaz olaydım,
Böylesi horluğu
Kuluna salmaz olaydın».

Yüreklenip içi yanıp,
Bakıp duramayıp yetim,
Manas'tan doğan er

Kıyamet koparacağı yer orası.

Yetim işi kızıştırdı işte,
Ahirete giden Manas'ın
Mallarını dava edip durdu:
«Abıke ağa, sözümü dinle,
Benim babam ölmüş,
Babamdan kalan sayısız malı
Çöle indirip böldüğünüzde,

Hesabı böyle bulduğunuzda,
Dul anam zavallı
Temirkan'ın şehrine
Sürgün gittiğinde.
Canım anam Kanıkey
Karakan'a doğru kaçtığında,
Kalabalık malın hepsini
Yoksul düşüp saçtığında.
Hani, malı yağmaladığınızda,

While they lay entwined together,
Manas's son, the orphan slave —
His thoughts are sorely torn,
The orphan come from exile —
The tears spill from his eyes,
As though his father died this day
His mind is sorely scattered,
At the swollen elder Köböş
His anger rises, plain to see:
«Who gave his hand to twelve pirs —
My sainted father, would you had not died,
Would I had not been left fatherless,
Such scorn as this —
Would you had not loosed it on your servant».
Taking heart, his breast aflame,
The orphan could not stand and watch,
The man born of Manas —

That is the place he will raise the day of doom.
See, the orphan stoked the matter hot,
Of Manas gone to the hereafter
He pressed his claim upon the goods:
«Elder Abıke, hear my word,
My father has died,
The countless goods left from my father —
When you brought them down to the waste and shared them,
When you settled the account this way,
My poor widowed mother
To Temirkan's city —
When she went into exile.
My dear mother Kanıkey —
When she fled toward Karakan,
When all the teeming herds
Fell to want and were scattered.
Remember — when you plundered the goods,

Fesadı azgınca saldığınızda,
Babam ölüp on gün geçmeden
Benim zavallı anama
El koyucu kesildiğinizde,
Her hazineyi, malı mülkü
Ganimet edip aldığınızda,
Beşikteki çağımda
Benim anam Çıyırdı
Yönelip beni çekip kaçtığında,

Bomboş kalıp beşiğim,
Benim yiğit anam Kanıkey
Kara cariyenin çocuğunu
Kundaktan çözüp alıp
Beşiğe belediğinde,
Anacığım onu emzirip
Memesini ağzına verdiğinde,
Çığlığın taş yarıp,
Zavallı anamın üstüne
Kudurup girdiğinde,
Gerçek hesabını bulmuşsun,
Ay baltayla anamı

Çığlık attırıp yıkıp biçmişsin.
Anamın kundaktaki çocuğunu
ikiye biçmişsin. Dişlerime taş
bulamayıp,
Manas'tan kalan hazineyi
Tümden yağmalamışsın.
Bildiğini böyle yapmışsın.
Babamdan kalan malı
Ganimet edip rahatlamışsın,
Yaşım on ikiye gelene dek,
Ağalar, senin yüzünden,
Ahmaklık ettiğin halinden,
Temirkan'ın şehrine
Sürgün girip gün gördüm,
Karakan'ın şehrine
Kaçıp girip gün gördüm.

When you loosed your mischief in fury,
Not ten days after my father died,
Upon my poor mother
When you set yourselves up as claimants,
Every treasure, goods and chattels —
When you took them all as spoil,
In my cradle days
My mother Çıyırdı —
When she turned and snatched me away in flight,
My cradle left all empty,
My valiant mother Kanıkey —
The black bondmaid's child
She unbound from its swaddling, took it,
When she swaddled it into the cradle,
When my dear mother suckled it
And gave her breast into its mouth,
Your scream splitting stone,
Upon my poor mother
When you burst in raving,
You found your true reckoning,
With the moon-axe my mother —

You felled and hacked her screaming.
My mother's swaddled child
you cut in two. Finding no stone for my teeth,
The treasure left from Manas —
You plundered it entire.
You did just as you pleased.
The goods left from my father
You took as spoil and eased your heart,
Until my years came to twelve,
Elders, because of you,
Because of your deeds of folly,
In Temirkan's city
I entered exile and saw my days,
In Karakan's city
I entered in flight and saw my days.

Temirkan'a sürgün vardığımda,
Kundaktaki beni,
«Küçükken çocuğuma
Biri cefa eder»,– diye,
Benim anam Kanıkey
Kırkıp yolladığı çubuğunu*,
Kırkıp verdiği ırımını,
İt çanağından geçirip*,
Kılıç ağzından atlatıp*,
Böyle horluk görmüş,
Öz kardeşi Ismayıl'a vermiş.
Halk görüp şaşakalıp,
Evliyalar el açsa,
Dua olduğunu hiç bilmeden,
Öbür dünyaya giden Manas'ın
Atam olduğunu hiç bilmeden,
Talihe doğmuş zavallı can,
Avare gezip büyüdüm,
Dönüp dolaşıp bu halim,
On ikiye gelene dek,
Temirkan'ın yavrusu,
Ismayıl'ın oğlu
Olup gezdim, zavallı can.
Yaşım on ikiye geldiğinde,
Çarpışacak dağ bulamayıp,

When I came exiled to Temirkan,
Me in my swaddling —
«While he is small, to my child
Someone will do him harm»,– saying,
My mother Kanıkey —
The rod she clipped and sent,*
The charm she clipped and gave,
Passed me through the dog's bowl,*
Leapt me over the sword's edge,*
Such scorn did she endure,
And gave me to her own brother Ismayıl.
The people saw and stood amazed,
When saints opened their hands in prayer,
Never knowing it was prayer,
That Manas gone to the other world
Was my father — never knowing it,
A poor soul born to fortune,
I grew up wandering aimless,
Round and round, such was my state,
Until I came to twelve,
As Temirkan's own child,
As Ismayıl's son
I went about, poor soul.
When my years came to twelve,
Finding no mountain to battle,

Vuruşacak düşman bulamayıp,
Yolacak baş bulamayıp,
Kalenderi* kıstırdım,
Divaneyi dövdüm,
Hoca görsem tekmeleyip
Mescidine kapattım.
Benim yaramazlığımı görünce
Bütün Bukar yurdu bezdi.
Ürküp Temirkan,
Aklı ürküp, düşünüp,
Sekiz hanın elini topladı,
O zaman dul kadın Kanıkey,
Altmış asıylık çağında,

Finding no foe to fight,
Finding no head to pluck,
I cornered the kalender,*
I beat the holy madman,
Any hoca I saw, I kicked
And shut him in his mosque.
Seeing my mischief
All the land of Bukar grew weary.
Temirkan took fright,
His mind startled, pondering,
He gathered the lands of eight khans,
Then the widow Kanıkey,
In her prime worth sixty thoroughbreds,

Taytoru'yu koşturup kazanmış.
Kanıkey'in Taytoru'su
Kaleli Bukar şehrine
Uzaktan çıkıp varmış.
Bukar'daki sayısız ödülü
Tümden derleyivermiştim,
Yarım akçe pul almadan,
Yarım kuruş etmeden,
Pehlivanların hepsine
Armağan edip vermiştim.
Gören insan üşüşüp,
Halk toplanıp dururken,
Bin karaca deve koyup,
Bin kara sakar kısrak koyup,

Tellal çağırttı Temirkan:
«Yaya pehlivan güreşe dursun,– diye,–

Yıkılan eli boş kalsın»,– diye.

Halka duyurup,
Tellal bağırıp dururken,
Sıkı buyruk verdiğinde.
Kokon'dan çıktı Tööbalban,
Bukar'dan çıktı Akbalban,
Güreş tuttu yaya pehlivanlar.
Boz boğa gibi tosuşup,

Aygır at gibi kapışıp,
Aç buğra gibi çiğneşip,
Paçadan tutuşup,
Can esirgemeden çelmeleşip,
Bukar'ın o Akbalban'ı
Güçsüz düşüverdi,
Kokonlu Tööbalban
Kaldırıp yere vurup,
Bukar'daki çok ödülü
Tümden sürüp aldığında,
Tööbalban ile güreşip

Raced Taytoru and won.
Kanıkey's Taytoru
To the walled city of Bukar
Came in first from far away.
The countless prizes in Bukar
I had gathered up entire,
Taking not half a coin,
Keeping not half a kuruş,
To all the wrestlers
I had given them out as gifts.
Those who saw came crowding,
And as the people stood gathered,
Staking a thousand dark camels,
Staking a thousand black blaze-marked mares,
Temirkan had the crier call:
«Let wrestlers on foot stand to grapple,– saying,–
Let the thrown man go empty-handed»,– saying.
Proclaiming it to the people,
As the crier kept crying out,
When the strict command was given.
From Kokon came forth Tööbalban,
From Bukar came forth Akbalban,
The wrestlers on foot took hold.
Butting like grey bulls,

Grappling like stallion steeds,
Trampling like hungry bull-camels,
Seizing at the trouser-leg,
Tripping without sparing life,
That Akbalban of Bukar
Fell suddenly strengthless,
Tööbalban of Kokon
Lifted him and dashed him down,
And the many prizes in Bukar —
When he swept them off entire,
Wrestling with Tööbalban,

Semetey azap saldığında,
Tööbalban gibi pehlivanı
Kaldırıp yere bir vurup,
Kolunu söküp aldığında,
Böylece Tööbalban
Ölmüş olduğunda.
«Manas'tan üstün olur»,– diye,
Halkın hepsi dedikodu
edip saldığında.
Yüce Tanrım, han atam
Bununla durmayıp,
Altımdaki bindiğim
Temirkan'ın Aktulpar'ı,
Elimdeki aldığım
Ismayıl'ın sunguru.
Sungur salıp ben varıp,
Kömürcü kelden söz duydum,

«Kalabalık yurdun Kırgız'dır,– diye duydum,
Adın senin Kaşka,– diye,–
Baban senin başkadır»,– diye,
Sarıtaz söyledi bir sözü,
Gönlüme düşürdü kirli sözü.
O kahrolası kelden söz duydum;

«Soyum Kırgız'dır,– diye duydum,–
Manas senin baban,– diye,–
Talas senin yurdun,– diye,–
Kanıkey senin anan,– diye,–
Ismayıl senin dayın,– diye,–
Talas'taki Abıke, Köböş ağan,– diye,
Canı azat ettiğinde.

Akun han senin kayınbaban,– diye,–
Ayçürök senin eşin»,– diye,
Sarıtaz söyledi bir sözü,
Gönlüme düşürdü kirli sözü.
Ben dileyip bindim Aktulpar'a,

When Semetey loosed torment on him,
A wrestler like Tööbalban —
Lifting him, dashing him down once,
When he tore his arm from its socket,
So it was that Tööbalban
Lay dead.
«He will surpass Manas»,– saying,
When all the people set the gossip
loose abroad.
My God most high, my khan father —
Not stopping there,
The mount beneath me
Was Temirkan's Aktulpar,
What I took upon my fist
Was Ismayıl's gyrfalcon.
Loosing the gyrfalcon I went out,
From the bald charcoal-burner I heard a word,
«Your teeming people are the Kırgız,– so I heard,
Your name is Kaşka,– saying,–
Your father is another»,– saying,
Sarıtaz spoke a word,
Dropped the soiling word into my heart.
From that accursed baldhead I heard a word;
«My stock is Kırgız,– so I heard,–
Manas is your father,– saying,–
Talas is your homeland,– saying,–
Kanıkey is your mother,– saying,–
Ismayıl is your uncle,– saying,–
Abıke and Köböş in Talas your elders,–
saying, When the soul was set free.

Akun khan is your father-in-law,– saying,–
Ayçürök is your wife»,– saying,
Sarıtaz spoke a word,
Dropped the soiling word into my heart.
Wishing it, I mounted Aktulpar,

Küheylanla mahsus geldim,
Uzaktan dileyerek geldim,
Abıke, Köböş akrabam diye,
Baba yerine tuttuğum,
Arka edindiğim Abıke,
Söyleyeceğim, sözümü dinle,
Babam Manas'tan kalan kumayık,
Yiğitliği yurtça denenmiş,
Babam Manas'tan kalan miras,
Büyük Talas'ın kıyısından
Yolunu şaşırıp size kalmış,
Aktaygan gibi mal nerede?
Onun halini söyleyiver.
Hani, çaylaktan çalkanıp kuş edilen,

Manas han'a denk düşen,
Pençesi demir, tırnağı tunç,
Çevresi iki arşın,
Vurduğu boşa gitmeyen,
Ona denk yırtıcı yetişmeyen,
Gözü kara, çelik bacaklı,
Gördüğünden geri dönmeyen,
Kova dolusu yemi artırmayan,
Kanadını toplayıp süzülmeden
Kazı gölden uçurmaz.
Kuyruğunu toplayıp süzülmeden
Kuğuyu gölden uçurmaz,
Yanda taşınacak kuşmuş,
Babamdan kalan malmış,
Ak sungur nerede, ağacığım?!

Hani, kararıp yatan Çoñ-Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzattığında,

Zahmeti ağır cehennemden,

Peygamber'in varmadığı Beecin'e
Basıp kırgın saldığında,
Zorba* kara Kıtay'ın

On the courser I came with purpose,
From afar I came in longing,
Saying: Abıke and Köböş are my kin,
Whom I hold in my father's stead,
Abıke whom I made my backing,
I will speak — hear my word,
The kumayık left from my father Manas,
Its valor proven before the land,
A heritage left from my father Manas,
From the shore of great Talas
It strayed and fell to you,
Where is that treasure, Aktaygan?
Tell me how it fares.
Remember — made a true bird from a fledgling kite,

A fit match for Khan Manas,
Its talons iron, its claws bronze,
Two arshins around,
Whose strike never went for nothing,
No raptor ever reared its equal,
Black-eyed, steel-legged,
Never turning back from what it sighted,
Leaving no pailful of feed behind,
Without folding its wings and stooping
It lets no goose fly from the lake.
Without gathering its tail and stooping
It lets no swan fly from the lake,
A bird to be borne at one's side,
A treasure left from my father,
Where is the white gyrfalcon, my dear elder?!

Remember — into Çoñ-Beecin lying black,
When he rode straight in and thrust the lance,

From that hell of heavy toil,

Upon Beecin where the Prophet never came
When he stormed and loosed the slaughter,
When from the tyrant black Kıtay*

Haracını çekip aldığında,
Ok geçmez kaftanı katlayıp,
Üstüne dileyip yükleyip,
Çelik oku bolca yükleyen,
Kavut azığını hep birden yükleyen,
Han babam gazaya vardığında
Birlikte giden Celmayan,
Anacığımın söylediği sözdü,
Altı ağandadır demişti,
Celmayan yürük, o nerede?!
Yakası altın, yeni tunç,
Çift katlı zırh, toygar gözlü,
Babamdan kalan akolpok
Ganimet olarak size kalmış!
Armağan diye giyilecek,
Ünlü kaftan diye duyarım,
Yüz tutup düşmana çarpılacak.
«Yetimi yetim işte»,– diye,– Akkelte
nerede, söyle şunu!
Yetkin ağa, görünüz,
Dileyerek geldim, senden
Akolpoku veriniz.
Babamdan kalan altı keskin,
Kılıçların en sağlamı:
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Acıbay'ın Açalbars'ı,
Bakay'ın aldığı Kılbolot,
Almambet'in Oykuma'sı,
Er Çubak'ın Coykuma'sı,
Sırgak'ın aldığı Arkesken,
Yüce kılıç, altı keskin,
Yaslı anam dururken
Basıp vurup aldığında,

Çekip almışsın,
Dileyip geldim, bunlar nerede?
Bilen insan söylermiş,
Gökten inen Boz kise,

He wrested away the tribute,
Folding the arrow-proof kaftan,
Loading it upon him as he wished,
Who bore steel arrows loaded in plenty,
Who bore the kavut-provisions all at once,
When my khan father went on holy war,
Celmayan who went along with him,
It was a word my dear mother spoke,
She said: he is with your six elders,
Swift Celmayan — where is he?!
Its collar gold, its sleeves of bronze,
Double-layered mail, lark-eyed,
The akolpok left from my father
Has fallen to you as spoil!
To be worn as a gift of honor,
A famed kaftan, so I hear,
To be worn charging face-on at the foe.
«An orphan is but an orphan»,– saying,–
Where is Akkelte — tell me that!
Accomplished elder, behold,
I came in longing — from you:
Give me the akolpok.
The six keen blades left from my father,
The stoutest of all swords:
Zulpukor that Manas took,
Acıbay's Açalbars,
Kılbolot that Bakay took,
Almambet's Oykuma,
Er Çubak's Coykuma,
Arkesken that Sırgak took,
Lofty swords, the six keen blades,
While my mourning mother yet stood there,
When you stormed and struck and seized them,
You wrested them away,
I came in longing — where are these?
They say the one who knows will tell,

Han babam, o gök yeleli erle

Ezelden beri dost olan kise.
Haykırıp bele kuşandığında,
Kırk çilten yoldaş olurdu ona,
Nara atıp bele bağladığında,

Arslan misali güç gelirdi.
Hiçbir kul dayanamazdı önünde,
Yöneldiği düşman yıkılırdı.
Dün, çaresiz anam Kanıkey'in
Üstüne varıp girmişsiniz,
Anama eziyet edip,
Bunu çekip almışsınız,
İsteyip geldim, razı olun,
Boz kiseyi verin bana.
Kuşanıldığında bu canıvar,
Omuz başının aynasıdır,
Sarmaş dolaş düşmana bir vursa,
Emanet canın kalkanıdır.
Babamdan kalan mülktür bu,
Taşınacak keskin çeliktir,
Benim babam öldüğünde
Kırlarda yılkı, ala başlı,
Argımak, küheylan karışık,
Babamdan kalan mal nerede?
Abıke ağa, söyle bunu,
Sekiz ev dolusu hazine,
Kızıl sikke, sarı altın,
Mercan, yakut karışık,
Abıke ağa, söyle bunu.
Babamdan kalan Narbuurul,
Çölde doğmuş, taşta büyümüş,
Gaipten gelmiş, başka yetişmiş,
Kulanlarla koşuşmuş,
Kız Saykal'ın Algara'sı,
O tulparla kardeştir.
Sağrısı yüksek, beli alçak,
Kıra salsan yeri oymaz,

My khan father and that grey-maned hero
—
The kise, his friend from time eternal.
When with a cry he girded it on his waist,
The forty chilten became his companions,
When with a war-cry he bound it to his waist,
Strength came upon him like a lion's.
No mortal could withstand before him,
The foe he turned upon was toppled.
Yesterday, upon my helpless mother Kanıkey
You descended and burst in,
Tormenting my mother,
You wrenched this away from her,
I have come to ask it — consent,
Give the grey kise to me.
When girded on, this wondrous thing
Is the mirror of the shoulder's crest,
If it strikes the foe in grappling close,
It is the shield of the soul held in trust.
This is the property left by my father,
Keen steel that is to be carried,
When my father died,
The herds on the steppes, dapple-headed,
Argymaks and coursers mingled —
Where is the wealth my father left?
Abıke aga, tell me this,
Treasure filling eight houses,
Red coin and yellow gold,
Coral and ruby mingled —
Abıke aga, tell me this.
Narbuurul, left by my father,
Born in the desert, raised on stone,
Come from the unseen, reared apart,
Who raced together with the kulans,
The maiden Saykal's Algara —
He is brother to that tulpar.
His croup is high, his back is low,
Loosed on the steppe he scars no ground,

Altmış yaşına varana dek	*Until he reaches sixty years*
Azı dişi aşınıp kocamaz,	*His molars will not wear with age,*
Karşı karşıya gelindiğinde,	*When they came face to face,*
Armağan verilen boz at,	*The grey horse given as a gift,*
Buğra perçemli, kısa yeleli,	*Camel-forelocked, short of mane,*
Küheylan, babam Han Manas'tan kalan mal. Silkinip düşmana daldığında,	*A courser — from my father Khan Manas the wealth left. When shaking he plunged at the foe,*
Saykal armağan ettiğinde,	*When Saykal gave him as a gift,*
Tay çağında geldiğinde,	*When he came still in his colt-days,*
Başına puhu tüyü taktırmış,	*She had eagle-owl plumes fixed on his head,*
Karanlık yerde baktırmış,	*Had him tended in a darkened place,*
Sınçıya sınatıp beğendirmiş,	*Had a judge of steeds appraise and approve him,*
Kadife çul örttürmüş.	*Had him draped in velvet housings.*
Geyik gibi boynunu buran,	*Twisting his neck like a deer,*
Ok atımı yar gelse,	*If a cliff came a bowshot wide,*
Duraksamadan aşıveren,	*He cleared it without a pause,*
Küheylanlığını bilince,	*When his courser worth was known,*
Batmanla altın, mal verip,	*Offering gold by the batman, and herds,*
Buhara hanı istemişti onu.	*The khan of Buhara had asked for him.*
Arkar gibi boynunu buran,	*Twisting his neck like an arkar,*
Urgan boyu hendek gelse,	*If a ditch came a lasso-length across,*
Sakınmadan atlayıp geçen.	*He leapt it over unafraid.*
Bir ner olduğunu bilince,	*When they knew he was a ner indeed,*
Nazlanıp kızıl altın verip,	*Coaxing, offering red gold,*
Andican hanı istemişti.	*The khan of Andican had asked for him.*
İsteyene verilmedi o,	*To no asker was he given,*
Vermek şöyle dursun, Buurul'a	*Far from being given — on Buurul*
Abdestsiz adam binmedi.	*No man without ablution ever mounted.*
Dün, Muzburçak, Kökçö hanı vardı,	*Yesterday there were Muzburçak and Kökçö the khan,*
Talas'ta Kırgız canı nerede?	*Where in Talas is the Kyrgyz soul?*
Koşoy, Töştük alpı vardı,	*There were the alps Koşoy and Töştük,*
O gün Müslüman devleri hep vardı.	*That day the Muslim giants all were there.*
Almambet şehit düşünce,	*When Almambet fell martyred,*
Babam öksüz kaldığında,	*When my father was left bereft,*
Karacoy oğlu Kococaş	*Kococaş, son of Karacoy,*

Ağır müşkül saldığında.
Akkelte'ye dayanıp,
Asil babam şaşkın dolanıp,
Çaresini bulamayıp bunalıp,
Kederlenip kaygılanıp,
Akkula'dan ayrılıp,

Kaplan babam dururken,
Evliya misali Han Bakay,
Genç yaşında Buurul'u
Alıp yetiştirip vardığında,
Buurul'a babam bindiğinde,
Kara Hıtay'ı döndürüp,
Beecin'e doğru sürdüğünde,
Altı ay durmadan yürüdüğünde,
Kurşun gibi ağır babamı
Bırakmadan alıp taşımıştı.
Ulu dağ gibi babamı
Sarsmadan alıp koşmuştu.
Benim babam ölürken,
Kıyamet yüzünü görürken,
Yaşı dolan Buurul'u
Bağlamış karşısına,
Yazık, kaplan babam
Onunla avunmuş o demde.
Bana düşen paydır Buurul at,
Halini sorup duruyorum,
Bağlanıp kaldığı yerde,
Aygır misali ner küheylan,
Kişneyip o canıvar,
Eşinip yeri koparmış,
Hayvan olsa da canıvar,
Yas tutup durmuştur,
Buurul at gibi mal nerede?
Bu mülküm nerede, o nerede?
O zaman Abıke şöyle der:
«Kurbanın olayım yetimim,
O dediğin de gerçek,
Dediklerinin hepsi gerçek.

When he loosed grievous hardship down.
Leaning upon Akkelte,
My noble father wandering dazed,
Finding no remedy, despairing,
Grieving and full of care,
Parted from Akkula,

While my tiger father stood so,
Khan Bakay, like a saint,
Buurul in his young years
When he took, reared, and brought him,
When my father mounted Buurul,
Turning back the Kara Hıtay,
When he drove on toward Beecin,
When he marched six months unresting,
My father, heavy as lead,
He bore and carried without fail.
My father, like a mighty mountain,
He ran with, never jolting him.
When my father lay dying,
When he looked on doomsday's face,
Buurul, full of years,
He had tethered before him,
Alas, my tiger father
Took comfort in him in that hour.
The steed Buurul is my rightful share,
I keep asking after him,
In the place where he stood tethered,
The ner-courser like a stallion,
Neighing, that wondrous beast,
Pawing, tore up the ground,
Though a beast, that noble creature
Has stood and kept his mourning —
Where is wealth like the steed Buurul?
Where is this my property, where is he?
Then Abıke speaks thus:
«Let me be your offering, my orphan,
What you have said is true,
All that you have said is true.

Asil baban Manas'ta
Neler vardı, neler yok,
Hayal olup göze göründü,
Böyleymiş şu bok dünya!
İçim keder, dışım kor,

With your noble father Manas
What was there not, what riches —
It appeared to the eye a phantom,
Such is this dung-heap world!
Within me grief, without me embers,

Sözümü dinler kişi yok,
Vadili ırmağım, pınarım,
Ölürken gördüğüm yavrucuğum,
Diri diri mezara soktun
Abıke gibi ağanı.
Bugün kökyallığını gösterdin. Yas tutup bitkin düşüp,
Ölmeden yetmeden kurudum,
Benden Kumayık'ı sordun,
Kumayık'ın hikâyesini,
Söylemeden nasıl durayım.
Han baban Manas kaplan,
Göçüp gitmiş evliyam,
Kutlu mazarın belinden,
Abdest aldığı yerinden,
Bulunmuştu Kumayık,
Gaipten rast gelmişti,
Gök akbaba doğurup bırakmış,
Üç gün sonra bulunmuştu.
Eline alıp bakınca,
Kocosan baban kaplan,
Yumruk kadar boz enik.
Şaşakalmış Manas durmuş.
«Gerçek Kumayık imiş», deyip,
Kaplan Bakay amcan,
Kumayık'ı sınamış,
Buhara'daki Kanıkey
O zamanlar kız imiş,
Alıp ona götürmüşler,
Kumayık'ın boynuna
Çelikten tasma takmış,
Ölçüye sığmaz Kanıkey,
Emsalsizce beslemişti.

There is none who heeds my word,
My valley river, my wellspring,
My little one seen as I die,
You have thrust alive into the grave
Your aga Abıke.
Today you showed your grey-maned mettle. Mourning, worn to weariness,
I withered ere I died or ripened,
You asked me of Kumayık,
The story of Kumayık —
How could I keep from telling it.
Your khan father, the tiger Manas,
My saint who has passed away,
From the ridge of the blessed shrine,
From the place of his ablutions,
Kumayık was found,
He came by chance from the unseen,
A grey vulture whelped and left him,
He was found three days after.
When he took him up and looked,
Your aged tiger father —
A grey whelp no more than a fist.
Manas stood there astonished.
«It is a true Kumayık», saying,
Your uncle, the tiger Bakay,
Put Kumayık to the test,
Kanıkey, then in Buhara,
Was in those days a maiden,
They took and brought him to her,
Upon Kumayık's neck
She fastened a collar of steel,
Kanıkey, beyond all measure,
Had reared him matchlessly.

Kumayık'ın halini sorma hiç,
Garip Manas'ın kıraanı,
İnsandan üstün görünüşü.
Kaplana salıp «hayt» dese,
Aklı gidip ölsün diye,
İt gibi olup kaçmamış,
Ayıya salıp «hayt» dese,
Dişlediği yeri parçalamış,

Salanın yüzünü güldürmüş.
İşte Manas'tan kalan Kumayık,
O Manas öldüğünde,
Boyun eğmedi başkasına,
Kuruyup kalan Kumayık,
Kuruyup kalan Kumayık.
Kumayık uluyup durduğunda,
Kumayık'ı görünce,
Diri olan her kul ağladı.
Bıldırcın gibi büzülüp,
Sinip kalan Kumayık,
Gözünün yaşını süzdürüp,
Döküp duran Kumayık.
Sersem beş ağan,
Haram düşünüp durmuşlar,
Tazıyla kavga etmişler:
«Söyleyeyim dese dili yok,
İti de onmaz», deyip,
«Kökyal Manas bahadırın,
Varlığı gibi olmaz», deyip,

Tasmasından kavrayıp çevirip,

Kamçıya alıp sürükleyip,
Kızıl ala etmişlerdi,
Toplanıp döve döve vurmuşlardı.
Bu yıl gamı içine dolmuştu,
Bir yandan hışımla,
Akılay düşman olmuştu.
Çoban horluk etmişti,

Ask not at all of Kumayık's state,
The kyraan of poor Manas,
His aspect nobler than a man's.
Loosed at a tiger with a cry of «hayt»,
That it might lose its wits and die,
He did not flee like a common dog,
Loosed at a bear with a cry of «hayt»,
He tore to shreds whatever he bit,

He brought a smile to his master's face.
There — Kumayık, left by Manas,
When that Manas died,
He bowed his neck to no other,
Kumayık who wasted away,
Kumayık who wasted away.
When Kumayık kept on howling,
All who saw Kumayık —
Every living soul then wept.
Huddled up like a quail,
Kumayık who crouched and cowered,
Letting the tears drain from his eyes,
Kumayık who kept shedding them.
Your five dull-witted agas
Kept plotting unclean things,
They picked a fight with a hound:
«He'd speak, but he has no tongue,
His dog will prosper no more», saying,
«The grey-maned batyr Manas —
Nothing will be like his living wealth», saying,
Seizing him by the collar, wheeling him round,
Taking the whip to him, dragging him,
They had beaten him red and raw,
Gathering, they struck him blow on blow.
This year his grief had filled him full,
While from one side, in fury,
Akılay had turned his foe.
The shepherd heaped abuse on him,

Yılkıcı döve döve vurmuştu.
Hayvandan üstün Kumayık,
Azabı çekmişti boynu büküк,
Köböş zulmü saldı,
Akılay horluğu etti,
El yukarı göçtüğünde,
Bayat ciğer vermişti.
El aşağı göçtüğünde,
Arpanın kabuğunu dövüp,

The herdsman struck him blow on blow.
Kumayık, above all beasts,
Bore the torment with bowed neck,
Köböş loosed cruelty on him,
Akılay heaped scorn on him,
When the people moved to the high pastures,
They gave him stale liver to eat.
When the people moved to the low grounds,
Pounding the husks of barley,

Arpanın kepeğini alıp,
Bulamaç yapıp vermişti.
Ciğerine kepek batmıştı,
Eski tüyü dökülmeden üstünden,
Öksürüklü olup kalmıştı.
Kumayık kuruyup gitmişti,
Hırsızlık adını almıştı,
O canıvar Kumayık,
Kötü ada çıkmıştı.
Eyer beli gibi sırta,
Çıkıp durup Kumayık,
Üç gün uluyup durmuştu.
Rivayet bilen yaşlı demişti:
«Manas'ın oğlu er yetim,
On iki yıla doldu», deyip,
«Bu yıl gelme çağıdır», deyip, Sarı sular akıp dolduğunda.

Taking the bran of barley,
They made him gruel and gave him that.
The bran had pierced into his lungs,
Before his old coat shed from his back,
He was left with a hacking cough.
Kumayık wasted quite away,
He got himself a thief's name,
That wondrous beast Kumayık
Had fallen to an evil name.
Onto a ridge like a saddle-bow
Kumayık climbed and stood,
Three days he stood there howling.
An elder versed in lore had said:
«The orphan hero, son of Manas —
Twelve years are now fulfilled», saying,
«This year is the season of his coming», saying, When the yellow waters flow in flood.

Kumayık kaçıp yabanlaştı,
Ne çare, yetimim, sana kavuştu.

Kumayık fled and turned wild,
No help for it, my orphan — now he is joined to you.

Can-canıvar coştuğunda,
Deyip durduğun Akşuñkar,
Dediklerinin hepsi gerçek.
Kaplan Manas öldüğünde,
Kayıp olmuştu Akşuñkar,
Muradına böylece
Ermişti Akşuñkar,
Arslan Manas öldüğünde,

When soul and beast surge up with joy,
The Akşuñkar you keep naming —
All you have said of him is true.
When the tiger Manas died,
Akşuñkar was lost from sight,
And thus unto his heart's desire
Akşuñkar attained,
When the lion Manas died —

Tam on iki yıl oldu,
Çekip gitti Akşuñkar,
Bu yıl haberini iz sürüp buldum,
Çobanlardan sordum,
Yerin üstünü dolaşmış,
Talas'a ulaşıp gelmiş.
Şu karşı dağın sırtına,
Doğan kuşu yuvalayan düzlüğe,
Sungur yuvası sarp kayaya,
Varıp kurmuş derler.
İşte o duran Akşuñkar,
Sırtların hepsini dolaşıp,
Geçidi kesip tutmuş derler,
Gezen kuğu, göçmen kaz,

Full twelve years have passed,
Akşuñkar went his way,
This year I tracked and found his tidings,
I asked among the shepherds,
He has ranged across the face of the earth,
And come at last to Talas.
On the ridge of that facing mountain,
On the flat where falcons nest,
On the sheer crag of the gyrfalcon's eyrie,
They say he went and built his nest.
There he bides, that Akşuñkar,
Ranging over all the ridges,
They say he holds the pass cut off,
On roaming swan and migrant goose,

Amansız kırgın salmış derler.
Dün, Çeç-Töbö boyunda,
At-Başı'yı dolaşmış,
Ak-Say'daki Çatır-Köl,
Oradaki Kuukumpay'la,
Varıp bulup Akşuñkar,
Çiftleşip eş olmuşlar,
Bu yıl o canıvar,
Yüklü olup kalmıştır.
Dediğim kayayı yurt edinip,
Yuvayı geniş kurmuştur,
Kışın yumurtlayıp dölünü,
Dondurup saklamıştır.
Günler uzayıp geldiğinde,
Koyaklardan sular çağlayıp,
Yamaçtaki çalıya can girip,
Sıyrılıp kar gittiğinde,
Yere sıcaklık ulaştığında,
Babandan kalan Akşuñkar,
Göğüs tüyünü saçmış derler,
Otuz iki gün kuluçkada yatıp,
Yumurtasını açmış derler.
Keskin kıraanın yavrusu,
Kurbanın olayım yetimim,

They say he has loosed a merciless slaughter.
Yesterday, along Çeç-Töbö,
He circled over At-Başı,
At Çatır-Köl in Ak-Say,
With Kuukumpay who dwells there,
Akşuñkar went and found her,
They paired and became mates,
This year that wondrous bird
Is left carrying her brood.
Making the crag I named her home,
She has built the nest out wide,
Laying her eggs in winter,
She has kept her brood in the frost.
When the days grow long again,
When waters roar down from the gorges,
When life enters the hillside brush,
When the snow slips clean away,
When warmth has reached the ground,
Akşuñkar, left by your father,
They say has strewn her breast-down wide,
Sitting the clutch for thirty-two days,
They say she has hatched her eggs.
The nestling of the keen kyraan —
Let me be your offering, my orphan,

	Alıp gidersen, mülkün odur,	*If you take it away, that is your property,*
	Şimdi iğne kanat çağıdır.	*Now is its needle-feathered age.*
	Gökten inen altı keskin çelik,	*Six keen steels come down from heaven,*
56580	Kılıçların en yamanı,	*The direst of all swords,*
	Manas'tan kalan Zulpukor,	*Zulpukor, left by Manas,*
	Bakay Han'ın Kılbolot'u,	*Khan Bakay's Kılbolot,*
	Akıbay'ın aldığı Coybolot,	*Coybolot that Akıbay took,*
	Almambet'in aldığı Coykuma.	*Coykuma that Almambet took.*
	Çubak'ın aldığı Açalbars,	*Açalbars that Çubak took,*
	Kılıçların en sonuncusu,	*And last of all the swords,*
	Sırgak'ın aldığı Arkesken.	*Arkesken that Sırgak took.*
	Geleceğini, yetim, bilirdim,	*I knew, orphan, that you would come,*
	Vasiyet edip o garip can,	*That poor soul left his testament,*
56590	Gelirse alır diye beklerdim.	*I waited, thinking: if he comes, he takes it.*
	Bu bizlere emanetti,	*This was a trust laid upon us,*
	Bunu veririm, alıp git.	*This I give — take it and go.*
	Dün, Manas kaplan,	*Yesterday, the tiger Manas,*
	Akkula'yı oynatıp,	*Making Akkula dance,*
	Karşısına çıkan düşmanı,	*The foe who came out against him,*
	Yüzleşeni yerde süründürüp,	*He dragged the confronter in the dust,*
	Yöneldiği adam devrildi,	*The man he turned on toppled,*
	Atışan uzağa varamadı.	*Who traded shots got nowhere far.*
	Atışmaya çıkan düşman olsa,	*If a foe came out to trade fire,*
56600	Azı dişine alıp çiğnedi,	*He took him in his molars and chewed,*
	Yüzleşecek adam kalmadı.	*No man was left to face him.*
	Arslan şirin belinde,	*On the waist of the lion-şir,*
	O kuşandığı Boz kise,	*That Boz kise he girded on,*
	Kökyal Manas yalnızın,	*Of the grey-maned Manas the lone one*
	Kendi canıyla dost kise,	*The kise, friend of his very soul,*
	Hiçbir kul dayanıp eline	*No mortal, straining, into his hands*
	Yüz tutup alamadı onu,	*Could dare to face and take it,*
	Manas'tan başka bir adam,	*No man other than Manas*
	Beline dayanıp saramadı,	*Could brace and wind it round his waist,*
56610	Söyleyeyim yetimim,	*Let me tell you, my orphan,*
	Her sözün sırası geldikçe,	*As each word's turn comes round,*
	Şimdilerde saklıdır,	*These days it lies in keeping*
	Köböş Han'ın elinde.	*In the hands of Köböş Khan.*
	İşte o duran Boz kise,	*There it lies, that Boz kise,*

Armağan olarak alıp git:
«Yiğit babamdan kalmış» diyerek,
Vergiyle yığılan tümen mal,
Beline onu sarıp git.
Baban Manas'tan Akolpok,
Onun halini söyleyeyim:
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh halkalı, torgay gözlü,
Keleme boto, geniş cepken,
Savaşta giyilse ok geçmez,
Yiğit anan Kanıkey,
Orunboor ile Margalañ,
Orta yerini araştırtmış.

Oradan gelen ipeği,
Tüccarı dövdürüp,

Zorbalıkla aldırmış,
Atkısına ipeği,
Pehlivanlara büktürmüş,
Çelikle elmas çeliği,
Ortasına döktürmüş,
Tabak tabak koyulaştırmış.
İçini kumaşla astarlamış,
Düğmesini dokuz taktırıp,
Yazık, anan Kanıkey,
Yedi yıl durmadan dişlemiş.
O kaftanı dike dike,
Yazık, gözü kararak,
Dişlemenin gücünden,
Kapı kanadı gibi dişi aşınmış.
Atkısını asilden koydurtmuş,
Sarmaş düşmana girildiğinde,
İnsanın gözünü doyurmuş.
Cebenin oku işlememiş,
Mızrağın ucu geçmemiş,
Tüfeğin kurşunu batmamış.
Padişahın giydiği Akolpok,
Dün, kervanım Manas sağken,

Take it for a gift and go:
Saying «It was left by my valiant father»,
The tümen-wealth heaped up in tribute,
Wind it round your waist and go.
Akolpok, from your father Manas —
Let me tell you of its state:
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Double mail-ringed, lark-eyed,
Of keleme silk, a broad-cut coat,
Worn in war, no arrow pierces,
Your valiant mother Kanıkey —
Orunboor and Margalañ,
She had their middle lands searched through.
The silk that came from there —
She had the merchant beaten,

Had it taken by force,
For its weft the silk
She had strongmen twist,
Steel and adamant steel
She had cast into its core,
Thickened it layer on layer.
She lined the inside with cloth,
Had nine buttons fastened on,
Alas, your mother Kanıkey,
Seven years she bit it without cease.
Stitching and stitching at that kaftan,
Alas, her eyes growing dim,
From the sheer force of biting,
Her teeth wore down like a door-leaf.
Its weft she had laid in of noblest stuff,
When one closed grappling with the foe,
It filled the beholder's eye.
The quiver's arrow did not bite,
The lance's point did not pass through,
The musket's ball did not sink in.
Akolpok that the padishah wore —
Yesterday, while my caravan Manas lived,

Kıraanlar esen çağında,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil ilinin hanı Kalça'nın,
Keñ-Şor'dan yılkı aldığında,
Hazinelik sayısız kara mal,
Almambet, Çubak — adları uyumlu,

Tümünü basıp aldığında,
Çırpınan taylarını,
Suya kırıp döktüğünde,
Kişneşen kısraklarını,
Toptan sürüp aldığında,
Acıbay'ın Kartküröñ'ü,
Yılkıya baş çektiğinde,
Kaynaşıp yatan hanlarını,
Kara güne saldığında,
Yılkı güden canlarını,

Tümünü kırıp döktüğünde,
Yılkısına dokunup kaçtığında,
Kalabalık Hıtay, Koñurbay,
Kırk hanın eli toplanıp,
Ardından yetişip bastığında.
Kıyametli büyük kırgın,
Kopup durduğu demde,
Almambet ile Sırgak'a,
Tüm kâfir eli üşüşüp,
Kıyameti koparırken,
Almambet ile Sırgak'ı,
Diri diri bağlarken.
Arslan Manas, er kökyal,
Kaynayan Hıtay'a, Kalmuk'a,
Karışıp daldığında.
Kana kan katıp doyuşup,
Kaçmadan durup vuruşup,
Koyu kırgın olduğunda.
Baban Manas, cömert şir,
Deli dolu garip er,
Tulum gibi burnu sallanıp,

In the days when the kyraans were hale,
Cotton-sashed, wide-booted,
When from Kalça, khan of the Keçil land,
He took the herds from Keñ-Şor,
Treasure-cattle beyond all counting,
Almambet and Çubak — names in concord,
When they seized and took the whole,
Their thrashing colts
When they drove to ruin in the water,
Their neighing mares
When they drove off in one mass,
When Acıbay's Kartküröñ
Led the herd at its head,
Their khans who swarmed and teemed
When they cast into black days,
The souls who herded the horses

When they cut down every one,
When they struck his herds and fled,
The teeming Hıtay, Koñurbay,
The hosts of forty khans assembled,
When they overtook and fell on them.
The great doom-laden slaughter,
In the hour it broke and raged,
Upon Almambet and Sırgak
The whole infidel host came swarming,
While they raised the very doomsday,
While Almambet and Sırgak
They bound alive.
The lion Manas, grey-maned hero,
Into the seething Hıtay and Kalmuk
When he plunged into their midst.
Glutting blood with blood,
Standing fast, not fleeing, striking,
When the slaughter thickened dark.
Your father Manas, the bounteous şir,
The wild and reckless lone hero,
His nose swaying like a wineskin,

Aybanboz üstünde hantal hantal,
Altındaki Aybanboz,
O yıl kesilesice,
Yaşı kırka ermişti,
Boğuşulan o yer,
Kırk günlük o çöl,
Baban Manas kaplan,
Kıran kırana durduğu o yer.

İt-Baspas çölü derlermiş,
Oraya düşen kul kişi,
Ölümün gamını yermiş.
Kuğu uçarken kulağı,
Yanıp giden yermiş orası,
Kulan yürüse tırnağı,
Yanıverecek çölmüş orası.
Bir tutam yenecek otu yok,
Bir damlacık yerde suyu yok.
Gündüz gece o yerde,

Şiddetle savaş kılışıp,
Kıpkızıl kana banışıp,
Nicedir durmadan vuruşup.
Kırgın olup dururken,
Yaman sınçı Koñurbay,
Aybanboz'un yürümez olacağını,
Apaçık bildi er Kalça.
Manas Han'ın Aybanboz'u,
Uzun kulakları sarkıp,
Altı gün su içmez olunca,
Haram ölesi Aybanboz,
Yürümez oldu tıpırdayıp.
Yokuş çıksa Aybanboz,
Bağırsağı karnı hoplayıp,
İniş inse domuzun,
Çukur gibi apışı gurulduyor.
Bu halle Aybanboz,
Böylece yürümez kalınca,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,

Lumbering heavy on Aybanboz,
Aybanboz beneath him,
That year — may it be slaughtered —
Had reached its fortieth year,
That ground where they grappled,
That desert of forty days,
Your father, the tiger Manas —
That ground where he stood in mortal strife.
They called it the İt-Baspas desert,
Any mortal fallen there
Would eat the grief of death.
The swan in flight — its ear
Would burn away in that place,
The kulan walking — its hoof
Would catch fire in that desert.
Not a handful of grass to eat,
Not one drop of water on the ground.
Day and night in that place,

Waging battle with fury,
Steeped each in scarlet blood,
Striking on and on unceasing.
While the slaughter raged on,
Koñurbay, that evil judge of steeds,
That Aybanboz would walk no more
The hero Kalça knew full plain.
Khan Manas's Aybanboz,
His long ears drooping down,
When six days he would drink no water,
Aybanboz — carrion-death take him —
Ceased to walk, just pattering.
Climbing a slope, Aybanboz —
His guts and belly bouncing,
Going down a slope, the swine —
His pit-like crotch went rumbling.
In this state Aybanboz
When he thus could walk no more,
Six thousand Hıtay, kaldays past counting,

Aksakalı Koñurbay,
Koñurbay'ın yanında,
Mızrakçıdan ustası var,
Aybalta çalar yamanı var.
Mercan düğmeli, inci taşlı,
Zuñtuñ hanları karışık,
Karıpçısını* kabartıp,
Kaldaylarının hepsi var,
Becerikli Kalça hanı var,
O dem saldırıp girdiler azgınca,
Üstün Manas kökyalın üstüne.
«Demir urgan tuzakçılarım,
Hep hançer tutan kollularım,
Bahadır Manas er imiş,
Bambaşka yaman şir imiş,
Diri tutup alalım,
Beecin'in Karıkan'ına,
Armağan edip varalım,
Hazinelik kırk cariye,
Varıp aygır salalım.

Their white-beard Koñurbay,
At Koñurbay's side
He has masters of the lance,
He has dire wielders of the war-axe.
Coral-buttoned, pearl-stoned,
Zuñtuñ khans among them mingled,
Puffing up their karıpçı,*
All of their kaldays are there,
There is the able khan Kalça,
In that hour they charged in raging,
Upon the peerless grey-maned Manas.
«My snarers with your iron lassos,
My armed men all gripping daggers,
Manas is a batyr-hero indeed,
A şir most dire, like no other,
Let us take him captive alive,
To Beecin's Karıkan
Let us go and give him for a gift,
Forty slave-girls of the treasury —
Let us go and loose the stallion on them.

Bundan erkek oğul doğarsa,
Ayıplamadan, ar etmeden,
Altın taç giydirip,
Altın tahta bindirip,
Han kaldırıp alalım», —
Han Koñurbay bunu deyip,
Kalabalık Hıtay, hakan eli,
Üşüşüp mızrak saldığında,
Han Koñurbay, Ilama,
Candan sakınmaz vardığında,
Yetmiş mızrak bir değse,
Yeni yıpranıp kalmadı,
Altmış mızrak bir değse,
Atkısı yıpranıp kalmadı,
Baban Manas kaplan,
Severek giydiği Akolpok,
Çarpışmaya girse ok geçmez,
Sevip gezdiği Akolpok,

If from this a male son is born,
Without reproach, without shame,
Setting a gold crown on him,
Seating him on a golden throne,
Let us raise him up for khan», —
Khan Koñurbay having said this,
The teeming Hıtay, the hakan's host,
When they swarmed and drove their lances,
Khan Koñurbay and Ilama,
When they charged unsparing of life,
Though seventy lances struck at once,
Its sleeve was not so much as frayed,
Though sixty lances struck at once,
Its weft was not so much as frayed,
Your father, the tiger Manas,
Akolpok that he wore with love,
In the clash no arrow pierced it,
Akolpok he cherished and went about in —

Sakladık onu bilerek,
Gözbebeği yetim giysin diye,

Hangisi olduğu bilinmez.
Sakladım emanet diye,
Bu kadrimi bil de git.
«Ağalar armağan verdi», deyip,
Manas'tan kalan bargeğim*,
Kurban olduğum yetim, giyip git.
Han babanın Akkelte'si,
Onun halini söyleyeyim:
Üstün keskin demir, elma başlı,
Argımak, küheylan karışık,
Irak, yakın ayırt etmez.
Babandan kalan mirastır,
Atıcıysan, mülkün odur.
Akkelte'n hazır, alıp git.
Yine, yalnızım, sözümü dinle,
Babandan kalan Narbuurul,
Babandan kalan mal işte,
Dün, baban Manas öldüğünde,
Babandan kalan can işte,
Yas tutan Buurul at,
Bağlansa durmadı,
Salınsa otlamadı,
Kişneyip baş sallayıp,
Azap çekip inleyip,

Hayvan olsa da canıvar,
Yas tutup yankılanıp.
Tepeden perçemi seyrelip,
Gözünün yaşı dökülüp,
Böğürerek durmadan,
Kayıplara karıştı Buurul at,
Muradına böylece,
Ermiş oldu Buurul at.
Yedi bin tulpar peşine takıp,
Çekip gitti Buurul at.
Bir kişiye görünmeden,

We kept it knowingly,
That the orphan, apple of the eye, might wear it,
None can tell which one it is.
I kept it as a trust,
Know this my worth, then go.
Saying «The agas gave a gift», My bargek left from Manas,*
Orphan for whom I'd die, put it on and go.
Your khan father's Akkelte —
Let me tell you of its state:
Peerless keen iron, apple-stocked,
Argymaks and coursers mingled,
It marks not far from near.
It is the heritage your father left,
If you are a marksman, it is yours.
Your Akkelte stands ready — take it and go.
Again, my lone one, hear my word,
Narbuurul, left by your father,
There is the wealth your father left,
Yesterday, when your father Manas died,
There is the living soul he left,
The steed Buurul in mourning,
Tethered, he would not stand,
Loosed, he would not graze,
Neighing, tossing his head,
Suffering torment, groaning,

Though a beast, that noble creature,
Mourning, echoing his grief.
His forelock thinning from his crown,
The tears spilling from his eyes,
Bellowing without cease,
The steed Buurul passed from sight,
And thus unto his heart's desire
The steed Buurul attained.
Drawing seven thousand tulpars after him,
The steed Buurul went his way.
Unseen by any person,

Bir adama tutulmadan,
Dağ başında durmuştur,
Dokuz tepede otlamıştır.
Elsiz yerden ot otlayıp,
Issız yerden su içip,
O günden bugüne dek,
Bakılsa göze ilişmez,
Kayıplara karışmıştır,
Gördüm diyen adam yok,
Bildim diyen kul da yok.
Ulu atamdan kalan aynam benim!
Baban Manas sağ iken,
Kırlarda yılkı altı tümen,
Çoğaldı, azalmadı hiç.
Babandan kalan keskin çelik,
Yetkinleşti, gedilmedi,
Babandan kalan hazine,
Dolmadıysa da eksilmedi.
Babandan kalan üp* işte,
Babandan kalan mülk işte!
Baban Manas kaplan,
Aşikâr, halkın gülüydü.
Gelip konarsan Talas'a,

Uncaught by any man,
He has stood on the mountain top,
He has grazed on nine hills.
Grazing grass where no folk dwell,
Drinking water in desolate places,
From that day until this,
Look — he meets no eye,
He has passed into the lost,
No man says: I saw him,
No soul says: I knew him.
My mirror left me by my great forebear!
While your father Manas lived,
Six tümen of herds on the steppes —
They multiplied, never dwindled.
The keen steel your father left
Grew perfect, was never notched,
The treasure your father left,
If it filled not, neither did it wane.
There is the üp your father left,*
There is the property your father left!
Your father, the tiger Manas,
Was, plain to see, the people's rose.
If you come and settle in Talas,

Kurbanın olayım yetimim,
Şu duran kalabalık halk,
Babandan kalan tebaadır.
Dertlenip yakınıp çok gezdim,
Han Manas'ın yetimi,
Ne zaman gelir diye bekledim.
Hazine işte, el işte,
Yetimim diye kavrulan,
Abıke ağan, ben işte!
Akıl sahibi soydaş Abıke,
Uzaktan gelen çocuğa,
Öğüdü sağlamca verdi işte,
Uzaktan gelen yetimle,
Kucaklaşıp ağladı işte.
Abıke'nin söylediği bu,

Let me be your offering, my orphan,
This teeming folk that stands here
Are the subjects your father left.
Long I roamed grieving and lamenting,
The orphan of Khan Manas —
I waited, wondering when he would come.
There is the treasure, there the people,
And scorched with longing for my orphan,
Your aga Abıke — here I am!
Abıke, kinsman of good sense,
To the child come from afar
He gave his counsel soundly, see,
With the orphan come from afar
He embraced and wept, see.
This is what Abıke said,

Onu şöyle bırakalım*,
Akılay'ın koynunda,
Gece gündüz yatan,
Köböş'ten haber başlatalım:
Sersem, içi dar,
Altısından harama doğan Köböş var.
Ateş sönmüş gibi edeyim.
Çoğundan beter domuz, gerçek yaman.
Huyu kötü aygır gibi,
Homurdanan kulmuş o,
Ormandaki yaban domuzu gibi,
Horuldayan kulmuş o.
Kıbleden esip gelen,
Yel olacak kul değil,
Yetimle birleşip,
El olacak kul değil.
Kara kuzulu koç gibi,
Kabarıp duran kulmuş o,
Eline geçen adamı,
Tokmaklayan kulmuş o.
Alım salığı iline,
Saçıp duran kulmuş o,
Karşılık vereni,
Diri diri yere sokup,
Ezip durduğu demdi.

Altısından Köböş han imiş,
Azabı bunca çok imiş,
Kendisi bir ahmak can imiş.
Kalktı Köböş kükreyip,
Manas'ın oğlu yetime,
Ölçüsüz söylenip.
Köböş kavga başlattı,
Manas'ın oğlu yetimi,
Bir çırpıda azarlayıp attı.
Böğürtüsü baş yardı,
Haykırışı taş yardı.
Hışımlanıp gümbürdeyip,
Zavallı Köböş güm güm edip:

Let us leave him there awhile,*
In Akılay's bosom
Lying night and day —
Let us begin the tale of Köböş:
Dull-witted, narrow-hearted,
Of the six, there is Köböş, born to foulness.
Let me act as though the fire were out.
A swine worse than most, truly dire.
Like a stallion vicious-tempered,
A growling wretch was he,
Like the wild boar in the forest,
A snorting wretch was he.
A wind that blows in from the qibla
He is no soul to ever be,
Joining with the orphan
He is no soul to make one people.
Like a ram with a black lamb,
A wretch forever bristling was he,
Any man who fell into his hands —
A wretch who bludgeoned him was he.
Levies and taxes on his people —
A wretch forever strewing them was he,
And whoever answered back
He thrust alive into the earth —
It was the hour of his constant crushing.

Of the six, Köböş, it seems, was khan,
So great, it seems, his torment,
Himself a fool of a soul, it seems.
Up rose Köböş roaring,
At the orphan son of Manas
Railing beyond all measure.
Köböş began the quarrel,
The orphan son of Manas
He tongue-lashed in one breath.
His bellowing split heads,
His shouting split the stones.
Fuming and thundering,
Wretched Köböş booming boom on boom:

«Temirkan'ın şehrine,
Sürtüp giden yetim kul,
Karakan'ın şehrine,
Kaçıp giden kaçak kul,
Bu kahrolası yetimin,
Yaptığı işe bak.
Öldürüp başını keseyim,
Yar yıkılsa su destekler,
Bu yalnız kul ölse kim destekler?!
Kahrolası yetim kul,
Senin baban Han Manas'tan,
ne kaldı ki,
Kula, kuyruğu güdük kısrak kaldı,
Kurtlanmış tek deve kaldı,
Kulağı yırtık kara inek kaldı,
Yırtık kara çadır kaldı.
Senin baban Manas'ın,
Girdiği kara alaçık,
Babanın günü geçerdi,
Şununla bununla dövüşerek.
Yoksul düşüp senin baban,
Danaya yükü yükletirdi,
Cehennemi böyle çektirirdi.
Senin baban Manas budala,
Akkula'ya binerdi,

«To Temirkan's city
You slunk away, orphan slave,
To Karakan's city
You fled away, runaway slave,
Look at the deeds this cursed orphan
Has gone and done.
Let me kill him and cut off his head —
If the cliff falls, water props it,
If this lone slave dies, who will prop him?!
Cursed orphan slave,
From your father Khan Manas,
what was left, then —
A dun mare with a docked tail was left,
One worm-eaten camel was left,
A black cow with a torn ear was left,
A torn black tent was left.
Your father Manas —
The black hovel he lived in,
Your father's days would pass
Brawling with this man and that.
Fallen to beggary, your father
Would load his packs upon a calf,
Thus he made it suffer hell.
Your father Manas the fool
Would mount upon Akkula,

Karşısına çıkanla vuruşup,
Kabadayılanıp gezerdi.
Babanın binip gezdiği Akkula,
Dün, varıp vurdum Oogan'ı,
Bizim yılkımızdandı.
Kabadayılanıp o Manas,
Onun gücüne binip gezerdi.
Bir huyu tuttu mu,
Argımağı bitleyip at ederdi,
Altay'dan bizi yabancı kıldı.
Kahrolası yetim kul,
Bunun babası Manas budala,
Hangi yerde el talan etti,

Trading blows with all who met him,
He swaggered like a bully about.
Akkula your father rode about —
Yesterday I went and smote Oogan —
He was from our own herds.
Swaggering, that Manas
Rode about upon its strength.
When one of his moods would seize him,
He deloused an argymak into a mount,
He made us strangers to the Altay.
Cursed orphan slave,
This one's father, Manas the fool —
In what land did he plunder folk?

Budalaydı senin baban,
Bizim malla can besledi. Mediyna'yı vurduğunda,
Kargaşalı işi başlattı,
Kalmuk'tan gelse ağırlayıp,

Közkaman gibi akrabayı,
Toptan kesip attı.
Gezeni zindana tıktı,
Tam bana bulundu.
Fesat salıp Hıtay'a,
Bizi onlara düşman etti.
Kahrolası yetimin,
Yaptığı işe baksana,
Manas'tan kaç can kaldı,
Andican'ın öte yüzü,
Babandan hangi mal kaldı?
Deyip durduğun Akşuñkar,
Yuvadan kendim almıştım,
Sevinçle büyütmüştüm.
Kahrolası yetim kul,
Ne zaman Manas'ın kuşu olmuş!
Mediyan çölünden,
Abdest aldığım yerimden,
Bulup aldığım Kumayık,
Eniğinde besledim,
Büyüyene dek sakladım,
Sınçılara sınattım,
Usta elden özenle geçirttim,
Boynuna tasma taktırdım,
Bekçilere baktırdım,
Bulup aldığım öz itim.

Kahrolası yetim kul,
Ne zaman Manas'ın iti olmuş?
Margalañ nasıl sağ kaldı,
Hocaya horluk saldığında,
Mollayı döve döve aldığında,
Zorla alınan Akolpok,

A fool he was, your father,
He fed his life on our wealth. When he smote Mediyna,
He began the work of turmoil,
Those come from the Kalmuk he would feast,
Yet kin like Közkaman
He slaughtered one and all.
The wanderer he threw in the dungeon,
Now he has lit on me indeed.
Sowing discord with the Hıtay,
He made us enemies to them.
Look, will you, at the deeds
This cursed orphan has done,
How many souls were left from Manas,
On the far side of Andican,
What wealth was left from your father?
The Akşuñkar you keep naming —
I myself took him from the nest,
I raised him with rejoicing.
Cursed orphan slave,
Since when was he Manas's bird!
From the Mediyan desert,
From my place of ablutions,
Kumayık whom I found and took,
I fed him from his whelphood,
I kept him till he grew,
I had the judges appraise him,
I had master hands go over him with care,
I had a collar fixed on his neck,
I had keepers tend him,
My own dog that I found and took.

Cursed orphan slave,
Since when was he Manas's dog?
How did Margalañ stay standing —
When he heaped scorn upon the hoca,
When he beat the mullah and took it,
Akolpok taken by force —

Ne zaman Manas'ın kaftanı olmuş?
Söyleyip durduğu lafa bak!
Boz kise deyip durmasına,
Olmaz lafı etmesine bak,
Meke'ye doğru varıldığında,
Medina'nın belinden,
Beri oynadığı yerinden,
Gaipten rast gelmişti,
Kahrolası yetim kul,
Ne zaman Manas'ın eşyası olmuş?
Kahrolası yetimin,
Yaptığı işe bak.
Amangen'in beri yüzü,
Kokon hanının koltuğu,
Ay gibi sarı bozkırdan,
Altmış Rus toprak ölçücü,
Arabasını sürükleyip,
Sarı kürkünü omuzlayıp,
Çıplak kısrağına binişip,
Ölçücüler çıkıp geldiğinde,
Rus'u kırdım yağmalayıp,
O Rus'un sırtından,
Çekip aldım elinden,
Yetişip kargaşa saldım,
Kendim çekip aldım.
Kahrolası yetim kul,
Ne zaman Manas'ın tüfeği olmuş?
Dün, Bukar'ı bozup vardığımda,

Since when was it Manas's kaftan?
Look at the talk he keeps talking!
His harping on the Boz kise —
Look at his impossible prattle,
When they journeyed toward Meke,
From the ridge of Medina,
From where he sported on this side,
It came by chance from the unseen,
Cursed orphan slave,
Since when was it Manas's gear?
Look at the deeds this cursed orphan
Has gone and done.
On this side of Amangen,
At the Kokon khan's flank,
From the yellow steppe moonlike,
Sixty Russian land-surveyors,
Hauling their wagons on,
Their yellow furs slung on their shoulders,
Mounted bareback on their mares,
When the surveyors came marching up,
I cut down the Russians, plundering,
From off that Russian's back,
I wrenched it from his hands,
I came up and loosed havoc,
I wrenched it away myself.
Cursed orphan slave,
Since when was it Manas's musket?
Yesterday, when I broke Bukar and entered,

Kumaşı yağmalayıp aldığımda,
Mazarlı yerde rastlanan,
Issız yerden bulunan,
Gökten inen altı keskin çelik,

Kendim bulup aldım,
Kahrolası yetim kul,
Ne zaman Manas'ın mülkü olmuş?
Irgaytı-Beli'nden,
Dosdoğru yönelip vardığımda,

When I plundered and took the cloth,
Chanced on in the place of shrines,
Found in a desolate place,
The six keen steels come down from heaven —
I found and took them myself,
Cursed orphan slave,
Since when were they Manas's property?
From Irgaytı-Beli,
When I bore down straight upon it,

Koyu kargaşa saldığımda,
Köönö-Turpan önünde,
Çoñ Barbar yamacında,
Lop ırmağı kıyısında,
Noygut'a el saldığımda,
Karaça'nın Saykal'ına,
Çarpışmaya vardığımda,
Şanı yüce Saykal'la,
Mızrak dövüşüne vardığımda,
Yüz yüze durduğumuzda,
Çetin savaş kıldığımızda,
Yüz tutup mızrak uzatıp,
Yüzleşince mızrağı,
Ta belinden kırıp,
Göğüs göğüse dayanıp,
Dik dik bakışıp nice vuruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kaçmadan durup vuruşup,
Aybaltayla girişip,
Göz yumamaz kalışıp,
At üstünde kapışıp,
Yakalaşıp kalışıp,
Irgaytı-Beli'nde,
Sallanışıp duruşup,
Gerçekten böyle vuruşup,
Karaça'nın Saykal'ını,
Kendim mızraklayıp aldım.
Kahrolası yetim kul,
Deyip durduğun Buurul at,
Ne zaman Manas'ın malı olmuş?

When I loosed thick havoc there,
Before Köönö-Turpan,
On the slope of Çoñ Barbar,
On the banks of the Lop river,
When I laid hands on the Noygut,
When against Karaça's Saykal
I went to clash in battle,
With Saykal of lofty fame
When I went to the duel of lances,
When we stood face to face,
When we waged grim war,
Facing, thrusting out the lance,
The lance, as we confronted,
Snapping it at the very haft,
Braced breast against breast,
Glaring hard, trading many blows,
Firing muskets, drawing bows,
Standing fast, not fleeing, striking,
Setting to with war-axes,
Left unable to blink an eye,
Grappling on horseback,
Locked seizing each the other,
At Irgaytı-Beli,
Swaying each at each, standing,
Truly fighting so,
Karaça's Saykal —
I lanced her down and took her myself.
Cursed orphan slave,
The steed Buurul you keep naming —
Since when was he Manas's wealth?

Kırlarda yılkı altı tümen,
Namlı yürük, ala başlı,
İçinde argımak, küheylan karışık,

Vadiyi dolduran şu mal,
Alın terimle bittiği öz malım,

Ne zaman Manas'ın malı olmuş,

Six tümen of herds on the steppes,
Famed pacers, dapple-headed,
Argymaks and coursers mingled among them,

These herds that fill the valley,
My own wealth grown by the sweat of my brow —

Since when was it Manas's wealth,

Deli dolu Manas'ın,
Ne kadar malı varmış ki?
Kahrolası yetimin,
Yaptığı işi gördün mü?
Yalan şeyi dava edip,
Durduğu işi gördün mü?
İpe sapa gelmez laf ediyor,
Şu kadarım var deyip duruyor.
Kapkara iftira kuruyor,
Boş yere bana dava açıyor.
O zaman bile Köböş'ün,
Kara başını sağ kor sanır».
Boran gibi esip köpürüp,
Olmaz söz söyleyip çatırdayıp,
Yola gelmedi Köböş ağanız.
Sahiden gürleyip gitti işte,
Köböş'ün dediği soğuk söz,
Manas'ın oğlu yetimin,
İliğinden geçti işte.
Üzengiyi vurup Köböş haykırınca,
Kemiğinden geçip gitti işte.
Kükredikçe kükreyip,
Köböş'ün gözü ok oldu,
Bir tutamlık kalmadı garip can,
Çocuğun içi kor oldu.
Sürtüp savrulup gittiğini,
Soysuz Köböş ahmağın,
Hepsini sayıp döktü işte.
«Karakan'ın şehrine,
Kaçıp giden yetim kul,
Temirkan'ın şehrine,
Sürtüp giden yetim kul,
Manas'tan kalan bu kulun,

That wild and reckless Manas —
How much wealth did he ever have?
Have you seen the deeds
This cursed orphan has done?
Pressing suit over lies —
Have you seen the stand he takes?
He talks talk without head or tail,
Keeps saying: so much is mine.
He frames the blackest slander,
Brings empty suit against me.
Even then, does he fancy Köböş's
Black head will be left alive?»
Blowing and foaming like a blizzard,
Speaking impossible words, crackling,
Your aga Köböş would not be swayed.
Truly he went off thundering, see,
The cold words that Köböş spoke —
Of the orphan son of Manas
They passed through his very marrow.
When Köböş struck the stirrup and yelled,
It passed clean through his bones, see.
Roaring on and roaring more,
Köböş's eye became an arrow,
The poor soul shrank to a handsbreadth,
The boy's heart turned to embers.
His slinking, tossed-about wanderings —
The base fool Köböş
Counted them all out, see.
«To Karakan's city
You fled away, orphan slave,
To Temirkan's city
You slunk away, orphan slave,
This slave left over from Manas —

Söyleyip durduğu lafa bak.
Bunun anası kısrak, koca kancık, Ben altınını saçtım mı?
Kadınlığında halkı bozdu,
Kızken anası,

Look at the talk he keeps talking.
His mother is a mare, an old bitch, Did I scatter his gold about?
In her womanhood she corrupted the folk,
His mother, while yet a girl,

Âlemi çalkalayıp eli bozdu.
Kaçıp varıp anası,
Ahmak, kaz kafalı elde büyüdü,
Eşeğe binilen yerde büyüdü,
Kapısı olmayan mezarda büyüdü.
O bildik bön Manas'ın,
Kaçıp gezen yetimi,
Kahrolası deli kul,
Kaçıp gurbet elde büyüdü,
Töre bilmez elde büyüdü,
Nice altınım kaldı deyip,
Kahrolası yetimin,
Yaptığı işe bak!
Kudurup gelen yetimi,
Kurbanlığa keseyim,
Manas'ın şu delisini,
Kurbanlığa keseyim.
Körpeyken yere yıkıp,
Şimdi gömüp bırakayım!»
Gümbürdeyip Köböş kükreyip,
Böyle deyip söylenip,
Almambet'in Coykuma'sını,
Alıverdi eline.
Köböş'ü Tanrı şimdi çarptı,
Tanrı şimdi pek çarptı!
Kılıç alıp haykırıp,
«Köböş!» diye nara çağırıp,
Tahtından inip paldır küldür,
Köböş kul gelir hantal hantal.
Köböş yakına gelince,
Çocuğun dediği söz şu:
«Haram Köböş, sözümü dinle!
Kulanı kovalayıp mı kaçtım?
Heybedeki ipeğini mi saçtım?
Varını mı alıp kaçtım?

Böğüre böğüre koşuyorsun,
İsteyene verilmez çok dünyalık,
Şimdi soğuk kement atarım,

Shook the world and spoiled the people.
His mother, fleeing thither,
Grew up among fools, a goose-headed folk,
Grew up where men ride donkeys,
Grew up in a doorless grave.
Of that well-known dolt Manas
The orphan roaming in flight,
Cursed madcap slave,
He grew up fled in foreign lands,
Grew up in lands that know no custom,
Saying: how much gold of mine was left —
Look at the deeds this cursed orphan
Has gone and done!
The orphan come here rabid —
Let me slaughter him for the offering,
This madman of Manas —
Let me slaughter him for the offering.
Felling him young to the ground,
Let me bury him now and be done!»
Thundering, Köböş roaring,
Speaking so and railing,
Almambet's Coykuma
He snatched into his hand.
Now God has struck Köböş down,
Now God has struck him hard!
Taking the sword up, yelling,
Bellowing the war-cry «Köböş!»,
Tumbling headlong from his throne,
The slave Köböş comes lumbering on.
When Köböş drew in close,
These are the words the boy spoke:
«Foul Köböş, hear my word!
Did I flee chasing your kulan?
Did I scatter the silk from your saddlebag?
Did I run off with your having?

You come running bellow on bellow,
Great worldly goods are not given to askers,
Now I shall cast the cold lasso,

Dileyene verilmez hazine,
Senden çekip alırım,
Senin istediğin kavga mı?
Şimdi kırgın salarım,
Anacığım Kanıkey dertlenip gitmiş,

Senden böylece öcümü alırım!»
Köböş yakına gelince,
Manas'ın oğlu yaman er,
Çarptı tam yanağına,
Yumrukladı öbür yanağına,
Babası kökyal Manas'tan,
Üstün doğmuş yetimin.
Zavallı Köböş ne etsin,
Yanağına yumruk değince,
Gözü gitti fildır fildır,
Aklı gitti sallanıp,
Garip ağan ne etsin,
Tanrı'ya sesi duyuldu,
Yeri kucaklayıp yıkıldı,
Keregenin gözüne,
Köböş'ün başı sıkıştı.
Başını çekip alıncaya,
Aklını derleyinceye dek,
Böğrüne öte bir tekme bastı,
Ağzından aktı kara kan,
Ardından aktı sarı safra.
O zaman Abıke gibi ağası,
Bunların haramlığına baksana,
Homurdanıp kükreyip,
Semetey'e duyurmadan söylenip,
Küstah soydaş Köböş'e,
Arka çıkacakmış gibi görünüp,
Tulum gibi yüzü kızarıp,
Aygır gibi boynu uzayıp,
Atıldıkça atılıp,

Ayağa kalkacakken,
Çocuğa el uzatacakken.

Treasure is not given to beggars,
I shall wrench it away from you,
Is it a fight that you want?
Now I shall loose the slaughter,
My dear mother Kanıkey went grieving away,
Thus shall I take my vengeance on you!»
When Köböş drew in close,
The dire hero, son of Manas,
Struck him full on the cheek,
Drove his fist into the other cheek,
Than his father, grey-maned Manas,
The orphan was born the greater.
What could wretched Köböş do —
When the fist met his cheek,
His eyes went spinning round and round,
His wits went reeling away,
What could your poor aga do —
His cry was heard by God on high,
He toppled embracing the earth,
In the lattice-eye of the kerege
Köböş's head was wedged.
Till he could drag his head free,
Till he could gather up his wits,
He stamped one kick more into his flank,
Black blood ran from his mouth,
Yellow bile ran after it.
Then his aga, the likes of Abıke —
Look, will you, at their foulness —
Growling and roaring,
Muttering out of Semetey's hearing,
For the insolent kinsman Köböş
Seeming as though he would take his part,
His face flushing like a wineskin,
His neck stretching like a stallion's,
Lunging, lunging on,

Just as he would rise to his feet,
Just as he would raise a hand to the boy.

Deli Köböş belalının,
Zerrece aklı kalmadı,
Kıraanın Bakay tuttu onu,
Abıke'yi kaldırtmadan,
Değerli sözden söyledi:
«Ay, Abıke can, ay ay can,
Kavga eden kardeş barışır,
Yetimine bir halel gelse,
Yarın ne derler sonra?
Abıke can, sabreyle,
Sabrın dibi sarı altındır,
Sabredersen öne geçersin,
Sabırsız olursan tozarsın!
Aklını başına al Abıke,
Sen Köböş'ten yana olsan,
Ben çocuktan yana olsam,
Özdeki söz nasıl arınır,
Ar perdesi nasıl örtülür?
Ağırbaşlılık etmezsek,
Tepişip dövüşürsek,
Cehennemi görüverirsek,
Kasırgadan toz fışkırır,
Kavgadan kara kan gider,
Kan gidince can gider,
Böyle bir fesat kılarsak,
Abıke can, ondan sonra ne olur? Dağ gibi Köböş ağanın,
Hasreti nasıl diner,
Kardeşlik nerden bulunur?
Kıpkızıl yüzler kara olur,
Kahrolasıca ayıp açılır.
Keşfe binilen Kökçolok,
Kocasa da malım var,
Ne kadar ölüp gitsem de,
Bende de senlik pay var.
Abıke can, sakın ha,
Eğri çekilip kılıç sıyrılsa,
Kılıcın harareti tutkundur,

Of the mad and baneful Köböş
Not one grain of wit remained,
The kyraan Bakay held him back,
Not letting Abıke rise,
He spoke words of worth:
«Ay, Abıke dear, ay ay, dear soul,
Brothers who quarrel make peace again,
Should harm befall your orphan,
What will they say tomorrow then?
Abıke dear, be patient,
The floor of patience is yellow gold,
Be patient and you go to the fore,
Be impatient and you scatter to dust!
Gather your wits, Abıke —
If you take the side of Köböş,
And I take the side of the boy,
How shall the word in the heart be cleansed,
How shall the veil of shame be drawn?
If we do not act with gravity,
If we kick and brawl,
If we get a sudden glimpse of hell,
Dust spurts up from the whirlwind,
From the brawl black blood flows,
When blood flows, life flows after,
If we work such wickedness,
Abıke dear, what follows then? Your mountain-great aga Köböş —
How shall his longing be stilled,
Where shall brotherhood be found?
Bright scarlet faces turn to black,
Accursed shame is laid bare.
Kökçolok, ridden out for scouting —
Though he is old, I have my wealth,
However near I am to death,
With me too there is a share for you.
Abıke dear, beware, beware —
If the sword is drawn out crooked,
The sword's hot fever holds men fast,

Kızıl ala yumruklaşırsak,
Kavganın zararı yamandır».
Abıke'ye ay ay deyip,
Tutup durdu Bakay Han,
Ateş gibi gözü kızarıp,
Alev saçıp durdu Bakay Han.
Köböş'ün halini sorarsan,
Kendinden geçip serildi,
Ölmüş can gibi soldu.
Kıyamete gitmiş gibi,
Kahrolasının haline baksan,
Bileğinden derman gitmiş,
Yüreğinden kuvvet gitmiş.
Derman kaçmış, hal gitmiş,
Göğsünden kara kan gitmiş.
Yumulan gözü açılmaz,
Uzanan ayağı çekilmez,
Göğsünün kanı dinmez.
Köböş yattı yayılıp,
Bir et pişimi ayılmadan.

Ağır dert oldu Köböş'e,
Kıyamete gidecek gibi,
Kıl bıyığı sarkıyor.
Koca Manas öldüğünde,
Ganimeti itler bölüştüğünde,
Ganimete giden Akkelte,
Bunun gediği bellidir,
Er yanında asılıdır.
Han Manas'ın Akkelte'si,
Çocuk hışım saldığında,
Köböş ile bu çocuk,
Tepişip kaldığında,
Kalabalığa oyunu saldığında.
Manas'tan kalan keskin Kelte,
Keskinliği halkça denenmiş,
Manas'tan kalan mirası,
Keregeyi tepikleyip,
Kendi kendine çatırdar,

If we fist-fight till red and raw,
The harm of brawling is dire».
Crying ay, ay to Abıke,
Khan Bakay held him fast,
His eye reddening like fire,
Khan Bakay stood scattering flame.
If you ask how Köböş fared —
He swooned away and lay sprawled out,
He faded like a soul that has died.
As though gone off to doomsday —
Look at the state of the accursed one —
The strength is gone out of his wrist,
The power is gone out of his heart.
Vigor fled, condition gone,
Black blood has drained out of his breast.
His shut eyes will not open,
His outstretched legs will not draw in,
The blood of his breast will not be stanched.
Köböş lay there sprawled full length,
Not waking for as long as meat takes boiling.
It became a grave affliction to Köböş —
As though bound for doomsday,
His wisp of moustache drooping down.
When old Manas died,
When the dogs divided the spoils,
Akkelte gone off as booty —
Its notch is known to all,
It hangs at the hero's side.
Khan Manas's Akkelte,
When the boy loosed his fury,
When Köböş and this boy
Were locked kicking in their strife,
When he loosed his game on the crowd.
The keen Kelte left by Manas,
Its keenness proven by the people,
The heritage left by Manas,
Kicking against the kerege,
Crackles of its own accord,

Kendi kendine gümbürder.
Kulağından süzülüp kan akıp,
Kendi kendine gürler,
Kendi kendine kükrer.
Akkelte'nin halini sorarsan,
Kendi kendine coşar,
Kendi kendine renklenir.
Akkelte'yi gördü işte,
Manas'tan kalan yetimin,
Kelte'yi hemen tanıyıp,
Omzuna astı işte,
İsteyene verilmez dünyalığa,
Zorla girdi işte.
Yan tarafına bakınca,
Han Manas'ın Sırnayza'sı,
Kapkara kana bürünmüş,
Sapı altın mücevherden,
Her cins ağaç büktürmüş,
Tunç katıp tutkallayıp,
Ayrılıp kopmaz kıldırmış.
Boğum boğum işlemiş,
Elden kayıp gider diye,
Fil derisiyle kaplamış.
Tutulan yerini cilalatmış,
Tutulan yerini yivletmiş.
Ucu çelik, kurt dilli,
Taştan geri dönmeyen,
Ak çelikten yaptırtmış,
Tutuşan düşmanı deviren.
Topal usta Bölökbay,
Dööt ile dost imiş:
«Değdiği herkes,
Kıvranıp ölüp gitsin», deyip,
İnsanın gözyaşıyla,
su vermiş. Dibine erecekmiş gibi,

Yaman usta Bölökbay,
Demirini boydan boya çekiçleyip,

Thunders of its own accord.
Blood trickling, running from its ear,
It booms of its own accord,
It roars of its own accord.
If you ask how Akkelte fared —
It surges of its own accord,
It takes color of its own accord.
He saw Akkelte there, see —
The orphan left behind by Manas,
Knowing the Kelte at first sight,
Slung it on his shoulder, see,
To worldly goods not given to askers
He entered in by force, see.
When he looked to one side —
Khan Manas's Sırnayza,
Shrouded all in pitch-black blood,
Its haft of gold and jewel-work,
Wood of every kind bent to it,
Bronze worked in and glued fast,
Made never to part or break.
Wrought joint upon joint,
Lest it slip from out the hand,
He had it cased in elephant hide.
The grip he had polished smooth,
The grip he had cut with grooves.
Its point of steel, wolf-tongued,
That turns not back from stone,
He had it made of white steel,
That fells the foe who grapples.
The lame master-smith Bölökbay
Was friend, they say, to Dööt:
«Let every man it touches
Writhe and die away», saying,
With the tears of human eyes
he tempered it. As though he would reach its depths,
The dread master Bölökbay,
Hammering its iron end to end,

Balyozla döve döve.	*Beating, beating with the sledge.*
Kömürüne dayanamayıp,	*Unable to meet its charcoal's need,*
Ormanın kıyısı oyulmuş,	*The forest's edge was hollowed out,*
Körüğüne dayanamayıp,	*Unable to meet its bellows' need,*
Çok tosun kesilmiş.	*Many a bullock was slaughtered.*
«Babamdan kalan armağan», deyip,	*«A gift left by my father», saying,*
Onu da aldı Semetey.	*Semetey took that as well.*
«Ölmeden sağ gezersem,	*«If I go alive and do not die,*
Haykırıp mızrak uzatırım», deyip,	*I shall cry out and thrust the lance», saying,*
«Nicesine görülmedik iş ederim», deyip,	*«To many I shall do deeds yet unseen», saying,*
«Kırıp geçirip öcümü alırım», deyip,	*«I shall cut them down and take my vengeance», saying,*
Sırnayza'yı aldı Semetey,	*Semetey took the Sırnayza,*
Daha sözü, dahası var:	*More words yet, and more remain:*
«Gökten inen altı keskin çelik,	*«The six keen steels come down from heaven,*
Allah'ın verdiği yetkin mülk,	*Consummate property given by Allah,*
Hıtay'ın elini kırıp geçiren,	*That cut the Hıtay host to pieces,*
Kızışıp gelen düşman olsa,	*If a foe comes on inflamed,*
Kızgın çölde yere seren.	*That lay him flat in the burning desert.*
Baktığı yerden şaşmadan,	*Unswerving from where it looks,*
Göz atıp düşmana çalındığında,	*When, sighting, it is swung at the foe,*
Keskinliğiyle öldüren.	*That kills by its keenness alone.*
Kana doymadıkça,	*Until it has drunk its fill of blood,*
Kurusa da kınına girmeyen.	*Though dry, it will not enter its sheath.*
Çetin kırgın görmedikçe,	*Until it has seen grim slaughter,*
Dönüp boş gezmeyen.	*It does not return and idle about.*
Gökten gelme altı çelik,	*Six steels come down from heaven —*
Bu akılsız it Köböş,	*This witless dog Köböş*
Ganimet edip almıştı,	*Had seized them for his booty,*
Cenk edip gününü görmeden,	*Without warring, without earning his day,*
Töresi bozuk bu domuz,	*This swine of broken custom,*
Ne çorolara pay vermeden,	*Giving the choros no share at all,*
Toplayıp hepsini almıştı,	*Had gathered and taken the whole,*
Boz kise ile Akolpok'u,	*The Boz kise and the Akolpok,*
Hepsini bir araya devşirip,	*Bundling all up together,*

Akolpok'a sarmıştı,
Büyük heybenin dibine,
Toplayıp hepsini koymuştu.
Üvey anan Akılay,
Ölüp gidesi zavallı,
Büyük heybeyi devşirip,

He had wrapped them in the Akolpok,
In the bottom of the great saddlebag
He had gathered and stowed them all.
Your stepmother Akılay,
The wretch — may she die and be gone,
Bundling up the great saddlebag,

Kalçasının altına koymuştu.
Koca Köböş'ün koynunda,
Kalkmadan yatıp durmuştu.
Gerinip yayılan Akılay,
Akılsız zavallı,
O kadını savurup fırlattı, Kilidi altın, bağı tunç,
Çocuk yetim, bahadır ay,
Yuvarlandı Akılay,
Tombalak düştü zavallı,
Yuvarlanıp taş ocağa,
Yere çarptı Akılay.
Beli gitti bükülüp,
«Ah» demeye hali yok,
Gözü gitti fal taşı gibi.
Dizi ağrıyıp sızlayıp,
İliği kemiği zonklayıp,
«Manas'tan görmediğim horluğu,
Oğlundan gördüm», deyip,
Akılay ağlayıp çığrışıp.
Çocuk sultan, yetim kul,
Bela gibi görünür.
Manas'tan kalan dünyalığı,
Kıl kadarını bırakmadan,
Abıke'yle Köböş'ün elinden,
Çekip aldı görünür,
Büyük heybeyi kaldırıp,
Aktulpar'a Semetey,
Yükleyip almış görünür.
Hazırlanıp şahlanıp,
Cenk pusatını kuşanıp,
Kapıya çocuk çıkarken,

Had stowed it beneath her haunch.
In old Köböş's bosom
She had lain and never risen.
Akılay, stretching and lolling,
The witless wretch —
He flung that woman hurtling off, Its lock of gold, its ties of bronze,
The orphan boy, batyr, ay!
Akılay went tumbling,
Head over heels fell the wretch,
Rolling into the stone hearth,
Akılay crashed to the ground.
Her back gave way, bent double,
No strength in her to say «Ah»,
Her eyes went wide as divining-stones.
Her knees aching and smarting,
Her marrow and bones throbbing,
«The scorn I never saw from Manas
I have seen from his son», saying,
Akılay weeping, shrieking.
The boy sultan, the orphan slave,
Appears like a very scourge.
The worldly goods left by Manas,
Leaving not so much as a hair,
From the hands of Abıke and Köböş
He wrenched away, it appears,
Hoisting the great saddlebag,
Semetey onto Aktulpar
Has loaded it up, it appears.
Making ready, rearing proud,
Girding on his gear of war,
As the boy went out the door,

	Manas'tan kalan mirası,	*The heritage left by Manas,*
	O bildik Bakay ferasetli,	*That well-known Bakay the discerning,*
	Manas'ın oğlu yetime,	*To the orphan son of Manas*
	Dudak ısırıp, göz kırpıp,	*Biting his lip and winking,*
	Bakay yanında dururken,	*While Bakay stood at his side,*
57320	Manas'ın oğlu er yetim,	*The orphan hero, son of Manas —*
	Hıtay'dan alınan yaman mülk,	*The dread property taken from the Hıtay,*
	Abıke'nin elinde,	*In Abıke's hands —*
	Neler var da, neler yok.	*What is there not, what riches.*
	Bukar'ın kumaşı pahalı sarala,	*Bukar's costly cloth, the sarala,*
	Ancıyan'ın atkısı pahalı karala,	*Ancıyan's costly weft, the karala,*
	Bir heybede saklıdır.	*Lie stored in a single saddlebag.*
	O heybeyi sorarsan,	*If you ask about that saddlebag —*
	Rengi akça, kendi bez,	*Its color whitish, itself of cloth,*
	Bu heybeye geldi sıra.	*Now the turn came to this saddlebag.*
57330	Gören gözün tutkusunu dindiren,	*What stills the craving of the seeing eye,*
	Paha biçilmez kırmızı,	*Crimson beyond all price,*
	Altın, yakut karışık,	*Gold and ruby mingled,*
	O heybede saklıdır.	*Lie stored in that saddlebag.*
	Heybeyi çocuk aldığında,	*When the boy took the saddlebag,*
	Babası cömert Manas'tan,	*From his father, bounteous Manas,*
	Kalakalmış dünyalığı,	*The worldly goods left lying*
	Almış oldu Semetey.	*Semetey thus came to take.*
	Altı harama kavgayı,	*Upon the six foul ones the fight*
	Salmış oldu Semetey,	*Semetey thus came to loose,*
57340	Dünyalığını hiç komadan,	*Leaving none of his worldly goods,*
	Almış oldu Semetey,	*Semetey thus came to take them,*
	Malını yağmalayıp böylece,	*And plundering their wealth this way,*
	Gitmiş oldu Semetey,	*Semetey thus came to go,*
	Altı haramın köküne,	*To the root of the six foul ones*
	Ermiş oldu Semetey.	*Semetey thus came to reach.*
	Bu, Manas'ın yetimi —	*This one, the orphan of Manas —*
	Yetim gezip yetişti,	*He roamed an orphan and grew up,*
	Yurduna böylece katıldı.	*And thus rejoined his homeland.*
	Serpilip boy atıp er oldu,	*He shot up, grew tall, became a man,*
57350	Er oğluyla denk oldu.	*Became the equal of heroes' sons.*
	Vardığı yerde yetimin,	*Wherever the orphan went,*
	Tuğ dikip sancak açtı,	*He planted the tuğ, unfurled the banner,*

Altı harama velvele saldı.
Manas'ın oğlu gözü pek,
Ölse bile hasreti yok,
Altı haramın elinde,
Zerrece bir şey kalmadı.
Abıke kalktı kükreyip,
İt Köböş'e söylenip.
Sersemde soydaş yok,

He loosed uproar on the six foul ones.
The son of Manas, dauntless-eyed,
Even dying he has no regret,
In the hands of the six foul ones
Not one grain of a thing remained.
Abıke rose up roaring,
Railing at the dog Köböş.

Hiçbir şeyle işin yok.
Sersem, kökümü kuruttun,
Mezarımı kazmaya kalktın,
Kara bahtımı kaynatmaya kalktın.
Gözüme göstermeye kalktın,
İnsanın görmediği acayipliği.
Sersem haram sen çıktın,
Bir borayla yola geldin.
Üstündeki giydiği
Kıpkırmızı al kumaşıma
Haykırmadan rahat durmayıp
Ahmağım, köküme kastettin.
Manas'tan kalan Zulpukor
Daha görmeden yetime
Kavga sözü açarsın,
Böyle gidersen, sersem,
Benim de köküme kastedersin.
İnsan senin gibi olur mu,
Sana insan diyen onar mı?
Yüzüme kapkara sürdün,
Düşmanlığını belli ettin
Eve gelen yetime!»
Abıke söyleyip sustu,
Manas'ın oğlu bu yetim,
Kapıya doğru atıldı.
Dizleri yere bükülüp,
Kapıya doğru koşarak.
Bakay ile Semetey
Yeniden bağlayıp sımsıkı,
Manas'tan kalan varlığı

You have no business with anything.
Fool, you have dried up my root,
You set out to dig my grave,
You set out to boil my black fate.
You set out to show before my eyes
A strangeness no man ever saw.
You turned out a fool and a wretch,
With one blizzard you came to heel.
That which is worn upon you,
At my bright-red scarlet cloth,
Never at ease without shrieking,
My fool, you plotted against my root.
Zulpukor left from Manas
Before ever seeing him, at the orphan
You open up words of quarrel,
If you go on like this, fool,
You will plot against my root as well.
Can a human being be like you,
Can he who calls you human prosper?
You smeared pitch-black on my face,
You made your enmity plain
To the orphan come to the house!»
Abıke spoke thus and fell silent,
This orphan, son of Manas,
Hurled himself toward the door.
His knees bending to the ground,
Running headlong toward the door.
Bakay and Semetey,
Binding it fast once again,
The treasure left from Manas

Terkiye yükleyip.
Bilerek çocuk zâr zâr ağlayıp,
Bu eşyanın hepsini
Anası Kanıkey'e adayıp.
Gönlü yaşarıp bölünüp,
Yanına aldığı er Bakay,
Sürüp çıktı yetimin
Arslan gibi görünüp.
Yiğit bozkurt Manas'tan,
Armağan kalan yavrun
Coşup taşarak ayrılıp,

Loading up behind the saddle.
Knowing all, the boy weeping bitterly,
All of these possessions
Dedicating to his mother Kanıkey.
His heart welling up and rending,
The hero Bakay taken at his side,
Rode forth, your orphan,
Looking like a very lion.
From the valiant grey wolf Manas,
Your cub left as a parting gift,
Departing, surging, overflowing,

Sürüp çıktı yavrun
Ulu dağ gibi görünüp.
Kahrolası yetimin
Yaptığı işe baksana:
Kuşandığı Akkelte,
Beline bağladığı Boz kise,
Kartal Manas'ın kulunu,
Manas Han'ın kıymetlisi.
Sürünce heybetle çınlayıp,
Sahibini bulmuş gibi
Sol yanında şıngırdayıp,
Amcası Bakay'ın elinde
Sancak tuğu dalgalanıp.
Manas'tan kalan kan içen,
Zavallı yetim çocuğun
Armağan aldığı Sırnayza
Baldırında parıldayıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Bin bir surete bürünüp,
Silahlarını aldığında,
Boz kiseyi bele doladığında,
Koruyanları bir dokuz
Koruyup durduğu demmiş.

Rode forth, your cub,
Looming like a mighty mountain.
That confounded orphan —
Just look at the deed he did:
Akkelte girded upon him,
The Boz kise bound at his waist,
The foal of eagle Manas,
The treasure of Manas Khan.
As he rode, ringing with majesty,
As if it had found its master,
Jingling at his left side,
In the hand of his uncle Bakay
The banner-standard waving.
The blood-drinker left from Manas,
Of the poor orphan child
The Sırnayza received as gift
Gleaming at his calf,
The heart of all who saw him rending,
Clothed in a thousand and one guises,
When he took up his weapons,
When he wound the Boz kise at his waist,
His guardians, a full nine,
It was the hour, they say, they stood on guard.

Kırk çilten, Kızır İlyas,
Yoldaş olduğu çağmış.
Aziz Bakay göz atınca,

The forty çilten, Kızır İlyas,
It was the season they rode as companions.
When blessed Bakay cast a glance,

Kara benekli kaplan
Böğründe atılıp gerinir,
Çolak bozyeleli arslan
Yanı sıra yürüyüp hazırlanır.
Koruyanları görünce,
Hoca soylu Bakay amcası
Canı çıkasıya yalvarır.

«Şu talihle yaratılan yetimim

Her yanı denk oldu,
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden geniş oldu,

Bozkurt Manas beyden
Hangi yeri eksik oldu?
Şahin Manas kartaldan
Yavru doğanım bu değil mi,
Toygun bozkurt Manas'tan
Toygunum işte bu değil mi.
Koruyanları düzgün çıktı,
Her uzvu denk çıktı,
Sağ yürürse yetimim
Âleme değer bir er çıktı.
Kocamış Bakay ölmezse,
Kıyamet yüzünü görmezse,
Başı Kakan, Beecin'in
Sürüp yolunu gözlerim,
Kaynayıp duran kâfirden
Yetişirsem öcümü alırım»
Koruyanları görünce:
«Manas'ım gibi oldu», deyip,
Zavallı Bakay yalvarıp,
Baabedin'ini tez söyleyip,
Bir Kuday deyip dua okuyup,
Zavallı Bakay gelmekte.
Geri dönüp yol yürüyen
Bu ikisinin konak yeri,
Şimdi anlatıvereyim,

A black-spotted tiger
Springs and stretches at his flank,
A maimed grey-maned lion
Walks at his side, making ready.
Seeing his guardians,
His uncle Bakay of hoca lineage
Implores as though his soul would leave him.
«This my orphan, created with such fortune,
Every side of him proved even,
If you sat and gazed within him,
He proved wider than the earth,

From the grey wolf Manas bey
In what part does he fall short?
From falcon Manas the eagle
Is this not my fledgling hawk,
From the white-falcon grey wolf Manas
Is this not indeed my white falcon.
His guardians came out true,
Every limb of him came out even,
If my orphan walks alive,
He has proved a man worth all the world.
If aged Bakay does not die,
If he sees not the face of doomsday,
To Kakan at its head, to Beecin,
I shall ride on, watching the road,
On the seething infidel,
If I reach him, I shall take my vengeance»
Seeing his guardians:
«He has become like my Manas», saying,
Poor Bakay imploring,
Quickly invoking his Baabedin,
Saying One Kuday, reciting a prayer,
Poor Bakay comes riding on.
Turning back and walking the road,
The lodging place of these two —
Now let me swiftly tell

Abıke, Köböş destanını.
Aklı başına gelip, kendini toplayıp
Köböş ayağa kalkmıştı,
Şooruk'un kızı Akılay
Şangırdayan cadaloz,
Han Manas'ı unutan,
Şimdi ise Köböş'ün karısı,
Öfkelendi kâfiri.
Onmayan kadın onmadı,
Fesattan geri durmadı.
Kavganın kopacağını bilmedi,
Çığlık atıp ağlayıp uluyarak,
Köböş'e fena sövdü,
Fesadı fazlasıyla diledi,

The tale of Abıke and Köböş.
Coming to his senses, gathering himself,
Köböş had risen to his feet,
Akılay, daughter of Şooruk,
The clattering shrew,
She who forgot Khan Manas,
And now the wife of Köböş,
The infidel flew into a rage.
The luckless woman prospered not,
She held not back from mischief.
She knew not the quarrel would break loose,
Shrieking, weeping, howling,
She cursed Köböş foully,
She wished for mischief in excess,

Köböş'ü fena kışkırttı:
«Kuma çocuğu haramlar,
Oğul olduğun doğruymuş,
Ara kürmöy* misali şişinen
Koyun* olduğun doğruymuş,
Döşe yatan, kısa konçlu
İt olduğun doğruymuş.
Benim it deyişimin sebebi var,
Sizin de itlik ettiğiniz yer var.

İtliğin işte bu değil mi,
Talas'a konup dev olmadan,
Hunhardan kalan hazineme
Kakavanlar, hepiniz sahip çıkmadan.
Kıymetli mal mülkümü
Göz göre göre kaptırdın,
Paha biçilmez varlığımı
Bir yetime aldırdın.
Kızıl mızıl kırmızı,
Verev kessem yen olmayan,

Paha biçilmez malları
Kaptırıverdin denk olmadan,
Gece gündüz horuldayıp,

She goaded Köböş wickedly:
«You wretches, children of the concubine,
It proved true you were a son,
*Puffed up like an ara kürmöy**
It proved true you were a sheep,*
Sprawled on its breast, short-shanked,
It proved true you were a dog.
There is a reason I call you dog,
And there is a place where you played the dog.
Is this not your very dogishness:
Before settling in Talas and growing great,
On my treasure left from the bloodspiller,
You dolts, before any of you laid claim.
My precious goods and chattels
You let be snatched before your very eyes,
My priceless treasure
You let an orphan carry off.
Red and ruddy crimson,
That yields no sleeve though I cut it on the bias,

The priceless goods
You let be snatched away unmatched,
Snoring night and day,

Kabarıp uykuya doydun,
Manas'tan kalan malları
Bir yetime kaptırdın.
Beylik taslayan kesek it,
Tependen hep birden bastırttın,
Beyden kalan malları
Bir serseri kula saçtırdın.
İsteyene verilmez hazineme
Soğuk kement attırdın,
Sultandan kalan malları
Bir serseri kula kaptırdın,
Aczini bugün belli ettin,
Ak hazine varlığıma
Yetim kulu sokturdun,
Kıymetli altın hazinemi
Semetey'e yağmalattın.
Çarpışıp gücün yetmeden,

Swelling up, you gorged on sleep,
The goods left from Manas
You let an orphan snatch away.
You clod of a dog playing at beyhood,
You let them stamp your crown all at once,
The goods left from the bey
You let a vagabond slave scatter.
At my treasure given to no asker
You let a cold lasso be thrown,
The goods left from the sultan
You let a vagabond slave snatch away,
Today you made your weakness plain,
Into my white treasure-hoard
You let the orphan slave be thrust,
My precious golden treasure
You let Semetey plunder.
Clashing, your strength not sufficing,

Dermanı kesilmiş kesek it,
Bakay Han'a hapsettirdin.
Manas'ın kaçkın oğluna
Ben karabahtlıyı dövdürttün.
Kahrolasıca kesek it,
Kum yığsam taş olmaz,
Dün, rakı içip azgınlaşıp,
Kudurup yattığınızda
Sağrı yağını kesip yerdin,
Hep birden kalkıp altı haram
Cañ-cuñ'u bozarım derdin.
Cañ-cuñ değil, kesek it,
Ot otlayan deve oldun,
Manas'ın yetim oğluna
Altı haram, ne zaman sahip çıktın?

You lump of a dog drained of strength,
You let Bakay Khan pen you up.
By the runaway son of Manas
You let me, the black-fated, be beaten.
You accursed lump of a dog,
Heap sand and it makes no stone,
Yesterday, drinking rakı, grown wild,
When you lay there raving mad,
You cut and ate the fat of the rump,
Rising all at once, six wretches,
You said, I shall break the Cañ-cuñ.
No Cañ-cuñ, you lump of a dog,
You became a grass-grazing camel,
Against the orphan son of Manas,
Six wretches, when did you ever stand your ground?

Boşboğaz Abıke gibi hempana,
Sağ kalırsa bekleyedur,
Semetey kökünü kurutur!
Anası densiz kadına
Akılsız altı haram

For an accomplice like the babbler Abıke,
If he stays alive, just wait —
Semetey will dry up your root!
To his mother, that graceless woman,
You six brainless wretches

Horluk ettin, o suretli
kâfire, Manas'ın oğlu yetime,
Kara başını armağan et

Showed contempt — to that fair-faced
infidel, To the orphan son of Manas,
Offer up your black head as a gift

KÖBÖŞ'ÜN SEMETEY'E DÜŞMANLIK YÜZÜNÜ GÖSTERMESİ

KÖBÖŞ SHOWING TO SEMETEY HIS FACE OF ENMITY

Coşarak Köböş şöyle der:
«Atası Manas'ken şu toyu

Altı kez kandıran elimdir, deyip,

Temirkan'ın şehrinden
Sürtüp gelen yetime
Göstereyim görülmedik şeyi.
Atası Manas sağken
Aldatıp kandırıp böylece,
Alıp yürüyen elimdir, deyip,

Yiğitliğimi ölçüsüz belli edip,
Anası Kanıkey'in içine,

Surging up, Köböş speaks thus:
«While his father was Manas, this
greenhorn —
It was my hand that duped him six times,
saying,
From the city of Temirkan
To the orphan come trudging here
Let me show a thing never seen.
While his father Manas was alive,
Cheating and duping him thus,
It was my hand that carried all away,
saying,
Showing my valor beyond all measure,
Into the heart of his mother Kanıkey,

Manas'ın yetim oğlu bahadıra.
Yamaçta yılkım kırk bin kadar

Kuytu yerde kaptırdın,
Tetikte durmazsan, altı haram,
Manas'ın hayırsız oğluna
Yılkımı da birlikte kaptırdın.
Evde bahadır, savaşta yok
Böyleymiş demek, dünya bok.
Kahrolası, altı haram,
Doğmaz olaydın, bat da git,

Diri gezme, öl de kurtul!
Daha tuhafı daha var,
Bugün saldırıp malı alır,

To the batyr, orphan son of Manas.
My herds on the hillside, some forty
thousand,
You let be snatched in a sheltered hollow,
If you stand not on guard, six wretches,
To the good-for-nothing son of Manas
You let my herds be snatched as well.
A batyr at home, absent in battle —
So that is how it is; the world is dung.
Accursed ones, six wretches,
Would you had never been born — sink
and be gone,
Walk not alive — die and be done!
There is stranger still to come:
Today he raids and takes the goods,

Yarın kırıp geçirip canı alır.
On ikisine geldiğinde
Gördün böyle görülmedik işi,
Bir kez giymeden kaptırdın
Başaa'dan kalan kaftanımı».
Akılay böyle söz söyledi,
Köböş'ü Kuday pek çarptı:
Cenk pusatını kuşanıp,
Mızraklaşmaya hazırlandı.
Döverek sürüp içeri sokup.
Bakıp duran yetime
Kıyameti koparayım,
Beni hışmıma getirdi,
Yakalayıp başını alayım,
Kara uğursuz yetimi
Yol üstünde ikiye biçeyim.
Arka edindiği herifi
Susturup yok edeyim.
Ölümüne yaratılmış yetime
Haykırıp mızrak uzatayım,

Genç yaşında yere serip,
Sönmüş yangın gibi edeyim.
Yeni sürmüş kayını
Devirmişçesine edeyim,
Yarlı dağın burnunu
Yıkmışçasına edeyim.
Argın ile Kırgız'ı
Göçürmüşçesine edeyim,
Alnındaki ışığını
Söndürmüşçesine edeyim.
Yakıp kavurup yeteyim,
Bakay başta, ihtiyarını,
Çocuğuyla birlikte hepsini
Silkip silkip geçeyim.
Toruaygır'ı tutup bineyim,
Temirkan'a doğru süreyim».
Bunu deyip bu domuz
Yer yarıldı gürleyip,

Tomorrow he cuts down and takes the soul.
When he came to his twelfth year
You saw such a deed never seen,
You let be snatched, never once worn,
My kaftan left from Başaa».
Akılay spoke such words,
Kuday struck Köböş hard:
Girding on his war-harness,
He made ready for the clash of lances.
Beating, driving, thrusting inward.
At the orphan standing gazing —
Let me raise the very doomsday,
He has roused me to my fury,
Let me seize him and take his head,
The black ill-omened orphan
Let me cleave in two upon the road.
The fellow he has made his backing,
Let me silence and destroy.
At the orphan created for his death
Let me shout and thrust my lance,

Laying him low in his young age,
Let me make him like a fire gone out.
The birch but newly sprouted —
Let me do as if I had felled it,
The nose of the steep-cliffed mountain —
Let me do as if I had brought it down.
The Argın and the Kırgız —
Let me do as if I had driven them out,
The light upon his brow —
Let me do as if I had snuffed it out.
Let me overtake, burning and scorching,
His elder, Bakay at the head,
All of them together with the boy
Let me shake off, one by one, and pass.
Let me catch Toruaygır and mount him,
Let me ride toward Temirkan».
So saying, this swine —
The earth split with his thundering,

Akılay'ın diktiği boz cepkeni
Çıplak tene giydi işte,
Bağda duran tokmak yeleli
Toruaygır'a Ne zaman olsa sen kakbaş

Eyersiz sıçrayıp bindi işte.
Yağlı kara bel sırığını
Omzuna aldı işte.
«Düşman kaçtı!» diye bağırıp,
«Köböş!» diye uran çağırıp,
Haykırıp kovaladı işte.
Tokmak yeleli Toruaygır
Ok gibi uçup yıldırayıp,
Semetey ile Bakay'a
Yaklaşıp geliverdi.
Bakay ile Semetey
Zınk zınk gidip aldırmadan,
Sürüp yürüdüler öylece,
Böğürüp bağıran o iti
Tırnağına denk tutmadan.
Ahmak yaklaşınca
Önde gider Semetey,

The grey jacket Akılay had stitched
He donned on his naked flesh, behold,
Standing in the paddock, mallet-maned
Toruaygır — Whenever it may be, you numskull
He leapt astride unsaddled, behold.
His greasy black waist-pole
He took upon his shoulder, behold.
«The foe has fled!» he shouted,
«Köböş!» crying his battle-cry,
Bellowing, he gave chase, behold.
Mallet-maned Toruaygır
Flying like an arrow, flashing,
To Semetey and Bakay
Came drawing swiftly near.
Bakay and Semetey,
Jogging steadily on, unheeding,
Rode onward just the same,
That dog bellowing and shouting
They rated not worth a fingernail.
When the fool drew near,
Semetey goes on in front,

Ardındaki Bakay Han.
Köböş yetişti coşarak,
Bakay Han'a söylenip:
«Kahrolası Bakay kul,
Karşıdaki yalnız alacık
Karaltı mı diye gelmişsin,
Manas'ın ahmak yetimini
Arka olur diye gelmişsin.

Karaltını dağıtayım,
Kahrolası kurnaz sakal
Hesabını şimdi göreyim.
Sakalın ağarmışken,
Son yolculuğun yakınken,
Fesatlığını bilmezsin,
Yurdu çalkalamadan duramazsın.

Behind him, Bakay Khan.
Köböş caught up, surging,
Railing at Bakay Khan:
«Accursed Bakay slave,
The lone hut on yonder side —
You came thinking, is that a homestead,
The fool orphan of Manas —
You came thinking he would be your backing.
Let me scatter your homestead,
Accursed cunning beard,
Let me settle your account this instant.
Though your beard has gone white,
Though your last journey is near,
You know not your own mischief,
You cannot rest without churning the land.

Kocayıp kaldığın çağda,
Ölümün yakın demindeyken,
Kökçolok'u sallana sallana sürüp,
Yeryüzünü kolaçan etmişsin,
Manas'ın sürtüp gezen yetimini.
Kendine arka edinmişsin.
Fesat sözü düşünürsün,
Yurt bozmaktan vazgeçmezsin.
Âleme kavga saldın,
Fesada asla doymazsın,
Böyle yaparsan, kart kafa, onmazsın.

Fesadı salıp bu yere
Düpedüz getirmişsin,
Manas'ın oğlu yetimi
Bana buğra edip getirmişsin.

Kır sakallı çağında
Fesadı bunca işlemişsin.
Ölmüş gitmiş buğrayı
Diri buğra diye gösterip,
Müjde verip durursun.
Onmaz kart kafa, onmazsın,
Fesatlığını bırakmazsın.
Zararın bunca yurda dokundu,

Keñ-Kol'a kendini gizleyip,
Çoktan ölecek yetimi
Sen, geniş Talas'tan kaçırıp.
Aziz Köböş kabarıp,
Kahrolası Bakay kul
Yaptığın iş bunca var,
Talas'a kendini gizleyip.
Çoktan paralanacak ahmağı
Sen Talas'tan yaya kaçırıp
Hem de malımı ganimet edip,
Kahrolası Bakay kul,
Bunca bozdun kanımı.
Yaktın böylece canımı,

In the season of your old age,
At the moment your death draws near,
Riding Kökçolok at a swaying amble,
You have scoured the face of the earth,
The vagrant orphan of Manas
You have made into your backing.
You ponder words of mischief,
You will not leave off wrecking the land.
You loosed quarrel on the world,
You are never sated with mischief,
If you go on so, old head, you will not prosper.
Loosing mischief on this place,
You have brought it here outright,
The orphan son of Manas
You have brought against me like a bull-camel.
In your grey-bearded season
You have worked this much mischief.
The bull-camel dead and gone
You show off as a living bull-camel,
And keep on bearing glad tidings.
Luckless old head, you will not prosper,
You will not leave your mischief-making.
Your harm has touched this many lands,

Hiding yourself away in Keñ-Kol,
The orphan long since due to die
You spirited out of wide Talas.
Noble Köböş swelling up —
Accursed Bakay slave,
So many are the deeds you have done,
Hiding yourself away in Talas.
The fool long since due to be torn apart
You spirited out of Talas on foot,
And made booty of my goods besides,
Accursed Bakay slave,
So sorely you have spoiled my blood.
So you have burned my very soul,

Savurup gönderiverdin
Hazinedeki malımı.
Fesada çevirdin düşünceni,
Kır sakallı Bakay kul
Başıma kartal ettin
Manas'tan kalan çocuğunu.
Şimdi bozup gideyim
Şehrini dümdüz edip,
Kurban edip keseyim
Senin arka edindiğin çocuğunu! Kul olduğunu gördün mü,
El atası Bakay kul,
Bel bağladığın belini
Pek öldürürüm, Bakay kul,
Senin, saklanıp yattığın yerini. Çocuk yetim yavrunun
Bugün bildim, Bakay kul,
Yetimle ikiniz birleşip,
Danışıp kurduğunuz sözü!
Fesatçı Bakay kurnaz sakal,
Düzenini bozayım.
Hışımlanıp gümbürdeyip,
Gayreti dolup güpürdeyip,
Kara yağlı sırığı
Kavrayıp çevirerek,
Çınlatarak Bakay'ın
Tepesine indiriverip.
Sırık güçlü değdi ya,
Dört parmak kadar Bakay'ın

Tepe kemiği üstünden
Yarılıp çıkıp gitti ya.
Hışımlanıp kabararak,
Semetey'e yetişti ya.
Sırık ile çocuğa
Bir daha vurup geçerken,
Atası bozkurt Manas'tan
Üstün doğan bu yetim,
Şunu bunu diyene dek,

You scattered and sent away
My goods within the treasury.
You turned your thought to mischief,
Grey-bearded Bakay slave,
You set an eagle over my head —
That child left behind from Manas.
Now let me wreck it all and go,
Flattening your city level,
Let me slaughter as a sacrifice
That child you made your backing! Have you seen he is a slave,
Father of the people, Bakay slave,
The one on whom you pinned your hopes —
Him I shall surely kill, Bakay slave,
And the place where you lay hidden. Of the orphan child, your cub,
Today I have learned, Bakay slave,
You and the orphan joining as one,
The plot you counselled and contrived!
Mischief-maker Bakay, cunning beard,
Let me break up your design.
Raging, rumbling like thunder,
Filling with fury, booming,
The black greasy pole
Gripping and swinging round,
With a ringing crash, on Bakay's
Crown he brought it down.
The pole struck hard indeed —
Four fingers' breadth of Bakay's

Scalp above the bone of his crown
Split and tore away.
Raging and swelling up,
He caught up with Semetey.
With the pole, at the boy,
As he struck once more in passing,
From his father, grey wolf Manas,
This orphan born superior,
Before one could say this or that,

Göz açıp kapayana dek,
Yiğit bozkurt Manas'tan
Armağan kalan yavrun,
Bırakmayacakmış gibi sırığını
Elinden çekip fırlattı.
Fesatçıya göz attı ya,
Dizgin çevirip alana dek
Bu yularından yakaladı ya,
Kımıldatmadan Köböş'ü
Sımsıkı yakalayıverdi.
Kuday'ın gerçekten yarattığı
Aziz bahadır Manas'ın,
Oğlu olduğunu gördün mü.
Manas'tan kalan Zulpukor
Sapından kavrayıp,
Kınından sıyırıp aldı.
Kurban edip keserken,
Başını kesip alırken,
Köböş yok olup giderken
Amcası Bakay ihtiyar,
Şay*ın koruduğu evliya,
Bu Köböş'ün canını bağışla
Kurbanın olayım, yetimim,
Bir kaşıkçık kanını bağışla!
Kardeşini boğazlayan onmaz,
Düşman kardeş olmaz.
Soyuna dokunan onar mı,

In the blink of an eye,
From the valiant grey wolf Manas
Your cub left as a parting gift,
The pole, as though he would never yield it,
Wrenched from his hand and flung away.
He cast a glance at the mischief-maker,
Before he could wheel the rein about,
He seized him by this halter,
Not letting Köböş stir,
He caught him fast and firm.
Truly created by Kuday,
Of the blessed batyr Manas —
Have you seen that he is his son.
Zulpukor left from Manas,
Gripping it by the hilt,
He drew it bare from its sheath.
As he made to slay him for sacrifice,
As he was cutting off his head,
As Köböş was passing to his doom,
His uncle Bakay the elder,
The saint whom the Şay protects:*
Spare the life of this Köböş —
Let me be your offering, my orphan,
Spare one spoonful of his blood!
He who slaughters his brother prospers not,
A foe can never be a brother.
Can he who strikes his own kin prosper,

Bize Kıtay kardeş olur mu?!
Sağ olursa, yetimim
Yarın Talas'a konarız,
«Abıke'yi boğazladı», diye,
Adımız kötüye çıkar.
Manas'ın oğlu er yetim
Kardeşini bulup azdı derler.

Talas'a varıp geldiğinde,
Köböş'ünü boğazlayıverdi derler.

Can the Kıtay be brothers to us?!
If he lives, my orphan,
Tomorrow we settle in Talas,
«He slaughtered Abıke», they will say,
Our name will fall to ill repute.
The orphan hero, son of Manas,
Found his brothers and ran wild, they will say.
When he came at last to Talas,
He slaughtered his Köböş outright, they will say.

Çok düşman dedikodu eder,
Böylece Kuday çarpar.
Toruaygır'ı bağış malı ver,
Ağanın bir kaşıkçık kanını bağışla.

Kötüleşmeden söyleyiver,
«Kocayınca Bakay amcam
Adaleti sağlam gözetti», diye,

Kanıkey'e söyleyiver.
Deden Temirkan gibi hanına söyle,
Soy bilen yurdun hepsine söyle.
Deniz amcan Bakay'ın
Ölümü işte bu olmasa,
Böyle hakça sözü
ortaya atardım, Üstünden fırlayıp gitti ya.
Zaten amcam güzel söyler», diye,
Manas'ım sözümü dinlerdi.
Bakay'da var büyük hasret,
Böyleymiş bu kalleş yalan dünya,
Deniz Manas'tan önce ölmedim,
Kabir azabını görmedim.
«Bozkurdum amcam öldü, diye,
Kıyamet yerini gördü», diye,
Kıymetlim Manas gömmedi.
Deve güdüp gün görüp,
Beyden geriye kalıp er Bakay
İşte bu günü gördü ya».
Muhterem Bakay hanzade
Araya girip durdu ya,
Öfkesini yetim dizginledi.
Bunca yere kavga salan

Bu Köböş'ün belası,
Toruaygır'ın başında
Akkula'nın dizgini.
Hışmı yeniden saldı işte,
Toruaygır'dan dizgini

Many a foe will spread the gossip,
And thus will Kuday strike.
Give Toruaygır as a gift of pardon,
Spare one spoonful of your elder brother's blood.
Speak out before things turn ill,
«In his old age my uncle Bakay
Watched over justice firm and true»,
saying,
Tell it so to Kanıkey.
Tell your khan, your grandsire Temirkan,
Tell it to all the land that knows its lineage.
Of your ocean-uncle Bakay
Were this not to be his death,
Such a word of justice
I would have cast forth, It flew off over him and away.
My uncle always speaks fair», saying,
My Manas would heed my word.
In Bakay there is a great longing,
So it is, this treacherous lying world,
I did not die before ocean Manas,
I have not seen the torment of the grave.
«My grey wolf uncle has died, saying,
He has seen the place of doomsday», saying,
My precious Manas never buried me.
Herding camels, seeing out his days,
Left behind the bey, the hero Bakay
Has lived to see this very day».
Venerable Bakay, son of khans,
Stepped in between and stood his ground,
The orphan reined his fury in.
He who loosed quarrel on so many lands —

The bane of this Köböş:
Upon Toruaygır's head
The bridle-rein of Akkula.
His fury surged anew, behold,
From Toruaygır the rein

Er Semetey bozkurdun
Tekmeleyip söküp aldı işte.
Dizgin baştan gidince
Toruaygır durur mu,
Sürüsüne doğru fırlamadan
Aygırı Kuday çarpar mı?
Kahrolası Toruaygır,
Kişneyip fırlayıp,
Sürüsüne doğru dörtnala koşup,
Eyersizdi o Köböş.
Kuyruk sokumu yara olup sızlayıp,
Kaba eti parça parça olup.
Toruaygır koşup sızlayıp,
Hızlanıp koşan Toruaygır
Bağ ipine koşup yetişti ya,
Yetişip duruverince,
Yere geçesi it Köböş
Yana kayıp er Köböş
Yıkılıp yere düştü ya.
Ocak boyu kara taş
Başı değip geçti ya.
Başı gitti paramparça,
Kanı gitti fışkırıp.
Akılay koşup kederlenip,
Geniş bir karış bir parmak
Köböş'ün başı yarılıp,
Ahmak Köböş bu itin
Eğriliği göründü,
Toruaygır'dan tokmak yiyip,
Haram kanı döküldü,
Yedi gün bitkin düşüp,
Yattı Köböş kan yitirip.
Köböş böyle dururken

The hero Semetey, the grey wolf's own,
Kicked loose and tore away, behold.
When the rein was gone from its head,
Would Toruaygır stand still,
Before it bolted toward its herd,
Would Kuday strike the stallion still?
Accursed Toruaygır,
Neighing, bolting away,
Galloping headlong toward its herd,
And Köböş — he rode unsaddled.
His tailbone galled to a wound and aching,
His buttock-flesh torn shred by shred.
Toruaygır running, smarting,
Toruaygır running ever faster
Came running up to the tether-rope,
And when it reached it and stopped short,
May-he-sink-to-earth, the dog Köböş,
Sliding sideways, the man Köböş
Toppled and fell to the ground.
A black stone tall as a hearth —
His head struck it in passing.
His head was smashed to pieces,
His blood went spurting forth.
Akılay running up, grieving,
A full span and a finger wide
The head of Köböş split open,
Of this dog, the fool Köböş,
The crookedness was laid bare,
Taking the mallet-blow from Toruaygır,
His unclean blood was spilled,
Seven days he lay exhausted,
Köböş lay there losing blood.
While Köböş lay in such a state,

Kırgıl başta, ihtiyarı,
Kırgına uğramış gibi
Kırk çoronun hepsi
Devriye gezip, yer kolaçan edip,
On günlük yere varmışlar.

Their elder, Kırgıl at the head,
As if a slaughter had struck them,
All of the forty çoro,
Riding patrol, scouring the land,
Had gone ten days' journey away.

Devriyeden çoro gelene dek
Karabasan basmış gibi,
Bildiğimiz Köböş ahmağı
Kuday çarpıvermiş.
Malını yağmalayıp geçmişler,

Bakay ile Semetey
Bu itin köküne birlikte yetmişler.
Doğruca ervaha sataşıp,
Manas'tan kalan malları
Hep birden alıp gitmişler.
Manas'tan kalan varlık,
Akolpok ile Akkelte,
Boz kise ile Altıkurç,
Kurt yürekli bozkurt Manas'ın
Sır mızrağı dahi yok.
«Yetim yağmalayıp aldı, diye,
Akılay durur uluyarak,
Kırk çoronun hepsini
Kışkırtıp durur cırlayıp,
«Kahrolasıca, kırk çoro,
Ayköl'üm Manas Han ile
Bit kadarken birleştin,
Kene kadarken karşılaştın.
Kurban olayım kırk çoro
Kaçkının ardına düşüver,
Çekip götürdüğü malları
Bana geri alıver.
Ruhu yüce Manas'ın,
Ruhu için, kırk çoro,
Fazlasıyla akın salıver».
Bezine iğne batmış gibi
Fırlayıp gitti kırk çoro.
Acıbay, Şuutu şöyle der:
«Uluyorsun Akılay
Gönle kaygı saldın,

Kırk çoro yazıda kalır,
Ne yüzle el kaldırdık

Till the çoro came back from patrol,
As if a nightmare had pressed him down,
The fool Köböş whom we know —
Kuday had struck him down.
They had plundered his goods and passed on,
Bakay and Semetey
Together had reached this dog's very root.
Straightway defying the spirits,
The goods left from Manas
They had taken all at once and gone.
The treasure left from Manas,
Akolpok and Akkelte,
The Boz kise and Altıkurç,
Of wolf-hearted grey wolf Manas
Even the lacquered lance is gone.
«The orphan plundered and took it, saying,
Akılay stands there howling,
All of the forty çoro
She keeps goading, screeching,
«You accursed ones, forty çoro,
With my Ayköl, Manas Khan,
You joined when you were but a louse,
You met when you were but a tick.
Let me be your offering, forty çoro,
Set out after the runaway,
The goods he hauled away with him
Take back again for me.
Of Manas of the lofty spirit,
For his spirit's sake, forty çoro,
Loose your raid in fullest measure».
As if a needle had pierced their cloth,
Off shot the forty çoro.
Acıbay and Şuutu speak thus:
«You are howling, Akılay,
You have cast care into the heart,

The forty çoro will be left on the steppe,
With what face did we raise our hands

Hızır'ın dokunduğu Manas'ın
Ölürken gördüğü çocuğa,
Kırk çoro kırılıp geçesi mi,
Kara engebeli dağ değil
Saldırıp savaş açılası,
O Semetey kaplan
Kalmak'tan gelen düşman değil,
Akılay yengem, dinleyedur,
Bu huyun iyi değil.
Çoroyu Kuday çarpar mı,
Toygun Manas bahadırın
Biriciğine sataşarak.
Tuzu ağır Manas'ın
Tuzu bizi çarpmaz mı,
Ruhu ağır Manas'ın
Ruhu bizi çarpıvermez mi.
Bey oğlu biriciğe
Sataşan adam onar mı,
Yandan dokunsa yanına kalır mı.

Beye dokunan onar mı,
Tepeden dokunsa yanına kalır mı.

Biriciğe dokunan onar mı,
Canına vuranın yanına kalır mı.
Semetey doğduğunda
Kırk çoronun hepsi vardı,
Kırgıl başta, ihtiyarı vardı,
Toyunda dokuz yüz kısır kesildiğinde,

Adı Semetey konduğunda,
Hızır toyunu yiyip gitmiş,
Sağ yürürse bu yavru
Nicesini yapar deyip gitmiş.
Kanıkey yeni doğurunca,
Övünüp Manas kabararak,
Toya gelen doksan alp,
Dağ gibisi Koşoy başta olup,
İltifat edip kabararak,

Of Manas whom Hızır touched,
At the child he saw as he lay dying,
Are the forty çoro to be cut down —
He is no black broken mountain
To be assaulted and made war upon,
That tiger Semetey
Is no foe come from the Kalmak,
Akılay, my sister-in-law, listen well,
This temper of yours is not good.
Will not Kuday strike the çoro
Of white-falcon Manas the batyr
For assailing his only one.
Of Manas whose salt is heavy —
Will his salt not strike us down,
Of Manas whose spirit is heavy —
Will his spirit not strike us down.
At the bey's son, the only one,
Can the man who assails him prosper,
If he strikes from the side, will it go unavenged.
Can he who strikes the bey prosper,
If he strikes from above, will it go unavenged.
Can he who strikes the only one prosper,
Will he who strikes at his life go unavenged.
When Semetey was born,
All of the forty çoro were there,
Their elder was there, Kırgıl at the head,
When nine hundred barren mares were slain at his feast,
When the name Semetey was given him,
Hızır ate of his feast and went,
If this cub walks alive,
He will do many a deed, he said and went.
When Kanıkey had newly given birth,
Manas boasting, swelling with pride,
The ninety alps come to the feast,
Mountain-like Koşoy at their head,
Paying honor, swelling with pride,

Pay bölüp verecekmiş gibi,
Hepsi ellerine alıp tartarak: Hışımlanıp dövüşsem,
«Bozkurttan tek tırnak, diye,
Geç vakit görülen yavru», diye,
Koşoy'un duası değmiş,
Ululaın itibarı değmiş.
Ona diş bileyen kişi onmaz,
Sataşan kişi sağ kalmaz.
Manas'ın oğlu yetimi
Yeni doğurduğunda,
Tükenmeyen sözü var,
Tükendikçe tüten,
Kökü evliya yeri var,
«Yeni doğururken,
Büyük keramet gördük», diye,
Altı kadının sözü var,
Altısının halini söyleyeyim:
Almambet'in Aruuke'si,
Bakay Han'ın Körpöcan'ı,
Er Çubak'ın Altınay'ı,
Acıbay'ın Alımkan'ı,
Er Şuutu'nun Burmakan'ı,
Kanıkey büyük sancı çekerken,
Sarı başlı boz koyundan
Sallana sallana apak toklu doğmuş,

Er Semetey bahadırı
Tabanı üstüne dik doğurmuş.
Sağ eline kara kan,
Kavramış diye duyarım,
Kara kan kavraması,

Sataşan düşmanın
Kanını dökerim demesi.
Sol eline sarı zehir
Avuçlamasının sebebi,
Sarı zehir gibi sarartıp,

As if to divide and deal out shares,
All taking him in their hands to weigh: If
I were to fight in fury,
«A single claw from the grey wolf, saying,
A cub seen at the latest hour», saying,
Koşoy's blessing has touched him,
The honor of the great has touched him.
He who whets his teeth at him prospers not,
He who assails him stays not alive.
The orphan son of Manas —
When she had newly borne him,
There is a tale that never runs dry,
Smoking on even as it wanes,
There is his root, a place of saints,
«As she was newly giving birth,
We saw a great wonder», saying,
There is the word of six women,
Let me tell the state of those six:
Almambet's Aruuke,
Bakay Khan's Körpöcan,
Er Çubak's Altınay,
Acıbay's Alımkan,
Er Şuutu's Burmakan,
While Kanıkey suffered the great pangs,
From a yellow-headed grey ewe
A snow-white lamb was born, swaying and tottering,
The hero Semetey the batyr
She bore upright upon his soles.
In his right hand black blood
He clutched, so I hear,
His clutching of black blood —

Of the foe who assails him
It means: I shall spill his blood.
In his left hand yellow poison —
The reason for his palming it:
Turning them sallow like yellow poison,

Soyu tükenene dek
Kütüğünü kazırım demesi.
Abıke'nin ordasına
Kırk çoronun hepsi,
Kırgıl başta, ihtiyarı,
Hızırlı sözü duyunca
Hepsi yıkılıp döküldü
Cenk pusatını asıp,
İçkiye girişip.
Abıke'nin evinde
Duvar dibinde kara rakı,
Kalmak usulü köökörle bir rakı,
Can kåsesine doldurup,
Topluca hepsi sunuşup,
Canı çıkası kırk çoro
Canını sakınmadan çekişip,
Manas'ın oğlu yetimle
Kırk çoronun işi yok,
Neredesin diyen kişi yok,
Rakı içip azgınlaşan,
Kımız içip haykıran,
Kırk çoronun destanını,
Şimdi anlatıvereyim:
Er Semetey destanını.

Until their line is spent,
It means: I shall root out their stock.
To the orda of Abıke
All of the forty çoro,
Their elder, Kırgıl at the head,
On hearing the word touched by Hızır,
All tumbled and poured in,
Hanging up their war-harness,
Setting in upon the drink.
In the house of Abıke,
At the foot of the wall black rakı,
Rakı in a köökör after the Kalmak fashion,
Filling the soul-cup to the brim,
All together passing it round,
The forty çoro, may their souls depart,
Quaffing away, not sparing their souls,
With the orphan son of Manas
The forty çoro have no concern,
No man to ask, where are you,
Grown wild with drinking rakı,
Shouting with drinking kumis,
The tale of the forty çoro —
Now let me swiftly tell:
The tale of the hero Semetey.

SEMETEY'İN TAYBUURUL,
AKŞUMKAR, KUMAYIK –
ÜÇÜNÜ KIRDA BULUŞU
Yanına aldığı er Bakay,
Sarı engebeli bel ile
Salkım saçak yaylalar ile
Kurbanı olayım,
Sarı engebeli bel ile,
Küheylanı parçalayıp kesmişler,

Kan-Caylak'ın patikası
Patika alacalı görünüp,
Gayrete gelen bozkurt Bakay'ın,
Yumuşak kuyruk, yumuşak yele

SEMETEY FINDING TAYBUURUL,
AKŞUMKAR, KUMAYIK –
ALL THREE UPON THE STEPPE
The hero Bakay taken at his side,
Along the yellow broken pass,
Along the fringed and clustered pastures,
Let me be his offering,
Along the yellow broken pass,
They had cut the courser up and slaughtered it,
The footpath of Kan-Caylak
Showing dappled, path on path,
Of grey wolf Bakay roused to zeal, Soft of tail, soft of mane,

Gönlü fena bölünür.
Engebe engebe görünür.
Engebeden yılkı ayrılır.
Hasretli bozkurt Bakay'ın
Bu mala Abıke, Köböş sahip olup,
Gözünün yaşı dökülür,
Görüp dururken Semetey
Perişan olur görünür.
Ak sakalı seyrelip,
Gözünden akan kara yaş
Kartal Bakay amcanın
Yanağından aşağı boşanıp,
Laf söylemeden, dil demeden, Fışkıran tozu görünce
Kervanın Bakay hıçkıra hıçkıra, Bakay Han'ın canı çıkar.

Eski günleri çok anıp,
Zavallın durur sarsılıp. «Yetimim!» diye çağırıp,
«Kurbanın olayım yetimim
On iki yıldır görmediği
Sahipsiz kalan aziz mal
Hayal olup göze görünür.
Anası boş olası kalleş dünya

Böyle geçip gider görünür.
Engebede yatan aziz mal, Öleceğim demde gördüğüm,
Aygırı Kambar atadan,
Tulparı binde bir alabaş,
Eskisini ben söylesem,
Manas'ın malı idi.
Bugün Bakay amcanın
Bugünküsünü ben söylesem,
Abıke, Köböş altı haram

Manas'ın Kambar ata aygırını

The heart is sorely rent.
Ridge upon ridge comes into view.
From the ridges the herds divide.
Of grey wolf Bakay full of longing —
Abıke and Köböş having seized these herds,
The tears pour down from his eyes,
While Semetey stands looking on,
He seems undone with grief.
His white beard grown thin,
The dark tears flowing from his eyes,
Of eagle uncle Bakay,
Streaming down along his cheek,
Speaking no word, saying no speech, On seeing the spurting dust
Your caravan-elder Bakay sobbing and sobbing, Bakay Khan's soul near leaves him.
Recalling much the days of old,
Your poor one stands there shaken. «My orphan!» he calls out,
«Let me be your offering, my orphan,
Unseen for twelve long years,
The blessed herds left masterless
Appear before the eye like a vision.
This treacherous lying world, may its mother be void,
Thus it seems to pass away.
The blessed herds lying on the ridge, Seen at the moment of my death,
Its stallion from father Kambar,
Its tulpar one in a thousand, pied of head,
If I should tell of what once was,
These were the herds of Manas.
Today, of uncle Bakay —
If I should tell of what is today,
Abıke, Köböş, the six wretches,

The Kambar-ata stallion of Manas

Kışlık kesime tutup kesmişler.

Kuruyup kalan malın hepsini
Bir hiç edip koymuşlar.
Buurul'a çalan aziz mal
Bunu çevirip bağa koymuşlar.

İşte böyle aziz mal,
Sürüsünü dağıtıvermişler.
Tulparlar başıboş yaban olup,
Varlığın sayısı gitmiş».
Böylece yakınır Bakay Han,
Eyer beli gibi geçide
Er Semetey, Bakay Han
Şimdi çıkıp varmıştı.
Kutup yanına bakınca
Fışkır fışkır toz çıkar,
Kök çolok'un ağzını çevirdi işte:
Beri gel diye bağırıp
Yiğit Bakay durdu işte.
Baabedin diye bağırır,
Semetey diye çağırır:
Kurbanın olayım, Semetey,
Hanım Manas'tan kalan* avuncum,
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim sezdiğimi sezdin mi?
Benim bildiğimi bildin mi?
Kaburga kemiği zonklar,
Et yüreği çarpar.

Bugün Bakay Han amcan
Uykudan irkilip uyanır,
Sağ yanına döner,
Elini suya daldırır,
El abdestini alır.
Bir Kuday'a yalvarır.
Telaşla namazını kılar,
Kökçolok'u eyerler.
İşte bugün amcacığın

They caught and slaughtered for winter meat.
All the herds left withering
They have brought to naught.
The blessed beast shading toward roan —
This one they turned and penned in the paddock.
Such were the blessed herds —
They scattered its droves away.
The tulpars gone wild, masterless,
The count of the treasure is lost».
So laments Bakay Khan,
To the pass like a saddle's waist
Hero Semetey and Bakay Khan
Had now climbed up and come.
When he looked toward the north side,
Dust rises spurting, spurting,
He turned Kök çolok's head about, behold:
Shouting, come this way,
Valiant Bakay halted, behold.
He cries out, Baabedin,
He calls out, Semetey:
Let me be your offering, Semetey,
My solace left from my khan Manas,*
Have you seen what I have seen?
Have you sensed what I have sensed?
Have you known what I have known?
The rib-bones throb,
The heart of flesh is pounding.

Today your uncle Bakay Khan
Starts from his sleep and wakes,
He turns onto his right side,
He dips his hand in water,
He takes his hand ablution.
He implores the One Kuday.
In haste he performs his prayer,
He saddles Kökçolok.
This very day your dear uncle

Ya kargaşa basan gece görür,
Either sees a night pressed down with turmoil,

Ya ışık değen gün görür.
Or sees a day touched by light.
Bugün Bakay amcacığın
Today your dear uncle Bakay
58030 Ya ecel bulup ölecek,
Either will meet his hour and die,
Kıyamet yüzünü görecek.
Will see the face of doomsday.
Ya da Bakay Han
Or else Bakay Khan
İlginç bir dünya görecek.
Will see a wondrous world.
Koca Manas öleli,
Since great Manas died,
On iki yıl dolmuştu.
Twelve years had come full round.
Kaçıp giden kurnaz nişan
The cunning sign that fled away
Bu yıl gelmiş görünür.
Seems to have come this year.
Bu amcan Bakay ölür herhal,
This your uncle Bakay will surely die,
Amcan Bakay ölmezse,
And if your uncle Bakay dies not,
58040 Bir ilginçlik görür herhal.
He will surely see a wonder.
Ey kurbanın olayım, yetimim,
O let me be your offering, my orphan,
Fışkıran tozu gördün mü?
Have you seen the spurting dust?
Fışkıran tozu bildin mi?
Have you known the spurting dust?
Tozun önüne baksam
When I look to the front of the dust,
Gönlüm gevşeyip bölünür,
My heart goes slack and rends,
Senin Narbuurul atın görünür. Ova düzde duran,
Your steed Narbuurul comes in view. Standing on the level plain,
Dün, kaplan Manas öldüğünde, Ayrık otundan otlayan.
Yesterday, when tiger Manas died, Grazing on the couch-grass.
Kaygıyı kuru baş görünce,
Seeing sorrow with its bare head,
Yas tutup böğürüp,
Keeping mourning, bellowing,
58050 Azap salıp gümbürdeyip,
Loosing anguish, thundering,
Kişneyip yer eşip,
Neighing, pawing the earth,
Hayvan da olsa mübarek
Though a beast, the blessed one,
Kuyruğu, yelesi dağılıp,
Its tail and mane dishevelled,
Gözünün yaşı dökülüp.
The tears pouring from its eyes.
Dağın başını sıyırıp,
Skirting over the mountain's crest,
Mezarlı yeri dolaşıp.
Roaming round the place of the grave.

Bir insana bildirmeden,
Making itself known to no man,
Bir kişiye görünmeden,
Showing itself to not one soul,
Seksen yürük peşine takıp,
Drawing eighty racers in its train,
58060 Sır olup kaybolan Narbuudan,
Narbuudan who vanished into secret,
Muradına böylece
Thus unto its heart's desire

Erişivermiş Narbuudan.
Sır olup görünmeden,
Çekip gitmiş Narbuudan.
Tay gelse kovalayıp,
Ayrık otlu beli gözleyip,
Kul basmaz yeri gözleyip,
Yazın sıcak çillesinde
Dağ başında duran,
Toguz-Döbö'de otlayan.
Güz salımı* olduğunda,
Ot gücüne dolduğunda,
Yumuşak ot piştiğinde
Mıyzam otunun külü uçtuğunda.

Yaman tulpar Narbuurul,
Cıltırgan otunda duran,
Ebelek*ten otlayan.
Kış vakti geldiğinde,
Yer tak tak donduğunda,
Pınar kaynayıp, buz donup,
Yamaç boyunca çıtırdayıp,
İyice soğuk yel vurup,
Çatır çatır zemheri kış olup,
Soğuk çıtırdayıp dolduğunda,
Karaltı görse kaçıveren,
Geleceğini bu yıl bilmiş herhal,
Suusamır'ın Suurma-Kök'ü
Suurma-Kök'e girmiş herhal,
Yılkıdan ayrı kaygılanıp,
Bozkırda başıboş gezdiği demmiş,

«Karaltım yetim gelir», diye,
Yol gözleyip durduğu demmiş.

Binecek olsan at odur,

Sırtı yüksek, omzu basık,
Kara bayır, kazanat soylu,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli.

Narbuudan has swiftly attained.
Turned secret, unseen by any,
Narbuudan has gone its way.
If a colt came near, chasing it off,
Watching the couch-grass pass,
Watching where no slave sets foot,
In the hot dog-days of summer
Standing on the mountain top,
Grazing on Toguz-Döbö.
When autumn's onset came,*
When the grass filled with its strength,
When the soft grass ripened,
When the ash of the mıyzam grass took flight.
The fierce tulpar Narbuurul,
Standing in the cıltırgan grass,
Grazing on the ebelek.*
When winter's season came,
When the ground froze knock-hard,
The springs welling, the ice freezing,
Crackling all along the slope,
The bitter cold wind striking,
Deep winter cracking snap on snap,
When the cold filled all with crackling,
Bolting at any shape it saw,
It knew, no doubt, he would come this year,
Suurma-Kök of Suusamır —
It entered Suurma-Kök, no doubt,
Grieving apart from the herd,
It was the hour, they say, it roamed the steppe unbridled,
«My shape, my orphan, will come», saying,
It was the hour, they say, it stood watching the road.
If you would ride, that is the steed,

High of back, low of shoulder,
Dark bay, of kazanat stock,
Sieve-lunged, bronze-shanked.

Apışlığı vadi gibi geniş,
Öndeki bembeyaz dişleri
Dövülüp su verilmiş çelik gibi,
İncikleri uzun, ön ayağı kısa,
Altı ay durmadan yol yürüse,
Sırtı başı yara olmaz,
Nara duysa şaşırmayan,
Ayın karanlığında
Bir izini yanlış basmayan.
Vay, atan sağken,
Geyiğe yular sürütmüş,
Ayağı tunç* olur diye,
Engebeli tümsekli yer olsa,

Oraya götürüp alıştırmış.
Kalabalığa girse şaşırmayan,
Tökezleyip, sendeleyip,
Ayın karanlığında
Bir yeri yanlış basmayan.
Buğra perçemli, kısa yeleli,
Kaburgalı kazanat.
Kulanı kovsa kaçırmaz,
Tırnağında kusuru yok
Düpedüz tulpar mübarek.
Algara'dan epey üstün,
Akkula'dan epey üstün,
Kuukazık'tan pek üstün,
Maaniker'den başkaca üstün,
Çalkuyruk'tan çarçabuk üstün,
Erişip binersen, yetimim,
Dört başı mamur yürük odur.
Gökte bulut tutulmaz,
Dört ayaklı hayvanat
Bundan kaçıp kurtulmaz.
Binecek olsan sınanmışı,
Atan Manas'tan kalan mirası,
Karakan'ın şehrine,
Gören gönül bölünür,

Its crotch wide as a valley,
Its snow-white teeth in front
Like steel forged and tempered,
Long of shank, short of foreleg,
Should it march six months without a halt,
Its back and head take no sore,
Unstartled at hearing the war-cry,
In the darkness of the moon
Never once misplacing a hoofprint.
Ah, while your father lived,
He had it drag a halter after the deer,
So its feet would turn to bronze,*
Wherever ground was broken and hummocked,
He led it there and trained it.
Unbewildered entering the throng,
Not stumbling, not staggering,
In the darkness of the moon
Never once misstepping anywhere.
Bull-camel-forelocked, short-maned,
Deep-ribbed kazanat.
Chasing the kulan, it lets none escape,
No flaw is in its hoof,
A tulpar outright, the blessed one.
Far superior to Algara,
Far superior to Akkula,
Much superior to Kuukazık,
Superior again to Maaniker,
Swifter-superior to Çalkuyruk,
If you reach and mount it, my orphan,
That is the racer perfect on all four sides.
No cloud can be caught in the sky,
No four-footed beast
Can flee from this one and escape.
If you would ride, here is the proven one,
The heritage left from your father Manas,
To the city of Karakan,
The heart that sees it rends,

O Buurul mübarek
Karşılamaya çıkmış görünür.
«On iki yıl doldu, diye,
Bu yıl gazaya binecek can yoldaşı,

Gelecek çağı geldi, diye,
Yol gözlediği demmiş.

Tam önünden çocuğa,
Kızıl kırçıl, kısa yeleli,
Kıymetli tulpar Narbuurul
Perçemini göğe savurup,
Kara yerin kabuğunu
Eşip eşip fırlatıp,
Kuyruğu, yelesi dağılıp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvan da olsa Buurul at
Kişneyip hıçkırıp,
İçini çekip sarsılıp.
Kulağı mum gibi dik görünüp,
Gözünün yaşı dökülüp.
Vaktiyle göçen atası
Hayal olup göze görünüp.
Altın yanaklı aybalta
Manas'ın oğlu yetimin
Sağ böğrüne dayanıp.
«Koca atam!» diye ağlayıp,
Hüngür hüngür ses saldı işte,
Buurul atı görünce,
«Küheylanım, atam, ölme», diye,

Hıçkırıp çocuğun zâr zâr ağlayıp,
«Küheylanım, atam öldüğünde,
Bu hayvan yas tutmuş,
İnsan olan aziz baş dururken,
Temirkan'ın şehrine
Sürtüp gittim, ne yazık.

That Buurul, the blessed one,
Seems to have come out in welcome.
«Twelve years have come full round, saying,
This year the soul-companion he will ride to holy war,
The season of his coming has come, saying,
It was the hour, they say, it watched the road.
Right from before him, to the boy,
Red-roan grizzled, short-maned,
The precious tulpar Narbuurul,
Tossing its forelock to the sky,
The crust of the black earth
Pawing and pawing, hurling it up,
Its tail and mane dishevelled,
The tears pouring from its eyes,
Would it speak, it has no tongue,
Though a beast, the Buurul steed,
Neighing and sobbing,
Heaving sighs and shaken.
Its ears showing straight as candles,
The tears pouring from its eyes.
His father, passed away of old,
Appearing to the eye as a vision.
The gold-cheeked moon-axe
Of the orphan son of Manas
Propped against his right flank.
«My great father!» he wept,
He loosed his voice in sobbing, behold,
On seeing the Buurul steed,
«My courser, my father, do not die», saying,
Sobbing, your boy weeping bitterly,
«My courser, when my father died,
This beast kept mourning,
While the blessed head of a man stood by,
To the city of Temirkan
I trudged away, alas.

Sallantıda koymadan varlığını	*Leaving not your treasure to sway in the balance,*
Denizim atam, yanına al.	*My ocean, my father, take it to your side.*
Sürtüp gittim, ne yazık,	*I trudged away, alas,*
Nice malını yüzüstü koydun	*How many herds you left forsaken,*
Kaplan atam, yanına al!	*My tiger father, take them to your side!*
Yetim bırakıp çocuğunu,	*Leaving your child an orphan,*
Dul bırakıp karını	*Leaving your wife a widow,*
Kurumuş dünya, ne yazık,	*The world run dry, alas,*
Kurbanın olayım Buurul at,	*Let me be your offering, Buurul steed,*
On iki yıl el görmeden,	*Twelve years without seeing a people,*
Benim gibi garip var mıdır?	*Is there a forlorn one like me?*
On iki yıl yer görmeden,	*Twelve years without seeing the land,*
Senin gibi garip var mıdır?	*Is there a forlorn one like you?*
Karakan'ın şehrine,	*To the city of Karakan,*
Kurban olayım Buurul at,	*Let me be an offering, Buurul steed,*
Kaçıp giden ben garibim.	*I am the forlorn one who fled away.*
Tırnağını taşta yontup,	*Whetting your hooves on the stone,*
Toygunum ne zaman gelir diye,	*Saying, when will my white falcon come,*
Hayvan da olsa mübarek,	*Though a beast, the blessed one,*
Yanıp gezen sen garipsin.	*You are the forlorn one roaming afire.*
Kardeşim olup düşmanım,	*My brother become my foe,*
İçimde kalıp pişmanlığım.	*My remorse lodged within me.*
Kurbanın olayım Buurul at,	*Let me be your offering, Buurul steed,*
Senin kaçtığın kara kayalık olup,	*Your refuge the black crags where you fled,*
Denizin oğlu yetimin	*Of the ocean's orphan son*
Benim öz kardeşim düşman olup,	*My own brother become my foe,*
Çevresine bakmadan,	*Without a glance about him,*
Baldırı beşik çağımda	*While I was yet in the cradle,*
Hesabımı böyle buldurup,	*Having my reckoning thus contrived,*
Anacığım Kanıkey gibi delişmenin	*Of my dear mother, spirited Kanıkey,*
Memesini yardırıp.	*Having her breast slashed open.*
Dedem Temir'in şehrine	*To the city of my grandsire Temir*
Sürtüp giden ben garibim.	*I am the forlorn one who trudged away.*
On iki yıl oluncaya dek,	*Until twelve years had passed,*
Çok yılkının yüzünü göremeden,	*Never seeing the face of the many herds,*
Kaçıp gezen sen garipsin.	*You are the forlorn one roaming in flight.*
Han atamın gözü göçtüğünde,	*When my khan father's eyes had passed,*

Kurban olayım Narbuudan,
Kayıp adını mı aldın?
Kötü ada mı çıktın?
Kurbanın olayım Buurul at,
Anıp da gelen kendine,
Ben kurban olup gideyim
Işıldayan iki gözüne.

Let me be an offering, Narbuudan,
Did you take the name of the lost?
Did you fall to an evil name?
Let me be your offering, Buurul steed,
To you who came remembering,
Let me go as an offering myself
To your two shining eyes.

Kulan gibi boynunu büken,
Hayvan da olsa Buurul at
Atamdan kalan küheylanım.
Altı ağamın kendisinden
Yakın olup durduğun,
Ders okuyup bellediğim,
Atamdan kalan mirasım
Zorlanmadan uçar kanadım.
Yurda sınanmış yürüğüm.
Cihangir atam Manas'tan
Devralıp kaldığım Mirasım.
Öte dünyaya giden ayköl aslan
Ardının kaygısını çekip gitmiş,
Ardımda kalan biriciğim,
Kurbanın olayım Narbuudan,
Seni at edip binsin diye gitmiş.

Bending your neck like a kulan,
Though a beast, the Buurul steed,
My courser left from my father.
Than my six elder brothers themselves
You who stood the nearer to me,
You whom I learned as a lesson conned,
My heritage left from my father,
My wing that flies unstraining.
My racer proven before the land.
From my world-conquering father Manas
My Heritage received and kept.
The ayköl lion gone to the other world
Went bearing care for those behind him,
My only one left behind me,
Let me be your offering, Narbuudan,
He went so you might be made his steed and ridden.

Bozkurdum atamı ansam,
Göğsümden gitmez hasretim,
Taybuurul, senin gibi küheylana,
Kurban olsun bütün malım».
Taybuurul'u görünce
Hiç canını esirgemeden,
Dileğini Kuday vermişçesine,
Sanki Manas atası
Bugün dirilip cana gelmişçesine,
Buurul'u görüp dururken,
Manas'ı görmüş gibi,
Hayvanın ulusu Buurul'u
Boynundan kavrayıp hıçkırıp,

When I recall my grey wolf father,
The longing leaves not my breast,
Taybuurul, for a courser like you,
Let all my wealth be the offering».
On seeing Taybuurul,
Sparing his soul not at all,
As though Kuday had granted his wish,
As though his father Manas
Had risen this day and come to life,
While gazing on the Buurul,
As if he had seen Manas,
Buurul, greatest of beasts,
Clasping round the neck, sobbing,

58240	Yanağından koklayıverdi işte.	*He pressed his face to its cheek and breathed it in, behold.*
	Manas'ın oğlu yetimin	*The orphan son of Manas*
	Hüngürdeyip ses saldı işte.	*Loosed his voice in sobbing, behold.*
	Amcası Bakay ihtiyar,	*His uncle Bakay the elder,*
	Dertli olan evliya,	*The saint laden with sorrow,*
	İkizinden ayrılıp,	*Parted from his twin,*
	Ölmek üzere gezen evliya,	*The saint who roamed at the point of death,*
	Buurul atı görünce	*On seeing the Buurul steed —*
	Dertli Bakay ne yapsın,	*What should sorrowful Bakay do,*
	Dert ortağını görmüş gibi,	*As if he had seen his partner in sorrow,*
58250	Önceden göçen Manas hanzade	*Manas the khan-born, passed before,*
	Yaşıtını görmüş gibi,	*As if he had seen his agemate,*
	Yiğidi Manas dirilip,	*His valiant Manas risen again,*
	Yüzüne bugün gelmiş gibi.	*As if come before his face this day.*
	Yiğidin Bakay ne yapsın.	*What should your valiant Bakay do.*
	Buurul'unu görüp Han Bakay	*Seeing his Buurul, Khan Bakay,*
	Perçeminden tutup boyuna koklayıp,	*Holding its forelock, breathing it in again and again,*
	Hıçkırta hıçkırta pek koklayıp,	*Breathing it in hard, sob upon sob,*
	Hayvan da olsa Buurul at	*Though a beast, the Buurul steed,*
	Yaşıttan kalmış diye ağlayıp,	*Weeping that it was left from his agemate,*
58260	Kayın ağlayıp, söğüt ağlayıp,	*The birch weeping, the willow weeping,*
	Bakan canların hepsi ağlayıp.	*All the souls who watched them weeping.*
	Bakay ile Semetey	*Bakay and Semetey*
	Yan yana ağlayıp sızlayıp.	*Side by side weeping and moaning.*
	Manas'tan kalan sayısız yılkı	*The countless herds left from Manas,*
	Çiğneyip geçecekmiş gibi	*As if they would trample all and pass,*
	Çevreleyip çığrışıp.	*Circling round and crying out.*
	Mademki Kuday verdi,	*Since Kuday has granted it,*
	Buurul kendi geldi ya,	*Buurul has come of its own,*
	Sımsıkı düğümlü ak dizgin	*The white rein knotted fast —*
58270	Koca Manas'tan kalma değil mi, Şurada duran Bozbee'yi	*Is it not left from great Manas, The Bozbee standing yonder*
	Akkula'ya denk dizgin.	*A rein the match of Akkula's.*
	Süslü püslü, uğurlu yürüyen,	*Adorned and decked, walking with fortune,*
	Ağızlığı çelik, mübarek	*Its bit of steel, the blessed one,*

Koca Manas'tan kalan büyük dizgin
Adını anıp kesti işte.
Bismillah deyip Semetey
Buurul ata vardı işte.
Gökteki yıldız gibi
Kavuşup kaynaştılar işte.
Hayvan, insan birleşip,
Coşup sarmaştılar işte.
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup kaynaştılar işte.
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılıp sarmaştılar işte.
Azık diye ezilen süzme gibi
Yoğrulup kaynaştılar işte.

The great rein left from great Manas
Naming his name, he cut its throat, behold.
Saying Bismillah, Semetey
Went up to the Buurul steed, behold.
Like the stars in the sky
They met and mingled, behold.
Beast and man made one,
Surging, they embraced, behold.
Like the flour of white wheat
They were kneaded and mingled, behold.
Like the hair of the white gazelle
They slipped close and entwined, behold.
Like strained curd crushed for provender
They were kneaded and mingled, behold.

Çok geçmeden, o ara,
Yine ilginç, yine var
Sır olup Buurul at
Bu Talas'tan kaçtığında,
Seksen yürük peşine takıp,
Yer dolaşıp yürüdüğünde
O zaman Kambarata, büyük Bozbee
Han Manas'ın öz malı,
Buurul ata katılıp,
Birlikte gitmiş değil mi.
Gözcülük edip, yer kolaçan edip,
Yürüyüp durmuş değil mi,
«Semetey ne zaman gelir», diye
Yanıp durmuş değil mi.
Kişneyip o Bozbee,
Sağ yanından denk geldi.
Manas'ın oğlu yetimin
Allah'ına yalvarıp,
Manas'tan kalan Boz kise'yi
Boynuna dolayıp.
«Ey Yaradan!» diye yalvarıp.
Manas'tan doğan er kişi
Kulağıyla perçemini
Birlikte kavrayıverdi işte,

Not long after, meanwhile,
Another wonder, more still —
When the Buurul steed, turned secret,
Fled from this Talas,
Drawing eighty racers in its train,
When it walked roaming the land,
Then Kambarata, the great Bozbee,
Khan Manas's own possession,
Joining the Buurul steed,
Did it not go along with it.
Keeping watch, scouring the land,
Did it not keep walking on,
«When will Semetey come», saying,
Did it not keep burning with longing.
Neighing, that Bozbee
Came up square on his right side.
The orphan son of Manas,
Imploring his Allah,
The Boz kise left from Manas
Winding about his neck.
«O Creator!» he implored.
The man born of Manas
Its ear and its forelock
Gripped fast together, behold,

Atası Manas yoluna
Yere yıkmadan Bozbee'nin
Başını kesiverdi işte.
Bozbee'yi kesip dururken,
Böylesi keyfe dalışıp,
Manas'ın malı değil mi
Kırda kesip yayıp,
Can kazanda kaynatıp,
Bakay ile Semetey
Yılkıcısı var, kocası var,
Manas'ı bilenlerin hepsi var,
Adak için Bozbee kesilip,
Cümle karın doyup,

For the sake of his father Manas,
Without felling Bozbee to the ground,
He cut off its head, behold.
While he was slaughtering Bozbee,
Sinking into such delight,
Is it not the wealth of Manas —
Slaughtering and spreading it on the steppe,
Boiling it in the soul-cauldron,
Bakay and Semetey,
The herdsman is there, the elder is there,
All who knew Manas are there,
Bozbee slaughtered for the vow,
Every belly filled,

Sönmüş ateşler yakılıp,
Ölmüş canlar dirilip,
Ova, dağ hepsi koşuşup.
«Ey tövbe, Manas'ın oğluymuş», diye,
Kargaşaya uğramış gibi
Görenlerin hepsi sevinip.
«Baabedin!» diye bağırıp,
«Manas'ın biricik oğlu geldi»,
diye,
Çıybıt, Koçkor dört haram
Müjdeleyip çağırıp.
En güçlüsü kısrak kesip,
Ortancaları koyun kesip,
«Nur yüzlü bozkurt Manas'ın
Biricik oğlu geldi, diye,
Bize Yaradan Kuday verdi, diye,

Fires gone out rekindled,
Souls gone dead revived,
Plain and mountain, all came running.
«Mercy — it is the son of Manas»,
saying, As if turmoil had overtaken them,
All who saw him rejoicing.
«Baabedin!» they cried,
«The only son of Manas has come»,
saying,
Çıybıt, Koçkor, the four wretches,
Calling out the glad tidings.
The strongest slaughtering a mare,
The middling ones slaughtering sheep,
«Of the light-faced grey wolf Manas
The only son has come, saying,
The Creator Kuday has given him to us,
saying,

Kıl koymadan derleyip alırdı,
Ayköl sağ iken,
Şu Kırgız'da, Argın'da
Kalabalık Kırgız ovayı tutup,
Konup yattığı çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup durduğu çağda.
Çift alaba* samur börk

He would gather all in, leaving not a hair,
While the Ayköl was alive,
Among these Kırgız and Argın,
The teeming Kırgız holding the plain,
In the season they camped and lay,
Kumis by day, maidens by night
In the season it stood so.
The double alaba sable börk*

Sallanıp durduğu çağda,
Kırgız'ı da yanına bilip
Sefa sürdüğü çağda.
O Manas sağken,
Bütün kunduz derisini
Yarı bölüp alırdık,
Paçamıza koyardık.
Tuluk gibi burnu kabarıp,
Bozkurt Manas sağken,
Gezmez miydik kasılarak.
Manas'ın gözü göçünce,
İtlere devran gelince,
Vergisine dayanamayıp,
Argın kaçtı bir yana.
Huyuna dayanamayıp,
Kırgız gitti bir yana.
Manas'ın gözü göçünce,
Yanan ateşi söndürdü,

In the season it swayed on high,
Counting the Kırgız at his side,
In the season he lived in delight.
While that Manas was alive,
All of the beaver pelts
We would split in half and take,
We would set them on our trouser-hems.
Our noses swelling like a leather sack,
While grey wolf Manas was alive,
Did we not strut about in pride.
When Manas's eyes had passed,
When the dogs' turn came round,
Unable to bear his levy,
The Argın fled to one side.
Unable to bear his temper,
The Kırgız went to one side.
When Manas's eyes had passed,
He quenched the burning fire,

Cefa salıp çok yurda
Toptan eli göçürdü.
Cehennem gördü kocamız,
Darmadağın olduk hepimiz.
Abıke, Köböş iki haram
Bundan gördük horluğu.
Bundan gördük zorbalığı.
Adıbay, Kölbay altı haram
Ondan gördük büyüklenmeyi.
Bu tükenesi altısı varken
Ocak başına vergi salardı,
Vergisine dayanamayıp,
Tükenip bu yurt kalırdı.
Manas bahadırın biriciği
Gelip durduğu demmiş.
Dilediğini bir Kuday
Şurada duran çok yurdun
Verdiği dem imiş.
Tay kesecek tay kessin,

Loosing torment on many lands,
He drove the people out wholesale.
Our elder has seen hell itself,
We were all scattered to the winds.
Abıke and Köböş, the two wretches —
From them we saw contempt.
From them we saw tyranny.
Adıbay, Kölbay, the six wretches —
From them we saw haughtiness.
While these six, may they perish, remained,
They laid a levy on every hearth,
Unable to bear their levy,
This land was left worn to nothing.
The only one of Manas the batyr —
It is the hour, they say, of his coming.
What it wished for, the One Kuday —
Of the many folk standing yonder,
It is the hour, it seems, of His granting.
Who would slaughter a colt, let him
slaughter a colt,

Kısrak kesecek kısrak kessin».

Argın, Kırgız hıçkırıp,
Adak adayıp çığrışıp.
Sönmüş ateşi tutuşup,
Ölmüş Manas dirilip.
«Manas'ın oğlu geldi», diye,
Ovadakisi dağına
Müjdeleyip koşuşup.
Alacakaranlık çöküp, gün battı,
Elin önde gideni yatıp uyudu.

Manas'ın kız kardeşi Kardıgaç
At yorup, yer kolaçan edip,
Uykusuz iz sürüp,
Dirseğine dayanıp rahat bulmadan,

Kestirip uyku almadan,
Aslan endamlı er, garip
Manas ile bir yuvadan kardeş idi,

Who would slaughter a mare, let him slaughter a mare».
Argın and Kırgız sobbing,
Vowing their vows, crying out.
The fire gone out caught flame,
Manas gone dead revived.
«The son of Manas has come», saying,
Those of the plain to their mountains
Ran bearing the glad tidings.
Twilight fell, the sun went down,
The foremost of the people lay down and slept.
Kardıgaç, sister of Manas,
Wearying her horse, scouring the land,
Sleepless, tracking the trail,
Finding no rest though propped on her elbow,
Taking no doze, no sleep,
The lion-framed hero, the forlorn one,
Was sibling to Manas from one nest,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANANIN DUASI, ATANIN YURDU

Toplanan güzeller arasından üstün sınçı Kölöy, Şaatemir'in on dördündeki kızı Çaçıkey'i seçip çıkarır; kız Cediger beyi Bagış oğlu Toltoy'un yavuklusudur ve Şaatemir kan davasından korkar — Temir Han "Toltoy kahırlanırsa cevabını kendim veririm" diyerek dokuz gün toy edip hutbe okutur, nikâh kıydırır. Seksen kızıl neriye altın yüklenir, seksen pehlivan yoldaş verilir ve kervan Talas'a yürür: Keñ-Kölçük'te çınar yeşerip bülbül şakıyarak uğur verir; Kül-Tokoy'da Kanıkey, kaçış gecesinde dalından süt akıtan ulu kavağı ve maral emerken bulunan kundaktaki yetimi anlatır. Kokonlu Kozubek'in — Abıke ile Köböş'ün Kırgılçal eliyle yolladığı mektuplarla kışkırtılmış — dört han elinden derlenmiş bin pehlivanı yolu kesince Semetey anasının "görünmeden geçelim" yakarışını dinlemez: önce el kaldırmayanı vurmaz, saldırıya uğrayınca "Manas!" uranıyla dalar; Canaalı ile Karaç hanları ve Hindistan pehlivanı Orokcan'ı devirip bin kişilik orduyu bozguna uğratır. Kokand kapılarını sürgüler; suçsuz halkın kanına girmesin diye Sarı Han geminden tutup yetimi yola döndürür. Sır-Dayra geçilir, kutlu mezarlar ziyaret edilir ve bir geçidin başında Kanıkey, yalınayak kaçtığı Küyük, Çakmak ve Corgo bellerini bir bir göstererek çektiği cehennemi oğluna anlatır — Talas artık ufuktadır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kumayık semirmiş, arslan sesli döner; Akşuñkar geçidi tutmuş, büyüttüğü yavrusunu Semetey'e sunar; doksan beşindeki Çıyırdı'ya verilen otuz günlük dönüş sözü yolculuğu hızlandırır.
- Kanıkey, Temirkan'ın minaresinden Manas'ın saklı dürbünüyle bakıp önde koşan Kumayık'tan oğlunun geldiğini anlar; kavuşmada Kumayık başını Kanıkey'in göğsüne koyar, bütün Bukar ağlar.
- Semetey Bukar'ı ve Temir Han'ın yabancı askerini reddeder ("Öz yurdumu kendim mi kırayım?"), Sarıtaz'ı Sarı Han yapar; Temir Han on iki kapı ile on iki hazineyi açtırır, Kanıkey Karakaşka'yı, Sarı Han Tuuçunak'ı seçer.
- Sınçı Kölöy'ün seçtiği gelin, Şaatemir kızı on dört yaşındaki Çaçıkey'dir; Cediger'li Bagış oğlu Toltoy'un yavuklusu olduğundan Şaatemir kan davasından korkar, Temir Han davayı üstlenip dokuz gün toyla nikâh kıydırır.
- Göç kervanı altın yüklü seksen kızıl neri ile seksen pehlivandan kurulur; Keñ-Kölçük'te yeşeren çınar uğur sayılır, Kül-Tokoy'da kaçış gecesi dalından süt akan kavak ile maral emziren yetimin hikâyesi anılır.
- Abıke ile Köböş'ün Kırgılçal eliyle kışkırttığı dört han eli bin pehlivanla yolu keser; Semetey, Canaalı ile Karaç hanları ve Hindistan'ın Orokcan'ını öldürüp orduyu bozguna uğratır; Kokand'ı yağmalamasını Sarı Han'ın "suçsuz halkı öldürürsek mahşerde kan cevabını nasıl veririz" öğüdü önler.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Yetime biri sataşsa,	*If anyone assailed the orphan,*
Haykırıp mızrak saplamaya,	*To cry out and drive in the lance,*
Denk gelse azgınlığını kırmaya,	*To break the aggressor's fury should they meet,*
Elma misali başını kesmeye,	*To cut off his head like an apple,*
Yol üstünde sürükleyip,	*To drag him along the road,*
Çınlata çınlata yarmaya,	*To split him ringing and resounding,*
Fesatlık etse altı ahmak	*Should the six fools work treachery,*
Kırk çoranın hepsini	*To turn all forty choro*
Görülmedik ibrete çevirmeye,	*Into a lesson never before seen,*
58410 Düşmanlık etse kırk çora Taşını talkan edip,	*Should the forty choro turn hostile Grinding their stone to talkan,*
Kıl kadarını koymadan hepsini,	*Leaving not so much as a hair of them all,*
Başları Kırgıl kocasını	*Their chief, old man Kırgıl,*
Tekmil kırıp geçirmeye,	*To cut them down entirely,*
O yiğit pars Kardıgaç	*That valiant pars Kardıgaç*
Gözcü durup bakmaktaydı,	*Stood watching as a sentinel,*
Sağ esen olduğunu bilmişti.	*She had learned that he was safe and sound.*
Altındaki Telkürön	*Beneath her, Telkürön*
Geyik gibi kulak yatırıp,	*Laid back his ears like a deer,*
Kıvrım kıvrım bellerden,	*Over the winding mountain passes,*
58420 Kasırga gibi yeri savurup,	*Whirling up the earth like a hurricane,*
Uçan kuşla yarışıp,	*Racing the flying bird,*
Boğa siydiği büklüm yoldan,	*Along the twisting bull-piss road,*
Ağzıyla gemi çekiştirip,	*Tugging at the bit with his mouth,*
Coşturup silkindirip,	*Surging and shaking himself,*
Eri ölmüş gibi çırpındırıp.	*Thrashing as if his rider had died.*
Dünyanın dört bucağını	*The four corners of the world —*
O gün ki Telkürön	*That day Telkürön*
Küheylan çalımı göründü,	*Showed the bearing of a thoroughbred,*
Basıp geçse kara yer	*Where he trod, the black earth*
58430 Ocak çukuru gibi oyulup,	*Was gouged out like a hearth-pit,*
Kan karışık ak köpük	*White foam mixed with blood*
Döşü üstüne dökülüp,	*Poured down upon his chest,*
Tel ipek gibi kuyruğu	*His tail like strands of silk*

	Apışlığında ikiye ayrılıp*,	*Parted in two between his haunches*,*
	Tırnağının değdiği kara yer	*The black earth touched by his hoof*
	Kol arkı gibi sökülüp,	*Torn open like an irrigation ditch,*
	Çapa tırnaklı, geniş sağrılı	*Hoe-hoofed, broad-cruppered,*
	Yakışıklı Telküröñ.	*Handsome Telküröñ.*
	Zavallı Kardıgaç n'etsin,	*What could poor Kardıgaç do,*
58440	Tan şavkı göründü.	*The glow of dawn appeared.*
	Kesilesi kanı kaynamış hayvan	*The hot-blooded beast fit for slaughter,*
	İnişte küheylanın	*Downhill, the thoroughbred*
	Karaca gibi ön ayak uzatıp,	*Stretched his forelegs like a roe deer,*
	Yavru tarla kuşları cıvıldaşıp,	*The young larks twittering,*
	Yokuşa asılıp çıkarken	*As he strained climbing up the slope*
	Yele kuyruğunu yayarak,	*Spreading out his mane and tail,*
	Yerin yüzünü döverek,	*Beating the face of the earth,*
	Coşturup dörtnala sürerek,	*Surging on, driven at the gallop,*
	Soğumuş izine ot salıp,	*Laying grass upon his cooled trail,*
58450	Sarara sarara kovalayan kırk çora	*Should the forty choro, chasing pale with rage,*
	Yetimi kovalayacak olsa,	*Come to pursue the orphan,*
	Yolunu kesip yakalamaya,	*To cut off their road and seize them,*
	Tekmil kırıp geçirmeye,	*To cut them down entirely,*
	Gece yarısı devrilince	*When midnight had turned over,*
	Telkürön'ü koşturarak,	*Galloping Telkürön,*
	Han Bakay'ın Karool-Taş'ı,	*Khan Bakay's Karool-Taş,*
	Takke gibi yüksek taş,	*A rock high as a skullcap,*
	O taşı çepeçevre sarmış	*Around that rock all encircling*
	Kayın, dağ muşmulası karışık.	*Birch and mountain medlar mingled.*
58460	Sarp yokuş bel yoluyla,	*By the steep pass road up the ridge,*
	Eskiden bilen Kardıgaç	*Kardıgaç, who knew it of old,*
	Gözcü sırtında durdu şimdi.	*Stood now upon the lookout ridge.*
	Dört yanı dönüp bakınca,	*Turning to look on all four sides,*
	Kıvrılan yolda toz da yok,	*No dust upon the winding road,*
	Ne de kımıldayan bir can var.	*Nor any living soul that stirred.*
	Bunu görüp Kardıgaç	*Seeing this, Kardıgaç*
	Telkürön'ün başını çevirdi,	*Turned Telkürön's head about,*
	Kıpırdamadan bakıp durdu.	*And watched without a stir.*
	Çok geçmedi, o esnada,	*Not long after, at that moment,*
58470	Gökten yıldız ayrılıp,	*A star broke away from the sky,*

Tan şavkı göründü,
Tepeden yıldızlar saçılıp,
Kıbleye doğru kayıp,
Çolpan yıldızı ayrılıp,
Tanın buz gibi yeli eserek,
Kayının başı titreşip,
Tan apaydın söktüğünde,

The glow of dawn appeared,
Stars scattered from the height,
Sliding toward the qibla,
The morning star Çolpan broke away,
The ice-cold wind of dawn blowing,
The birch tops trembling,
When dawn broke wide and bright,

Yere aydınlık değdiğinde,
Kutup yönü karşısında,
Kan-Caylak'ın kıyısında,
Kökçolok misali at binmiş
Bakay ağam kendisiymiş,
Bu yanına bakarsan,
Aceleyle namaz kılıp,
Taybuurul'u eyerleyip,
Karaltısını gözlediğim yetimim
Sağ esen muradına
Ulaşıp gidiyor görünür,
Geri dönüp Bukar'a
Çekip gidiyor görünür.
Karga kadarcık, gözüme sağ esen,
Karaltım sağ salim göründü.
Dileğini dileyen Kardıgaç'ın
Gözünün yaşı döküldü.
İşte o zaman Kardıgaç
Dilek dileyip çırpınıp,
Celpiniş'e yüz tutup,
Gideyim diye davranıp:
«Şu kurban olduğum Semetey
Gözü dönmüş itlere
Kendini kaptıracak çocuk değil,
Yanındaki Bakay han
Gafil avlanacak can değil,
Şimdi varıp buluşup,
Ne murada ereyim,
Şimdi Celpiniş'e doğru gideyim».
Bahadırmış Kumayık,
Yola düşüp dörtnala kalktı,

When light touched upon the earth,
Facing toward the pole,
On the bank of Kan-Caylak,
Mounted on a horse like Kökçolok,
It was my elder Bakay himself,
And if you look this way,
Hastily saying his prayers,
Saddling Taybuurul,
My orphan whose silhouette I watched for
Safe and sound toward his desire
Appears to be riding on his way,
Turning back toward Bukar
He appears to be riding off.
Small as a crow, safe before my eyes,
My silhouette appeared alive and well.
Kardıgaç, who had made her wish,
Shed the tears of her eyes.
Then it was that Kardıgaç,
Trembling with her wish and prayer,
Set her face toward Celpiniş,
Making ready to go, she said:
«This Semetey for whom I'd give my life
Is no child to let himself be caught
By those dogs with maddened eyes,
Khan Bakay at his side
Is no soul to be caught unawares,
Now let me go and meet them,
What desire could I attain,
Now let me ride toward Celpiniş». A hero was Kumayık,
She took the road and rose to a gallop,

Pars ablan «çüh» deyip sürdü.
Your pars elder sister cried «chüh» and rode.

Yana yakıla yürüyen pehlivanı
The batyr who walked in burning grief
Alıp yürüdü Kardıgaç,
Kardıgaç carried off with her,
«Çüh» dediği yerde yok olup,
Vanishing where she said «chüh»,
Kayboldu gitti Kardıgaç.
Kardıgaç was lost and gone.
Ganimetten düşen boz heybeyi,
The grey saddlebags fallen from the spoils
Aktulpar'a yükletip,
They loaded onto Aktulpar,
Tunç kazanı ters kapatıp,
Turning the bronze cauldron upside down,
Akolpok'u terkiye bağlayıp,
Tying the Akolpok behind the saddle,

Aktulpar'a yükleterek,
Loading it onto Aktulpar,
Cılgınduu'nun ovasına,
To the plain of Cılgınduu,
Büyük Keñ-Kol'un boyuna
Along the great Keñ-Kol
Çocuk ile Bakay varmıştı,
The boy and Bakay had come,
Yaprakları zar misali,
Its leaves like gossamer membrane,
Yerin sağrısı değil mi burası,
Is this not the very crupper of the earth,
Canım kurban bu Keñ-Kol,
My life be offered, this Keñ-Kol,
Yurt tutsa Kırgız huzur bulmaz mı.
Would not the Kyrgyz find peace who made it home?

Dönemecinde orman var,
At its bend there stands a forest,
Şu güzelliğine baksana,
Just look upon its beauty,
Bülbül, serçe de bir arada.
Nightingale and sparrow side by side.
Bülbül dertli dertli şakısa,
When the nightingale sings full of sorrow,
Dertli kişi dinleyemez.
The sorrowful cannot bear to listen.
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp coşar,
He weeps and surges, sobbing and sobbing,
İçinden insan çıkamaz.
No man can come out from within it.
Görüp yetim Semetey,
Seeing it, the orphan Semetey,
Gözü doyup bu yere,
His eyes drinking their fill of this place,
Bozkurt yetim sevinip,
The grey-wolf orphan rejoicing,
Tam da böyle dururken
And just as he stood so,
Kır kır olup bölünen,
From the backs of those ridges
O kırların sırtından
Divided ridge upon ridge,
Dağ koyunlarını sürüp soluyarak,
Driving the mountain sheep and panting,
Zavallı Kumayık göründü,
Poor Kumayık appeared,
Han Manas'ın Kumayık'ı
Khan Manas's Kumayık.
Beriye doğru gelince,
When he came toward this side —
Kula kısrağı kestiklerinde,
When they slaughtered the dun mare,
Emanet edip yanına
They had left Kumayık

Kumayık'ı koymuşlardı.
Kula kısrağın etine
Yata yata basıp doymuş,
Bahadır Manas sultanın
Sağlığındaki gibi olmuş.
Semirip dinçleşivermiş,
Kuvvet girip toparlanmış.

Semetey geri dönene dek,
Elden geri gelene dek,
Kırlardaki dağ koyununu
Kovalayıp paralamıştı.

Gören cana temaşa,
Böylesi bir seyir sunmuştu.
Tümseklerdeki geyiği
Bozup sürüp paralamıştı.
Kırlardaki yaban eşeğine
Amansız kırgın salmıştı.
O yaman Kumayık
Hasretini doyasıya gidermişti.
Yetimle Bakay'ın önüne
Koşup gelince Kumayık
Kunduz gibi tüyü dolmuş,
Ayköl Manas bahadırın
Sağlığındaki gibi olmuş.
Gürleyip ürüse Kumayık
Arslana denk sesi var,
Manas'tan kalan mirasın
Üç renge dönen tüyü var.
Yetim yine bakınca,
Arslan misali görünüşü var,
Boynunda çelik tasması var,
«Anacığım ağlayıp kalmıştı,
Kumayık'ı alıp gel»,– diye,
Emanet olarak ısmarlamıştı.
Ağa Bakay, sözümü dinle!
Bırakıp gitsem ayıptır,
Kurban olduğum anama,

Beside it in trust.
On the flesh of the dun mare
Lying at his ease he had eaten his fill,
As in the days of the health
Of the hero sultan Manas he had become.
He had grown fat and hale again,
Strength had entered him, he had recovered.
Until Semetey should return,
Until he came back from abroad,
The mountain sheep upon the ridges
He had chased and torn to pieces.

A spectacle to any soul who saw,
Such a sight had he presented.
The deer upon the hillocks
He had scattered, driven, torn apart.
On the wild asses of the ridges
He had loosed a merciless slaughter.
That fierce Kumayık
Had slaked his longing to the full.
Before the orphan and Bakay
When Kumayık came running,
His coat had filled out like a beaver's,
As in the days of the health
Of Ayköl Manas the hero he had become.
When Kumayık roared and bayed
He had a voice to match a lion's,
The heirloom left from Manas
Had a coat that turned three colors.
When the orphan looked again,
He had the appearance of a lion,
On his neck was his collar of steel,
«My dear mother was left weeping,
Bring Kumayık back»,– saying,
She had charged me with him as a trust.
Elder Bakay, hear my word!
It were shameful to leave him and go,
To my mother for whom I'd give my life,

Emaneti götüreyim.
Anacığımın dediği sözdü,
Alıp gel demişti,
Gözüme göster demişti,
Kumayık'ı alıp varayım,
Bahtı kara zavallı anamın
Memesinin ak sütünden
Bir nebze borcumu ödeyeyim.
Kumayık'ı bulup Hüda'ya şükredip,
Zavallı yetim bunu düşünüp,
Ova ile dağın hepsi
Koşuşuyormuş gibi görünüp,
Sultan Manas atası

Let me carry back the trust.
It was the word my dear mother spoke,
Bring him back, she had said,
Show him to my eyes, she had said,
Let me go and take Kumayık,
Of the white milk of the breast
Of my poor black-fated mother
Let me pay some small part of my debt.
Finding Kumayık, giving thanks to Hüda,
The poor orphan, thinking this,
The plain and mountain all together
Seemed to be running to and fro,
His father Sultan Manas

Dirilmiş gibi görünüp.
Yanına kattığı er Bakay
O yandan beri at sürdü.
Öbek öbek sazlığı var,
Bölük bölük uçan kazı var,
Kıl kuyruğu salınıp,
Yatıp durmaktaymış o canlar,
Kızıl başları kımıldayıp,
Bölünüp akan kara su
Öbek öbek yayılıp,
Göçmen kuğu, kaz, ördek
Uçmadan hepsi toplanıp,
Yatıp durmaktaymış o canlar.
Üst yandaki yamaçtan
Daha da hoş görünür,
Bunu gören Bakay'ın
Gözünün yaşı dökülür.
Zavallı ağan n'etsin,
Bıldırcın misali güzelim gözden
Bölük bölük yaş gider.
Kara üzüm gibi güzelim gözden
Kamçı boyu yaş gider.
Padişah Bakay ağanın
Gönlü fena burkulur.
Manas hanın Akşuñkar'ı

Seeming as if risen from the dead.
The er Bakay he had taken at his side
Rode his horse over from that quarter.
There are reed-beds clump on clump,
There are flying geese flock upon flock,
Their hair-thin tails swaying,
Those creatures lay there at their rest,
Their red heads stirring,
The dark water flowing divided
Spreading out clump on clump,
Migrant swan, goose and duck
All gathered without taking flight,
Those creatures lay there at their rest.
From the hillside up above
It appears more pleasing still,
Bakay, who saw this —
The tears of his eyes pour down.
What could your poor elder do,
From his fine eyes like a quail's
The tears go flock on flock.
From his fine eyes like black grapes
The tears go a whip-length down.
The padishah, elder Bakay —
His heart is sorely wrung.
Khan Manas's Akşuñkar,

«Oğlu bugün gelir»,– diye,
Yol gözlemekte görünür.
O gün ki Akşuñkar
Geçidi kesip tutmuş,
Göçmen kuğuya, göçmen kaza
Yaman bir kırgın salmış,
Ahirete göçen Manas'ın
Ruhunu sayıp ağırlamış.
«Nasılsa yetim gelir»,– diye,
Yolunu gözleyip durmuş.
Dileğini Hüda vermiş,
Palazlanıp yetişmiş yavrusunu
Kavağa alıp gelmiş.
«On ikisinde yetimi,

«His son comes today»,– saying,
Appears to be watching the road.
That day Akşuñkar
Had cut off and held the pass,
On migrant swan and migrant goose
He had loosed a fierce slaughter,
Of Manas who passed to the hereafter
He had honored and feasted the spirit.
«Surely the orphan will come»,– saying,
He had stood watching his road.
Hüda had granted his wish,
His fledgling grown to feather
He had brought to the poplar.
«The orphan in his twelfth year,

Uçup gözünü göreyim,– diye,–
Aklı başından çıkmıştı.
Atası Manas Ayköl aslan,
Manas'ın ruhunu sayarak
Oğluna öz yavrusunu,
Emanet olarak vereyim»,– diye, Sağa sola kapanıp,
Gelip çattığı demmiş,
Canım kurban sungurun
Düşüncesi buymuş meğer,
Kanadını çırpar gördün mü
Kopan yeniden ulanıp,
Çınardaki yavrusu.
Şurada duran yetimin
Hüda katında işi rastmış.
Anasından yavrusu
Kim bilir kaç kat iriymiş.
Mahmuzu çelik, tırnağı tunç,
Koşuşuyormuş gibi görünüp,
Çevresi iki arşın,
Gözü kara, gök çelik but,
Gören dönüp gidemez başından.
Bozkurt Bakay ağası
Manas'tan kalan Akşuñkar

Let me fly and see his eye,– saying,–
He had been beside himself.
His father Manas, the Ayköl lion —
Honoring the spirit of Manas,
To his son my own fledgling
Let me give in trust»,– saying, Swooping to right and left,
It was the moment he arrived, they say,
Of the falcon dear to my soul
This, it seems, was the thought,
Did you see how he beats his wings —
What was severed is joined anew,
His fledgling in the plane tree.
The orphan standing there —
His affair prospered before Hüda.
The fledgling than its mother
Was who knows how many times as large.
Its spur of steel, its talon bronze,
Seeming to be running to and fro,
Its girth two arşın round,
Black-eyed, thighs of blue-grey steel,
Who saw it could not turn and leave.
Grey-wolf elder Bakay —
Akşuñkar left from Manas,

Çok görmüş ihtiyar,
Özenle çalkanıp kuş kılınmış,
Hünerine bir bak,
Allah'ı buyurup sunguru
Semetey'e nasip kılmış.
Yanında taşınacak kuşmuş,
Manas'tan kalan mülkmüş, Kervan
Bakay ihtiyar,
Manas'ı sayıp Akşuñkar
Yavrusunu verip gitmeye,
Yavrusunu verip ısmarlayıp,
Ondan sonra Akşuñkar
Muradına ermeye.
Akşuñkar'ın yavrusu
Göğüs tüyü dolmuştu,
Kamçılanıp o can

Yuvarlak kanatlı olmuştu.
Söyleyeyim dese dili yok
Akıllı, ferasetli Akşuñkar,
Nasıl esirgeyip duralım,
Kazı, turnayı, göçmen kuğuyu
Ahirete göçen atamın
Azık diye toplayıp koymuştu.

Toplanıp yatan kaz, ördek
Aktulpar'ı kurban edelim.
Sungurun karaltısını görüp

Baş kaldıramaz hiçbiri
Başını suya sokmuştu her biri,
Kanadın uğultusu duyulup,
Yosuna başı gömülüp,
Öyle durmaktaymış o canlar.
Yiğit yetimin bunu alıp,
Saçılanı toplandı.
Yitenler bulundu,
İtibarı böylece korundu.
Akşuñkar'ı aldığında,

An elder who had seen much,
Preened with care, made every inch a bird,
Just look upon his art,
Entreating Allah, the falcon
He made Semetey's allotted portion.
It was a bird to be carried at his side,
It was property left from Manas,
Caravan-elder Bakay the old —
Honoring Manas, Akşuñkar
Would give his fledgling and depart,
Giving his fledgling, commending him,
And after that Akşuñkar
Would attain to his desire.
Akşuñkar's fledgling —
His breast-feathers had filled in,
Whipped to fledged perfection, that creature
Had come into round-set wings.
Though he would speak, he has no tongue,
Wise, discerning Akşuñkar,
How should we stint and hold back —
Goose and crane and migrant swan
For my father passed to the hereafter
He had gathered up and laid by as provision.
The goose and duck that lay gathered —
Let us offer Aktulpar in sacrifice.
Seeing the falcon's silhouette,

Not one of them can raise its head,
Each one had thrust its head in the water,
The drone of the wing being heard,
Their heads buried in the water-moss,
So those creatures stood and stayed.
The valiant orphan, taking this,
What was scattered was gathered.
What was lost was found,
His honor thus was kept.
When he took Akşuñkar,

Ova ile dağın hepsi
Ahirete göçen atası
Dirilmiş gibi görünüp.
Evliya Bakay ağanın
Bilgeliğine bir bak.
Çok söylemeden, dil dökmeden,
Nicesini görmüş evliya
Kesesinden bir bağı
Çıkarıverdi ağanız,
İpekle örülmüş bağmış,
Akşuñkar'a taktı şimdi.
Bakay böyle ederken,
Manas'ın oğlu er koçak:
Hüda Teala verdikten sonra,
Gaipten Ak şuñkar
Yavrusunu alıp geldikten sonra,
Ruhuna adayarak,
Aktulpar'ı kurban deyince

The plain and mountain all together —
His father passed to the hereafter
Seeming as if risen from the dead.
The saint, elder Bakay —
Just look upon his wisdom.
Without long speech, without spent words,
The saint who had seen so much
From his pouch a jess
Your elder drew straightway out,
A jess braided of silk it was,
He fixed it now on Akşuñkar.
While Bakay was doing so,
The son of Manas, the er, the brave one:
After Hüda Teala had granted,
After the White şuñkar from the unseen
Had brought his fledgling forth,
Dedicating it to his spirit,
When he said Aktulpar be the sacrifice —

Bezine iğne saplanmış gibi
Sıçrayıverdi er Bakay:
«Aman, yetim, sözümü dinle,
Dinlemezsen ayıptır,
Korkusundan deden sana
Aktulpar'ı emanet vermişti.
Emanet atı kestiğinde,
Onu ölüme yatırdığında,
Nasıl edip onarız,
Halka maskara oluruz.
Deden Temirkan'ın
Ata denen adı var,
Atını kesip koyduktan sonra,
Beddua edecek saati var.
Atını kesip attıktan sonra,

O olur büyük ayıp.
O zaman Bakay şunu söyler:
«Bu Aktulpar'ın aslını anlatayım:
«Deden Temirkan,

As if a needle had been driven in his flesh,
The er Bakay leapt up:
«Mercy, orphan, hear my word,
It is shameful if you do not listen,
Out of his fear your grandfather
Had given you Aktulpar in trust.
If you slaughter the horse held in trust,
If you lay him down to death,
How shall we ever mend it,
We become a laughingstock to the people.
Your grandfather Temirkan
Bears the name they call father,
Once you have slaughtered his horse,
There is an hour when he will lay his curse.
Once you have slaughtered and cast away his horse,
That becomes a great disgrace.
Then Bakay speaks thus:
«Let me tell the origin of this Aktulpar:
«Your grandfather Temirkan,

O, Bukar'ı yöneten
Namlı, güçlü bir handı,
Ama mala kıyamaz, cimri candı.

O atadan doğma,
Anan Kanıkey başta olmak üzre
On iki kızı vardı.
Ahalinin her yanına
Soyunu saçmış candı.
Kızlarının en büyüğü,
Kızıla çalan güzeli,
Beli kın gibi, yüzü ay gibi

Namlı güzel Akerkeç,
Kökçö'nün karısıydı.
Kadın kısmının hünerlisiydi,
Temirkan'ın ilk gördüğü
kızıydı. Kakançın'ın Beecin'ine
Seksen boz dişi deve alıp,
Akerkeç bir yol perişan olmuş,
Aktulpar'ı istemişti.
Aktulpar'ı vermeden,

Dediğine boyun eğmeden,
Aktulpar'ın yüzünden,
O kızı gidip yad oldu.
Muzburçak'ın aldığı Burulkan,
Bu da onun kızıydı.
Geçmiş işin yüzünden,
Aktulpar'ın halinden,
O kızı da gidip yad oldu.

Tekeçe'nin Ormonbek'i,
Ormonbek'in aldığı Oyumkan,
Ormonbek güveyiydi,
Temirkan'a böyle uğursuz saat geldi,

Aktulpar'ın yüzünden,
O güveyisi yad oldu.

He who ruled over Bukar,
Was a famed and mighty khan,
But he could not part with wealth — a miser soul.
Born of that father,
With your mother Kanıkey at their head,
He had twelve daughters.
To every quarter of the people
He was a soul who had scattered his line.
The eldest of his daughters,
His beauty tinged with red,
Her waist like a scabbard, her face like the moon,
The famed beauty Akerkeç,
Was the wife of Kökçö.
She was the most gifted of womankind,
She was the first-beheld daughter of Temirkan. To Beecin of Kakançın
Taking eighty grey she-camels,
Akerkeç once was left in misery,
She had asked for Aktulpar.
Not giving Aktulpar,

Not bowing to what she said,
Because of Aktulpar,
That daughter went and became a stranger.
Burulkan, whom Muzburçak took to wife,
She too was his daughter.
Because of that past affair,
Because of the matter of Aktulpar,
That daughter too went and became a stranger.
Tekeçe's Ormonbek,
Oyumkan, whom Ormonbek took to wife,
Ormonbek was his son-in-law,
On Temirkan came such an ill-omened hour,
Because of Aktulpar,
That son-in-law became a stranger.

Bırak şimdi, yetim, sözümü dinle,
Çam mızraklara bağ takıp,
Aktulpar'ın yüzünden,
O Temirkan ile
On iki güveyi düşman olup savaştı.
Küsüşüp gittiler.
Yüz yüze bakmadan öldüler.
Han baban sağ iken,
Devletin esen çağında,
Elden söylenti işittik:
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı
Azoozil hanın bir tanesi
Bir imanın uğrundan,
Yurdundan bezip yolunu şaşırıp,
Hem Beecin'de hanlık için çekişip,
Sert yiğitlik gösterişip,
Kıtay'dan nice dev ölüp,
Kan döküşüp kalıp,
Saçını kesip topladığını,
İmanını isteyip bilerek,
Kıyamet kopardı diye işittik.
Yurdundan böyle ayrı düşüp,
Kalan taht için fazlaca çekişip:

«Bu halimi bilir adam yok,

Leave off now, orphan, hear my word,
Fixing pennants to their pine lances,
Because of Aktulpar,
With that Temirkan
Twelve sons-in-law turned foe and fought.
They parted in bitter feud.
They died without looking face to face.
While your khan father lived,
In the sound season of the state,
We heard a rumor from abroad:
Gold-forelocked, tasseled-sashed,
The one and only of khan Azoozil,
For the sake of one faith,
Wearied of his homeland, losing his way,
Contending too for the khanship in Beecin,
Showing off his hard valor,
Many a giant of Kıtay dying,
Blood being shed on either side,
That he cut and gathered up his hair,
Knowingly seeking his faith,
We heard he raised the very day of doom.
Thus fallen apart from his homeland,
Contending overmuch for the remaining throne:
«There is no man who knows this state of mine,

Burada durup n'edeyim,– diye,–
Burut'a girip giderim»,– diye,
Öz babasını öldürüp,
Anasını şehit edip,
Kıtay'dan beri yönelip,
Kañgay'a girdi diye işittik.
Kañgay'a ayak basamayıp,
Hanlarını kesip darmadağın edip,
Geri çıktı diye işittik.
Ondan beri coşup
Altay'a geldi diye işittik.
Altay ile uyuşamayıp,

What should I do standing here,– saying,–
I will go in among the Burut»,– saying,
Killing his own father,
Making a martyr of his mother,
Turning hither from Kıtay,
We heard that he entered Kañgay.
Unable to set foot in Kañgay,
Cutting down their khans, scattering all,
We heard that he came out again.
Surging onward from there,
We heard that he came to Altay.
Unable to agree with Altay,

Ulu hanını öldürüp,
Sarı-Arka'ya geldi diye işittik.
Sarı-Arka'da Kökçö'ye
Varıp obasına konduğunda,
Geçmiş işin halinden,
Akerkeç'in yüzünden,
Aydarkan oğlu Kökçö'yü
Dövüp gitti diye işittik.
Gönlü kırılıp Kökçö'den
Göçüp gelmişti Talas'a,
Oba kurup, dost olmuştu
Atan sultan Manas'a.
Arslan atan Manas'ın
Dileğini Hüda verdiğinde,
Kıtay'dan Almam geldiğinde,
Acıbay, Bakay hanı var,
Akıl sahibi erlerin hepsi var.
Uzaktan gelen arslana
At pay edip vermezsek,
Hüda bizi fena çarpar,– diye,–
Herkes dedikodu eder»,– diye,
Akıl yoğurup danıştık,
Seksen deveye mal yükleyip:
«Aktulpar'ı isteyip gel»,– diye, Kurban olayım, yetimim,
Senin anan Kanıkey'i
O zaman baba evine yolladık.
O zaman güzelim balam Kanıkey,
Yakınlaşmadan, düşman olmadan

Killing its great khan,
We heard that he came to Sarı-Arka.
In Sarı-Arka, to Kökçö
When he came and settled at his camp,
From the state of that past affair,
Because of Akerkeç,
Kökçö son of Aydarkan
We heard he beat and went his way.
His heart broken, from Kökçö
He had moved away to Talas,
He had pitched his camp and become friend
To your father, sultan Manas.
When Hüda granted the wish
Of your lion father Manas,
When my Almam came from Kıtay,
There is Acıbay, there is khan Bakay,
There are all the men possessed of wisdom.
To the lion come from afar
If we do not apportion and give a horse,
Hüda will strike us sorely,– saying,–
Everyone will wag their tongues»,– saying,
We kneaded counsel and took thought,
Loading goods on eighty camels:
«Go and ask for Aktulpar»,– saying, Let me be the offering, my orphan,
Your mother Kanıkey
We sent then to her father's house.
Then my fair child Kanıkey,
Without drawing near, without turning foe,

Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu.
O zaman on yedisinde gelincik,
Hem Hüda'nın sevdiği kulu,
On iki kızın küçüğü.
Arka saçını örermiş,
Altmış oğulun hepsinden
Onu daha çok severmiş.

The beauty of the dark-browed folk,
The noblest of the Muslims.
A young bride then in her seventeenth year,
And a servant beloved of Hüda,
The youngest of the twelve daughters.
She would braid the hair at her back,
More than all his sixty sons
He loved her most of all.

Bey hatunu Kanıkey
Baba evine girip varmış,
Seksen devenin malını
Tekmil toplayıp Temirkan
Hazineye koymuştu.
Dediğine boyun eğmeden,
Aktulpar'ı vermeden,
Uluyan it gibi inleterek,
Ananı boynu bükük, eli boş yolcu etmiş.

Kahırlı atan han Manas:
«Onmaz deli kadın onmaz,– diye,–

Baba evine yollansa da,
Babasının bir düvesince olamaz»,–

diye,
O zaman boynuna tüfek astı,
Koynuna yatmaz oldu.
Vadi boyunda ayrı kondu,
Altı ay terk edilmiş kaldı.
Anan Kanıkey'in bir sözü var,
Temir'e ata demeden
Yadlaşıp kaldıkları hal var.

Olacak sözü boşa çıkarma,

Adamsan eğer yetimim,
Aktulpar'ı yitirme.
Hüda'nın çarptığı handı,
Mala kıyamaz cimri candı,

Dediğime uyuver,
Aktulpar'ı götürüp,
Sağ esen teslim ediver.

Bu hüneri göstere gel,
Dedenin duasını
Güzelce isteyip ala gel.

The bey's lady Kanıkey
Entered into her father's house,
The goods of the eighty camels
Temirkan gathered up entire
And laid them in his treasury.
Not bowing to what she said,
Not giving Aktulpar,
Making her moan like a howling dog,
He sent your mother off bowed-necked and empty-handed.
Your wrathful father khan Manas:
«Hopeless is the mad woman, hopeless,– saying,–
Though she be sent to her father's house,
She cannot match one heifer of her father's»,–
saying,
Then he hung his musket from his neck,
He would lie no more at her breast.
He camped apart along the valley,
Six months she remained forsaken.
Your mother Kanıkey has a word she swore,
Never calling Temir father —
There is the state in which they remained estranged.
Do not bring to naught the word that must be,
If you are a man, my orphan,
Do not lose Aktulpar.
He was a khan whom Hüda struck,
He could not part with wealth — a miser soul,
Follow what I say,
Take Aktulpar back,
Deliver him safe and sound.

Come, show this feat of skill,
Your grandfather's blessing —
Come, ask it fairly and receive it.

Esen varıp, tez gel,
Üşenmeden varıp, şen gel.
Altındaki yürük Narbuudan'ı
Taşlı yerde dizginleye git,

Dul anana, bahtı karaya.

«Yetkin Bakay hanı gördüm»,–

O günkü yapılanı.
diye, Değerli kumaştan kürk giydirip,

Dua ile selam söyleye git.
Anan Kanıkey'in öcü var:
«Dedenin yüzünü
Ölsem de sağ oldukça görmem»,– diye,

Ahdettiği yer var.
Dün, zavallı Kanıkey
Perişanlığını belli edip,
Doksanındaki Çıyırdı'yı
Yağrınına bindirip,
Yeniden bağlayıp sıkıştırıp:
«Yiğitten kalan armağan»,– diye,
Bel önlüğünün kıvrımına
Sıkıca bağlayıp emanet edip,
Nice malı saçtığında,
Talas'tan yaya kaçtığında,
Yeryüzüne ün salıp
Sığamadan kaçıp gittiğinde,
İki gün bir yerde
Yatmadan kaçıp gittiğinde.
Pabucu yok, çoraplı,
Sızlanıp ağlayan öksüz can.
Çizmesi yok, çoraplı,
Hıçkırıp ağlayan zavallı can.
Bukar'a doğru yüz tutup,
İkisini birden yüklenip,
Kocakarı sırtında öksürüp,

Go in safety, come back soon,
Go untiring, come back glad.
The swift Narbuudan beneath you —
Go reining him in where the ground is stony,
To your widowed mother, the black-fated one.
«I have seen the accomplished khan Bakay»,–
What was done upon that day.
saying, Clothing you in a fur coat of precious cloth,
Go and speak greeting with a blessing.
Your mother Kanıkey holds a grudge:
«The face of your grandfather,
Though I die, while I live I will not see»,– saying,
There stands the vow she swore.
Yesterday, poor Kanıkey,
Her wretchedness made plain,
Çıyırdı in her ninetieth year
She hoisted upon her shoulder-blades,
Binding her fast anew:
«The keepsake left from the yiğit»,– saying,
Into the fold of her waist-apron
Binding it tight, taking it in trust,
When she scattered so many goods,
When she fled from Talas on foot,
When, her fame cast across the earth,
She fled away unable to be contained,
When two days in one place
She fled without lying down to rest.
No shoes upon him, in stockings,
The orphan soul moaning and weeping.
No boots upon him, in stockings,
The poor soul sobbing and weeping.
Setting her face toward Bukar,
Shouldering the two of them at once,
The crone coughing on her back,

Kocakarı ile çocuğu
Sızlanarak anan taşıyıp,
Gittiğini bilip ben Bakay,

Kumayık'ı sürüp, izine saldım.
Sazlıklı gölden ardınca
Tek başıma yetişip vardım.
İki semiz at verdim,
İki tulum süt verdim.
Yetişip kesip ben verdim.
Alnı sakar boz toklu –
Bahtı kara anan unutmaz.
Bulut misali iki at bindirip,
Hüngür hüngür ağlayıp donatıp,
Bukar'a git diye ısmarlayıp,
Gönlüm gidip bölünüp,
Gözümün yaşı dökülüp,
Çok kederli durduğumda
Kanıkey söyler bir sözü,
Göğsüme salar acı sözü.
O zaman güzelim balam Kanıkey
Han Manas'tan ayrılıp,
Zorluğu çekip kalmıştı.
Çaresiz kara başında,
Kanlı yüzü tırmıklı,
Kara saçı dağınık,
İçindeki yas henüz onmamış,
Öleli otuz gün olmuş,
Kırk aşına dolmamıştı.
Güzelim balam Kanıkey:
«Yüzümü hiç görmeden,
Ecelden önce ölürüm,– diye,

Çaresiz kara başımla
Ağamı nasıl görürüm»,– diye,
Hüda'ya sesi duyulup,
Yüzükoyun kapanıp,
Kanıkey balam şunu söyler,
İnsanın bilmediği acıyı söyler:

The crone and the child
Your mother carrying them, moaning —
Knowing she had gone, I, Bakay,

Drove Kumayık and set him on her trail.
From the reed-grown lake, after her
I alone caught up and reached her.
I gave two fattened horses,
I gave two skins of milk.
I caught up, I slaughtered, I gave.
A grey yearling lamb with a blazed brow –
Your black-fated mother does not forget.
Mounting them on two horses like clouds,
Weeping in great sobs, fitting them out,
Charging her to go to Bukar,
My heart going, torn in two,
The tears of my eyes pouring down,
As I stood in deepest sorrow,
Kanıkey speaks a word,
She casts the bitter word into my breast.
Then my fair child Kanıkey,
Parted from khan Manas,
Had remained enduring hardship.
On her helpless dark head,
Her bloodied face all clawed,
Her black hair disheveled,
The mourning within her not yet healed,
Thirty days since he had died,
His fortieth-day feast not yet come.
My fair child Kanıkey:
«Without his ever seeing my face,
I shall die before my appointed hour,– saying,
With my helpless dark head
How shall I look upon my elder»,– saying,
Her voice heard rising up to Hüda,
Falling prostrate on her face,
My child Kanıkey speaks thus,
She speaks the grief no man has known:

«Kurban olayım, ağacığım!
Murada nasıl ereriz,
Bukar'dan ağlayarak gitmiştim.

Aktulpar'ın yüzünden
Atalıktan vazgeçmiştim.
Evliya olan on garibe,
Dua demez olmuştum.
Orak burunlu herife
Ata demez olmuştum.
Babama nasıl varırım,– diye,–
Dul gezip serilmişken
Nasıl yüzüne bakarım» – diye.
Kanıkey durup şunu söyler:
«Bukar'a varıp n'edeyim,
Evliya ağa, dua ver,
Yetimimi yüklenip,
Kokon'a girip gideyim.
Bataklık kıyısını yurt edinip,
Bir tanemi büyüteyim»
Kara niyetli Kanıkey,
Böyle diretip yattığında,
Hepimizi azaba saldığında,
O zaman Kök tulparın başını çevirdim,
Nice sözü bildirip,
Kendi başımı kendim tokatlayıp,
Hıçkırıp ağlayıp durdum,

Çenemdeki sakalı
Bir teli kalmadan yoldum.
Kendi başımı kendim döverek,
Bu işi ben ettim.
«Ey, Kanıkey, kulunum,
Onmaz balam, onmazsın,
İnadından vazgeçmezsin.
Kokon'a gitsen, hayretmez,
Yetimimi sağ komaz.
Eri ölünce kadına
Baba evi yakın olurdu,

«Let me be the offering, my dear elder!
How shall we attain the desire —
I had gone weeping from Bukar.

Because of Aktulpar
I had renounced my father's name.
To the ten holy wanderers
I had ceased to say a blessing.
To the sickle-nosed fellow
I had ceased to say father.
How shall I go to my father,– saying,–
While I wander widowed and cast down,
How shall I look upon his face» – saying.
Kanıkey stands and speaks thus:
«What should I do going to Bukar,
Saintly elder, give your blessing,
Shouldering my orphan,
Let me go into Kokon.
Making the marsh's edge my home,
Let me raise my only one»
Dark-minded Kanıkey,
When she lay insisting so,
When she cast us all into torment,
Then I turned the head of the Grey tulpar,
Declaring many a word,
Striking my own head with my own hand,
I stood there sobbing and weeping,

The beard upon my chin
I plucked till not one strand remained.
Beating my own head myself,
This deed I did.
«O Kanıkey, my foal,
Hopeless my child, hopeless you are,
You will not leave off your stubbornness.
If you go to Kokon, it brings no good,
It will not leave my orphan alive.
When her man has died, for a woman
Her father's house would be near,

Temirkan'a doğru göç» – diye,
Tez söyleyip, yola koydum.
Çeliğini köreltme,
Ak tulparını yitirme.
Kaleli Bukar şehrinde
Kurban olduğum yetimim,
Yatıp kalırsan ayıptır»,–
Diye, o zaman bunu söyleyip,
Manas'ın oğlu yetimi
Bukar'a doğru yola koydu.

Migrate toward Temirkan» – saying,
Speaking quickly, I set her on the road.
Do not dull your steel,
Do not lose your white tulpar.
In the fortressed city of Bukar,
My orphan for whom I'd give my life,
If you lie idle it is a shame»,–
Saying, then, speaking this,
The son of Manas, the orphan,
He set upon the road toward Bukar.

SEMETEY'İN TALAS'TAN BUKAR'A YOLA ÇIKIŞI

SEMETEY'S SETTING OUT FROM TALAS TO BUKAR

Yiğidin oğlu yetimin,
Bukar'dan bu yana çıkarken
Kocamış Kanıkey,
İyice yaşlanmış Çıyırdı
Avuç açıp, el yayıp,

«Ah Hüda*!» – deyip, bol bol yakarıp,

Kutlu yelesinden tutunca,
Dilek dileyip çok ağlayıp,
İki anam birden ağlayıp,
«Gecikmeden gel» – diye ağlayıp,
İneceği çağıymış,
Zavallı anam Çıyırdı –
Doksan beşinde ihtiyar!
Atam Manas'ı doğuran evliya*
Çığlık atıp ses salmıştı.
Gün hesabını almıştı,
Günü kayda geçirmişti,
Vakti düğümleyip saklamıştı:
«Oraya varman – on gün,
Elde kalman – on gün,
Geri dönmen – on gün,
Üç vakti – otuz gün,
Otuz günde gelmezsen»,–

The yiğit's son, the orphan —
When he set out from Bukar hitherward,
The aged Kanıkey,
Çıyırdı grown full old,
Opening their palms, spreading their hands,
«Ah Hüda!» – saying, praying long and much,*
When he grasped the blessed mane,
Making their wish, weeping sore,
My two mothers weeping both at once,
«Come without delay» – weeping so, It was the season of her sinking,
My poor mother Çıyırdı –
An elder in her ninety-fifth year!
The saint who bore my father Manas*
Had cried out and raised her voice.
She had taken the count of days,
She had set down the day in record,
She had knotted up the time and kept it:
«Your getting there – ten days,
Your staying abroad – ten days,
Your coming back – ten days,
The three terms – thirty days,
If you come not in thirty days»,–

Anamın sözüydü,
«Ecelden* önce bahtsız anan
Ölüp kalırım» – demişti.
Çökmüş deve gibi iki büklüm,
Yığılıp kalan anacığım,
Gözünün yaşını boşaltıp
Döküp kalan anacığım,
İki gün gecikirsem,
Boş yere eceli mi yeter,
Hasretle mi ölüp gider?
Vaadi otuz gün,
Anacığım ölüp mü kalır,
Karayı başıma mı salar?»
Aşıp koşup yol yürüyüp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,

Altındaki Narbuudan'a
Yetim çocuk bindiğinde,
O günlerde Taybuurul,
Bilmem, şaşarım, doğruysa,
O günlerde kıvamındaymış.
Eti kıvamına gelmiş çağıymış,

Uzun yola uzayıp,
Kanatlı gibi süzülüp,
Uçacak çağıymış.
On iki yelesi oluncaya dek,
Başıboş otlayıp gezmişti,
Semetey'in geleceğini,
Hayvan da olsa (o can)
O yıl bilmişti.
Kucak dolusu kuyruğu –
Kendin gördüğün demir kırı at –
Tel tel olup saçılıp,
Zavallı çocuk bindiğinde
Canım kurban Taybuurul'un
Çatık kaşı hep açılıp.
İşte şimdi, Manas'ın oğlu
yetimin –

It was my mother's word,
«Before her hour your luckless mother*
Will die and be gone» – she had said.
Bent double like a kneeling camel,
My dear mother left collapsed,
Emptying out the tears of her eyes,
My dear mother left pouring them down,
If I am two days late,
Will her hour come for nothing,
Will she die and go in longing?
Her pledge is thirty days,
Will my dear mother die and be gone,
Will she cast the black upon my head?»
Pressing over passes, walking the road,
Riding hard, not sparing the horse,

On Narbuudan beneath him
When the orphan boy was mounted,
In those days Taybuurul,
I know not, I marvel, if it be true,
In those days was in his prime.
It was the season his flesh had come to its prime,
Stretching out on the long road,
Gliding as if winged,
It was his season for flight.
Until his twelve manes had grown,
He had grazed and roamed unbridled,
That Semetey would come,
Beast though he was, (that creature)
Had known it that very year.
His tail a whole armful –
The iron-grey horse you saw yourself –
Scattering out strand by strand,
When the poor boy was mounted,
Taybuurul, dear to my soul —
His knitted brow ever unbending.
And now behold, the son of Manas,
the orphan's –

Yetim gezip yetişip,
Yurduna böyle katılıp.
Erginleşip, er olup,
Er oğluyla denk olup.
Görenin gönlü bölünüp,
Bozkurt* göçmüş Manas'ın
Tıpkı kendisi gibi görünüp.
Manas hanın* Akolpok'unu*
Yetim çocuk giydi şimdi.
Düğmesi tam dokuz,
Dağ misali Manas'tan
Miras* kalan savaş kaftanının,

The orphan wandering, coming of age,
Thus joined unto his homeland.
Grown to manhood, become an er,
Become the equal of an er's son.
The heart of the beholder torn,
Of the grey wolf Manas who passed away*
Appearing the very image.
Khan Manas's Akolpok**
The orphan boy put on now.
Its buttons full nine,
*Of the war-kaftan left as heirloom**
From mountain-like Manas,

Düğmelerini iliklemiş,
Bağcığı tam dokuz,
Bağcıklarını pekiştirmiş,
«Ah, Hüda!» – deyip sevinip,
Akolpok'u giyinip,
Manas'tan kalan Boz kise'yi*
Kuşanıp bele doladı,
Çocuk bey, kaplan,
Evvelce göçen atası
Manas oluvermişti.
Atası Manas'tan kalan Zulpukor* Dağ
bile önünde duramaz.
Kıymetli arslan yavrusu
Kızır* dokunmuş gibi sevinip,
Atası Manas'ın donunu giyinip,
Kimse gözüne bakamaz,
Miras kalan Zulpukor'u
Sol yanına astı şimdi,
Kan içici keskin Zulpukor'a
Nice ant içip söz verdi:
«Hunhardan* kalan Zulpukor,
Yüzleşen düşmandan ben kaçarsam,
Beni Hüda çarpsın,
Savurduğum yerden kayarsan,
Seni de Hüda çarpsın!
Ününü yurda yayarım,

He fastened up its buttons,
Its laces full nine,
He made fast its laces,
«Ah, Hüda!» – saying, rejoicing,
Putting on the Akolpok,
The Grey pouch left from Manas*
He girded and wound about his waist,
The boy bey, the tiger,
His father who passed before —
He had become Manas himself.
Zulpukor left from his father Manas*
Even a mountain cannot stand before it.
The precious lion's cub,
Rejoicing as if Kızır had touched him,*
Clad in the garb of his father Manas,
None can look him in the eye,
The heirloom Zulpukor
He hung now at his left side,
To blood-drinking, keen Zulpukor
He swore many an oath and gave his word:
«Zulpukor left from the Bloodshedder,*
If I flee from the foe who faces me,
May Hüda strike me down,
If you glance off where I have swung you,
May Hüda strike you too!
I will spread your fame through the land,

Tutuşan düşmana rast gelirsen,
Kızıl kana kandırırım!»
Kılıcını astı yerine,
Kuşanınca omzunun aynası,
Kapışan düşmana saldığında
Emanet canın* avuncu,
Atası Manas'tan kalan mülktü,
Engebeli, aşıtlı yerlere basıp.

Atasının Akkelte'sini*
Omzuna astı şimdi.
Aşıp koşup Semetey,
Bukar'a doğru yürüdü şimdi.
Yetimin bunların hepsini kuşanınca
Gerçekten dönüp dolaşıp,
Güzelliği açığa çıkıp ışıldayıp,
Bozkurdun kova gibi iri olan
Akşuñkar'ı, Yeni yetişip tünemiş,

If you meet the grappling foe,
I will sate you with red blood!»
He hung his sword in its place,
When girded, the mirror of his shoulder,
When he falls upon the grappling foe
The solace of the soul held in trust,*
It was the property left from his father
Manas, Treading the rugged, pass-cut places.
*His father's Akkelte**
He slung now on his shoulder.
Pressing over and on, Semetey
Marched now toward Bukar.
When the orphan had girded on all of these, Truly wheeling and circling,
His beauty shone forth and glittered,
The grey wolf's Akşuñkar,
Big as a bucket, Newly fledged and perched,

Sağ kolunda parıldayıp.
Görünce gönül bölünüp,
Manas'ın oğlu öksüzün
Bahadırlık çalımı görünüp,
Manas'tan kalan Kumayık*
Önünde bir günlük yoldan görünüp,
Manas'ın oğlu yetime
Ateş edip karşı gelinmez,
İnsan yüzüne bakamaz,
Yetimin yiğitliğine,
Tevekkül, Allah* korursa,
Kıtay dolusuyla çıksa da
Kahrına dayanıp çocuğa
Saldıran yanına yaklaşamaz.
Görse gönül bölünüp,
On iki azası denkleşip,
Manas gibi görünüp.
İriliği dağın yarısı kadar,
Manas'ın oğlu yetimin

Gleaming on his right arm.
The heart torn at the sight,
The son of Manas, the orphan —
His hero's bearing showing forth,
Kumayık left from Manas*
Appearing before him from a day's ride off,
Against the son of Manas, the orphan,
None can come firing shot against him,
No man can look him in the face,
At the orphan's valor —
Trusting in God, if Allah protects,*
Though all Kıtay come out in force,
Withstanding his wrath, no attacker
Can draw near the boy's side.
The heart torn at the sight,
His twelve limbs matched in balance,
Appearing like Manas.
His bulk as half a mountain,
The son of Manas, the orphan —

Karşısına çıkanın hepsini
Diri diri çiğneyip yiyecek gibi,
Aybalta*, mızrak kuşanılıp,
Bukar'a doğru at saldı,
Manas'ın oğlu yetimin,
Arslan misali görünüp.
Öbek öbek beli aşıp,
Tümsek, çukur yere basıp,
Kır kır beli aşıp,
Kaskatı çukur dereyi geçip,
Manas'ın oğlu kaplan
Kabarık yüce dağı aşıp,
Patika patika boyunları,
Biten dağın sivri ucuna,
Heybetle uzanan buruna

All who came out against him
As if he would trample and eat them alive,
Girded with aybalta and lance,*
He spurred his horse toward Bukar,
The son of Manas, the orphan,
Appearing like a lion.
Crossing pass after clustered pass,
Treading hillock and hollow ground,
Crossing ridge upon ridge,
Fording the stone-stiff hollow stream,
The son of Manas, the tiger,
Crossing the swollen towering mountain,
The necks trailed path upon path,
To the sharp point of the mountain's end,
To the headland stretched in grandeur —

Yedeğindeki Aktulpar'ı
Yetkin bey öksüzün
Gevşek salıp, usulca sürüp,
Dinlendirmeden sıkı sürüp,
Altındaki Buurul at
Çüh! – dese, elden sıyrılır.
Sırt sırt yerler gelse,
Yiğidin halini hiç sorma,
Hendekli tümsekli yer gelse,

Atının halini anlatayım,
Kapan gibi beli bükülüp,
Geniş dere gibi hendek denk gelse,

Takılmadan sıçrayıp derlenip,
«Sahiden küheylan* imiş» – diye,–
Manas'ın oğlu er yetim
Şad olup, şimdi sevinip.
O zaman çocuk şunu düşünür:
«Bugün bindim ilk kez,
Bu can Buurul at
Sahiden tulparmış*,
Tulparlığı bugün belli oldu.

Aktulpar on his lead-rope,
The accomplished bey, the orphan,
Letting him loose, riding gently,
Riding hard without a rest,
The Buurul horse beneath him —
Say Chüh! – and he slips from the hand.
Should ridge-on-ridge country come,
Ask not after the yiğit's state,
Should ditched and hummocked ground come,
Let me tell his horse's state,
His back bending like a sprung trap,
Should a ditch wide as a broad ravine appear,
Leaping without a snag, gathering himself,
«Truly a thoroughbred he is» – saying,–*
The son of Manas, the er orphan,
Was glad, rejoicing now.
Then the boy thinks this:
«Today I rode him for the first time,
This dear Buurul horse
Is truly a tulpar,*
His tulpar nature was proven today.

Tırnağının değdiği kara yer
Dört bir yandan bölünür.
Tam altı ay yol yürüse,
Tulparlık hali görünür».
Yaradılışını görse Semetey,
Tırnağın dosdoğru bastığı yer
Ocak çukuru olup oyulur,
Sendeleyip tırnak değen yer
İz düşüp yarılır,
O canın bastığı yerler
paramparça, O gün Buurul'un
Koca kazan gibi toprak kesekleri*
Beyin tepesinde vınlar,
Uçan kuşla yarışıp.
Uzağa sefer yol yürüyüp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Sımsıkı düğümlü ak dizgin*
Çift elle elde kenetlenip,

The black earth touched by his hoof
Splits open on all four sides.
Should he walk the road full six months,
His tulpar nature shows itself».
Should Semetey behold his making,
Where the hoof lands true and square
Is gouged out into a hearth-pit,
Where the hoof strikes stumbling,
A track falls and it splits,
The places where that creature trod —
all shattered, That day Buurul's
Clods of earth like great cauldrons*
Whir over the crown of the head,
Racing the flying bird.
Faring far on the road,
Riding hard, not sparing the horse,
*The tight-knotted white rein**
Clenched in both hands together,

Eri ölmüş gibi silkinip,
Küheylanın ağzıyla çekişip.
Bukar'ı hedefleyip yol yürüyüp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Büyük Bukar'ın geniş Ak-Çiy'i,
Temir hanın yurdudur orası.
Durmadan yürüyen tulpara
Altı günlük yoldu,
O Ak-Çiy'e vardığında
Atı dolu dizgine* saldı,
Esirgemeden yol almıştı,
Vargücüyle koşup uçarak,
Kara çamur, akan ter
Üzengiden aşağı süzülüp.
Altındaki Buurul at
Gittikçe hızlanıp,
Coşup gitmektedir.
Temir hanın Aktulpar'ı
Deliye* dönmüş gibi,
Tökezleyip sendeler o can,

Shaking as if his rider had died,
Wrestling with the thoroughbred's mouth.
Walking the road with Bukar for his mark,
Riding hard, not sparing the horse,
Great Bukar's broad Ak-Çiy —
That place is Temir khan's domain.
For a tulpar walking without pause
It was a road of six days,
When he came to that Ak-Çiy
He gave the horse full rein,*
He had eaten up the road unsparing,
Running and flying with all his might,
Black mire and streaming sweat
Trickling down below the stirrup.
The Buurul horse beneath him,
Ever gathering speed,
Goes surging onward.
Temir khan's Aktulpar,
As if turned mad,*
Trips and staggers, that poor creature,

Oğlunuzun Buurul atı –
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Koşusuna yel yetişmez,
Bulut misali süzülüp,
Rüzgârdan beter uğuldayıp,
Perçemi göğe savurup,
Gittikçe Buurul at
Tırnağı yere çakıp,
Basıp geçse, kara taş
Talkan olup un ufak.
Temir hanın Aktulpar'ı
Yürüyüşüne denk gelemeyip,
Koşusuna çıkışamayıp,
Bocalayıp kaldı Aktulpar.
Aktulpar yürüyemez olunca,
Arı soylu Buurul'un
Dizginini adamakıllı kastı,
Görününce görünüp,

Your son's Buurul horse –
No beast can match his walk,
No wind can match his run,
Gliding like a cloud,
Droning worse than the gale,
Tossing his forelock to the sky,
Onward and on, the Buurul horse,
His hoof striking into the ground,
Where he treads, the black stone
Becomes talkan, ground to flour.
Temir khan's Aktulpar,
Unable to equal his walk,
Unable to keep up with his run,
Aktulpar was left floundering.
When Aktulpar could walk no more,
Pure-blooded Buurul's
Rein he drew in good and hard,
Appearing when he appears,

Görünmezse gök duman olup süzülüp,
Ölü desen mezarda yok,
Uçacakmış gibi süzülüp,
Böyle gitmekte Buurul at,
Manas'ın oğlu yetimin
O gün varmasaydı,
Kıyametin* sıkboğazını
Görecek olmuştu,
Otuz günü tamam olup,
Talihsiz anan Çıyırdı
Ölecek olmuştu.
Yemek yemeden, aş içmeden,
Azabı böylece çekmişti.
«Yetimim ne zaman gelir?» – diye,
İnleyip yatıp kalmıştı.
«Yetimi Hüda verir – diye,
Sağ ise gelir» – diye,
Güzelim anan Kanıkey
Azabı çekip durmuştu,
Çökmüş kocakarı Çıyırdı

If unseen, gliding on as blue-grey smoke,
Say he is dead — he is not in the grave,
Gliding as if about to fly,
So goes the Buurul horse.
The son of Manas, the orphan —
Had he not arrived that day,
*The throttling grip of doomsday**
She was fated to behold,
Her thirty days being complete,
Your luckless mother Çıyırdı
Was fated to have died.
Eating no food, drinking no broth,
So had she endured the torment.
«When will my orphan come?» – saying,
She had lain there moaning.
«Hüda will grant the orphan – saying,
If he lives, he will come» – saying,
Your fair mother Kanıkey
Had stood enduring the torment,
The sunken crone Çıyırdı

Doksan beş yaşına varmıştı.
Kederlenen Kanıkey,
Güzelim yengen bahtsızın
Çıyırdı gibi kocamışı
Gözetince karnı tok.
Hanı Manas'tan kalan mirası –
Bakıp gözetse karnı tok,

Bundan başka kimsesi yok.
Dün, dulluğunda onca zahmeti
Göze alıp gelmedi mi,
«Sığınak* olup dursun» – diye,
Zavallı yengen Kanıkey
Yağrınına bindirip,
Alıp gelmedi mi.
O sıralar Çıyırdı
«Ele yetim gitti» – diye,
Kaygısı gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
İki gözü irinlenip,
Bütün bedeni titreyip,

Doksan beşinde ihtiyar
Yığılıp kalmadı mı,
Doğrulamayıp baş hatun
Çöküp kalmadı mı.
O Semetey gelmezse,
Diri gezip dünyada
N'ederim demedi mi,
Açlığı göze alıp,
Görmeye razı olmadı mı,
Şu yalan dünyadan,
Ölmeye karar vermedi mi.
«Yetim ne zaman gelir – diye,
Yüzünü ne zaman görürüm» – diye,
Söz dinlemeden iki büklüm,
Yığılıp kalmadı mı,
«Yetim ne zaman gelir» – diye,
Çöküp kalmadı mı.

Had reached her ninety-fifth year.
Grieving Kanıkey —
Your fair sister-in-law, the luckless one,
When she tends one grown old like Çıyırdı,
Her belly is full.
The heirloom left from her khan Manas –
If she looks after and tends her, her belly is full,
Other than this she has no one at all.
Yesterday, in her widowhood, all that toil
Did she not shoulder and come,
«Let her stand as my refuge» – saying,*
Your poor sister-in-law Kanıkey —
Did she not hoist her on her shoulder-blades
And carry her here.
In those days Çıyırdı,
«The orphan has gone abroad» – saying,
Her sorrow going, torn in two,
The tears of her eyes pouring down,
Both her eyes festering,
Her whole body trembling,

The elder in her ninety-fifth year —
Did she not collapse and lie,
Unable to rise, the chief lady —
Did she not sink down and stay.
If that Semetey does not come,
Walking alive in this world,
What shall I do — did she not say it,
Facing hunger in the eye,
Did she not consent to see it,
From this false world
Did she not resolve to die.
«When will the orphan come – saying,
When shall I see his face» – saying,
Heeding no word, bent double,
Did she not collapse and lie,
«When will the orphan come» – saying,
Did she not sink down and stay.

Anası çöküp dururken,
Bu azabı çekerken,
Güzelim yengen Kanıkey
Dizleri yere bükülüp,
Temir hanın minaresine
Koşarak çıktı seğirtip.
Umut eder Kanıkey,
Çıkıp yetimini görmeye,
Görürse haberini söyleyip
59270 Çıyırdı'ya vermeye.
Güzelim anan Kanıkey
Nice sıkıntıyı, kargaşayı
Göze alıp gelmedi mi,
Han Manas'ın büyük dürbününü
Yiğit* yengen Kanıkey
Bel önlüğünün kıvrımına*
Sıkıca gizleyip saklayıp,
Alıp gelmedi mi.
Yeniden bağlayıp sıkıştırıp,
59280 Bilinmez yere emanet edip,
Bir Hüda'ya yana yakıla ağlayıp,

While his mother sat sunken,
While she endured this torment,
Your fair sister-in-law Kanıkey,
Her knees bending to the ground,
Up Temir khan's minaret
Ran hastening at a sprint.
Kanıkey hopes,
Climbing up, to see her orphan,
If she sees him, to speak the news
And give it to Çıyırdı.
Your fair mother Kanıkey —
So many a hardship and turmoil
Did she not shoulder and come,
Khan Manas's great spyglass —
Your valiant sister-in-law Kanıkey,*
*In the fold of her waist-apron**
Hiding it fast and keeping it,
Did she not bring it here.
Binding it tight anew,
Entrusting it to a place unknown,
Weeping in anguish to the one Hüda,

Öksüzü Semetey'e adanıp.
Sabırsızlanıp duramayıp,
Çocuk için fazlaca korkup,
Bağını boynundan çıkarmadan,
Eşi benzeri olmayan dürbünü
Koynundan sıyırıp aldı.
Çarkını çevirip,
Gerçek gözüne dayayıp,
59290 Dürbün tutup bakınca,
Allah Teala* bir Hüda
Verivermiş görünür,
Eline giden bir tanesi
Gelivermiş görünür!
Ön yanına bakınca,
Parstan geri dönmeyen, Göz diktiğim yetim gelmiş!
Ayıdan geri kaçmayan,

Devoted to the orphan Semetey.
Unable to stand still for impatience,
Fearing overmuch for the boy,
Without lifting its cord from her neck,
The spyglass that has no equal
She slipped out from her bosom.
Turning its wheel,
Setting it firm against her true eye,
When she held the spyglass and looked —
Allah Teala, the one Hüda,*
Appears to have granted it,
Her only one gone abroad
Appears to have come back!
When she looks before him —
He who turns not back from the pars, The orphan I fixed my eyes on has come!
Who flees not back from the bear,

Salındığını darmadağın eden,

Isırdığını mahveden,
Yavruyken besleyip yetiştirdiğim,
Eniğinde sakınıp koruduğum,
Boynuna tasma* taktırdığım,
Dileğimi Hüda vermiş,
Hazine malıyla baktırdığım,
Benim itim olsun – diye,
Gören kişinin beğendiği,
O yolunu şaşıran Kumayık
Atasından kalmıştı,
İlk oğlum gibiydi o,
Ana yerini tutan bendim,
Allah Teala kudret*,
Verivermiş görünür.
Semetey'in önünde
Bir ok atımı önde seğirtip,
Gelivermiş görünür!
Vadide biten körpe söğüdüm,
Ölürken gördüğüm bir tanem,
Emanet ettiğim Kumayık.
Alıp gelip bana,
Gözüme göstermiş meğer.
Zavallı gönlü bölünür,
Önünde koşup gelen

Gerçek Kumayık görünür.
Ardından gelmekte olan
Boz ala doğanım, tombulum,
Boz atmacam, sungurum,
Vadiden akan pınarım,
Taybuurul ile gelmekte,
Ölürken gördüğüm çırağım!
Görse zavallı gönlü bölünür:
«Aman gün, ana, müjde*!
Yetimim geliyor görünür!
İstediğimi vermiş,
Karaltım yetim gelmiş!

Who scatters to ruin whatever he is loosed on,
Who destroys whatever he bites,
Whom I fed and raised from a whelp,
Whom I guarded and kept in his cubhood,
On whose neck I had the collar fastened,*
Hüda has granted my wish,
Whom I had tended with treasury wealth,
Let him be my own hound – saying,
Whom every beholder admired,
That Kumayık who lost his way —
He was left from his father,
He was like my first-born son,
It was I who stood in the mother's place,
*Allah Teala the almighty**
Appears to have granted him.
Before Semetey,
Trotting a bowshot in the lead,
He appears to have come!
My tender willow sprung in the valley,
My only one, seen as I lay dying,
Kumayık whom I gave in trust.
Bringing him back to me,
He has shown him to my eyes, it seems.
Her poor heart is torn,
Running on before him —

True Kumayık appears.
Coming on behind him,
My grey-pied falcon, my plump one,
My grey hawk, my gyrfalcon,
My spring that flows from the valley,
He is coming with Taybuurul,
My lamp-flame, seen as I lay dying!
At the sight her poor heart is torn:
«O blessed day, mother, glad tidings!*
My orphan appears — he is coming!
He has granted what I asked,
My silhouette, my orphan has come!

Dileğimi Hüda vermiş,
Haydi, anam, doğrul artık,
Çatık kaşın şimdi açılır,
Kederin şimdi dağılır.
Görse gönül bölünür,
Endamı ve heybeti
Manas gibi görünür.
Manas'tan kalan yetimim
Göz diktiğini almış.
Gerisini söyleyip n'edeyim,
Akşuñkar'ı alıp gelmiş.
Kazgaldak denen güzelim kuş
Dönmeden uçar yem için,
Nicesini gördüm, garip başım,
Karnımdan çıkan senin için.
Çaylak denen zavallı kuş
Süzülüp uçar yem için,
Nicesini gördü iki anan,
Karnından çıkan senin için!»
İki anası birden ağlar,
Hele zavallı Çıyırdı
çok ağlar.
Çocuk girdi Bukar'a
Bütün donanımı kuşanılmış,

Hüda has granted my wish,
Come, my mother, rise up now,
Your knitted brow unbends now,
Your sorrow scatters now.
The heart is torn at the sight,
His stature and his grandeur
Appear like Manas.
My orphan left from Manas
Has taken what he fixed his eyes on.
What use to tell the rest —
He has brought back Akşuñkar.
The fair bird they call kazgaldak
Flies without turning for its food,
How much have I seen, my forlorn head,
For you who came from my womb.
The poor bird they call the kite
Glides and flies for its food,
How much have your two mothers seen,
For you who came from her womb!»
His two mothers weep both at once,
Above all poor Çıyırdı
weeps sore.
The boy entered Bukar
Girded in all his array,

Manas'tan kalan emanet
Varı yoğu hazırlanmış.
Dün, dul kaçıp vardığında,
İşte o zaman Kumayık,
Babasının pay verdiği
Kanıkey'in ak sarayı –
Kapısı demir, som kalay.
İnsan ağlar gibi,
Dul da olsa bahtsızın
Heybeti bir hayli üstün,
Zavallı yetim heybetle kurulup,
Atası Manas'a benzer, kurumlu, Öz
atası Temir han,
Görse gönül bölünüp,

The trust left over from Manas —
All he had was made ready.
Yesterday, when she fled here a widow,
There and then Kumayık —
The white palace of Kanıkey,
Given by her father as her portion –
Its gate of iron, of solid tin.
As a human being weeps —
Widow though she be, the luckless one,
Her grandeur stands far above,
The poor orphan throned in grandeur,
Like his father Manas, stately, His own
grandfather Temir khan,
The heart torn at the sight,

Bozkurdun oğlu yetimin
Baştan beri belli olup.
Kara benekli kaplan
Yanı sıra atılıp,
Gizliden destek olmuştu,
Sıra sıra çocuğu
Çepeçevre kuşatmıştı.
Kanıkey ile Çıyırdı,
Karaltısını görüp, çocuğa
Kara canını kurbanlık
Edip durur sadaka.
Kıymetliyi* görüverince
İki anası sevinip,
Kumayık'ı gördüğünde
Kanıkey ile Çıyırdı
İkisi bir yanıp yakılıp,
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvandan akıllı Kumayık.
Ahali var, hanı var,
Kumayık böyle dururken
Kalabalık yurdun hepsi orada.
İki hanımı gördüğünde
Bıldırcın gibi büzülüp,
Sine sine geldi Kumayık,
Gözünün yaşını damlatıp,
Döke döke geldi Kumayık.
İki hanımı gördüğünde
Kurudu kaldı Kumayık,

İnsandan beter hıçkırıp,
Uluyup durdu Kumayık.
Kanıkey'i gördüğünde
Göğsüne başını koydu şimdi,
İnleyip yatıverdi şimdi.
Kumayık böyle dururken,
Zavallı anan birlikte ağlayıp,
Küçük kardeşi Ismayıl –
Bukar'ın hanı birlikte ağlayıp,
Han ağlayınca, halk ağlayıp,

The grey wolf's son, the orphan,
Was plain to see from the first.
The black-spotted tiger
Springing along at his side,
Had been his secret support,
Rank upon rank about the boy
It had closed in a circle round.
Kanıkey and Çıyırdı,
Seeing his silhouette, for the boy
Keep offering their poor dark souls
In sacrifice, in alms.
On beholding the precious one,*
His two mothers rejoicing,
When they saw Kumayık,
Kanıkey and Çıyırdı,
The two together burning in anguish,
Though he would speak, he has no tongue,
Kumayık wiser than any beast.
The people are there, their khan is there,
While Kumayık stood so,
The whole thronging land is there.
When he saw the two ladies,
Huddling small like a quail,
Creeping and cringing came Kumayık,
Dropping the tears of his eyes,
Pouring them down came Kumayık.
When he saw the two ladies,
Kumayık froze and was still,

Sobbing worse than a human,
Kumayık stood there howling.
When he saw Kanıkey,
He laid his head on her breast now,
He lay down moaning now.
While Kumayık stood so,
Your poor mother weeping with him,
Her younger brother Ismayıl –
The khan of Bukar weeping with them,
When the khan wept, the folk weeping,

Ahali yurt topluca ağlayıp,
Kocamış Çıyırdı
Döşekteki ihtiyar ağlayıp.
Ah, Kumayık, o can
Ana yerine anamı
Ana edinivermiş,
Memeye başını koymuş.
Sağ memeden bir koklar,
Sol memeden bir koklar.
Kanıkey durur yana yakıla ağlayıp,
Kumayık durur inleyip.
«Sorup durduğum Kumayık,
Kendine gelmiş meğer – diye,
Arzulayıp durduğum miras
Bana gelmiş meğer» – diye,
Gökteki yağmur gibi
Coştukları dem imiş,
On iki yıl görüşmeden,
Kavuştukları dem imiş.
Töresi* Manas er bozkurt
Bey olmuştu ya.
Dün, Manas kaplan
Beleñdi-Beli'nden,
Abdest* aldığı yerden
Bulup almıştı Kumayık'ı.
Gözü açılmamış çağında,

The people of the land weeping all as one,
The aged Çıyırdı,
The elder on her bedding, weeping.
Ah, Kumayık, that creature —
In a mother's place my mother
He had taken for his mother,
He laid his head upon her breast.
He takes one breath at the right breast,
He takes one breath at the left breast.
Kanıkey stands weeping in anguish,
Kumayık stands moaning.
«Kumayık for whom I kept asking
Has come to himself, it seems – saying,
The heirloom I kept longing for
Has come to me, it seems» – saying,
Like the rain in the sky —
It was the moment they overflowed,
Twelve years without meeting —
It was the moment they were joined.
Manas of the law, the er, the grey wolf,*
Had become bey indeed.
Yesterday, Manas the tiger,
From Beleñdi-Beli,
From the place where he took his ablutions,*
Had found and taken Kumayık.
In the season before his eyes had opened,

Öleceği bir hâldeyken,
Bulup alıp geldiğinde,
Kanıkey'e verdiğinde,
Boynundaki çelik tasmayı
Kanıkey takmış değil miydi.
Ana olup o zaman
Kanıkey beslemiş değil miydi.
Gözü daha açılmamışken,
El kadarcık çağında,
«Kötü bakarsam yavrunun
Eceli boşuna erişir – diye,
Çarem büsbütün biter» – diye,

When it lay at the point of death,
When he found it and brought it home,
When he gave it to Kanıkey,
The steel collar on its neck –
Was it not Kanıkey who fastened it?
Becoming a mother to it then,
Was it not Kanıkey who nursed it?
When its eyes had not yet opened,
When it was but a handful small,
«If I tend the pup poorly,
Its death will come for nothing – saying,
My remedy will wholly end» – saying,

Besleyip almış değil miydi,
Ağzıyla süt vermişti,
Eliyle et vermişti.
Gündüzleri rahat durmadan,
Gece içinde uyku almadan,
Böyle beslemişti tazıyı.
Bir an bile boş yatmayan,
Kendi gözünle gördüğün tazıyı
Ana olup korumuştu.
Kumayık'ı beslerken
Akıl yorup, düşünüp,
Dünyayı geniş sayıp,
«Bu beslediğim Kumayık
Kazara ölüp kalırsa,
Ansızın sakat kalırsa,
Şu duran Bukar'ı
Öfkeye gelip o kaplan
Topunu birden vurup geçer – diye,

Böylece kökünü kurutur» – diye,
Her töreni eksiksiz yapıp,
İyi besleyip yetiştirmişti,
Bu zavallı Kumayık'ı
Öz çocuğu gibi korumuştu.
Kanıkey ile kucaklaşıp,
Kumayık ağlayıp dururken
Kayın ağladı, söğüt ağladı,
Bakan canların hepsi ağladı, Zavallı
Manas Bahadır'ın
Aksakallı ihtiyar ağladı,
Ahali ağladı, halk ağladı,
Babasına benzeyen,

Kalabalık Bukar topluca ağladı,
Ulular geçinen canlar ağladı,
Atası Temir Han ağladı.
Bukar'daki Ismayıl,
Temir Han ile Kölöy Han,
Şaatemir ile bu dördü

Did she not take it in and nurse it,
With her own mouth she gave it milk,
With her own hand she gave it meat.
By day she took no rest,
By night she took no sleep,
Thus did she rear the hound.
The hound that never lay idle a moment,
The hound you saw with your own eyes –
Becoming its mother, she guarded it.
While she was rearing Kumayık,
Wearying her mind, pondering,
Counting the world a wide place:
«If this Kumayık I nurse
Should chance to die and be gone,
Should suddenly be left maimed,
Then this Bukar standing here –
That tiger, rising into wrath,
Will strike them all at once and pass – saying,
Thus will he dry up their root» – saying,
Performing every rite without fail,
She fed it well and raised it up,
This poor wretched Kumayık
She guarded like her own child.
Embracing Kanıkey,
While Kumayık stood weeping,
The birch wept, the willow wept,
All the souls who watched were weeping, Of poor Manas the Bahadır,
The white-bearded elder wept,
The people wept, the folk wept,
The one who takes after his father,

Crowded Bukar wept all together,
The souls who passed for great ones wept,
His grandsire Temir Han wept.
Ismayıl there in Bukar,
Temir Han and Kölöy Han,
Şaatemir – these four together

Birbirine eş altı boz kısrağı
Ay tuynak* kurbanı ettirip,
Baabedin* duasını tez okuyup,
Kalabalık Bukar hıçkırdı,
«Yetimim» – diye çığrıştı.
Ismayıl ağlar bir yandan,
«Tek doğan çolpanın
Kadrini kim bilir – diye,
Böyle gezerse, çocuğa
Birinin nazarı değer» – diye.
Hazinelik* diye baktırdığı,
Dokuz kara boğayı
Bunları sürdürüp getirtip,
Hepsini adak* kılıp
Topunun başını kestirip.
Ala kaftanlı hocayı*,
Ak sarıklı* mollayı*,
Dokuz kara boğayı
Parçalatıp doğratıp,
Uğur olsun diye çocuğun
Uzuvlarına değdirtip,
Sadaka kılıp dağıttırıp.
Usulünce töresin yapıp,
Törenine aldırmadan
Kendin gördüğün Semetey
Bukar'a gönül vermeden,
Hüda'nın gerçekten yarattığı
Kulu olduğunu gördün mü,
Oğlu olduğunu gördün mü.

Six grey mares, each matched to each,
Had slain as moon-hoof sacrifice,*
Reading swiftly the Baabedin prayer,*
Crowded Bukar sobbed aloud,
«My orphan!» – so they clamored.
Ismayıl weeps on his side:
«Of the morning-star born alone
Who will know the worth – saying,
If he wanders thus, upon the child
Someone's evil eye will fall» – saying.
Those he had kept as treasury stock,*
The nine black bulls,
He had these driven in and brought,
Making them all a votive gift,*
Having the heads of all struck off.
The hoca in the motley kaftan,*
The mollah in the white turban*,*
The nine black bulls
He had cut apart and carved,
And for the child's good fortune
Had them touched to the boy's limbs,
Dealt out as alms and scattered.
Performing his rites in due order,
Yet heedless of the ceremony,
Semetey, whom you saw yourself,
Gave no heart to Bukar –
Did you see that he was truly
A servant Hüda created,
Did you see that he was His son?

Aldığını gördün mü,
Babasından oğulun
Ardındaki soya döle
Kaldığını gördün mü?!»
O zaman çocuk şöyle der:
«Geniş Talas gibi yer buldum, İlli yurdun* dölüyüm,
Gerdene* yaraşır el buldum,
İlden bezip nideyim,

Did you see that he took it,
Did you see that from the father
The son remained to the line,
To the seed that follows after?!»
Then the boy speaks thus:
«I found a land like broad Talas, I am the seed of a peopled yurt,*
I found a people fit for the neck-chain,*
Why should I weary of the people,

Şen şakrak bir el buldum,
Talihe doğmuş yer buldum.
Ben ile doğru gideyim!
İle varmadan, el yurdum,
Asla boynumu çevirmem,
İle ermeden durmam».
Kanıkey'e yönelip,
Söyleyip durduğu söz şu:
«Beyzadenin* bir tanesi
Bezip gezmesi reva mı,
Bahtsız* anam, el nerede?!
Bu yıl Talas'a göçüp varırım,
Hanzadenin* oğlu
Kaçıp gezmesi reva mı,
Kara gün, anam, el nerede?!

Argın'a han kaldırıp,
Halkımdan kaçıp çıkıp,
Bukar'a varıp konmuşsun,
Kaçak kadın dedirtip,
Adın kötüye çıkmış.
Serkeşliği huy edinip,
Elimden avare çıkıp
Bukar'a erişip konmuşsun,
Bozulmuş kadın dedirtip,
Kötü nama boyanmışsın.
Kaçıp gelip baba evine,
Kara yüzlü anam, oturup kalmışsın,

Soylu yerin dölünü
Başıboş yetim dedirtip,
Kötü ada bulamışsın.
Baba evine gelip sığınıp,
Törenin karısı, yerleşip kalmışsın,
Hanzadenin oğlunu
Kardeşin Ismayıl'a baktırıp,
İşte böyle iş etmişsin.

Bukar'a doğru kaçtığında,

I found a folk merry and bright,
I found a land born to fortune.
Let me go straight with my people!
Till I reach my people, my folk and home,
I shall never turn my neck aside,
I shall not stop till I reach my people».
Turning toward Kanıkey,
This is the word he kept speaking:
*«For the one and only beyzade**
Is it fitting to roam in weariness,
My luckless mother, where is my people?!*
This year I move camp to Talas.
*For the son of a hanzade**
Is it fitting to roam in flight,
Black-day mother mine, where is my people?!
Raising a khan over Argın,
Fleeing away from my folk,
You came and settled in Bukar,
Letting them call you a runaway wife,
Your name has gone to ill fame.
Making waywardness your habit,
Straying adrift out of my land,
You reached Bukar and settled,
Letting them call you a ruined wife,
You are stained with an evil name.
Fleeing to your father's house,
Black-faced mother mine, you sat yourself down,
Letting the seed of a noble place
Be called a masterless orphan,
You smeared him with an evil name.
Coming for shelter to your father's house,
Wife of the törö, you settled and stayed,
Letting the son of a hanzade
Be tended by your brother Ismayıl –
See what a deed you have done.

When you fled toward Bukar,

Varını yoğunu saçtığında,
Taytoru'ya binip at edip,
Getirdin beni Bukar'a
Akrabadan beni yad edip.
Şimdi Bukar, esen kal,
Göz göre göçerim, Bukarlı,
Ben Talas'a giderim,
Atışan düşman yağı olsa,
Topunun kökünü keserim.
Kast eden kalın yağı olsa,

Öfkem kabarıp şahlandım,
Topunun kökünü keserim!
Kömür söndüren Sarıtaz'ı
Ben Talas'a götürüp,
Sultan* kılıp alırım.
Sarı Han kolay can değil,
Eteğine nişan koydum,
«Sarı Han» diye ad koydum.
Kaleli Bukar, kalın yurt,
Hanınla burada dursun.
Şu duran Sarı ağam
Kömür söndürüp kurum olmuş,
Kül-Tokoy'a sahip olmuş,
Bukarlı, Hüda'dan ne zaman korktun?
Kul* edip kömür söndürtüp,
Sarı ağamı dövdün.
Sarıtaz adı yok oldu,
Şimdi Sarı Han olup onuldu.
Yetim gezip yetişip,
Yurduna ağam kavuştu.
Ormana horluk saçılmıştı,
Sarı ağamın gözü aydınlığa kavuştu.
Çekişmeden, Bukarlı,

Sarı ağamı verin bana.
Ok geçmez kaftan giydirin,
Ok yetişmez at bindirin.
Bakay ile Sarı Han,

When you scattered all you had,
Mounting Taytoru for a horse,
You brought me to Bukar,
Estranging me from my kin.
Now, Bukar, fare you well,
Before your eyes I move camp, Bukarlı,
I am going to Talas.
Should there be a foe who trades shots,
I will cut the root of them all.
Should there be a thick foe with dark designs,

My wrath has swelled, I have reared up,
I will cut the root of them all!
Sarıtaz who quenches the coals
I will carry off to Talas
And take him and make him a sultan.*
Sarı Han is no easy soul,
I set a mark upon his hem,
I set on him the name «Sarı Han».
Walled Bukar, thick-set yurt,
You stay here with your khan.
This my elder brother Sarı, standing here,
Quenched coals and turned to soot,
He became master of Kül-Tokoy –
Bukarlı, when did you ever fear Hüda?
Making him a slave, quenching coals,*
You beat my elder brother Sarı.
The name Sarıtaz has perished,
Now he is healed as Sarı Han.
Roaming an orphan, he grew up,
My elder brother came home to his yurt.
Contempt had been strewn over the forest,
My brother Sarı's eyes came to the light.
Without wrangling, Bukarlı,

Give my elder brother Sarı to me.
Dress him in a kaftan no arrow pierces,
Mount him on a horse no arrow overtakes.
Bakay and Sarı Han,

Külçoro ile Kançoro,
Abıke ile Çınkoco,–
Adı konmuş akraba işte bunlar,
Belime destek etmezsem,
Beycin'deki Koñurbay'dan,
Atam Manas'ın kanını sormazsam! Ters düşme, Bukarlı,
Kaynayıp yatan kâfire*
Gaza* açacak çağ geldi.
Han Koñurbay bahadıra,
Maçançın'ın yerine,
Çınmaçın'ın eline,
Sahiden kırgın salarım,
Öz atamın koyu öcünü,
Kakançın'dan* alırım,
Ağam Bakay ihtiyarı
Kılavuz edip alırım,
Çanak gözlü Sarıtaz'a
Tuğ tutturup alırım.
Enine boyuna – Altay, Kakançın
Hiçbirin komadan vururum,

Külçoro and Kançoro,
Abıke and Çınkoco, –
These are the kin whose names are set,
If I do not make them the prop of my back,
If from Koñurbay in Beycin
I do not demand my father Manas's blood! Do not cross me, Bukarlı,
*Against the seething infidel**
The hour has come to open holy war.*
Upon Han Koñurbay the bahadır,
Upon the land of Maçançın,
Upon the people of Çınmaçın,
I will truly loose a slaughter;
My own father's deep revenge
I will take from Kakançın.*
My elder kinsman, old Bakay,
I will take to be my guide,
To bowl-eyed Sarıtaz
I will give the standard to hold.
Breadth and length – Altay, Kakançın –
I will strike them all, sparing none,

TEMIRKAN'IN YURDUNU TOPLAYIP SEMETEY'İ TALAS'A GÖNDERMEYE MEŞVERET ETMESİ

Çocuk böyle dururken
Bukarlıların hepsi,
Temir Han ile Ismayıl,
Kölöy ile Şaatemir,
Yurt toplanıp hepsi,
Bukar'ın hanı Temir Han
Sakalından aşağı yaş süzülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gönlü fena bölünüp,

TEMIRKAN GATHERS HIS YURT AND TAKES COUNSEL TO SEND SEMETEY TO TALAS

While the boy stood speaking so,
All of the Bukarlıs,
Temir Han and Ismayıl,
Kölöy and Şaatemir,
The yurt assembled, all of them;
Bukar's khan, Temir Han,
Tears trickling down his beard,
The water of his eyes spilling,
His heart sorely divided,

Karınca gibi Kıtay'a
Kavgayı sıkı salarım.
Kara Kalmak'a, Şibe'ye

«Like ants upon Kıtay
I will loose the battle hard.
On the Black Kalmak, on the Şibe,

Kıyameti* koparırım,
Benim nice atam öcü var,
Kâfirden söküp alırım!
Kıtay değil yalnız, Bukarlı,
Nice yer gözler beni,
Çarpışacak yağım hayli var.
Göçüp giderim Talas'a,
Varıp yakınına konarım,
Göçmüş atam Manas'a.
Unutmam, Bukarlı,
Bu ettiğin fesadı,
Yaşım on ikiye gelinceye dek,
Aneme abla dedirtip,
Saklamışsınız atamı.
Atanın körü, Bukarlı,
Ben artık atamı buldum, yatar mıyım?!

I will bring down the doomsday;*
I have the vengeance of many forefathers,
I will wrench it from the infidel!
Not Kıtay alone, Bukarlı,
Many a land keeps watch for me,
Foes to grapple with I have aplenty.
I move camp and go to Talas,
I will go and settle close beside
My departed father Manas.
I do not forget, Bukarlı,
This mischief that you worked:
Until my years reached twelve,
Making me call my mother elder sister,
You hid my father from me.
Blind to the father, Bukarlı –
Now I have found my father: shall I lie still?!

Surat asarsan, Bukarlı,
Soğuk kement* atarım.
Kabadayılanırsan, Bukarlı,
Derdimin fazlasını çıkarırım».
Boynuna kuşağını asıp,
Semetey'e yalvarıp:
«Kurbanın olayım, Semetey!
Dayanağım, çırağım,
İline yolunu tuttun,
Issız kalsın, Bukar'ı
Böyle kimsesiz bıraktın.
Kurban olayım, kulunum!
Sen Bukar'dan gittiğinde

If you pull a sour face, Bukarlı,
I will cast the cold lasso.*
If you play the bully, Bukarlı,
I will take out the surplus of my grief».
Hanging his sash about his neck,
Pleading with Semetey:
«Let me be your sacrifice, Semetey!
My prop, my lamp,
You have set your road toward your people,
Let it lie desolate – Bukar
You have left forsaken so.
Let me be your offering, my foal!
When you have gone from Bukar,

Öz eline eriştiğinde,
Talas'a varıp konduğunda,
Tam Kırgız olduğunda,
Bu yaslı kalan Bukar'ı
Garip kılıp bıraktın.
Alıç* saplı kamçını
Evirip kim kuşanır?
Sen Talas'a gittiğinde,

When you have reached your own people,
When you have gone and settled in Talas,
When you are wholly a Kırgız,
This Bukar left in mourning
You have made forlorn and left.
Your whip with the hawthorn haft –*
Who will turn it and gird it on?
When you have gone to Talas,

Cehennemlik* Bukar'ı, bu yurdu
Toz gibi dağıtmadan kim güder?
Kara yanaklı aybaltayı
Parlatıp kim sapına takar?
Öksüz kalan Bukar'ı
Dayanak olup kim güder?
Bukar'a yetim geldiğinde,
Toyuna* doksan kestirdim,
«Ismayıl oğlu» dedirtip,
Senin ceddini çevirip sakladım.
Çam saplı mızrak, coybolat*
Eri olacak diye düşündüm,
Sen Bukar'a geldiğinde
Seksen gün toy eyledim.
Birinin nazarı değer – diye,
Boynuna okutup, muska*

taktırdım. Kızıl altın Bukar'ı
Yazın sıcak gününde
Sıcak çarpar gider – diye,
Gölge yerde baktırdım.
Yüreği yağlı olsun – diye,

Kısır kalmış kısraktan kestirip,
Narın* çekip koydurup,
Kazısına doyurdum.
Üstün bahadır olsun – diye,

Avcıları toplatıp,
Salbırın'a* vardırıp,
Kaplandan vurup getirttim,
Yüreğini sana verdirdim.
Yaşın on ikiye gelinceye dek
Senin yattığın ordana*
Pehlivanları yığdırdım,

Habersiz* gelen adamın
Bir niçesini kırdırdım.
Altıya yaşın geldiğinde

This hell-doomed Bukar, this yurt –*
Who will herd it, not scattering it like dust?
The black-cheeked moon-axe –
Who will burnish it and set it on its haft?
Bukar left orphaned –
Who will be its prop and herd it?
When you came an orphan to Bukar,
For your feast I had ninety slain,*
Letting them say «Ismayıl's son»,
I turned your lineage about and hid it.
The pine-hafted lance, the coybolat –*
I thought: he will be the man for these.
When you came to Bukar
I made a feast of eighty days.
Someone's evil eye will fall on him – saying,
*I had verses read over his neck, and an amulet**
I had hung on him. Red-gold Bukar –
In the hot day of summer
The heat will strike him down – saying,
I had him tended in a shaded place.
That his heart might be sheathed in fat – saying,
I had a barren-gone mare slaughtered,
Had the narın pulled and set out,*
I sated him on the belly-fat.
That he might be a peerless bahadır – saying,
I had the hunters gathered,
Sent them out on the salbırın,*
Had a tiger shot and brought,
And had its heart given to you.
Until your years reached twelve,
Around the orda where you lay*
I had the strongmen massed,

*Of men who came unannounced**
More than a few I had cut down.
When your years came to six,

Tutup verip mollaya,
Âlim* kılıp okuttum.
Avcı olup kalsın – diye,
On iki yaşa geldiğinde
Kırdan geyik vurdurdum.
Becerikli olsun – diye,
Bağlayıp mızrak sürüttüm,
Yağı yönüne alıştırdım.
Oğlum dursa Bukar'da,
Yarın erken kalktığında
Cayadan kesip yerdim,
Sataşan kara yağı olsa,
Cañ-Cuñ'u* bozarım derdim.
Oğlum dursa Bukar'da,
Meydan okurum derdim,
Sataşan düşmana
Göğüs gererim derdim.
Diyarın ayrı olunca,
Kırgız'a doğru yöneldin.
Bu yeri yasa boğup bıraktın.

Sen Bukar'dan gittiğinde
Ay karanlığa bürünse,
Geceyi ne yaparız?
«Bukar'dan çocuk gitti» – diye,
Düşmanlar kuşatıp el salsa,
Gündüzü ne yaparız?
Kıymetlim oğlum, sözümü dinle,
Sağ yanımda Urus var,
Sol yanımda Altı-Şaar,
Kokon var,
Karşımda tüfekliler var,
Çullanacak yağım hayli var.
Özenle beslediğim yetimim,
Bukar'ı yasta bırakıp

Kaynatır oldun çilemi,
Kazar oldun çukurumu,
Kocayınca atana

I took you and gave you to a mollah,
Had you schooled and made a scholar.*
That he might be a hunter – saying,
When you came to twelve years
I had you shoot deer on the steppe.
That he might be deft of hand – saying,
I had you bind and drag the lance,
Trained you toward the foe.
Were my son to stay in Bukar,
Rising early on the morrow
I would carve from the caya and eat, I said;
Were there a black foe who meddled,
I would break the Cañ-Cuñ, I said.*
Were my son to stay in Bukar,
I would fling down my challenge, I said,
Against the meddling enemy
I would set my breast, I said.
Since your country lies apart,
You have turned toward the Kırgız,
You have left this land drowned in mourning.
When you have gone from Bukar,
If the moon wraps itself in darkness,
What shall we do with the night?
«The boy has gone from Bukar» – saying,
If enemies close round and fall upon us,
What shall we do with the day?
My precious son, hear my word:
On my right hand there is Urus,
On my left hand Altı-Şaar,
There is Kokon,
Before me stand men with muskets,
Foes to swarm upon me I have aplenty.
My orphan whom I nursed with care,
Leaving Bukar in mourning

You have set my torment boiling,
You have taken to digging my pit,
To your grandsire in his old age

	Göstermek oldun alameti.	*You have taken to showing the omen.*
	Tana karışık çolpanım,	*My morning star mixed among the heifers,*
59740	Talihe doğmuş bir tanem.	*My only one born to fortune,*
	Başıma konmuş sorgucum*	*My plume* set upon my head,*
	Padişah* kılıp Bukar'a	*Having made you padişah* over Bukar.*
	Bakıp durduğum aynam.	*The mirror into which I gazed,*
	Irmak boyunda biten söğüdüm,	*My willow grown by the river's edge,*
	Hele Bukar şehrine	*My only one I raised with lullabies, saying:*
	Hâkim olur diye,	*One day over the city of Bukar*
	Ninniyle büyüttüğüm bir tanem.	*He shall be master.*
	Gideceğin göze göründü,	*Your going has shown itself to the eye,*
	Kaburga kemiğim ayrıldı.	*My rib-bone has been torn away.*
59750	Dayanak bildiğim yetimim,	*My orphan whom I knew for my prop,*
	Telaşa kapılmışsın,	*You have been seized with haste,*
	Pek acele etmişsin,	*You have hurried all too much.*
	Halkın aşmadığı dağ mı var,	*Is there a mountain the folk have not crossed,*
	Kalın Kırgız yurdunu	*Is there a foe that lies encircling*
	Kuşatıp yatan yağı mı var?	*The thick-set Kırgız yurt?*
	Gizliden gelen yağı mı var?	*Is there a foe that comes in secret?*
	Boz zırhlı denilenden,	*Of the one called grey-armored,*
	Bu gerçeğini söyleyiver,	*Speak out this truth of yours:*
	Ardına bakmadan gidecek davan mı var,	*Have you a cause that goes without looking back,*
59760	Ya Kıtay'dan gelen yağı mı var? Çare bulur erenden,	*Or is there a foe come out of Kıtay? From the eren who finds the remedy,*
	Darlık görse o yurdun,	*Should that yurt see hardship,*
	On iki kapılı* Bukarlı'yı	*The twelve-gated* Bukarlı –*
	Topunu derleyip alayım,	*Let me muster them all together;*
	Ulusu var, hanı var,	*It has its great ones, it has its khan,*
	Elin hepsini toplayıp,	*Gathering all of the people,*
	Geçit resmine sokayım.	*Let me march them in review.*
	Mızrak saplar yamandan	*Of the fierce ones who drive home the lance*
	Bundan binini vereyim,	*Let me give a thousand of these,*
	Aybalta çalar ustadan,	*Of masters who swing the moon-axe*
59770	Bundan binini vereyim,	*Let me give a thousand of these,*
	Kılıç çalar çeviğinden	*Of the nimble who strike with the sword*
	Bundan binini vereyim.	*Let me give a thousand of these.*
	Tetikte göz kırpmaz nişancıdan,	*Of marksmen unblinking on the trigger,*

Deniz gibi engin yiğitliği

Whose daring, wide as the sea,

Tastamam yerinde olandan
Bundan binini vereyim.
Kalın göğüslü gümbürdek,
Geniş sineli tümbürdek,
Övüldü mü nara atıp,
Geri durmadan yağıya girenden
Bundan binini vereyim.
Bileği dolu pehlivandan,
Duraksamadan yağıya girenden,
Eceli kıl kadar saymayandan,
Atışan yağıya girdiğinde,
Ölürüm demeyenden,
Ecelden kaygı yemeyenden,
Geniş göğüslü erenden,
Heybetli yiğit berenden*
Bundan binini vereyim.
Yassı çeneli, yayvan dilli
Yanılmayan söz ustasından
Dolu* yağsa sel basmaz,

Davacı gelse mal vermez,

Gerçek özlü erenden,
Bundan binini vereyim.
Aç naralı, kuru avazlı,
Bundan binini vereyim,
Dayın Ismayıl'ı baş kılıp,
Bundan binini vereyim.
Bukarlıların yılkısını
Tümünü derleyip alayım,
Geçit resmine dizeyim.
Tan'a dek sürecek ahdi al,
Tam erden yoldaş al.
Kıl kuyrukludan diledim,
Kıymetlim, bir tanem, bilesin,
Bu sefer sözümü tut.
Altı ay binsen yorulmaz,

Stands complete and in its place,
Let me give a thousand of these.
Deep-chested ones who rumble,
Broad-breasted ones who boom,
Who at a word of praise raise the war-cry
And go at the foe without holding back –
Let me give a thousand of these.
Of strongmen with brimming forearms,
Of those who go at the foe unwavering,
Who count their death not worth a hair,
Who, closing with the foe in a firefight,
Never say «I shall die»,
Who eat no sorrow over death,
Of the broad-chested eren,
Of the awesome young ber –*
Let me give a thousand of these.
Flat-jawed, broad-tongued,
Of unerring masters of the word,
Whom no flood swamps though hail may fall,*
Who yield no goods though a claimant come,
Of erens true to the core –
Let me give a thousand of these.
Of the hungry-voiced criers, dry of throat,
Let me give a thousand of these;
Setting your uncle Ismayıl at their head,
Let me give a thousand of these.
The herds of the Bukarlıs –
Let me gather them all together,
Let me range them in review.
Take a vow to last till dawn,
Take true men for companions.
I begged of the hair-tailed kind –
My precious, my only one, know it,
This once obey my word.
Ridden six months it does not tire –

Aktulpar gibi malımı al,
O da az gelirse,

Tuluma doldurup kanımı al!
Bir tanem, gidersen eline,
Padişahlı Bukar eli işte*

Varımı dileyip alsan da,
Oğlum yetim, ben işte!».
Dedesi Temir Han böyle deyince,
Görüşürüm – diye gelip,
Karardıkça kararıp,
Bezine bız batmış gibi
Sıçrayıp kalktı Semetey.
Sıçrayışının sebebi –
Kök atası tümden han –
Kökünden Kızır dokunmuş
Tükenesicenin soyu.
Baştaki atası hep han,
Başından Kızır dokunmuş,
Belalının soyu.
Vadili yeri kana yağlamış,
Öçleşmeye girince,
Öz yakınını bile devirmiş,
Yanasıcanın soyu.
Kara suya kan dökmüş,
Kahrına aldığını
Yakalayıp yok etmiş,
Kan içici Manas soyu.
Konaklayıp geçtiği yere,
Köklü mazar* kurulmuş,
Kökünden Kızır kollamış,
Heybetli Manas soyu.
Tükendikçe tüten,
Öldükçe çoğalan,
Hükmü yaman Manas soyu.
Haberin var mıdır,
Kök atası Tüböykan,
Tüböy'den sonra Böyönkan,

Take my Aktulpar for your own,
And if that too proves little,

Fill a hide-sack with my blood and take it!
My only one, if you go to your people,
Here stands the padişah-ruled Bukar people –*
Though you ask and take all I have,
My son is an orphan – here am I!»
When his grandsire Temir Han spoke so,
Coming, saying – I shall see him off,
Darkening ever darker,
As though an awl had pierced his flesh,
Semetey sprang to his feet.
The cause of his springing up:
His root-forefathers khans to a man –
Touched by Kızır from the root,
The seed of the ones doomed to be spent.
His first forefathers all khans,
Touched by Kızır from the first,
The seed of the fated bane.
He greased the valleyed land with blood;
When he entered upon a feud,
He felled even his own kin –
The seed of the one who draws near.
He spilled blood into the black water;
Whomever he took in his wrath
He seized and made naught –
The blood-drinking seed of Manas.
Wherever he halted and passed,
A deep-rooted mazar was raised;*
Kızır watched over him from the root –
The awesome seed of Manas.
Smoking the more as it is spent,
Multiplying as it dies –
The seed of Manas, dire in decree.
Have you had word of it?
His root-forefather Tüböykan,
After Tüböy, Böyönkan;

Böyönkan'ın kurdu
Ondan sonra Çayankan,
Çayankan'dan türeyen
Ondan sonra Bala Han.
Bala Han'ın oğlu,

The wolf of Böyönkan,
After him, Çayankan;
Sprung from Çayankan,
After him, Bala Han.
The son of Bala Han,

Müslümanın* seçkini,
Ondan sonra Ogoy Han.
Ogoy'un hâlini söyleyeyim,
Ta gençliğinden zırh* giyip,
Gök ala kalkan oynatmış,
Çok düşmanlar yerde sürünmüş.
Ogoy Han'dan Karakan,
Kayalık yarıp yol açmış,
Nice yere ordu salmış.
Karakan'dan Cakıp Han,
Kara niyetli kâfirden,
Haberin var mıdır
Boz yeleli o bahadırdan.
Altay'da doğup büyümüş,
Sataşan düşman yok olmuş.
Sekizinde silkinip,
Dokuzuna geldiğinde
Sataşandan kan çıkmış,
Haberinden can çıkmış.
On yaşına geldiğinde
Orda bozup, doyum almış.
On ikiye geldiğinde
Yüzleşen adam helak olmuş,
Rastlayan adam yere serilmiş.

The chosen of the Muslims,*
After him, Ogoy Han.
Let me tell of Ogoy's estate:
From his very youth he wore armor,*
He made the grey-dappled shield dance,
Many foes crawled upon the ground.
From Ogoy Han, Karakan:
He split the crags and opened roads,
He loosed his host on many a land.
From Karakan, Cakıp Han –
Of the black-hearted infidel,
Have you had word
Of that grey-maned bahadır?
Born and grown in the Altay,
The meddling foe was made naught.
At eight he shook himself,
When he came to nine
Blood came from those who meddled,
At his very tidings the soul fled.
When he came to ten years of age
He broke the orda and took his fill of spoil.
When he came to twelve,
The man who faced him perished,
The man who met him was stretched on the earth.

Ünü yurda duyulmuş,
Kahrı Manas salar – diye,
Beycin'in Kakan hanının
Bitiğine* çizilmiş.
Atası Manas han çıkmış,
Heybetinden can çıkmış.
Hani dün, Altay'dan Manas geldiğinde

His fame was heard through the yurt:
The wrath of Manas will fall – saying,
Of the Kakan khan of Beycin.
*It was inscribed in the register**
His father Manas rose up a khan,
At his awful presence the soul fled.
Why, but yesterday, when Manas came from Altay,

Okluk* derleyip, ok yapmış,
Nice acayip* güç toplamıştı,

Alööke'yi yok etmişti.
Manas'ın oğlu, o haşarı* –
Atasına çekmiş inatçı soy,
O zaman çocuk şöyle der:
«Senden hayli ordu alıp,

Hangi murada ereyim.
Ölçülü sözüm – işte bu söz,
Kendim göçüp gideyim.
Bukar'dan göçüp yol alıp,
Bir asra bedel ordu alıp,
Kendime kendim mi edeyim,
Öz yurdumu kendim mi kırayım?
Dede, bu sözünü kim duysun,

Kazılmış kara mezar duysun!
Bozma benim düzenimi,
Böyle söyleme sözünü!
Bu sözünü kim işitsin,
Bir karanlık gece işitsin!
Ben Talas'ta olduğumda,
Sağ esen varıp konduğumda,

Semirip serpilirim.
At semirip kıvama gelip,
Er semirip içi kabarıp,
İlik dolup yağ bağlayıp,
Yiğitlerin gönlü rahatlayıp,
O zaman el yaylaya çekilirken,

At kara dil olan mevsimde,

Sağ esen varıp konduğumda,

Semirip serpilip dolduğumda,

He gathered quivers and made arrows,*
He had massed many a wondrous strength,*
He had made naught of Alööke.
The son of Manas, that unruly one –*
A stubborn breed that takes after his father.
Then the boy speaks thus:
«Taking a great host from you,

What desire should I attain?
My measured word – this is the word:
Let me move camp and go myself.
Setting out from Bukar with the move,
Taking a host worth a century,
Shall I do it to my own self,
Shall I myself cut down my own yurt?
Grandsire, who should hear this word of yours –
Let the dug black grave hear it!
Do not break my ordering,
Do not speak your word so!
Who should listen to this word of yours –
Let one dark night listen!
When I am in Talas,
When I have gone and settled safe and sound,
I shall fatten and fill out.
The horse fattening, coming to its prime,
The man fattening, his heart swelling,
Marrow filling, laying on fat,
The young men's hearts at ease,
Then, when the people draw off to the summer pasture,
In the season when the horse's tongue turns black,
When I have gone and settled safe and sound,
When I have fattened, filled and grown full,

Boş bakıp durmam ben,
Âlemin yurdunu toplarım!
Dede, senin kendine
Altı yürük at veririm,
Avuç kadar name veririm.
Bukar değil, ben kendim
Cümle âlemi derleyip alırım,
Kahrolası Kıtay'a
Çetin savaş açarım.
Asıl temaşayı o zaman gör,
Kırıp geçirip ordu sürerim,

Kıtayların gaga burunlu
Koñurbay'ını Kızlarını alıp
ganimetleyip,
Fırsatını bulsam yok ederim!

Gazayı şimdi açmam,

I shall not stand idly gazing –
I shall gather the yurt of the whole world!
Grandsire, to you yourself
I will give six swift coursers,
I will give a letter the size of a palm.
Not Bukar – I myself
Will gather in the whole of creation;
Upon accursed Kıtay
I will open bitter war.
See the true spectacle then:
Cutting down all before me, I will drive the host;
The hook-nosed Koñurbay
Of the Kıtays – Taking their daughters for spoil,
If I find my chance, I will make naught of him!
I do not open the holy war now,

Senin sunduğun orduyu almam.
Atamdan kalan Kırgız yurduna,
Senden aldığım ordu ile
Kıran kargaşa salmam ben!
Düşünüyorum da, dede,
Senin sunduğun orduyu alır mıyım,
Kadirşinas kalın Argın yurdunu
Kendim kırıp geçirir miyim?»
Manas'ın oğlu bunu deyip,
Sezdirip yurda keskin sözü söyleyip,

Artık çocuk olmaktan çıktı.
Çocuk gibi durmayınca,
Anneannesi Körpöcan
Temir Han'a şöyle der:
«Bu, Manas'ın bir tanesi
Atası Manas'tan kalan
kalın yurt,
Ona gitmeden edemez» – diye söyler.
«Can pahasına kavuştuğun yavrunun

I will not take the host you offer.
Upon the Kırgız yurt left by my father,
With a host taken from you
I will not loose slaughter and turmoil!
When I think on it, grandsire –
Shall I take the host you offer,
Shall I myself cut down and trample
The grateful thick-set Argın yurt?»
The son of Manas, saying this,
Speaking the sharp word so the yurt might sense it,
Ceased now to be a child.
When he would not stand like a child,
His grandmother Körpöcan
Speaks thus to Temir Han:
«This one, the only one of Manas –
The thick-set yurt
Left from his father Manas –
He cannot but go to it» – so she speaks.
«The child you won at the price of life –

Hükmüne uymazsan,
Dilediğini vermezsen,
Malını* yağmalayıp almasın,

Fesadı topluca salmasın,
Kökünü büsbütün kurutmasın!
Ak sarıklı hocanı,
Ders* okuyan mollanı,
Ulukman* sözlü ihtiyarını,
Un ufak edip hepinizi,
Topunu kırıp gitmesin,
Böylece kökünü kazımasın!
Bukar'a fesat salmasın,
Yüksük ağızlı, mahmur gözlü,
Salınıp gezen güzelini
Ganimetleyip kandırıp almasın!
Kızıl gömlekli, mızrak belli,
Salınan ince kayış belli,
Kırgız'a sürüp götürmesin,
Kökünü büsbütün kurutmasın!

If you do not bow to his decree,
If you do not give what he desires,
Let him not plunder your goods and take them,*
Let him not loose ruin on all together,
Let him not dry up your root entire!
Your hoca in the white turban,
Your mollah who reads the lesson,*
Your elder with Ulukman's word –*
Let him not grind you all to meal,
Let him not cut down the whole and go,
Let him not thus dig out your root!
Let him not loose ruin on Bukar;
Your thimble-mouthed, languid-eyed
Beauty who strolls in her grace –
Let him not take her, beguiled, for spoil!
Red-shirted, lance-waisted,
Swaying, slender leather-belted –
Let him not drive them off to the Kırgız,
Let him not dry up your root entire!

Yanıp duran kor çıktı,
Güçlü bizim Bukar'da
Böylesi bir yaramaz görülmedi.
Kalenderi* hapsetti,
Divaneyi* dövdü,
Hoca görse tekmeleyip,
Mescidine tıktı.
Yaramazlığını gördüğünde,
Kulak duyup, göz gören

Ahalinin hepsi bıktı.
Yerine gidecek yetime
Yeterli pay vermezsen,
Zavallı yurdu kırar ha?
Mala düşkün candın sen,
Cimriliğin tutarsa,
Bakarsın Hüda çarpar ha?
Dediğime uyuver,

A burning ember has come forth;
In this our mighty Bukar
Such a scamp was never seen.
He locked up the kalender,*
He beat the divane,*
Should he see a hoca, kicking him,
He crammed him into his mosque.
When they saw his mischief,
All the folk whose ears heard, whose eyes saw,
Grew weary of it, every one.
To the orphan bound for his own land
If you do not give a sufficient share,
Will he not cut down the wretched yurt?
You were a soul greedy for goods;
If your miserliness takes hold,
Look to it – will Hüda not strike you?
Only do as I say:

	Manas'ın oğlu yetime	*To the orphan, son of Manas,*
	Her dileğini veriver!	*Give his every desire!*
	Aktulpar'ın üstüne	*Upon Aktulpar's back*
	Altın, gümüş yükleyiver,	*Load up gold and silver,*
	Manas'ın oğlu yetime	*To the orphan, son of Manas,*
	Çıkarıp sunuver!	*Bring it out and present it!*
	Kahraman -gayretli	*The valiant, striving*
59990	Kan içicinin oğlu yaramazın	*Blood-drinker's son, the scamp –*
	On iki yılı doluncaya dek	*Till his twelve years were full,*
	Ata aslını bildirmeden,	*Not letting him know his father's stock,*
	Saklayıp koyduğun gerçek var,	*There is the truth you kept hidden;*
	Bak şu dehşete,	*Look at that terror –*
	İçinde bundan yana öcü var.	*Within him lies vengeance for this.*
	Yetmiş kızıl nar hazırlayıp,	*Make ready seventy red mares,*
	Her birinin kuyruğunu örüver,	*Braid the tail of every one,*
	İçinde öcü kalmasın,	*Let no vengeance remain within him;*
	Batmanla* altın, ziynet* yükleyip, Atın	*Loading gold by the batman*, and jewels*,*
	şöyle dursun, yetime	*The horse aside, to the orphan*
60000	Bu yetime veriver!	*Give them to this orphan!*
	Yine sözüm, yine var,	*Again my word – there is more:*
	Yine, hanım, sözümü tut!	*Again, my khan, obey my word!*
	Kavganın önünü alıver,	*Forestall the quarrel,*
	Gücendirmeden yola koyuver!	*Set him on his road without offense!*
	Kökünü büsbütün kurutmasın.	*Let him not dry up your root entire.*
	Bunun anası bahtsız Kanıkey	*His mother, luckless Kanıkey,*
	Kızken kavga çıkarıp,	*As a girl stirred up quarrel,*
	Cihanı çalkalayıp*, yurt bozdu.	*Convulsed* the world and broke the yurt.*
	Kadınlığında bu şirret	*In her wifehood this shrew*
60010	Töreyi çalkalayıp, el bozdu.	*Convulsed the törö-law and broke the people.*
	Anası şirret, zapt olmaz er,	*His mother a shrew, an untamable er,*
	Bunun atası Manas üstün bir şir.	*His father, this Manas, a peerless lion.*
	Benim sözümü tutarsın,	*You will obey my word –*
	Benim sözümü tutmazsan,	*If you do not obey my word,*
	Kaleli Bukar yurdunu	*The walled yurt of Bukar*
	Kara geceye salarsın.	*You will cast into black night.*
	Yine hanım, sözümü dinle!	*Again, my khan, hear my word!*
	Ev kurup sana geldiğimde	*When I came to you, founding the house,*

On iki kızı denk doğurdum,	*I bore twelve daughters, each like each;*
On iki kızdan sonraki –	*After the twelve daughters –*
Adı kadın olsa da kendi –	*Though her name be woman, in herself –*
Kanıkey gibi bir şir doğurdum.	*I bore a lion like Kanıkey.*
Kanıkey'den Semetey	*From Kanıkey, Semetey*
Ayrı gayrı can değil,	*Is no stranger soul apart,*
Yabancı görülecek çocuk değil,	*No child to be looked on as alien;*
Bunun urganı* talihinle birdir,	*His tether-rope* is one with your fortune.*
Üsteleyip* çok söylerim,	*Pressing on*, I say it over and over:*
Kendi sulbundan gelen yavrun*.	*He is your own child*, sprung of your own loins.*
Sözünü ettiğim Aktulpar	*The Aktulpar of which I spoke*
Esirgenen belalı at olmuş,	*Has proved a fateful horse, begrudged;*
O tulpar yüzünden	*Because of that tulpar*
On iki güveyin yad olmuş.	*Your twelve sons-in-law turned strangers.*
Evirip söylediğim sözüm var,	*I have a word I turn over and speak:*
Baba evine gelince vermedin,	*When she came to her father's house you did not give it –*
Kanıkey'in öcü var.	*Kanıkey has her grievance.*
Mala kıskanç han idin,	*You were a khan jealous of goods,*
Kara niyetli can idin,	*You were a soul of black intent;*
Dediğime uyuver,	*Only do as I say –*
Kadın alıp veriver!	*Take the woman's part and give!*
Bu hizmeti etmezsen,	*If you do not do this service,*
Bu elini toplamazsan,	*If you do not gather this people of yours,*
Tümünü kırıp gitmesin,	*Let him not cut down the whole and go;*
Düşünüp durursan şunu,	*If you ponder on this:*
Vadiden akan pınarın,	*The spring that flows from the valley,*
Evladından gördüğün ciğerparen,	*The heart's-piece you beheld in your offspring,*
Güç bela kavuştuğun çırağın,	*The lamp you won with grievous toil –*
Körpecikken almışsın,	*You took him when he was tender,*
Evlat edinip kalmışsın».	*You made him your own child and kept him».*
Ninesi bunu söyleyip,	*His grandmother having spoken this,*
Dedesi hanı kendine getirdi,	*She brought the khan, the grandsire, to himself;*
Kara niyetli Temir Han	*Black-hearted Temir Han*

Aklını başına devşirdi.
O sırada Temir Han
«Göçerse göçüp gitsin – diye,

Eline sağ esen ersin» – diye,

Gönlü fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp.
O zaman Ismayıl, Kölöy birlikte
ağlar: Şaatemir'in Çoñkürön'ü,
«Semetey burada dururken,
Kurban olduğum yetimi

Dayanak olur diye gezdik.
Şu duran Bukar'dan
Kurban olduğum yetimim,
Dilediğini alıp git!
Kervancıdan* haber sorup,
Kısmeti kesik Bukar'a
Ara sıra göz atadur,
Dedenle dayından
Sahi esen mi – diye,
Ara sıra haber aladur».
Bukar'daki geniş yurt,
Hanı bunu dedikten sonra,
İşte o zaman Temir Han
Davulu ele aldı şimdi,
Gümbürdete çaldı şimdi.
On iki kapılı Bukar'ın
Gümbürtü sesini duyunca
Hanlarının hepsi telaşlanıp,
Halkının hepsi koşuşup,
Bukar'ın seksen pehlivanı

Temir Han'ın önüne
Çevresinde at koşturup,
Hep birden erişiverdi.
Zavallı Temir Han n'etsin,
«Oğlum iline gider – diye,

Gathered his wits into his head.
Then it was that Temir Han –
«If he moves camp, let him move and go – saying,
Let him reach his people safe and sound» – saying,
His heart sorely divided,
The water of his eyes spilling.
Then Ismayıl and Kölöy together
weep: Şaatemir's Çoñkürön,
«While Semetey stood here,
The orphan for whom I would be sacrificed –
We went about, saying: he will be our prop.
From this Bukar standing here,
My orphan for whom I would be sacrificed,
Take what you desire and go!
Asking news of the caravan-men,*
On Bukar whose portion is cut off
Cast an eye from time to time;
Of your grandsire and your uncle –
Are they truly well – saying,
Take news from time to time».
The wide yurt there in Bukar –
After its khan had said this,
Then it was that Temir Han
Took up the drum now,
Beat it till it thundered now.
Of twelve-gated Bukar,
Hearing the thundering sound,
All of its khans took alarm,
All of its folk came running;
The eighty strongmen of Bukar

Before Temir Han,
Galloping their horses about him,
Arrived all in a body.
What could poor Temir Han do?
«My son goes to his people – saying,

Özlediği yere erer – diye,
Hazinelikten yana,
Ahalinin çoğundan,
Ahırdaki bin tulparı
Aktulpar'ı baş kılıp,
Sürüp getirin bu yana.
Geçit resmine dizelim,
Tulparını seçip alalım.
O tulparlar içinde
Aktulpar olsun namlısı.
İşte Ismayıl'ın Çoñkaşka'sı,
Kölöy'ün Karakaşka argımağı,
Agınay'ın Tuuçunak'ı,
Sürün beri tulparı,
Geçit resmine dizsinler – diye,
Semetey ile Sarı Han
Dilediğini alsın» – diye,
Temirkan buyruk verdikten sonra,
Hazinelik pehlivandan
Bin pehlivanı hazırlanıp,
Bin tulpara üşüşüp,
Kısa tutup yedekleyip,
Bin tulparı bin pehlivan

Uğraşa didine yedekledi.
Sokağın içi seyre durup,
Gören canlar şaşakalıp,
Kalenin içi seyre durup,
Bakan canlar şaşakalıp.
Hazinelik bin pehlivan
Her biri bir candan
Coşturup silkindirip,
Şu baş belası tulparı
Eri ölmüş gibi çırpındırıp.

Pehlivanların hepsini telaşlandırıp,
Topuklarına bastırıp,
Geçit resmine dizdiler şimdi,
Kanıkey ile Sarı Han

He reaches the land he longs for – saying,
From out of the treasury,
From the greater part of the folk,
The thousand tulpars in the stable –
With Aktulpar at their head,
Drive them hither this way.
Let us range them in review,
Let us pick out his tulpar.
Among those tulpars
Let Aktulpar be the famed one.
Here is Ismayıl's Çoñkaşka,
Kölöy's Karakaşka argamak,
Agınay's Tuuçunak –
Drive the tulpars hither,
Let them range them in review – saying,
Let Semetey and Sarı Han
Take what they desire» – saying,
After Temirkan gave the order,
From the treasury strongmen
A thousand strongmen made ready,
Swarming upon the thousand tulpars,
Leading them close-reined,
The thousand tulpars, a thousand strongmen
Led with toil and struggle.
The whole street stood to watch,
The souls who saw were struck amazed;
The whole citadel stood to watch,
The souls who looked were struck amazed.
The treasury's thousand strongmen,
Each of them with all his soul
Rousing and shaking them out,
Made those bane-of-the-head tulpars
Thrash as though their masters had died.

Setting all the strongmen in a flurry,
Pressing hard upon their heels,
They ranged them in review now;
Kanıkey and Sarı Han

Atlara sınayıcı oldular şimdi. Sağ omzunun üstünde
Coşup tulpar gidiyor,
Beriki ikisi nasıl beğensin.
Kimine göz atsa,
Kara bayır, soylu kazanat*.
Kimine göz atsa,
Kalbur ciğerli, tunç kanatlı.
Kimine göz atsa,
Buğra perçemli, tümbürdek.
Kimine baksa,
Gövdesi kalın, gümbürdek.
Kimine baksa,
Kulan sağrılı, püsküllü ayak.
Kimine baksa,
Kara bayır, tok ayak*.
Tulparlar yarıyı geçti şimdi,
Nice pehlivan geçti gitti.
Kanıkey'in karşısına çıktı,
Kölöy Han'ın Karakaşka argımağı Kara eşi elinde
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Çarpışan yağıya alışkın usta,
Sırtı yüksek, omzu* alçak,
Kulanı kovsa kaçırmaz.
Bu bahtı yanık kadın Kanıkey
Kızlığında çok binip,
Hayli yağıyla çarpışıp,
Mızrağa fazlasıyla usta olmuş,
Karakaşka argımağı,
Kanıkey dileyip onu aldı.
«Ne kadar da gözü açık» – diye,
Kalın Bukar şaşakaldı.
Bukarlıların sınayıcıları
Sınayıp durur yengeni,
Kanıkey gibi ananı.
Bu kadının kadir gecesiymiş,
Ağzını yayıp salıverse,

Became the judges of the horses now. Upon its right shoulder
Surging, a tulpar goes by –
How should these two approve it?
At one it casts an eye:
A black bayır, a noble kazanat.*
At one it casts an eye:
Sieve-livered, bronze-winged.
At one it casts an eye:
Camel-forelocked, booming.
At one they look:
Thick of trunk, thundering.
At one they look:
Kulan-cruppered, tassel-footed.
At one they look:
A black bayır, sound of foot.*
The tulpars passed the half-mark now,
Many a strongman passed on by.
It came out to face Kanıkey –
Kölöy Han's Karakaşka argamak, Its black mate in his hand,
Its tail sparse, its mane scant,
A master seasoned against the grappling foe,
High in the back, low in the shoulder,*
Chasing the kulan, it lets none escape.
This fate-scorched woman Kanıkey,
Having ridden much in her girlhood,
Having grappled with many a foe,
Grown surpassing skilled with the lance –
The Karakaşka argamak,
Kanıkey asked for it and took it.
«How open-eyed she is!» – saying,
Thick-set Bukar was struck amazed.
The judges of the Bukarlıs
Kept appraising your aunt-in-law,
Your mother, the like of Kanıkey:
«This woman's is a night of power;
If she opened wide her mouth and let go,

Kadınlardan bir evliya,
Kerametli bir cariyeymiş.
Huyunu* çözemez kul,
Bulunmaz bir canmış,
Çıplak Kızır dolaşırmış yanında,
Bunu alan Manas'ın
Ne hasreti olsun ki?»
Bukarlı böyle dururken,
At yedekleyen pehlivanın
Beş yüzü geçip gittiğinde,
Beş yüzü henüz eriştiğinde,
Ormanı yurt edinip konduğu çağ,

Kötü ada büründüğü çağ,
Kömür söndürüp, kurum olup,
Koca ormana sahip olup,
Horluk içinde gezdiğinde,
Kömürden alıp çok verip,
Onmadan gezdiği çağda,
Ormanda çok horluk görüp
Onmadan gezdiği çağda
İt gibi çarık ayağında,
Gariplikte gezerdi,
Agınay'ın Tuuçunak'ı
Tulparlığını bilirdi
Benim atım olsa – diye,
Dilek tutup gezerdi
Tuuçunak'ın hâli şöyleydi:
Gürültüye girse şaşmayan,
Yere yanlış basmayan.
Feryatlı çığlık kopsa,
Afallayıp telaş etmeyen.
Yağmur gibi yağıp ok değse,
Yanlış yere basmayan.
Çığlık duyunca coşup,
Tulparlık vasfı görünen.
Altı günlük çöl gelse,

Aha deyip vaha deyinceye dek,

Among women a saint,
She was a handmaid of wonders.
No slave can unravel her nature,*
She was a soul not to be found;
Naked Kızır walked at her side.
For Manas who took her,
What longing could there be?»
While the Bukarlı stood so,
Of the strongmen leading horses
When five hundred had passed on by,
When five hundred had just come up –
In the season when he made the forest his yurt and settled,
The season when he wore an evil name,
Quenching coals, becoming soot,
Becoming master of the great forest,
When he went about in contempt,
Taking from the coals and giving much,
In the season when he roamed unprospering,
Seeing much contempt in the forest,
In the season when he roamed unprospering,
Rawhide sandals like a dog's on his feet,
He wandered in destitution;
Agınay's Tuuçunak –
He knew its tulpar worth.
Would that it were my horse – saying,
He went about nursing the wish.
Such was the state of Tuuçunak:
Unstartled though it enter the din,
Setting no foot wrong on the ground.
Though a wailing shriek break out,
Never dazed, never flustered.
Though arrows strike, raining like rain,
Setting no foot on the wrong place.
Hearing the war-cry, surging,
Its tulpar nature showing forth.
Though a six days' desert come,

In the space of saying ah and aha,

Gözü açıp yumuncaya dek
Sayısız tulpardan öne ayrılan.
Kaburga kemiği seçilen,
Hayvanın zoru, heybetle dikilen,
Kutlu soy nişanı görünen.
Kazılıp konmuş çukur olsa,
Kaynayıp yatan bataklık olsa,
Ayağını çukura daldırmayan,
Bu can hayvan Tuuçunak
Duraksayıp kalmayan.
Yuları bir tutam kalmadıkça,
Azmış yağıya kaptırmaz,
Belanın bini çelmedikçe,
Ucundan bile yağıya çaldırmaz,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kasırgaya denk yürük mal.
Çöle girse susamaz,
Kıra sürülse yorulmaz,
Başı zorlu dik yokuşta
Bir kez sendeleyip yağır tutmayan,
Aylarca, yıllarca koşsa
Sonunda yorulup kalmayan,
Kendi koşmaya doymayan,
Dört ayaklı hayvanı
Çölde kovalasa kaçırmayan.
Kulağı kıvrık, sipsivri,
Yılkıdan dengi çıkmaz zerrece,
Çatışmaya binilse kaygılanmaz,
Mızrak dövüşüne binilse ezilmez.

İşte o zaman Sarı Han:
«Cana denk bir küheylan» – diye,
Kömürcü keli er kılıp,
Tuuçunak'ı tutup aldı şimdi.
Avuç açıp Temir Han
Duasını* esirgemeden verip,
Argımak ile Tuuçunak'ı
«Vermem» – diyemeden, Âleme fesat
salarım» – diye,

In the blink and opening of an eye,
It draws out ahead of countless tulpars.
Its rib-bones standing distinct,
The marvel of beasts, towering in majesty,
The mark of blessed stock showing forth.
Be there a pit dug and set,
Be there a seething bog,
It plunges no foot into the hollow;
This dear beast Tuuçunak
Is one that never falters.
Till but a handspan of halter is left,
It yields not to the raging foe;
Till a thousand banes entangle it,
It lets the foe not graze its edge.
Its tail sparse, its mane scant,
A courser matched to the whirlwind.
Entering the desert, it thirsts not;
Driven to the steppe, it tires not;
On the hard steep upward slope
Not once stumbling, never saddle-galled;
Though it run for months and years,
Never worn out at the end,
Never sated with its own running;
The four-footed beast
It chases in the desert cannot escape it.
Its ears curled, needle-sharp;
In the herd no equal to it by a grain;
Ridden into the clash, it takes no fright;
Ridden into the lance-fight, it is not crushed.
Then it was that Sarı Han:
«A steed worth a soul» – saying, Making the bald collier an er,
Caught and took Tuuçunak now.
Opening his palms, Temir Han
Gave his blessing unstinting;*
The argamak and Tuuçunak –
Unable to say «I will not give», «I will loose ruin on the world» – saying,

Yiğidin gönlünü kırmadan,
Yiğitliğini belli etti,

Hazinenin içinden
Gök küpüyü* çıkarıp
Sarı Han'a giydirdi.
Temir Han'ın Bozkelte'sini
Sarı Han'a astı şimdi.
Ismayıl'ın Arkesken'i
Fazlasıyla keskin idi
Sarı Han'a astı şimdi.
Yetim fazlasıyla sevinip,
Sarı Han'ın gönlü dolup,
Gözü ışıl ışıl açılıp,
Yanık yüreği yatışıp,
Gören Bukar yanıp yakılıp,
Bakıp görsen Sarı Han,
Han nişanı belli olup.
Sarı ağan zavallı n'etsin,
Bileği kalın, taş yürek,
Bunlar armağan verilmese
Bukar'a salar büyük bela.
Alnından gözleri ayrık,
Bahadırlık vasfı görünüp,
Yüzüne karşı bakılsa,
Kul dayanıp gelemez,
Yönelip mızrak uzattırsa,
Kul yanına varamaz.
Bel bağlanan bir belmiş,
Bu yetim Semetey'in
Beline destek imiş,
Güvenç* bildiği ermiş.
O zaman Manas'ın oğlu bu bir tane
«Sarı ağam» – deyip, güç bilip,

«Sarı kel» adını yok edip,
Şevketli han kılıp,
Sarı keli düze çıkarıp.
«Cancağız baş sağ iken,

Not breaking the young man's heart,
He made his manhood known;

From within the treasury
*He brought out the grey küpü**
And clothed Sarı Han in it.
Temir Han's Bozkelte
He hung on Sarı Han now.
Ismayıl's Arkesken
Was keen beyond measure –
He hung it on Sarı Han now.
The orphan rejoicing beyond measure,
Sarı Han's heart brimming full,
His eyes opening bright and shining,
His scorched heart growing calm,
Bukar, beholding, burned with envy;
Were you to look upon Sarı Han,
The mark of a khan showed plain.
What could your poor brother Sarı do?
Thick of forearm, stone of heart –
Had these gifts not been given,
He would loose great bane on Bukar.
His eyes set wide beneath his brow,
The mark of the bahadır showing forth;
Were one to look him in the face,
No slave could bear it and come on;
Were he to level and thrust the lance,
No slave could come near his side.
He was a waist to be bound to,
To this orphan Semetey
He was the prop of his back,
The er he knew for his trust.*
Then the son of Manas, this only one,
«My brother Sarı» – saying, knowing him for strength,
Blotting out the name «Sarı the bald»,
Making him a khan of majesty,
Bringing bald Sarı out onto the plain:
«While the dear head is yet whole,

Altın taç* giydirip,
Altın tahta çıkarıp,

«Sağ olursa Argın'a
Han kaldırıp alırım» – diye,
Ok yetişmez Tuuçunak'a
Sarı Han'ı bindirip,
Pahası ağır gök küpüyü
Üstüne bastıra giydirip,

Atışta usta Bozkelte'yi
Sarı ağana astırıp,
Sarı ağanın elinde
Cenk pusatının hepsi var.
Han nişanı adamakıllı –
Gören gönül verip,
Han nişanı görünüp,
Belası hayli kesilip,
Huyu tümden çözülüp,
Bukar'a girip ad alıp,
Kendi «Sarı Han» diye anılıp.
Bunu böylece bırakalım,
Beri yanından başlayalım.
O zaman Temir Han ferman
okuttu, Akılda üstat ihtiyarın gel,
Tüm yurdun hepsini
«Gelsin» – diye, buraya çağırdı.
Manas'tan kalan yavrucuğum,
Temir Han'ın altın tahtı,
Başka candan üstün bahtı,
Cellatları* eksiksiz var,
Pehlivanları hepsi var.
O pehlivanların içinde
Akıl bulur ihtiyar var,
Kapının ağzını bekleyen
Nöbetçileri dahi var,
O nöbetçinin yanına
Yaklaşıp insan varmamış,
İnsanın burnunu, kulağını

Setting a gold crown on him,*
Raising him to a golden throne,

«If he lives, over Argın
I will raise him khan» – saying,
On Tuuçunak that no arrow overtakes
He mounted Sarı Han,
The grey küpü heavy of price
He pressed down upon him and clothed him,
Bozkelte, master in the shooting,
He had hung upon your brother Sarı;
In your brother Sarı's hand
Is every weapon of war.
The khan's mark full and proper –
Whoever saw gave his heart;
The khan's mark showing forth,
His banes in great part cut away,
His nature wholly unbound,
Entering Bukar he took a name,
Himself called «Sarı Han» thereafter.
Let us leave this as it is,
Let us begin from the nearer side.
Then Temir Han had a decree
read out: Come, elder, master in counsel,
The whole of all the yurt
He summoned hither: «Let them come».
My little one left from Manas –
Temir Han's golden throne,
His fortune above all other souls,
His executioners complete,*
His strongmen all in place.
Among those strongmen
There is an elder who finds counsel;
Watching the mouth of the gate
There are sentries too;
To that sentry's side
No man has drawn near and gone;
Men's noses and ears

Muska yapıp takınmış,
Yanaşamadan kul avare kalmış,

Rastlayan kul şaşakalmış.
Temir Han tam bir han olmuş,
Ruhaniyeti ağır can olmuş,

Tutuşan kişi yerle bir olmuş,

Akılda üstat han olmuş.
Dutarlarını* getirtip,
Demirden yapılma çıngırağı
Hepsini düzenle çaldırıp.
Kerneylerini* böğürtüp,
Kös davulunu* dövdürüp,
Elini yurdunu toplatıp,
Ölçüsüz tedbir aldırıp,
Altından yapılma minarenin
Dibine halkın hepsini
toplatıp.
Kahırlanıp bağırıp,
Temir Han ferman okutup:
«Ulun gel, hanın gel,
Bunca yurdun hepiniz gelin!
Çaresi bol becerikliniz gelin,
Akılda üstat yamanınız gelin.
Ak sarıklı hocanız gelin,
Ders okuyan mollanız gelin,
Yaşlınız genciniz hepiniz gelin!
Semetey, biricik talihim,
Altından çadır kurduğum,
Ninniyle beslediğim arslanım!
Körpeliğinde görmüştüm,
Kıpkızıl et hâlindeki yavrumu
Besleyip, koruyageldim.
Ben razıyım Hüda'ya,
Şimdi on ikiye gelmiş,
Dileğimi Hüda vermiş.
Serpilip boy atıp, er oldu,

He has strung on as amulets;
Unable to approach, the slave was left adrift,
The slave who met him was struck amazed.
Temir Han proved a khan entire,
A soul of weighty spirit,

The man who grappled him was leveled with the earth –
A khan proved master in counsel.
Having their dutars brought,*
The chime wrought out of iron –
He had them all played in order.
Making their kerneys bellow,*
Having the kös-drum beaten,*
Gathering his people and his yurt,
Having measureless provision made,
At the foot of the minaret
Wrought out of gold, all the folk he gathered.
Crying out in vehemence,
Temir Han had the decree read:
«Great one, come; khan, come;
All you of this whole yurt, come!
You of many remedies, skillful ones, come,
Your fierce ones, masters in counsel, come.
Your hocas in white turbans, come,
Your mollahs who read the lesson, come,
Your old and your young, all of you, come!
Semetey, my only fortune,
For whom I pitched a tent of gold,
My lion I nursed with lullabies!
I had seen him in his tenderness;
My little one, then crimson flesh,
I have fed and kept and guarded.
I am content with Hüda:
Now he has come to twelve,
Hüda has granted my desire.
He has filled out, shot up, become an er;

Çocukluk gidip, akıl doldu,
İline gidecek çağ oldu.

On iki kuyruk, on telek,
Düşünsen, yurdum, yetişti,
Otağ tutacak han oldu,
Makam sahibi can oldu.

Çocukluk çağı yok oldu,
Bahadır suretine büründü,
Toyluk* hâli yok oldu,
Er oğlu olup düzeldi.
Umudum var yavrumdan,
Talas'a varıp konar – diye,
Bukar'daki kem halk
Sağ olursa bu yetim,
Manas'ın oğlu olur – diye,
Kırgına uğramış gibi,
Umudum yaşar çocuktan,
Atasına çeker – diye.
Sağ gezerse, bereketim
Hasretli yurdun hepsine
Ata olup kalır* – diye.
Uzayıp sürse ömrü,
Kentango'ya fesat salar – diye,
Boz oğlanlara baktı,
Manas'tan kalan emaneti,
Yiten öcünü alır – diye, Kırgına uğramış gibi,
Şu duran Semetey
Manas'tan kalan sorgucu,
Kökcal'dan kalan aynayı,
Olgun Bukar, sözümü dinle,
Yetim gezip yetişti,
Yurduna kendi kavuştu,
Serpilip boy atıp, er oldu,
Er oğluyla denk oldu,
Alnına baht kondu,
Bahadırlık gelecek çağ oldu!

Childhood gone, sense has filled him;
The hour has come for him to go to his people.
Twelve tails, ten pinions –
Think on it, my yurt: he has grown,
He has become a khan to hold court,
A soul possessed of rank.

The season of childhood has perished,
He has put on the bahadır's form;
The rawness of the colt has perished,*
He has been set right, a son of an er.
I have hope of my little one:
He will go and settle in Talas – saying;
The mean folk here in Bukar –
If this orphan lives,
He will prove the son of Manas – saying,
As though struck down in slaughter.
My hope lives in the child:
He takes after his father – saying.
If he walks in health, my blessing,
To all of the yearning yurt
He will remain a father – saying.*
If his life stretches long,
He will loose havoc on Kentango – saying,
He looked upon the grey striplings;
The trust left from Manas,
He will take the lost revenge – saying, As though struck down in slaughter,
This Semetey standing here –
The plume left from Manas,
The mirror left from Kökcal;
Ripe Bukar, hear my word:
Roaming an orphan, he grew up,
He has come home to his yurt himself,
He has filled out, shot up, become an er,
He stands equal with a son of an er,
Fortune has alighted on his brow,
The hour of his valor has come!

«Ey, çuvala tıkılmış saman yurt,
Atanın körü, Bukarlı,
Derin kazdın çukurumu,
«Oğlun yaramaz çıktı» – diye,

Kadınsız giderse, bu yetim
Kaynatır oldun çilemi!
Şimdi halkına gider Semetey,
Kötünüz değil, cümleniz gelin,
Hep birden Bukar, hepiniz gelin!
Bekâr giderse bu çocuk,
Ağıt yakıp, yurdum, kalmayın.

Nerelerde öcünü almaz mı?!
Boz ala doğan yavrumun,
Boz atmaca çolpanın
Gelinini hazırlayın!

Aklını derleyip pay malını ver,

Kırgız'a göçüp gidiyor,
Binmesine altın tahtını ver!»
Temir Han söyleyip dururken,
Benzi bozulup değişip,
Başları yere eğilip.
Gık deyip biri ses etmeden,
Hepsi sıra sıra yeri eşeleyip,

Her biri yere gömülüp,
Gözlerini devirip aksakal
Kara sakallıya baktı,
Kara sakallı erenler,
Boz oğlanların hepsi
Kaça kaça gidiyordu.
Bukar'ın hanı Temir Han
Bu yurttan akıl çıkmayacağını
Minareden görüverdi şimdi,
Silkindikçe silkinip,
İllete tutulmuş gibi,

«Ey, straw-yurt crammed in a sack,
Blind to the father, Bukarlı,
Deep you dug my pit,
«Your boy has turned out a scamp» – saying,
If this orphan goes without a wife,
You have set my torment boiling!
Now Semetey goes to his folk;
Not your worst – come all of you,
All together, Bukar, all of you, come!
If this boy goes unwed,
Do not stay behind, my yurt, keening laments.
Where will he not take his revenge?!
For my little one born grey-dappled,
For the grey-hawk morning star,
Make ready his bride!

Gather your wits and give the portion of goods;
He moves camp and goes to the Kırgız –
Give him your golden throne to ride!»
While Temir Han stood speaking,
Their faces paled and changed,
Their heads bowed down to the earth.
Not one made a sound, not even a gasp;
All of them, rank on rank, scraping the ground,
Each one sinking into the earth;
Rolling his eyes, the white-beard
Looked to the black-bearded man;
The black-bearded erens,
The grey striplings, all of them
Were slipping away in flight.
Bukar's khan, Temir Han,
That no counsel would come from this yurt
Saw in a flash from the minaret now;
Shaking and shaking again,
As though gripped by a sickness,

Silkinip buyruk saldı şimdi,
Bukar'daki çok yurda,
Öfkesi kabarıverdi şimdi:
Gayretsiz yurtta dayanak yok!
Atanın körü, kem halk,
Kazara içi kabarıp taşarsa,
Bunca dedikodun dahi var,
Bakarsın kahırlanıvermez mi,
Geri dönse, bu yetim
Kıyameti koparmaz mı,
Hesabını böyle görmez mi,
Coşup giderse bu yetim
Elini tümden vurmaz mı,

Shaking, he loosed his command now
Upon the many yurts in Bukar,
His fury swelling up now:
«In a spiritless yurt there is no prop!
Blind to the father, mean folk,
If by chance his heart swells and overflows –
You have your heap of gossip too –
Look to it, will he not turn to wrath,
If he turns back, this orphan,
Will he not bring on the doomsday,
Will he not settle his account so,
If he boils over, this orphan,
Will he not strike your people entire,

Nicedir biriken hıncını çıkarmaz mı!
Hazineni yağmalamaz mı,
Kadınsız giderse, Semetey
Kıyameti koparmaz mı!?»
Öfkelenip Temir Han,
Zurna çaldırıverdi,
Seksen beş kadar pehlivanı
Hazır olup durdu.
Yurda etti dehşeti,
Sıkı etti buyruğu.
Kahırlanıp bağırdı,
Pehlivanların hepsini
Soluk soluğa telaşlandırıp,
«Gel beri» – diye çağırdı.
Yine sözüm, yine var,
Yine, yurdum, sözümü tut!
Temir Han'ın pehlivanları
On iki kapılı Bukar'ın
Koşup telaşa düştü.
Kapısını açıverin,
On başısı dolanıp,
Kısrak başı çekmiş beş dokuz,
Elli başı, yüz başı
Her kapıda kurban kesin.
Aklı çıkıp ürkerek,

Will he not vent the spite long stored?!
Will he not plunder your treasury,
If he goes without a wife, Semetey –
Will he not bring on the doomsday!?»
Waxing wroth, Temir Han
Had the zurna sounded;
Some eighty-five strongmen
Stood at the ready.
He wrought terror on the yurt,
He made his command stern.
Crying out in vehemence,
All of the strongmen
He flurried till they gasped for breath,
«Come hither» – so he called.
Again my word – there is more:
Again, my yurt, obey my word!
Temir Han's strongmen
Through twelve-gated Bukar
Ran scurrying in alarm.
Open up its gates;
Its captains of ten going round,
Five nines led by a mare,
Captains of fifty, captains of a hundred –
At every gate slay the offering.
Their wits fled, shrinking in dread,

On iki bilgiç sınayıcıyı,
Yüz başısı koşuşup,
Canından fena ümit kesip.
Pehlivanlar erişip geldiğinde,
Sahiden bilir ustayı,
Temir Han durup şöyle der: Fazla bilgiç yamanı,
«Hey, pehlivanlar, sözümü dinleyin!
Her kapıya koyun.
On iki kapılı Bukar'ın
On iki ağzını açın!
Hazineye bakan
On iki soy malım var,
Bir Semetey çocuk için
Sarf edip saçın!
Darbazalı otağda
Pahası ağır kırmızı
Kırmızıdan kat kat dürülmüş,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört kez dolaşıp,
Ticaret edip yükletilmiş,
Kova gibi iri inciyi
Geçit resmine sokun.
Nazlandırıp boynuna

The twelve knowing appraisers,
Its captains of a hundred rushing about,
Despairing of their very souls.
When the strongmen came up,
The master who truly knows,
Temir Han stands and speaks thus: The exceeding knowing fierce one,
«Hey, strongmen, hear my word! Set them at every gate.
Of twelve-gated Bukar
Open the twelve mouths!
Watching over the treasury
I have twelve breeds of goods;
For the one boy Semetey
Spend them and scatter!
In the gate-towered tent-hall
The crimson heavy of price,
Folded layer on layer of crimson,
The four corners of the earth
Having circled four times over,
Loaded up in trade –
The pearls big as pails –
Bring them into the review.
Coddling him, upon his neck

Hiçbir hayvanı yaklaştırmayıp,
Ak sarayda baktırılan,
Azı dişleri dışa taşmış,
Alt dudağı sarkık duran,
Hörgücü yüce görünen,
Uzun tüyleri dökülüp saçılan,
Kızıl kuyruklu seksen neri
Hazineye çekip getirin,
Altın ile gümüşten
Erkek develere yükleyin.
Dediğime razı olun,
Bu yetimin payını
İşte böylece verin.

Letting no beast come near them,
Tended within the white palace,
Their tusk-teeth jutting outward,
Their lower lips hanging slack,
Their humps rising lofty to see,
Their long hair spilling and scattering,
Eighty red-tailed ners —
Lead them forth to the treasury,
With gold and with silver
Load the male camels high.
Consent to what I have spoken,
The portion of this orphan,
Give it thus, even so.

Gözü açık yiğidi,
Çok görmüş geçirmiş ereni,
Halka haber salın,
Yüksük ağızlı, boncuk gözlü,
Kırmızı gömlekli, hilal belli,
Salınıp yürüyen güzellerden

Gelin* olmasın, kız olsun,
Hepsi* de eli uz olsun.
Geniş alınlı, kara gözlü,
Endamlı güzel, kara gözlü,
On altısından aşağısı,
On yaşından yukarısı,
Bu ikisi arasındaki kızları
Eksiksiz toplayıp getirin,
Başı bağlı* deyip biri,
Bir bahane bulup kurtulmasın,

Boş yere derde* düşüp kalmasın.
Kırıtıp nazlanıp durmasın,
Şamatayı görüp kem gözlü halk,
Kıyamete dek dile dolamasın.
Ahali içinde bilinen
Adı sanı belli kız kalmasın,
Kalın malına verilecek
Nişanlı kız kalmasın!»
Temir kan kahrını salınca,
Buyruğu pehlivanlar işitir işitmez,
Ustaların teline bak,

Her haneden kız topladılar şimdi,

Hiç bırakmadan derleyip aldılar şimdi.
Sınçıların önüne
Sürüp getirdiler şimdi.
Öne arkaya kızlar dizilip,
Bukar'da kıyamet koptu.
Bukar'daki hisara
Kızlar kaynaşıp dolunca,

The keen-eyed young brave,
The seasoned man who has seen much,
Send word out to the people:
Thimble-mouthed and bead-eyed,
In crimson shifts, crescent-waisted,
Of the beauties who walk with swaying grace —
Let none be a bride, let them be maidens,*
And all be deft of hand.*
Broad of brow and black of eye,
Shapely beauties, black of eye,
Below their sixteenth year,
Above their tenth year,
The girls between these two —
Gather and bring them, not one missing,
Let none say «I am pledged»,*
And slip free by some excuse,

Let none fall into grief for nothing.*
Let none stand coy and mincing,
Lest evil-eyed folk, seeing the uproar,
Wag their tongues till Judgment Day.
Among the people let there remain
No girl of known name and repute,
Let no betrothed girl remain
Promised for bride-price wealth!»
When Temir khan loosed his wrath,
The moment the champions heard his command, Behold the strings of the masters,
From every household now they gathered girls,
Leaving not one, they swept them up now.
Before the discerning judges
They drove and brought them now.
Girls ranked in front and behind,
In Bukar the last day broke loose.
When into Bukar's fortress
The girls swarmed and filled it,

Bukar'daki Kölöykan —
Doğru huylu, sözü açık,
Üstün sınçı, gözü açık:
İşte o gören Kölöy'ün,
Bağını koparırcasına ölesiye,
Manas'ın oğlu yetimi
Bambaşka bir sevgiyle severdi,
Avuçtan dökülmez
Öz birikimi gibi görürdü.
Göğsündeki sıcak canı,
İmanı gibi görürdü.
Bukar'ın Kölöy beyi
İnce yoldan kestirip,
Dizilen kızların içinden
Bir kızı çekip çıkardı
Kölöy bey elinden tutup.
Elinden tuttuğu o kız —
Soylu ocağın yavrusu,
Şaatemir'in kızı imiş,
Kendisi daha körpecik,
Saçı örgüye ermemiş,
Yaşı on dördü geçmemiş.

Kölöykan there in Bukar —
Upright of nature, plain of speech,
A peerless judge of worth, keen of eye:
That seeing Kölöy, indeed,
As if to burst his heart-strings, unto death,
The orphan son of Manas
He loved with a love all its own,
Like hoarded savings that spill not
From the palm, he held him dear.
As the warm soul within his breast,
As his own faith he held him.
Bukar's Kölöy bey,
Judging by the subtle way,
From among the ranked-up girls
Drew forth a single girl,
Kölöy bey taking her by the hand.
That girl he took by the hand —
Child of a noble hearth,
She was Şaatemir's daughter,
Herself still tender-young,
Her hair not yet come to the braid,
Her years not past fourteen.

Başında altından yapılma takke*,
Şaatemir'in Çaçıkey'i,
Kendisi eşsiz güzel, bir içim su,

Beli bir tutam, yüzü ay gibi,

Kara yere kan damlasa,
Karı gör de tenini gör,
Kar üstüne kan damlasa,
Kanı gör de yüzünü gör.
Fıstığı gör, dişini gör.
Teli gör de saçını gör,
Elmayı gör, başını gör.
Gören gönlünü kaptırıp,
Tavus kuşunun tüyü gibi,

On her head a skullcap wrought of gold,*
Şaatemir's Çaçıkey,
Herself a peerless beauty, fair as a draught of water,
Her waist a handspan, her face like the moon,
If blood dripped on black earth,
See the snow, then see her skin,
If blood dripped upon snow,
See the blood, then see her face.
See the pistachio, see her teeth.
See the silken strand, then see her hair,
See the apple, see her head.
Whoever saw her lost his heart,
Like the feather of the peacock,

Türlü türlü renge bürünüp görünüp.

Kölöy sınayıp seçince,
Börk* al dese baş kesen

Temir kanın pehlivanı,
Hanın altın tahtına
Şaatemir kızı Çaçıkey'i
Tutup huzura götürdü.
Bukar'daki Şaatemir,
Temir kan, Kölöy — bunlar
Kardeş çocuklarıdır.
Temir kanın önüne
Şaatemir varıp arz eyledi:
«Bu Manas'ın oğlu yetime
Verdiğine seviniyorum,
Toltoy bunun yavuklusudur,
Ardından kavga çıkar diye,
İşte onun için yanarım!
Hani dün Ceti-Suu'da Cediger
Kabarıp yayılıp yatarken,
Cediger'in bahadırı
Yetkin Bagış han olmuştu.
Geniş Kaşkar'ın öte yanı,
Büyük Sarı-Kol boyunda,
Dokuz oğlun en küçüğü,
Bir Tanrı'nın kulu,
Nice alpın sırttanı*

She shimmered clad in many-changing hues.
When Kölöy had tested and chosen,
He who'd cut off a head if told to fetch a börk,*
Temir khan's champion,
To the khan's golden throne
Şaatemir's daughter Çaçıkey
He took and led into the presence.
Şaatemir there in Bukar,
Temir khan, Kölöy — these three
Are children of brothers.
Before Temir khan
Şaatemir came and made his plea:
«That to this orphan son of Manas
You give her, I rejoice,
Yet Toltoy is her betrothed,
That strife will follow after —
For that alone I burn!
Why, but yesterday in Ceti-Suu the Cediger
Lay swelling and spreading wide,
The Cediger's bahadır,
The accomplished Bagış, had become khan.
Beyond broad Kaşkar,
Along the great Sarı-Kol,
Youngest of nine sons,
A slave of the One God,
The sırttan of many an alp,*

Eleman'ın er Töştük'ü
Yerin altına inişi
Yedi yılı bulduğunda,
Yerin üstüne çıkışı
Kırk yedi günü olduğunda,
Eleman'ın sayısız sürüsünden
Dokuz yüz kısır kesildiğinde,

El toplanıp danıştığında,
Akıllısı Koşoy ihtiyar oradaydı.

Eleman's brave Töştük —
When his descent beneath the earth
Had reached its seventh year,
When his return above the earth
Was forty-seven days old,
When from Eleman's countless herds
Nine hundred barren mares were slaughtered,
When the people met in counsel,
The wise one, old Koşoy, was there.

Kıymetlisi Manas yoldaş yoktu,

Öteki alpların hepsi vardı:
Eştek'lerden Camgırçı,
Kazaklardan han Kökçö,
Buudayık'ın Muzburçak'ı,
Hangi birini sayalım,
Ahali vardı, halkı vardı,
Bütün yurdun alpı vardı,
O gün Müslüman yurdu topyekûn
vardı. Dünürlük andı vardı.

Mızrak ustası becerikliler vardı,
Tedbiri tam yamanlar vardı.

Adaletli yaman hanı vardı,
Ahalinin hepsi vardı.
Cediger'in er Bagış'ı —
O Toltoy'un babası,
İşte onların hepsinin
Çaçıkey'e dünür olduğuna duası* vardır.

«Babanın körü, ey bukarlı,
Dünür olup mal sürüp,
O Töştük toyunda
Yağ çiğneyip kulluk ettin.
Ala yılkıdan altı yüz sürüp,

İnsanın gönlünü çelerek,
Alaçık gibi ak boz atın,
Perçemine o atın
Çanak kadar ipek püskül asıp,
«Dünürün kutlu olsun» deyip,

Garip Koşoy el açmıştı.

Sakallıya da yaşlıya da
Malum olmuştur hâli.
Bagış'ın oğlu Toltoy'un

The precious one, comrade Manas, was absent,
All the other alps were there:
Camgırçı of the Eşteks,
Khan Kökçö of the Kazakhs,
Buudayık's Muzburçak —
Which of them shall we count,
The people were there, the folk were there,
The alps of the whole land were there,
That day the Muslim land was there entire. The oath of marriage-kinship was there.
Deft masters of the lance were there,
Formidable men of perfect foresight were there.
Their just and mighty khan was there,
All of the people were there.
The Cediger's brave Bagış —
He is Toltoy's father,
And upon all of them lies
The blessing of the marriage-bond made for Çaçıkey.*
«Confound your father, O man of Bukar,
Becoming kin, driving bride-wealth herds,
At that toy-feast of Töştük
You chewed the fat and did him service.
Driving six hundred from the dappled herds,
Beguiling every heart,
Your white-grey horse big as a hut,
Upon that horse's forelock
Hanging a silk tassel big as a bowl,
Saying «Blessed be your marriage-kinship»,
Poor Koşoy had spread his palms in blessing.
To the bearded and the aged both
The matter has become known.
She is the betrothed to be taken

Alacağı yavuklusudur.

By Toltoy, son of Bagış.

Bunun gizlenmiş kötü davası var,
O da Kırgız soyu,
Bu da Kırgız soyu,
İkisinin yüz yüze gelecek düşmanlığı var.

In this lies a hidden, evil claim,
He too is of Kirghiz stock,
This one too is of Kirghiz stock,
Between the two stands enmity that must meet face to face.

Çaçıkey'i alıp gitti diye,
Semetey'e Cediger elinin davası var.

For carrying off Çaçıkey,
The Cediger people hold a claim against Semetey.

Bunun belli yerde yavuklusu var,
Bitmez gaile sözü var,
Ben kızımı esirgemem,
İşte böyle boğazlaşacak yeri var.

She has a betrothed in a known place,
There is talk of endless trouble,
I do not grudge my daughter,
But here is ground where throats will be at throats.

Bu Çaçıkey'i verdiğimizde,
Kalabalık kara Cediger
Çığlık koparark üstümüze akarsa,
Çaremiz nice olur,
Obamız nereye konar?
Bu garip sözün şartı var,
Cediger'in Toltoy'u —
Boş yere azaba tutulduk,
Bunun andından nasıl kurtulmalı?»
Şaatemir böyle derken,
Kahırlanıp Temir kan,
Hemen öfkesi tuttu,
Bakıp duran ahalinin,
Kıpırdayacak hâli kalmadı.
Kuğu gibi ak sakallı ihtiyarını,
Hepinizi kırıp geçiririm.
Derin çukurunu kazarım,
Belanı kaynatırım,
Gösteririm gözüne
Halkın görmediği görülmedik şeyi!
Şu duran Bukar'da
Yedi atam han olup,
Adaletle yurdu güttü,
Zorbalık mı ettim, ey bukarlı,

When we give this Çaçıkey,
If the teeming black Cediger
Come flooding on us with a shriek,
What remedy shall we have,
Where shall our camp then pitch?
This strange matter has its terms,
The Cediger's Toltoy —
For nothing we are seized by torment,
How shall we be loosed from his oath?»
As Şaatemir spoke thus,
Temir khan grew wrathful,
His fury seized him on the instant,
The people standing looking on
Had no strength left to stir.
«Your elders with beards white as swans —
I shall cut you down, every one.
I shall dig your deep pit,
I shall set your ruin boiling,
I shall show before your eyes
Unseen things no folk has seen!
In this standing Bukar
Seven forefathers of mine were khans,
They herded the land with justice,
Have I dealt in tyranny, O man of Bukar,

Nerede el uzattım ala tayına?

Ben razı olmam bu sefer
Gerdirip uzattığın nazına.
Bir kız değil, Semetey

Seksen kız alsa, işte buyursun!
Kalabalık Bukar elini alsın,
Gerek derse, Semetey
Sakalımı kırkıp beni alsın.
O günde Bukar'a
Dört türlü* malı alsın, Dutarlarını çaldırıp,
Bukar'dan altın tahtı alsın. Altmış kadar sartına
Dilerse kocamış beni alsın!
Hep bir ağızdan akuş* söyletip.
Şu duran yetimden,
Kara canımı esirgemem.
Nişanlı kızını veriyor diye, Kız oyuncusunu getirtip,
Toltoy kahırlanırsa,
Karşılayıp söyleyecek cevabım var,
Boy ölçüşecek kolum var.
Mızrak dövüşüne çıkarsa görürüm,

Cevabını kendim veririm.
Yükünü de azabını da
Önceden karşılayıp alırım,
Cediger cıvıklık ederse,
Adamakıllı kırgın salarım.
Ondan gelen azabı,
Kendim karşılayıp alırım».
Hazinelik bin pehlivan
Haber verip saldılar.
Semetey ile Çaçıkey'i
Kapılı hisara,
Temir kanın ordosuna
Alıp götürdüler.

Where did I stretch a hand to your dappled foal?
This time I shall not consent
To the airs you stretch and spin.
Not one girl — let Semetey

Take eighty girls, and welcome!
Let him take the teeming Bukar people,
If need be, let Semetey
Shear my beard and take me too.
On that day, from Bukar
Let him take the four kinds of stock,*
Having their dutars played,
Let him take Bukar's golden throne. By some sixty of his Sarts
If he wishes, let him take old me!
Making them chant akuş with one voice.*
For this orphan standing here
I do not grudge my very life.
For giving away his betrothed girl,
Sending for the maidens' players,
If Toltoy rages,
I have an answer to meet him with,
I have an arm to measure against his.
If he comes out to fight with lances, I shall see to it,
I shall give the answer myself.
Both its burden and its torment
I shall meet and take upon myself,
If the Cediger play the knave,
I shall loose a thorough slaughter.
The torment that comes from him
I shall meet and take myself».
A thousand champions of the treasury
Sent forth the word.
Semetey and Çaçıkey
To the gated fortress,
To Temir khan's ordo
They took and led away.

Doksan kurdan* kısrak kesip,
Süt botası doksan deve kesip,
Ders okuyan mollanın
Sarı yağdan avuç avuç yığıp,
Dünyalıkla doldurup,
Aş yemeğini donatıp,
İnsan aklına gelmez düzen kurup,

Dört soydan doksanar,
Her cins maldan kestirip,
Babasına çekmiş han olup,
Her divaneyi, miskini*
Doksan gün art arda doyurup.
Kökcal'ın oğlu yetimin
Şenliği yaman başlatıp,
Besili* kuzu, tatlı baş

Bor kaynatıp* dağıttırıp.
Eğlenceyle tan attırıp,
Gülüşüyle gün batırıp,
Davulunu güm güm çaldırıp,
İşte böyle oynayanların
Eğlencesini arttırıp,
Dana kesip uğur sayıp,
Kökbörüsünü* çektirip,
Kökbörüye girildiğinde
Pehlivanları böbürlenip,
Hocaları çırpınıp,
Kamçılarını sıkı dişleyip,
Tek atını hayda hayda kışkırtıp,
Eğlenceyle tanı karşılayıp,
Kimsenin görmediği büyük hüner —
Keller tos tos tokuşup,
Tos vurup yıkan keline,

Dediğine boyun eğip,
Hazinelik nerlerden
Dokuzunu tutup verdiler.
İnsanın bilmediği düzen kurup,

Slaughtering ninety kurdan mares,*
Slaughtering ninety milk-calf camels,
For the mullah reading lessons
Heaping yellow butter by the handful,
Filling all with worldly goods,
Arraying the feast of food,
Setting an order no man's mind could conceive,
Ninety head of each four kinds,
Of every breed of stock they slaughtered,
A khan taking after his father,
*Every madman and pauper**
Feeding ninety days on end.
For the orphan son of the Kökcal
They set the revels mightily going,
Fattened lamb and sweet heads,*

Boiling bor and dealing it out.*
Bringing dawn in with merriment,
Setting the sun with laughter,
Having the drums beat boom on boom,
And for the players playing so
Heightening the merriment,
Slaughtering calves, counting it luck,
Having the kökbörü contested,*
When they entered the kökbörü,
Their champions swaggering,
Their khojas fluttering about,
Clenching their whips hard in their teeth,
Spurring each his one horse on and on,
Greeting the dawn with merriment,
A great feat none had ever seen —
The bald men butting head to head,
To the bald man who butted his fellow down,
They bowed to what he asked,
From the treasury's ners
They caught and gave him nine.
Setting an order no man had known,

Dokuz gün toy edip,
Ak sarıklı hocaların,
Danişmendini toplatıp,
O Bukar'ın töresince —
Hutbe* okutup, nikâh* kıydırıp.
O zaman Semetey,
Kadın alıp, ev bark kurup,
Şerefi üstün can olup,
Göçmek oldu Talas'a,
Gitmek oldu babası göçüp gitmiş Manas yurduna.

Feasting a toy nine days,
Of the white-turbaned khojas
They gathered the learned men,
By the custom of that Bukar —
Having the hutbe read, the nikâh* sealed.*
Then Semetey,
Taking a wife, founding hearth and home,
Becoming a soul of exalted honor,
Resolved to migrate to Talas,
Resolved to go to the land of Manas whence his father passed.

SEMETEY'İN BUKAR'DAN TALAS'A GÖÇÜP YOLA ÇIKIŞI

HOW SEMETEY MIGRATED FROM BUKAR AND SET OUT UPON THE ROAD TO TALAS

Manas'ın oğlu yetimin
Gideceği göze görünüp,
Besleyip büyüten Bukar'ın
Gözünün yaşı dökülüp,
Ulusu Temir kan ağlayıp,
İsmayıl'ı dahi ağlayıp,
O zaman Bukar'ın yurdu
birlikte ağlayıp. Dünyalık yüklenmiş kızıl ner
Ağlayanların hepsi
Kendi kaygısını yiyip ağlayıp.
Bukar'a arka olurdu,
Kurban olduğum bu yetim,
Onunla bize bela yoktu, deyip ağlayıp.

Kuğu gibi boynunu kıvırıp,
Geniş Bukar şehrinde
Sekiz ev dolusu hazine,
Kızıl altın dilde*, yakut* taş,
Pahalı eşya karışık.

The orphan son of Manas —
His going now plain to every eye,
Bukar, that fed and reared him,
Shed tears from its eyes,
Its great one Temir khan weeping,
Even its İsmayıl weeping,
Then the whole land of Bukar
wept together with them. The red ner loaded with worldly wealth
All of those who wept
Wept gnawing each his own sorrow.
«He would have been Bukar's stay,
This orphan for whom I'd give myself,
With him no ruin could touch us», so they wept.
Curving their necks like swans,
In the broad city of Bukar
Treasure filling eight houses,
Red gold in dilde bars, yakut* stone,*
Costly goods all mingled.

Padişahlık* pehlivanı
Handan buyruk değince,
Kızıl kuyruk seksen neri,
Altın ile yakuttan
Esirgemeden yükleyivermiş.
Semetey'in payına
«Gidersen alıp git» deyip,
Alıp ulaştırıvermiş,
Manas'ın oğlu yetime
Armağan edivermiş.
Dediğine razı olmuş,
Seksen deveyi yüklemeye,
Talas'a doğru çekmeye
Seksen pehlivan vermiş,
Semetey'e seksen er
Yoldaş oluvermiş.
Develer çekilip çıktığında
Gören gönlünü kaptırır,
Kızıl ner görklü görünür.

The champion of the padişah's court,*
When the khan's command came down,
The eighty red-tailed ners
With gold and with yakut
He loaded without stinting.
As Semetey's portion,
Saying «If you go, take it and go»,
He brought and delivered it,
To the orphan son of Manas
He made a gift of it.
He consented to what was asked,
To load the eighty camels,
To lead them toward Talas
He gave eighty champions,
To Semetey eighty braves
Became companions on the road.
When the camels were led out,
Whoever saw them lost his heart,
The red ner shows in splendor.

Kızıl nerin üstünde
Türlü kilim katlanıp,
İnci mercan, yakut taş
Kızıl nere yükletilip.
Sıra sıra deve dizilip,
Bu dünyalığı gördüğünde,
Bahtı açılan yetim sevinip.
Temir kanın hazinelik malından,
Cinsleri pek görklüydü.
Azı dişlerini dışa taşırıp,
Ön dudağını sarkıtıp,
Yutacakmış gibi dikilip,
Gören gönlünü kaptırıp,
Gırtlakları görünüp.
Man man man basıp,
Dört ayağını denk basıp,
Uzun tüylerini toz basıp,
Ses çıkıp gümbürdeyip.
Canı Tanrı yaratır,

Upon the red ner's back
Kilims of every kind were folded,
Pearl and coral, yakut stone
Were loaded on the red ner.
The camels ranked in file on file,
And seeing all this worldly wealth,
The orphan whose fortune opened rejoiced.
Of Temir khan's treasury stock
The breeds were most splendid.
Thrusting their tusk-teeth outward,
Letting their forelips hang,
Rearing as if to swallow one whole,
Whoever saw them lost his heart,
Their gullets showing plain.
Pacing man, man, man,
Setting four feet evenly,
Dust settling on their long hair,
Their voices rumbling out.
It is God who makes the soul,

Seksen pehlivan hizmetkâr
O dediğim develeri yedeğinde,
Kökcal'ın Talas'a göçüp gidiyor.
Semetey'in Sarı kanı,
Eline tutup aldığı —
Hilalli altın kızıl tuğ,
Atışacak düşman olursa,
Hem pehlivan hem arslan,
Âleme salar gürültü patırtı.
Sarı kanın Kalık'ı,
Hani dün, kaldayın tuğunu yıktığında,
Bu da Müslümanın yurduna
Faydası değen ışığıdır.
Canı Tanrı yaratır,

Eighty champion servingmen
Leading those camels I have told of,
The Kökcal's son migrates to Talas.
Semetey's Sarı khan,
What he held gripped in his hand —
The crescent-topped gold-red tuğ standard,
Should a foe come out to fight,
Both champion and lion he,
He looses uproar on the world.
Sarı khan's Kalık,
Why, but yesterday, when he cast down the kalday's standard,
He too is a light whose good
Has touched the Muslim land.
It is God who makes the soul,

Seksen sekiz can olup,
Manas'ın oğlu yetimin
Talas'a göçüp gidiyor.
Manas'ı doğuran evliya,
Doksan beşinde Çıyırdı,
Boz yorgayı süzdürüp,
Gönüllerin çoğunu çelerek,
Ağarmış saçını göstererek,
Opol Dağı gibi kurulup,
Boz yorgada, salınıp,
Baybiçe düştü bu yola,
Emsalsiz anan Kanıkey —
Er yapılı, dev gibi er,
Sağ küreği geniş idi,
Kadın soyundan çıkmış eşi yok arslandı. Atına erkekçe binivermiş,
Yiğitliğinden coşmuş,
On dördünde Kanıkey
O Manas'a kavuşmuştu,
Parmak kadarken baş göz olup,
Minicikken birleşmişti.
Sultan Manas kökcalı,
Dike dike bağ etmişti,

Eighty-eight souls in all,
The orphan son of Manas
Migrates away to Talas.
The saint who bore Manas,
Çıyırdı at ninety-five,
Letting the grey ambler glide,
Beguiling many a heart,
Showing her whitened hair,
Enthroned like Opol Mountain,
Swaying on the grey ambler,
The baybiçe took to this road,
Your peerless mother Kanıkey —
Built like a man, a giant of a man,
Broad was her right shoulder-blade,
A matchless lion sprung of woman's line.
She mounted her horse like a man,
Overflowing with her valor,
At fourteen Kanıkey
Was joined to that Manas,
Wed when but a finger's height,
United when yet tiny.
Sultan Manas the kökcal —
She had staked out garden upon garden,

Kura kura ev etmişti,
Kopuğunu ulamıştı,
Saçılanını derlemişti.
Oloñ otu* gibi kara saçını
Tepeye sıkıca düğümlemişti,
Atışmaya çıkan düşman olsa,
Düşmanı birlikte sürmüştü.
Yiğit anan Kanıkey'in
Hangi hünerini söyleyelim,
Yaslı başını* tuğ etmişti,

Kadın başını er etmişti.
Er yapılı, dev gibi er,
Ölçüye sığmaz, dengi yok,
Nice savaşta atılmış ok.
O aziz anan Kanıkey
Kadınların en hünerlisiydi,
Temir kanın kızı idi.

On iki kızın en küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın nurlusu,
İğne iplikte eli en çevik,
Kadınların yamanı,
Kadın denenlerin en temizi,
Kadınların padişahı.
Kadın böyle olur mu,
Buna kadın diyen iflah olur mu?

Buna kadın deyip söyleyen,
Ömür yılında onar mı hiç?
Bu Bukar'dan çıkana dek
Gayrete gelivermiş,
Bahadırca kürk giyivermiş,
Kahırlanıp yüzü sertleşip,
Bukar'ı kırıp geçecekmiş gibi,
Demirden kemer* kuşanıp,
Sır vermeden dışa vurmayıp,

She had raised up house upon house,
She had spliced what was broken,
She had gathered what was scattered.
*Her black hair like oloñ grass**
She had knotted tight atop her head,
If a foe came out to fight,
She had driven the foe at his side.
Of your valiant mother Kanıkey
Which of her arts shall we tell,
Her mourning head she had made a banner,*
Her woman's head she had made a man's.
Built like a man, a giant of a man,
Beyond all measure, without peer,
An arrow loosed in many a war.
That dear mother of yours, Kanıkey,
Was the most skilled of women,
She was Temir khan's daughter.

Youngest of twelve daughters,
The slave whom God has loved,
Beauty of the dark-browed kind,
The radiant one of the Muslims,
Deftest of hand with needle and thread,
The formidable one among women,
Purest of all called woman,
The padişah of women.
Can a woman be like this,
Can he who calls her merely woman prosper?
He who speaks of her as woman —
Will he ever thrive in all his years?
Before ever leaving this Bukar
She was roused to zeal,
She donned a fur like a bahadır,
Wrathful, her face grown stern,
As if she'd cut all Bukar down,
Girding on a belt of iron,*
Betraying nothing, showing nothing:

Sağ yanımda Urus var,
Karşımda tüfekli var,
Üstüme yürüyecek düşmanım çoktur.
Yalnızıma biri sataşırsa,
Ecelim yetmişse öleyim,
Çarem varsa göreyim,
Öle öle bir gördüğüm yavruma,

Arka olup durayım.
Talas ile Bukar'ın
Arası hayli yol idi,
Sataşacak düşman bol idi».
Silahını pusatını kuşanıp,
Cenk pusatının hepsini
Hazır edip bağlanıp,
Emsalsiz anan Kanıkey,
Yanına kattığı — Çaçıkey.
Nazlı gelin Çaçıkey'e
Rengârenk yanıp sönen
Kırmızıdan giydirip,

Kırmızının eteğini
Çaprazlayıp yere değdirip.
Kuru bozkırda bulunan,
Yeşil ala görünen,
Halis ipek giydirip,
O ipeğin eteğini
Yayarak yere değdirip.
Semetey'in sunguru.
Tepesine senin Çaçı'nın
Şökülö tacını giydirip,
Şökülönün kıyısı
Kızıl altın görünüp,
Görüveren kişinin
Gönlü fena çelinip,
Arkasında saç kesesi
Altı bölük dökülüp.
Çaçıkey gibi nazlıya
Rengârenk giydirip,

«On my right hand stands the Urus,
Before me stand men with muskets,
Many are the foes who would march on me.
If any assails my lone one,
If my hour has come, let me die,
If remedy I have, let me see to it,
For my child, glimpsed once through all my dying,
Let me stand and be his stay.
Between Talas and Bukar
The way was long indeed,
And foes to assail us plenty».
Girding on her arms and gear,
All her harness of war
She made ready and bound on,
Your peerless mother Kanıkey —
At her side she took Çaçıkey.
On the delicate bride Çaçıkey
She put crimson glittering
And flashing in every hue,

The skirts of that crimson robe
Crossing and trailing to the ground.
Found on the dry steppe,
Showing green and motley,
She dressed her in pure silk,
The skirts of that same silk
Spreading wide to touch the ground.
Semetey's own gyrfalcon she.
Upon the crown of your Çaçı
She set the şökülö crown,
The rim of the şökülö
Showing red gold,
And whoever caught sight of her,
His heart was sorely beguiled,
Behind her, her hair-sheaths
Falling in six strands.
On one so delicate as Çaçıkey
She put robes of every hue,

Seyrine bakacaksan bundan bak,
Yiğitlik ile kibiri
Bukar'dan beri göçerken
Taytoru'ya bindirip.
Talas'a doğru yönelip,
Ölçüsüz vermiş meğer
Manas'ın oğlu Semetey
Buurul'a binip şahlandırıp,
İt salıp, kuş uçurup,
Er yitirmişçesine debelendirip,

Akolpok ile Akkelte
Üstünde bunlar görünüp,
Manas'ın oğlu er kişi,
Ders okumuş arslan kişi,
Babası cömert Manas'tan
Üstün doğmuş er kişi,
Hoca soylu kaplan,
Yerinden oynamaz evliyam,
Talas'a doğru ordu yürüyüp,
Çevresi iki arşın,
Yorulmadan bol yürüyüp,
At yorup, yer kolaçan edip,
İt salıp, kuş uçurup,
Altındaki bindiği —
Babası Manas'ın adayıp,
Bırakıp gittiği küheylanı.
Elindeki tuttuğu,

Gaipten rast gelen —
Bunu çaylak çalkayıp kuş etmiş,

Tanrı buyurup çocuğa
Issız bozkırda denk getirmiş.

Manas'ın oğlu er beyin:
Bahar vakti geldi deyip,
Yurdun yeşili doldu deyip,
Göçmen kuğu, kaz, ördek

If you would gaze on a sight, gaze here,
Valor and lofty pride
Migrating on from Bukar,
She mounted her on Taytoru.
Turning toward Talas,
Beyond all measure, it seems, were given —
Manas's son Semetey
Mounted Buurul and made him rear,
Loosing hounds and flying hawks,
Making him plunge as though he'd lost his man,
Akolpok and Akkelte —
These were seen upon him,
The son of Manas, a manly one,
A lion schooled in learning,
Born a man surpassing even
His bountiful father Manas,
A tiger of khoja line,
My saint unshakable from his place,
The host marching on toward Talas,
Two arşın around his girth,
Marching far unwearied,
Tiring horses, scouring the land,
Loosing hounds and flying hawks,
The mount beneath him —
The courser his father Manas vowed
And left behind at his passing.
What he held in his hand,

Come to him from the unseen —
A kite had winnowed it and made it a hunting bird,
God so ordaining, for the boy
It was brought his way on the desolate steppe.
The son of Manas, the manly bey:
Saying spring's season has come,
Saying the land's green is full,
Saying migrant swan, goose, duck

Kırlara doldu deyip,
Göçüp sefere giderim deyip,
Manas'ın oğlu aldırmadan,
Atışmaya çıkan düşman olsa,
Yaygara koparan dava olsa,
Topuğuna denk saymadan.
Manas'ın oğlu yetime,
Kadir Tanrı Teala —
Manas'ın oğlu yetimin
Yürüyüverdi aldırmadan.
Elindeki Akşuñkar,
Anası Kanıkey'in bağladığı köstekle*,
Yarısı ipek, yarısı altın,
Ayağında altın bağı var,
Kuğuya kırgın salar,
Turna* misali düşmanı var.
Tırnağı çelik, mahmuzu tunç,
Pençelediği sağ gitmemiş.
Kanadını toplayıp süzülmeden,
Kazı gölden uçurmaz,
Kuyruğunu yayıp süzülmeden,
Kuğuyu gölden uçurmaz.
Taşıyan kolu uyuşturmuş,
Salıverince göz gönül kandırmış.
Elindeki Akşuñkar

Have filled the open steppe,
Saying I migrate and take the road,
The son of Manas, unheeding,
Though a foe come out to fight,
Though a clamoring quarrel rise,
Counting it not worth his heel.
For the orphan son of Manas,
Almighty God Most High —
The orphan son of Manas
Rode on and on unheeding.
On his fist Akşuñkar,
With the jess his mother Kanıkey tied,*
Half of silk and half of gold,
On its leg a band of gold,
It deals slaughter to the swan,
It has foes like the crane.*
Its talons steel, its spurs of bronze,
What it clutched never went off whole.
Without folding wing and stooping,
It lets no goose rise from the lake,
Without fanning tail and gliding,
It lets no swan rise from the lake.
It numbed the arm that bore it,
Loosed, it feasted eye and heart.
The Akşuñkar on his fist —

«Kadrimi bilir diye,
Yanımda süzülüp uçar» diye, Sevince kanıp gidiyor.
Silkip salıp bir yana,
İtip salıp öte yana.
Elden çıkıp Akşuñkar,
Yükselip doğrulup,
Görmez olmuş gibi olup.
Dönerek süzülüp,
Dengi bulunmaz Akşuñkar,
Ters uçup yalpalayıp.
Manas'ın oğlu er yetim
Bukar'ın beri ucunda,

«He knows my worth, he thinks,
It glides and flies beside me» — so he thinks, And rides on drunk with joy.
Shaking it loose to one side,
Thrusting it loose to the other.
Off from the fist went Akşuñkar,
Rising, righting itself,
As though grown blind to all below.
Wheeling round and gliding,
Peerless Akşuñkar
Flying awry and lurching.
The manly orphan son of Manas —
At the near edge of Bukar,

Üç günlük beri yüzünde,
Engebeli kır yolunun
Tükenip geldiği çıkıntıda,
Kabarık çiy otunun burnunda,
Yurdun yeşili dolmuştur.
O ülke boyunca
Binlerce koyun gibi yayılıp,
Paytak paytak toy kuşu dolmuştur,
Şimdi eğlence tamam olmuştur.
O yerde gezinen toylara
Manas kanın Kumayık'ı
Yetişip bozgun saldı şimdi,
Yer görünmez gümbürdeyip,
Toylar uçup kalktı şimdi.
Yetişip çarptı Akşuñkar,
Yetiştiğini pençeleyip geçiyor,
Kumayık dişleyip gidiyor.
Manas'ın oğlu yetimin,
Taybuurul'u mahmuzlayıp,
«Manas!» «Manas!» diye bağırıp,
«Manas» diye uran çağırıp,
Semetey uran salıp gidiyor.
Toyları, kuşları kaçırmadan
Kovalayan Akşuñkar,
Bir öte bir beri dönüp duruyor.
Kırılan toyları, kuşları
Kumayık derleyip topluyor,

On its hither side, three days out,
Where the rugged steppe road
Runs out at the jutting spur,
At the tip of the swelling çiy grass,
The land's green had come full.
All along that country,
Spread like sheep in thousands,
Waddling bustards had filled the plain,
Now the sport was made complete.
On the bustards ranging there
Manas khan's Kumayık
Now caught up and loosed a rout,
The ground unseen beneath the thunder,
The bustards now rose up in flight.
Akşuñkar caught up and struck,
Clutching whatever it overtook,
Kumayık goes snapping them up.
The orphan son of Manas
Spurred on his Taybuurul,
Shouting «Manas!» «Manas!»,
Calling «Manas» for his war-cry,
Semetey rides loosing the battle-cry.
Letting no bustard, no bird escape,
Akşuñkar in pursuit
Keeps wheeling now far, now near.
The stricken bustards and birds
Kumayık gathers and retrieves,

Manas'ın oğlu yetimin,
Kocamışken Kanıkey,
İyice yaşlanmışken Çıyırdı,
Çanak gözlü Sarı kan —
Sarı kanın huyu bu,
Dördü birden seyre daldı,
Bıçak sırtı gibi düz bozkırda
Böyle seyri kim gördü!
Hizmetçi, deveci oğlanları,
Bunlar da durup kaldılar.
Eğlenceye şaşakalıp,

The orphan son of Manas —
Kanıkey grown old,
Çıyırdı aged past aging,
Bowl-eyed Sarı khan —
Such is Sarı khan's way —
All four sank into gazing,
On the steppe flat as a knife's spine,
Who ever saw such a sight!
The serving lads and camel-boys,
They too stood stock-still.
Astonished at the sport,

Baka baka hayran olup:
«Tanrı'nın gerçekten yarattığı,
Kulu olduğu gerçekmiş,
Garip bey Manas'ın
Oğlu olduğu gerçekmiş!
Babası Manas'ın âlemi
Baş eğdirdiği gerçekmiş,
Allah Teala can verip,
Şu yetim çocuğu,
Yarattığı gerçekmiş!
Sunguru görüp Kanıkey:
«Han babasının sungurundan
Alıcı bir kıraan malmış,
Salınca seyrine doyum olmazmış.
Benim kederimi Tanrı açmış,
Çocuk babasına çekmiş.
Onun makamına konmuş,
Şu duran yetimim
Oyronum kadar olmuş.
Şimdi ölsem gam yok,
Bende zerrece hasret kalmadı.
Bir zamanlar, ey kudret,
Kuzguna kuşumu yedirdin,
Karnımdan çıkan çocuğumu
Başkasının oğlu dedirttin.
Kargaya kuğumu yedirdin,
Bukar'a kaçıp geldiğimde,

Gazing and gazing in wonder:
«That God in truth created him,
That he is His slave, is true,
That of the lone bey Manas
He is the son — that too is true!
That his father Manas made the world
Bow down its head, is true,
That Allah Most High gave the soul
And created this orphan child —
That also is true!»
Seeing the gyrfalcon, Kanıkey:
«Than his khan-father's gyrfalcon
A more seizing kıraan hunter this,
Loosed, one never tires of watching.
God has lifted my sorrow,
The child takes after his father.
He has alighted on his father's seat,
This orphan of mine standing here
Has grown the measure of my lost oyron.
If I die now, no grief,
Not a grain of longing is left in me.
Once, O Power on high,
You fed my bird to the raven,
The child come forth from my womb
You let be called another's son.
You fed my swan to the crow,
When I came fleeing to Bukar,

Karnımdan çıkan çocuğumu
Sartların oğlu dedirttin.
Bezbeldek denen zavallı kuş
Çırpına çırpına uçar yavrusu için,
Mihneti çektim, zavallı başım,
Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü —
Yiğitten kalan çocuk için,
Kazkaldak denen zavallı kuş
Döne döne uçar yem için,
Neler gördüm, zavallı başım,
Karnımdan çıkan senin için.

The child come forth from my womb
You let be called the Sarts' son.
The poor bird they call bezbeldek
Flies fluttering and fluttering for its young,
I bore the toil, my poor head,
Kanıkey's Keñ-Kölçük —
For the child left by my hero,
The poor bird they call kazkaldak
Flies circling and circling for food,
What things I saw, my poor head,
For you, come forth from my womb.

Ah, boz ala yavru şahinim,
Boz atmacam, çolpanım.
Gelin çağımda yavrum,
Gerdirip saçımı ördüğüm çağda,

Gecikip de gördüğüm.
Baban Manas kanın hazinesini,
Fakir* ile miskine
Sarf edip saçtım.
Otuz bir yaşıma geldiğimde,
Tanrı'dan seni diledim.
Geniş dünyam dar olup,
Gecikip kalıp garip can,
Bir çocuğa hasretle zar olup.
Kökötöy kanın aşında,
Kalabalık meclisin önünde,
Bir küme evliya birleşip,
Tövbesinden* vücut buldun.
Bütün evliyanın bir olup,
Kurban olduğum yetimim,
Duasından vücut buldun!
Bundan öte yol yürüdük,
Altı gün durmadan bol yürüdük.
Kamışı çürüyüp tepe olup,
İşte burada geniş bozkır —
Geniş Bukar'ın Çoñ-Ak-Çiy'i,
Altı günlük yol odur,
Semer kaşı gibi ak belen,
Ben anan Kanıkey'in,
Gözcü durduğu yer odur.
Babam Temir kanın saray kızları —

Otuzu gelin, otuzu kız,
Görülmedik güzel, hepsi hünerli.
O zaman kendisi on dört yaşında.
Ak-Kaykı'nın öte yanı
Seyre gezmeye gidilen yer,
Salıncak kurup, çok oynayıp,
Anan bahtsızın yattığı yer,

Ah, my grey-pied fledgling falcon,
My grey sparrowhawk, my morning star.
My child of my young-bride days,
In the days I stretched and braided my hair,
The one I saw so late in coming.
Your father Manas khan's treasure
On the poor and on the wretched*
I spent and scattered.
When I came to my thirty-first year,
I begged you of God.
My wide world grown narrow,
A poor soul left belated,
Wailing with longing for a child.
At Kökötöy khan's memorial feast,
Before the thronging assembly,
A cluster of saints joined as one,
From their repentance you took flesh.*
All the saints becoming one,
My orphan for whom I'd give myself,
From their prayer you took flesh!
From there onward we traveled,
Six days without pause we traveled far.
Its reeds rotted into mounds,
Here the broad steppe —
Broad Bukar's Çoñ-Ak-Çiy,
Six days' journey, that it is,
The white pass like a saddle-bow,
I, your mother Kanıkey —
That is where I stood watch.
My father Temir khan's palace girls —

Thirty were brides, thirty maidens,
Beauties unseen before, all skilled.
She herself then fourteen years old.
Beyond Ak-Kaykı,
The place they went for outings and delight,
Hanging swings, playing long,
The place your luckless mother lay,

Şen şakrak çok oynayıp,
Ananın eğlenceye daldığı yer,
Salıncakta sallanıp yattığı yer.
Kızlık çağında ananın
Seyran ettiği Keñ-Kölçük,
Kökcal baban öldü öleli
Gölcüğüm kuruyup kalmıştı,
Anan cehennemi gördü göreli
Çınarım kuruyup gitmişti.
Keñ-Kölçük'e dönelim,
Fal diye bir görelim,
Uğur diye konup geçelim.
Gölcük çalkanıp su dolarsa,
Tanrı bize vermiş demektir.
Çınar yeşerip tomurcuklanırsa,
Han babanın ruhu,
Bir tanem, sana gelmiş demektir.
Çınardan bülbül şakırsa,
Gerçekten gün doğmuş demektir» —
Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Çınara doğru yol aldı.
Kanıkey'in Keñ-Kölçük'ü,
Duruyormuş Keñ-Kölçük.
Elması olgunlaşıp yere yığılıp,
Cevizi düşüp, dere dolup,
Söğüdünün başı eğilip,
Kumunun üstü çizilip,
Kuzukulağı otu kıvrılıp,
Gören insan sevinip,

Playing long in merry cheer,
The place your mother sank into delight,
The place she lay swinging on the swing.
In your mother's maiden days,
Keñ-Kölçük where she made holiday —
Since your kökcal father died
My little lake had dried away,
Since your mother looked on hell
My plane tree had withered away.
Let us turn aside to Keñ-Kölçük,
Let us look on it for an omen,
Let us camp there and pass on for luck.
If the pool stirs and fills with water,
It means God has granted to us.
If the plane tree greens and buds,
It means your khan father's spirit,
My only one, has come to you.
If a nightingale sings from the plane,
It means the day has truly dawned» —
So saying, speaking this then,
She took the road toward the plane tree.
Kanıkey's Keñ-Kölçük —
Keñ-Kölçük was standing still.
Its apples ripened, heaped upon the ground,
Its walnuts fallen, filling the ravine,
The heads of its willows bowed,
The face of its sand all lined,
Its sorrel grass curling,
Whoever saw it rejoiced,

Duruyormuş Keñ-Kölçük,
Yaprağı ince deri gibi,
Canım Keñ-Kölçük'ümün
Kara kurdu parmak kadar,
Ortası engin, koca bir göl,
Yiğit anan Kanıkey'in
Oyun kurduğu yer orası.
Kanıkey'in o Gölcüğü —
Çevresi çınar dallı,

Keñ-Kölçük was standing still,
Its leaves like fine-grained leather,
Of my dear Keñ-Kölçük
The black worm big as a finger,
Its middle vast, a mighty lake,
The place your valiant mother Kanıkey
Made her games — that is the place.
That little lake of Kanıkey's —
Ringed with plane-tree boughs,

Kayın, kavak karışık.
Onun fidanı var çınar kadar,
Serçesi var ular kadar,
Yılanı var onun,
Altı kulaç urgan kadar.
Kulanı var tay kadar,
Tanrı Teala canları
Türlü türlü yaratmış.
Çınardaki bülbülü,
Gerçekten şakır, garibim.
Bülbülün sesi hüzünlense,

Vay ki, derdi olan kişi dinleyemez.
Genç bey Semetey
Hıçkıra hıçkıra ağlar, dertli can,

İçindeki derdi bir karış dışarı çıkmaz.

O çınarın üstünde
Her dertli kuşun hepsi var.
İnsan dilini bilen,
Adı belli papağan dahi var.
O çınara baksan,
Yaprakları yan yana,
Çınarda kopan eğlenceye,
Gerçekten çocuk geldi şimdi.
Sayısı seksen kızıl ner,
Konmaya sıra sıra çöktürüp,
Hizmet eden seksen can
Aş yemeğini kaynatıp,
Ner misali Buurul'un
Eyerini alıp, sırtını boşaltıp,
Köstek vurup bağlayıp,
Çınara yularından astırıp,

Atların hepsini rahat ettirip.
Üstün bey babasından
Yadigâr kalan tunç kazanda
Kısırın etini kaynatıp,

Birch and poplar mingled.
Its saplings big as plane trees,
Its sparrows big as ular grouse,
It has serpents of its own,
Long as a rope of six fathoms.
Its kulans big as foals,
God Most High has made
Living things of every kind.
The nightingale in the plane —
Truly it sings, my poor dear.
When the nightingale's voice turns sorrowful,
Alas, no man with grief can bear to hear it. The young bey Semetey
Weeps sobbing and sobbing, the grieving soul,
The grief within will not come out a handspan.
Upon that plane tree
Are all the birds of every sorrow.
One that knows the tongue of man,
The parrot of renown, is even there.
If you look upon that plane,
Its leaves lie side by side,
To the revels breaking out in the plane
Truly now the child has come.
Eighty red ners in number
Were made to kneel in rows to camp,
The eighty souls who served
Set the feast-food boiling,
From Buurul, ner-like steed,
They took the saddle, eased his back,
Hobbled him and tied him fast,
Hung his halter from the plane,

And set all the horses at their ease.
In the bronze cauldron left in heirloom
From his surpassing bey father
They boiled the barren mare's flesh,

Tatlı yemek, dünya aşını
Anan Kanıkey donatıp,
Kazı doğrayıp, yeleyi yiyip,
Şekeri kar gibi kütür kütür yiyip,
Sarı yağdan avuçlayıp.
Keñ-Kölçük'e geldiklerinde
Eğlenceye dalıp,
Konuk olup yattılar.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
İrkilip namaz* kılınıp,

Manas'ın oğlu garip er,
Narbuurul'u eyerleyip,
Yaktığı ateşi söndürüp,
Topunu birden göçürüp,
Yine yürüdü Talas'a.
Engebe engebe kır yolunu
Basıp aşıp geliyor,
İnişli çıkışlı yerleri
Aşıp aşıp geliyor.
Manas'ın oğlu yetimin,
«Ne zaman Talas'a yeterim?» deyip,
Acele edip geliyor.
Anası Kanıkey
Kendi gördüğü yoldan,
Vadili pınar suyu boyunca,
Acele edip geliyor.
Engebe engebe beli aşıp,
Erenler kendini hiç esirgemedi,
Deli dolu anası yol başlayıp,
Cennet* gibi yere dayandı.
Vadi, orman, kıyı imiş,
O ormanın hâlini söyleyeyim:
«Küleşen'in Kül-Tokoy'u derlermiş.

O ormanın içinde
Ev gibi ev gibi çınar var,
O çınarın üstünde

Sweet dishes, food of all the world,
Your mother Kanıkey arrayed,
Slicing kazı, eating mane-fat,
Crunching sugar white as snow,
Scooping yellow butter by the handful.
When they came to Keñ-Kölçük
They sank into merriment,
And lay as guests for the night.
When dawn whitened and broke,
When light touched upon the earth,
They rose with a start and prayed the namaz,*
The lone brave, son of Manas,
Saddled Narbuurul,
Quenched the fire he had kindled,
Moved the whole train on at once,
And marched again for Talas.
The steppe road, ridge on ridge,
He comes treading and crossing,
The places falling and rising
He comes crossing and crossing.
The orphan son of Manas,
Saying «When shall I reach Talas?»,
Comes hastening on.
His mother Kanıkey,
By the road she herself once saw,
Along the spring-waters of the valley,
Comes hastening on.
Crossing pass after rugged pass,
The erens spared themselves not at all,
His headlong mother leading the way,
Came to a place like Paradise.*
Valley, forest, waterside it was,
Let me tell the state of that forest:
«They called it Küleşen's Kül-Tokoy.

Within that forest
Stand plane trees big as houses,
And upon that plane tree

Dolup taşan zevk u sefa var.
Hani dün, dünyalığı saçtığımda,

Talas'tan yaya kaçtığımda,
Horluğu iyice gördüğümde,
Bukar'a sürünüp gelirken.
O zaman bitkin düşüp gücüm gitmiş,
Derman kaçıp, kan gitmiş,
Sığınak bulamayıp bağırıp,
«Oğlun aç kaldı» deyip,
Ruhları çağırıp.
Kemiğim ağrıyıp sızlayıp,
Tabanım su toplayıp çatlayıp.
«Yetimim aç kaldı» deyip,
Bir Tanrı'nın kendisine
Münacat* edip feryat edip,
Diledim gereken suyunu,
«Kaçıp geliyorum, süt ver» deyip,
Kınından sıyırıp alacakken,
«Ana olup koru» deyip,
Kucakladım kavağı.
Perişan kaçıp geldiğimde,
Ana olmuştu ulu kavak.
Kıble yanı yüzünden,
Şu dalın ucundan
Pınarca akıp süt çıkmıştı.
Sürünüp gelen biz fakirler,
Kovaya tutup doymuştuk,
Çok kederi bırakmıştık.
Anamla ikimiz
Kana kana keyifle doymuştuk,
Kundaktaki* seni
Ortamıza koymuştuk.
Allah'ın bir yarattığı gün imiş,
Kundaktaki yetimin,
Cumanın Kadir gecesi imiş,
Terleyip uyuyup gevşemiş,
Sefaya dalmışız,
Gece yarısı vaktinde

Delight and pleasure overflow.
Why, but yesterday, when I scattered my wealth,
When I fled on foot from Talas,
When I drank contempt to the dregs,
As I came crawling to Bukar.
Then I fell spent, my strength was gone,
My vigor fled, my blood was gone,
Finding no shelter, crying out,
Saying «Your son has gone hungry»,
Calling on the spirits.
My bones aching and throbbing,
My soles blistered and cracked.
Saying «My orphan has gone hungry»,
To the One God Himself
Making supplication, crying out,*
I begged the water he needed,
Saying «I come fleeing — give milk»,
As I would draw the blade from its sheath,
Saying «Be a mother, protect him»,
I embraced the poplar tree.
When I came fleeing in wretchedness,
The great poplar had become a mother.
From its side that faces the qibla,
From the tip of that very bough,
Milk had flowed forth like a spring.
We poor ones who came crawling
Caught it in a pail and were filled,
We laid down many a sorrow.
My mother and I, we two,
Drank deep and deep with relish,
And you, in your swaddling,*
We laid between us.
It was a day of Allah's own making, The orphan in his swaddling,
It was the Friday Night of Power,
Sweating, sleeping, slackened,
We had sunk into ease,
At the hour of midnight

Düşümden irkilip uyandığımda,
Tanrı'nın ettiği işe
Katlanmamaya çarem yok,
Koltuğuma baktığımda,
Yanımdaki çocuğum yok.
El yordamıyla arayıp bulamayıp,
Kaburga kemiğim ayrılıp,
Gözümün yaşı dökülüp,
Kalabalık Kırgız elimden,
Kaçıp çıkmıştım yerimden,
Töreli Talas yerimden,
Bir Semetey çocuk için
Sürünüp gelmiştim elimden.
Bu bir tanemden ayrılıp,
Hangi murada* ereyim,
Bundan ise garip can,
Şimdi ölüp gideyim!
Altmış koyuna, kırk taya
Satın alınmış Ak hançeri,
Kendimi kendim o anda,
Kaburgamın altına saplayacakken,
Ruhu güçlü anam — ihtiyarım,

Kurban olduğum evliyam,
Tutuverdi bıçağımdan» —
Deyip, o zaman bunu söyleyip:
«Ey Kanıkey, kulunum!
Ölüp canına kıymayasın,
Ananla yetimi
Ocağı sönmüşe çevirmeyesin!
Doğan uçarsa, yerinde
Palazı kalır derlerdi.
Doğanım* Manas değil mi,
Palazım yetim değil mi.
Kundağından sıyrılıp,
Sürünerek gitmiş olmasın?
Süründüğü izine bak» deyip,
Anam böyle deyince,

When I started awake from my dream,
Against the work God has done
I have no choice but to endure,
When I looked to my side,
My child beside me was gone.
Groping, searching, finding nothing,
My rib-bones splitting apart,
The tears spilling from my eyes,
From my teeming Kirghiz people
I had fled forth from my place,
From my Talas, land of custom and law,
For one child, Semetey,
I had come crawling from my land.
Parted from this my only one,
What desire should I attain?*
Better then, poor soul,
That I die now and be gone!
Bought for sixty sheep and forty foals,
The white dagger, Ak-hançer,
I myself, in that same instant,
Was about to drive beneath my ribs,
When my strong-spirited mother — my elder,
My saint for whom I'd give myself,
Caught hold of my knife» —
So saying, then she spoke this:
«O Kanıkey, my foal!
Do not die by your own hand,
Do not turn your mother and the orphan
Into ones whose hearth is quenched!
If the falcon flies away, they said,
Its fledgling stays behind in its place.
Is not Manas my falcon,*
Is not the orphan my fledgling?
Might he not have slipped his swaddling
And gone off crawling away?
Look for the trail of his crawling», she said,
When my mother spoke thus,

Bu aklı verince,
Süründüğün izini kolaçan ettim,
Seni kollayıp yürüyen birinin

Üstüne çıkageldim.
Sırtüstü uzanmış sen bir tanem,
Karalduu-Döbö, Kara-Özön,
Keyfe dalmışsın,
Apak olmuş maralı
Emip somurup yatmışsın.
Koşup girip ben vardım,
Maral ürküp uzaklaştı.
Maralı emip doymuşsun,
İki avurdundan süt taşmış,
Akıp yere varmış,
İki kova süt olup,
Yerde pıhtılaşıp kalmış.
Ben de ona doymuştum,
İçimdeki hasreti
Ondan sonra bıraktım.
Bu nişanı gösteren,
İşte o çınar kavağın,
Ben bahtsız anana
Ana olan dayanağıdır».
Manas'ın oğlu er yetim,
Durup kavağa baktığında —
Dünyanın süsüdür,
Bu kavağın görkü.
Bir dalına baksa,
Ala karga yavrulamış,
Bir dalına baksa,
Boynu gök ala taan yavrulamış,

Bir dalına baksa,
Ak gerdanlı çar kuşu yavrulamış.

Bir dalına baksa,

When she gave me this counsel,
I scoured the trail of your crawling,
And upon one who walked watching over you
I came all at once.
You lay stretched on your back, my only one,
Karalduu-Döbö, Kara-Özön,
You had sunk into contentment,
A doe grown all white
You lay sucking and slurping at.
I came running in,
The doe startled and drew off.
You had sucked the doe and drunk your fill,
Milk brimming from both your cheeks,
It had run down to the ground,
Becoming two pailfuls of milk,
It had clotted on the earth.
I too was filled by it,
The longing deep within me
From then on I laid down.
The one who showed this sign,
That very plane-poplar there,
Is the stay that stood as mother
To me, your luckless mother».
The manly orphan son of Manas,
When he stood and gazed at the poplar —
It is the ornament of the world,
The splendor of this poplar.
He looks on one bough —
The pied crow has hatched its young,
He looks on another bough —
The blue-necked pied taan has hatched its young,
He looks on another bough —
The white-throated çar bird has hatched its young.
He looks on another bough —

Sallana sallana uçana baksa,
If he looks on the one flying swaying and swaying,

Sallanıp uçan sarı kuş yavrulamış,
The yellow bird that sways in flight has hatched its young,

Görkü işte böyledir,
Such indeed is its splendor,
Can taşıyanın hepsi yavrulamış».
All that bear life have hatched their young». Letting their tails hang down,
Kuyruklarını sarkıtıp,
They dismounted in pilgrimage,*
Ziyaret* edip indiler,
Praying and beseeching, they ate their meal,
Yalvarıp yakarıp yemek yediler,

Küheylanı düzeltip eyerlediler,
They set the courser right and saddled him,
Gürül gürül Kur'an okudular,
They read the Qur'an in rolling voice,
61310 Durmadan tez yol yürüyüp,
Marching swift without a halt,
At esirgemeden bol yürüyüp,
Marching far, not sparing horses,
Kararıp sırtı görünüp,
A ridge showed darkening ahead,
O sırtı gördüğünde,
And when she saw that ridge,
Yiğit deli dolu Kanıkey'in
Valiant headlong Kanıkey's
Gönlü fena bulanıp.
Heart turned sorely troubled.
Tazı it gibi büzülüp,
Hunched like a coursing hound,
Koşup gelen zavallı değil mi.
Is she not the poor one who came running?
Darlık, sıkıntı çok görüp,
Who saw much hardship and distress,
Talas'tan kaçıp, yaya sürünüp,
Fleeing Talas, crawling on foot,
61320 Gelen zavallı değil mi,
Is she not the poor one who came,
Nice dünya, nice yol,
So much world, so many roads —
Görmüş zavallı değil mi!
Is she not the poor one who has seen them!
O yere geldiğinde,
When she came to that place,
Atının başını çevirdi şimdi,
She turned her horse's head now,
O yolu anlatıp durdu şimdi:
She told the tale of that road now:
«Aşık kemiği kadar yerde dağı yok,
«It has no hill so big as a knucklebone,
Teğelti kadar koyağı yok,
No hollow so big as a saddle-felt,
Saban* değmiş çizisi yok,
No furrow touched by the plough,*
Marmotun eştiği ini yok.
No burrow dug by the marmot.
61330 Gaklayıp uçan kargası yok,
No crow flying cawing there,
Kurklayıp uçan kuzgunu yok.
No raven flying croaking there.
Bu yolun hâlini söyleyeyim:
Let me tell the state of this road:
İçim alev, dışım kor,
Within me flame, without me ember,
Sırrımı bilir kişi yok.
There is none who knows my secret.
Hüzünlendiğim ak saray,
The white palace of my sorrows,
Derdimi söylerim bir hayli,
I shall speak my grief at length,

Dünyalığı saçtığımda,
Talas'tan yaya kaçtığımda,
Aman-Col'un ta kendisiydi,
Kendisi değil, kara gözüydü.
Kulaklarını dikip,
Kurt yürümez bu yoldur.
Tilki yürümez bu yoldur.
Haydut*, çeteci* yürümemiş,

When I scattered my worldly wealth,
When I fled on foot from Talas,
It was Aman-Col itself,
Not itself alone — its very black eye.
Pricking up its ears,
This is a road no wolf will walk.
This is a road no fox will walk.
No brigand, no raider* has walked it,*

Soğuk bağırlı yabancı uğrayıp girmemiş,

Bunun hâlini kervanlar bilmezdi,
Talas'ı mekân edindiğinde,
Aman-Col denen yol budur.
Pusa bürünüp köşelenen,

Şu bulanık olup sivrilen,
On iki han Müslüman —
Çanak gibi kabaran,
Ucundan yaya sisi çöküp bölünen,
Babana akın ederim deyip,
Üstünden kararıp duman görünen,
Başkasını Tanrı çarptığında,
Han Kokon denen şehir idi.
Enine yayılmış pus içinde,
Orada yatan büyük kent,
Samarkan'dır, kurulup oturan.
Şu, başı karaltı verip
göz erişmez, On han eli Müslüman —

Oğlum, bir tanem, dinleyedur,
Margalañ denen şehir odur.
Adı duyulur, karaltısı yok,
Oğlum, Ancıyan'ın yolu odur.
Ancıyan'ı yöneten,
Çatal sakal Sınçıbek,
Altı-Şaar'da Alabek,
Anlatsan nice söz olur,

No cold-hearted stranger has turned in upon it,

The caravans knew nothing of its state,
When you make Talas your dwelling,
This is the road called Aman-Col.
That which lurks cornered, wrapped in haze,
That which looms murky and pointed,
Twelve khans' peoples, Muslims —
Swelling like a bowl,
Cloven where mist settles spreading from its tip, Saying, I shall raid your father,
Smoke showing darkly above it,
When God struck down the others,
It was the city called Khan Kokon.
In haze spread broad across,
The great city lying there
Is Samarkan, seated and established.
That one whose head looms a dark shape beyond eye's reach, Ten khans' peoples, Muslims —

My son, my only one, keep listening,
That is the city called Margalañ.
Its name is heard, its shape unseen,
My son, that is the road to Ancıyan.
He who governs Ancıyan,
Fork-bearded Sınçıbek,
In Altı-Şaar, Alabek,
To tell it all would take many words,

Bunların ulusu türlü bey olmuştur. O huyunu bilmeden Kokonlu,

Yetim, şimdi dinleyedur!
Margalañ'ın Malabek'i,
Samarkan'ın Sançıbek'i,
Kokon kanının Kozubek'i —
Argımağı dört nala gümbürder,
Ordalı şeyhi, mağrur nökeri,
Koskoca Kokon, Margalañ,
Kendileri kaba, göğsü gümbürder,
Ala göğüslü, ters huylu,
Hayvana çalar o halk,
Yuvarlak pişmiş ekmeği var,
Dört köşe gelen evi var.
Ayı karanlık, yazısı geniş,
Yaygara koparan bu Sartlar,
Baban Manas'la haylice hasımdır.
Hasım kalmalarının sebebi şu:

Baban gelip Altay'dan,
Avuç içi kadar Müslümanı
Ata olup derlediğinde,
İkisi tarafsız durduğunda,
Geniş Talas'a vardığında,
Kıraan yiğitlerin eline
On han eli düştüğünde,
Han baban Manas kaplan,
Talas'ta durup yer yaylayıp,
Hepsini sürüp götürmüştü
Beycin'e doğru güderek.
Süleyman'ın ermediği Beecin'in
Yönetimini elinde tutarken,
Aalı-Şer'in el süremediği Beecin'e

Atışıp kırgın saldığında,
Kurulup gerinen mirza han ölüp,
Denk gelen canın hepsi ölüp.
Dört hanın eli toplanıp,

Their great ones have become beys of every kind. Not knowing that temper of his, the Kokon men,
Orphan, now keep listening!
Margalañ's Malabek,
Samarkan's Sançıbek,
Kokon khan's Kozubek —
Their argamaks thunder at full gallop,
Their palace sheikhs, their haughty nökers,
Mighty Kokon, Margalañ,
Themselves coarse, chests booming,
Pied-breasted, cross-grained,
That folk verges on the beast,
They have bread baked round,
They have houses built four-square.
Their moon is dark, their plain is wide,
These clamor-raising Sarts
Are old foes of your father Manas.
The cause of their enmity is this:

Your father, coming from the Altay,
When he gathered like a father
The Muslims few as fit a palm,
When the two stood aside unaligned,
When he came to broad Talas,
When into the hands of kıraan braves
The peoples of ten khans fell,
Your khan father, Manas the tiger,
Dwelling in Talas, summering the land,
Had driven them all away,
Herding them toward Beycin.
While he held in his hand the rule
Of Beecin, which Süleyman never reached,
When on Beecin, where Aalı-Şer could lay no hand,
He fell in battle and loosed slaughter,
The mirza khan who lolled enthroned died,
And every soul he met died too.
The peoples of four khans assembled,

Bir şey etmek niyeti var,
Böylece, huyları kötü
olduktan sonra,
Senin baban kaplan,
Kokon'a horluk salardı,
Bırakmayıp Sartlardan
Vergiyi* sıkıca alırdı.
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan,
Ondan vergi alıp,
Koyun gibi hor tutardı,
Altı bin yambı*, bin kunduz*
Vergi alıp dururdu.
Vergisine dayanamayıp,
Her yurt ağlar kalırdı,
Onların öcü dahi var.

They mean to do some deed,
And so, after their tempers
turned to evil,
Your father the tiger
Dealt Kokon humiliation,
Never relenting, from the Sarts
He took the tribute strictly.*
From Altı-Şaar, from Kokon,
Taking tribute from them,
He held them cheap as sheep,
Six thousand yambı, a thousand kunduz**
In tribute he took and took.
Unable to bear his tribute,
Every land was left in tears,
They have their vengeance too.

Bukar'dan göçüp gitti diye,
Karagün, Kokon sağ komaz.

Kervandan duymuşlardır.
Dört hanın yurdu birleşip,
Ordularını* toplamışlardır.
Seni yakalamaya,
Kökünü kurutmaya,
Dört hanın yurdu toplanıp,
Ak buğday ununu çiğneyip,
Kelam-ı Şerif* tutuşup,
Tanrı deyip, söz edip,
Vaadi pek edip,
Ölümüne şart edip,
Ayaklanmaya durmuşlardır,
O yurdun hepsi
Telaşa kapılmıştır,
Pehlivanını toplamıştır,
Başkaları kurgu kurmuştur,
Senin yolunu kesmiştir. Akıl sahipleri
hep demiştir:
Arka olacak bel değil,
Bana güvenilir el değil,

Saying, He has migrated out of Bukar,
Karagün and Kokon will not leave you whole.
They have heard it from the caravans.
The lands of the four khans have joined,
They have gathered their hordes.*
To seize you,
To wither your root,
The lands of the four khans assembled,
Chewing the flour of white wheat,
Grasping the Kelam-ı Şerif,*
Naming God, giving their word,
Making their pledge fast,
Vowing unto death,
They have risen up in arms,
All of that land
Has been seized with alarm,
Has gathered its champions,
Others have laid their schemes,
They have cut your road. The men of wisdom all have said:
This is no pass to be your stay,
No people this that I can trust,

Tööbalban'ı yıktı diye,
Yurduna varmadan it durmaz»,

Aman* dilesek, rahat komaz,

Küheylandan kalan tırnağım,
Bir kolunu koparıp aldı diye,
Doğandan kalan yavrucuğum!
Ölüm saçtı diye,
Bukar'ın engebeli beli var,
Kokon'un öcü de birlikte var.
Fesada yakın eli var.
Vadili ırmağım, pınarım,
Engebeli bele yaslanma,
Öle öle bir gördüğüm yavrucuğum,

Bozguncu ele bulaşma.
Kararıp tepe görünen,
Han Kokon'un beli idi.
Her ne zaman olsa o belde,
Gözcüsü duran bel idi,

Kurban olduğum yetimim,
Hiç rastlamayalım oraya.
Ben anan Kanıkey'im,
Hızırlı sözünü belle,
Kıymetlim yetim, sözümü tut!
Kalabalık Kırgız elin yok!».
Bu yola düşecek olursak,
Kokon'a yakalanacak olursan,
Sataşacak olursan iflah etmez,

Dört han elinden derlenmiş,
Dolup taşan ordusu var,
Kazıp koyduğu çukuru var,
Kaynatıp koyduğu belası var.
Ananın sürünüp geldiği
Aman-Col,
Aman-Col'a düşelim.

Saying, He threw Tööbalban down,
The dog will not rest till he reaches your land»,
Should we beg for quarter, he gives no peace,*
My hoof left over from the courser,
Saying, He tore away one of his arms,
My little fledgling left by the falcon!
Saying, He scattered death,
Bukar has its rugged pass,
And Kokon's vengeance lies there too.
It has a people prone to mischief.
My river of valleys, my spring,
Do not lean upon the rugged pass,
My little one, glimpsed once through all my dying,
Do not tangle with a treacherous people.
That which shows darkly as a hill
Was the pass of Khan Kokon.
At whatever hour, upon that pass
A watchman ever stood — such a pass it was,
My orphan for whom I'd give myself,
Let us never chance upon that place.
I am your mother Kanıkey,
Mark her word blessed by Hızır,
My precious orphan, keep my word! You have no teeming Kirghiz people!».
If we should take this road,
If you should be caught by Kokon,
If you provoke them, there is no deliverance,

Levied from the four khans' peoples,
They have a host that overflows,
They have a pit already dug,
They have a ruin set already boiling.
The road your mother came crawling — Aman-Col,
Let us take to Aman-Col.

Ak şeytanlı* bu yurda,
Kurban olduğum kulunum,
Görünmeden geçip gidelim,
Semere binen bu yurda
Bulaşıp da ne edelim,
Ürkütücü, çetin yoldur bu,
Babandan kalan miras yere,

Talas'a girip gidelim.
Ak sakallı ihtiyar demiştir:
«Eline varmadan er durmaz,
Ere varmadan kız durmaz,
Karaçamdan tek kalmış kuru,
Arka olacak bir sensin, yalnızsın.
Bel bağladığın belin yok,
Yönelip kalabalık ordu basarsa,
Adı belli Bakay erin yok.
Kaçıp girecek orman yok,
Arka olacak yanında —
Anası böyle söyleyip dururken,
Onmadık yetim onar mı,

Söylediğiyle olur mu hiç?
Tükendikçe tütüp yanan
Köklü Manas soyudur,
Öldükçe boy atıp gelişen
Hükmü yürür Manas soyudur –

Semetey durup şöyle der:
«Vah ana, sen ne diyorsun?!
Bu sözünü kim duysun,
Bir karanlık gece duysun,
Bundan gayrı kim duysun.
Temir Han'dan göçtüğünde,
Sürünüp gelip büyüyüp,
Payını aldı demezler mi!
Aldığı pay ile serveti

Past this land of the white devil,*
My foal for whom I'd give myself,
Let us pass unseen and go,
With this saddle-riding land
Why should we tangle at all,
A fearsome, grievous road is this,
To the land left you in heritage from your father,
Let us enter into Talas.
The white-bearded elder has said:
«A man rests not till he reaches his people,
A girl rests not till she reaches her man,
A lone dry trunk left of the black pine,
You alone are the stay — you are alone.
You have no pass on which to pin your hope,
If a teeming host turns and falls upon you,
You have no famed brave Bakay.
No forest to flee into,
No stay beside you —
While his mother went on speaking so,
Will the luckless orphan ever thrive,

Does it ever come to pass as one says?
Smoldering and blazing as it wanes,
Such is the deep-rooted line of Manas,
Growing and thriving even as it dies,
Such is the line of Manas whose rule runs on –
Semetey stood and spoke thus:
«Ah, mother, what are you saying?!
Who should hear these words of yours,
Let only the dark night hear them,
Who else besides should hear them.
When he moved off from Temir Han,
Crawling along, coming and growing up,
Will they not say he took his share!
The share and the wealth he took —

Saçıp gitti demezler mi!
Will they not say he squandered it and went!

O, Manas'ın kötüsü,
He, the base one of Manas,
Aydarım* yoldan düz gitmeyip,
Not going straight along the aydarım road,*
Geyik yürümez dağlardan
Over mountains where no deer walks
Kaçıp gitti demezler mi!
Will they not say he fled away!
Kalabalık halkı toplanıp,
Will the teeming people not gather,
Dedikodu etmez mi,
And will they not spread their gossip,
Vurulacak kişiyi
The one who is fated to be struck —
Böyle çarpmaz mı Kuday!
Does Kuday not smite him just so!
Allah'ın yazdığı buyruğu
The decree that Allah has written —
Emanet, bende görmez mi!
Is it not entrusted, seen in me!
Kaza* erişip, gün bitince,
When kaza arrives and days are done,*
Yaradan buyruk kıldığında,
When the Creator gives His command,
Can alıcı ferişte*
*The soul-taking ferişte**
Beş parmağını gerip bize uzattığında,
When he spreads his five fingers and reaches out to us,
Kokandlının gözcüsü
The watchman of the Kokand men

İşte o an konuşan kurnaz dil tutulur,
In that instant the cunning speaking tongue is stilled,

Çocuğu görüp fırlayıp,
Seeing the boy, darting off,
Bu dünya gerçekten boştur,
This world is truly empty,
Hangi can kaçıp kurtulur?
What soul can flee and escape?
Konulacak kazılmış kabir,
The dug grave where one is laid,

On sekiz bin âlemi
All the eighteen thousand worlds
Hepten yutar kara yer.
The black earth swallows them whole.
Hanzâdenin biriciği,
The khan's own darling only son,
Kaçıp gitmiş olur mu?
Could he have fled and gone away?
Emanet canı dünyadan
The soul held in trust — from the world
Kaçırıp saklamak onar mı?
Can hiding it away avail?
Ben o Kokand'a varayım,
Let me go to that Kokand,
Sağ esen ise el ile yurda
If he is safe and sound, with people and homeland

Ben de bir kavuşup kalayım!».
Let me too be joined at last!».
Manas'ın oğlu gökyelen,
The son of Manas, the grey-maned,
Horoz misali yiğit er,
A valiant man like a rooster,
Kargaşa gördü işte o yer.
That place then saw a turmoil.
Küheylan olmuş Buurul'un
Of Buurul, become a fine courser,

Dizginini derleyip durdu,
Han Kokand'a doğruca
Yetimin «Çü!» – deyip, yürüyüp
gitti işte.
Çanak gibi gözlü Sarı Han,
Tuuçunak misali malı var,
Bunun da bin kişilik gücü var.
Bileği kalın, taş yürek,
Kaleli Kokand şehrine
Sataşırsa koparır büyük bela.

Han Kokand'a yaklaşıp,
Ardından yay gibi uçarak Tuuçunak

Geliyor toz kaldırıp.
Kokand'ın gözcü yerine,
Davranıp ikisi vardılar.
Kokand'a sürdü çü deyip.
Kokand'daki Kozubek'e
Varıp haber verdi işte.

He gathered up the reins and stood,
Straight toward Khan Kokand
The orphan, «Çü!» – saying, rode on
and went indeed.
Sarı Han with eyes like bowls,
He has a steed the like of Tuuçunak,
He too has the strength of a thousand men.
Thick of wrist, with heart of stone,
Upon the fortressed city of Kokand
If he falls upon it, he unlooses great
calamity.
Drawing near to Khan Kokand,
Behind him, flying like a bow-shot,
Tuuçunak
Comes on, raising dust.
To the watch-post of Kokand,
The two of them pressed on and came.
He rode for Kokand, crying çü.
To Kozubek there in Kokand
He went and brought the news indeed.

SEMETEY'İN YOLDA KOKANDLILARLA SAVAŞIP YENMESİ

HOW SEMETEY ON THE ROAD FOUGHT THE KOKAND MEN AND DEFEATED THEM

«Geçenki kargaşayı başlatan,
Töötbalban'ın bir kolunu
Kökünden söküp atan
Baçagar* gelip durmuş,
Kızagar* gelip durmuş!»
Gözcü vardı hışımla,
Kozubek'e söylenip:
«Kargaşayı başlatan,
Buradan öte giderken,
Kokand'ın altmış kadar askerini
Kökünden kırıp geçiren,
Yetim yürüyüp yetişen

Yetim kul geçip gidiyor,

«The one who began the recent turmoil,
Who tore one arm of Töötbalban
Out from its very root and cast it —
The baçagar has come and stands,*
The kızagar has come and stands!»*
The watchman came in fury,
Muttering to Kozubek:
«The one who began the turmoil,
While passing onward from this place,
Some sixty soldiers of Kokand
He cut down root and branch,
The orphan who walked and grew to
manhood,
The orphan slave is passing by,

Şimdi tutup almazsan,
Susturup yok etmezsen,
Geri dönerse, yetim kul
Kalenderleri kapatır ha,
Hocaları döver ha?!
Sarık sarınan hocayı,
Mescitteki mollayı
Tümden kırıp gider ha.
Yetimi Kuday çarpar ha,
Kokand'a horluk salar ha.
Semerkand halkını savurup,
Talas'a doğru sürer ha.
Margalan'ı bağlar ha,
Ancıyan'ı yerle bir eder ha.
Vergiyi tamam alır ha,
«Atamdan kalan mülküm» – deyip,
Semetey'i öldürüp,
Azabı hep birden salar ha!
Köküne hepten erer ha,
Şurada duran Kokand'ı
Tümden kırıp gider ha!
Malı mülkü yağmalar ha,
Fitneyi çocuk salar ha!
Tadını bozar ha tuzların,

If you do not seize him now,
If you do not silence and destroy him,
If he returns, that orphan slave
He'll shut away the kalenders, mind,
He'll beat the hocas, mind?!
The turban-wound hoca,
The molla in the mescit —
He'll slaughter them all and go, mind.
May Kuday smite the orphan, mind,
He'll bring disgrace on Kokand, mind.
Scattering the folk of Semerkand,
He'll drive them off toward Talas, mind.
He'll bind Margalan, mind,
He'll raze Ancıyan to the ground, mind.
He'll take the tribute in full, mind,
«My estate left from my father» – saying,
Killing Semetey,
He'll loose torment on all at once, mind!
He'll reach to our very root, mind,
This Kokand standing here —
He'll slaughter it all and go, mind!
He'll plunder goods and property, mind,
The boy will sow sedition, mind!
He'll spoil the savor of the salts, mind,

Yağmalayıp götürür ha,
Kokand'dan cümle kızları!
Manas'ın oğlu bu yetim,
Baçagarın ta kendisiymiş,
Kurnaz haylazın gözüymüş.
Bukar'a kavga salıp,
Talas'a göçtüğü demiymiş.
Bunu tutup boğazlamazsak,
Yok edip koymazsak,
Sabanı sürdürmez,
Bu Kokand'da durdurmaz.
Şamıyan* kurdurmaz,
Ekin tahıl ektirmez.
Yazın günü geldiğinde

He'll plunder and carry off, mind,
All the maidens out of Kokand!
This orphan, son of Manas,
Is the very baçagar himself, it seems,
The very eye of the cunning rogue, it seems.
He set strife loose on Bukar,
It seems it is the time he moves to Talas.
If we do not seize and butcher him,
If we do not wipe him out,
He will not let the plow be driven,
He will not let us stay in this Kokand.
He will not let the şamıyan be pitched,*
He will not let crops and grain be sown.
When the summer days have come

Yeleli kısrak bindirmez,
Güzün günü geldiğinde
Kuyruklu toklu yedirmez.
Tepemizden basar ha,
Dört tür malı saçar ha?
Hazineyi bozup alır ha,

Karanlık gece eder ha?»
Gözcü kaçıp soluyarak,
Kozubek'e böyle deyip
Kötüleyip söyleyip durdu:
«Çocuk göçüp geçecek» – deyip,
Habercinin sözünü duyup,
«Talas'a geçecek» – diye duyup,
Akıl yorup, çok düşünüp,
Başını kesip almaya,
Abıke ile Köböş'e
Müjdeleyip varmaya,
Manas'tan kalan serveti
O ikisinden almaya,
Müjdelik olarak mülk alıp,
Zenginleşip yaşamaya,

Dört hanın halkı toplanıp,
Dönüp toplanan Kokand'da
Dönüp devşirip meclis kurup,
Toplanılan Kokand'da
Toplaşıp meclis kurup.
Kovalayıp koşuşup,
Bulup buluşup akıl bulup,
Eğri yerini bırakmayıp,
Düzeltip işini onarıp,
Küheylanlarını hazırlayıp,
Pehlivanlarını kuşandırıp,
Nice Sartlar söz söyleyip,
«Kahrolası yetimi
Tutup boğazlarım» – deyip.
«O baçagar çocuğu
Tutup alıp boğazlamazsak,

He'll let no maned mare be ridden,
When the autumn days have come
He'll let no fat-tailed yearling be eaten.
He'll trample down upon our heads, mind,
He'll scatter the four kinds of herds, mind?
He'll break open the treasury and take it, mind,
He'll turn all to darkest night, mind?»
The watchman, fleeing, panting hard,
Speaking so to Kozubek,
Kept reviling and declaring:
«The boy will move on through» – saying,
Hearing the messenger's words,
«He will cross to Talas» – so hearing,
Racking his wits, pondering long,
To cut off and take his head,
To Abıke and to Köböş
To go bearing glad tidings,
The wealth left behind from Manas
To take it from those two,
Taking property as tidings-gift,
To grow rich and live at ease,

The people of the four khans gathering,
In Kokand where they turn and gather,
Turning, mustering, holding council,
In Kokand where all assembled
They crowded in and held their council.
Chasing about and scurrying,
Finding, meeting, finding counsel,
Leaving no crooked place untouched,
Straightening and mending their affairs,
Making ready their coursers,
Girding up their pehlivans,
Many a Sart spoke out his word,
«That accursed orphan —
I'll seize and butcher him» – saying.
«That baçagar boy —
If we do not seize and butcher him,

Kör edip gözünü oymazsak,
Yok edip koymazsak,
Kolundan tutup almazsak,
Yol üstünde sürüyüp,
Kurban diye kesmezsek.
Atamdan kalan vergiyi
Şimdi sayıp ver – deyip,
Sonunda yetim kavga çıkarır.
Kemale erdirmeden,
Geciktirmeden boğazlayalım,
Kıkırdak çağında yetimi
Susturup yok edelim.
Çocuğun canını kıyalım,
Toy Manas gökyeleni

Sönen ateş gibi edelim!»
Dört han halkı birleşip,
Çamdan oluk yaparak,
Semetey'in başına
Bende görülmedik dava açıp,
Hazırlayıp koyduğu demmiş,

Tam bin pehlivan toplanıp,
Bin pehlivan hep birden bassa,
Nereden gücü yeter – deyip,

Manas'ın haylaz yetimi
Ölüp gider elbet – deyip.
Akıl yorup, söz düşünüp,
Öldürmeyi pek düşünüp.
Akıllısı, yaşlısı,
Bilgelerin hepsi de,
«Yedi kurt bir tayı
Kapışsa leşini kor mu?
Tam bin pehlivan üşüşse,
Manas'ın oğlu yetimin,
Döverse leşini kor mu?» –

Diyerek, böylece, dört han yurdu,

If we do not blind him, gouge his eyes,
If we do not wipe him out,
If we do not take him by the arm,
Dragging him along the road,
If we do not slaughter him as an offering.
The tribute left from my father —
Count it out and pay it now – saying,
In the end the orphan will make war.
Before he comes to his full strength,
Let us butcher him without delay,
While the orphan is still gristle-young
Let us silence and destroy him.
Let us take the young boy's life,
The unfledged grey-maned one of Manas —

Let us make him like a dying fire!»
The four khans' people joined as one,
Fashioning troughs of pine,
Upon the head of Semetey
Opening a case never seen before,
It was the time, they say, they made all ready,

A full thousand pehlivans gathered,
If a thousand pehlivans strike at once,
Whence could his strength suffice – saying,

The wayward orphan of Manas
Will surely die and be gone – saying.
Racking wits, weighing words,
Pondering hard how to kill him.
Their clever ones, their elders,
And all of their wise men too:
«If seven wolves fall on one foal,
Would they leave its carcass be?
If a full thousand pehlivans swarm,
The orphan son of Manas —
If they batter him, would they leave his carcass?» –

So saying, thus, the four khans' land

Küheylan atını hazırlamış,
Pehlivanlarını kuşatmış,
Davulunu çaldırmış,
Kendi yurdu yetmezmiş gibi,
Hindistan'dan almış.
Ok yetmez at bindirip,

Ok işlemez kürk giydirip,
Küheylanını kabartıp,
Gök kepiçini diklendirip,
Pehlivanlarını kuşatmış,
Bahadırlarını hazırlamış.
Gözcüden haber duyup,
Kokand hanı Kozubek
Semetey geldi diye duyup,
Hazine kulesine
Küheylan atını bağlamış.
Hazineden aş yapıp,
Pirincini hep kaynatıp,
Duutarını çaldırıp,
Pehlivanların hepsine
Hep bir ağızdan ezgi söyletip.
Bin pehlivanın içinde
Ala cübbeli hoca var,
Ders okumuş molla var,
Geniş göğüslü eren var,
Gayreti güçlü yiğit var.
Kırk bir imiş datkası*

Kokand hanından Kozubek
Davulunu çaldırdı,
Düşman gelmiş gibi bin pehlivan

Silah pusatını kuşanıp,
Kılıcını çapraz bağlanıp,
Onbaşısı orak gibi eğilip,
Ellibaşısı dikilip,
Yüzbaşıların hepsi de
Telaşla koşuşup,

Made ready its courser steeds,
Girded up its pehlivans,
Had its drums beaten,
As if its own land were not enough,
It took men from Hindistan.
Mounting them on steeds no arrow overtakes,
Clothing them in furs no arrow pierces,
Puffing up their coursers,
Stiffening their grey kepiç boots,
It girded up its pehlivans,
Made ready its bahadırs.
Hearing tidings from the watchman,
Kozubek, khan of Kokand,
Hearing that Semetey had come,
To the treasury tower
He tethered his courser steed.
He made a feast from the treasury,
Boiled up all of his rice,
Had the duutar played,
And made all of the pehlivans
Sing melodies with one voice.
Among the thousand pehlivans
There are hocas in motley robes,
There are mollas schooled in lessons,
There are broad-chested erens,
There are braves of mighty zeal.
*Forty-one, they say, his datkas**

Kozubek, the khan of Kokand,
Had his war-drum beaten,
As if the foe had come, the thousand pehlivans
Girded on their arms and gear,
Strapped their swords across their backs,
Their corporals bent like sickles,
Their fifty-leaders standing stiff,
And all of their centurions
Scurrying about in haste,

Han önünde kule var,
Kalabalık pehlivan hazırlanıp,
Kozubek'in önüne
Tazim* kılıp kapanıp,
Pehlivan gelip durduğunda,
Pehlivanların hepsine
Kozubek verdi buyruğu:
«Atanın körü, pehlivanım,
Hepsi yaman erlerim,
Cümle pehlivan canlarım!
Manas'ın oğlu yetimi
Gözcüden haber aldım,
Bukar'dan batmanla altın yükleyip,
Yük atına binip geliyor.
Göçüp gelirmiş diye duydum.
Bakın, pehlivan, bu söze,
Bindiği Ancıyan'ın ak kaltak eyeri,

Sağlı sollu basın,
Ganimet edip malını saçın!
Manas'ın oğlu yetime
Belayı adamakıllı salın!
Sıkı vuruşup kalın!
Çanak gibi gözlü Sarı keleş
Çarpışıp kapışırlarsa,
Kanı değerse elinize,
Kurban diye kesin!
Yetimi diri yakalarsanız,
İki kolunu birden bağlayıp,
İki gözünü birden oyup,
Bu yana doğru diri sürün!
Manas'ın oğlu yetimin
Başını kesip atalım,
Öcü böylece alalım.

Koca anası Çıyırdı'yı
Yol üstünde sürüyüp,
Dañgıtlara* atalım!
Kanıkey ile Semetey –

Before the khan there stands a tower,
The crowd of pehlivans made ready,
Before Kozubek's face
Making tazim, bowing low,*
When the pehlivans came and stood,
To all of the pehlivans
Kozubek gave his command:
«Curse your fathers, my pehlivans,
All of you my fearsome men,
All my pehlivan dear souls!
Of the orphan son of Manas
I have had word from the watchman,
Loading gold by the batman from Bukar,
He comes riding his pack-horse.
I heard he is moving hither.
Mark, pehlivans, these my words,
His mount bears the white kaltak saddle of Ancıyan,
Press him from right and left,
Take his goods as booty, scatter them!
Upon the orphan son of Manas
Loose calamity in earnest!
Stand and fight him hard!
The bowl-eyed Sarı, the bold one —
If they clash and grapple,
If his blood should touch your hands,
Slaughter him as an offering!
If you take the orphan alive,
Bind both his arms together,
Gouge out both his eyes at once,
And drive him hither still alive!
The orphan son of Manas —
Let us cut off his head and cast it,
So let us take our vengeance.

His old grandmother Çıyırdı —
Dragging her along the road,
Let us throw her to the dañgıts!*
Kanıkey and Semetey –

Yakalayıp bu ikisini,
Abıke ile Köböş'e
Müjdeleyip varalım.
Manas'tan kalan sarı altını,
Saydırıp ondan alalım,
Dört hanın halkı hepimiz.
Zenginleşip yaşayalım!»
Handan buyruk alınca,
Ancıyan, Kokand pehlivanı,
Karışıp yürüyüverdi.
Mızrak saplayan üstün
Erenleri dahi var,
Ay ile âlemi perişan eden
Yiğitleri dahi var.
Bin pehlivanı fırlayıp,
Yolda yürüyüp gidiyor,
Nice Sartta eyer yok,
Gelen orduda akıl yok,
Atlarının hepsi aygır,
Kuskunları hepten yok.
Bele kuşak değil bunlar,
Bel bağlanır el değil,
Yüz yüze gelip mızraklaşsa,
Birbirleri attan düşse,
Birbirine arka olup
Ayıracak can değil.
Çocuk bu yana yöneldiğinde,
Bukar'a doğru döndüğünde,
Abıke, Köböş, altı haram
Altı yürük at verip,
Avuç kadar mektup verip,
Çok haramlık ettirip,

Kırkın başı Kırgılçal –
Kırgılçal'ı koşturup.
Çambıl-Bel'i yurt edinen,
Canaalı, Karaç er denen.
Ay karanlığında göçü var,
Koenaalı'yı öldüren

Seizing hold of these two,
To Abıke and to Köböş
Let us go with glad tidings.
The yellow gold left from Manas —
Let us have it counted out and take it,
All we people of the four khans.
Let us grow rich and live at ease!»
On taking the command from the khan,
The pehlivans of Ancıyan and Kokand
Mingled and marched off together.
Peerless ones who thrust the lance —
Such erens they have among them,
Who lay waste moon and world alike —
Such braves they have among them.
Their thousand pehlivans darting forth,
They go marching on the road,
Many a Sart is without a saddle,
The oncoming horde is without sense,
Their horses all are stallions,
Their cruppers are wholly lacking.
No girdle for the waist are these,
No folk that one can lean upon,
If they meet face to face with lances,
If they tumble from their horses,
Not souls to back one another
And pull a comrade from the fray.
When the boy turned toward this side,
When he turned back toward Bukar,
Abıke, Köböş, the six vile ones,
Gave six swift horses,
Gave a letter big as a palm,
Made them do much treachery,

Head of the Forty, Kırgılçal –
They sent Kırgılçal galloping.
He who made Çambıl-Bel his home,
The men called Canaalı and Karaç.
In the dark of the moon he moves his camp,
For Koenaalı who was slain,

Onda da Semetey'e öcü var.
Üşüşüp girip geliyorlar.
Buna haber salmışlar,
Kozubek'in ordusuna
O da katılıp kalmış.
Dört hanın halkı toplanıp,
Törenin oğlu yetimi
Basmak için azıtıp.
Aklından şaşma – deyip,
Biriniz geri dönmeyin – deyip,
Kolanını sıkı çekip,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Kelimeişahadet getirip tutuşup,
Ölesiye ahit yalayıp,
Ölüp gitmeye ant içip.
Toplu yürümeyin, geniş yürüyün – deyip, Altındaki Tuuçunak
Hepiniz sıra sıra denk yürüyün – deyip, Üstün küheylan malı var,
Kıyı çekip dalgalanıp,
Yan yana dizilip kıpırdaşıp,
Mızrağın ucu çarpışıp,
Adamın başı tokuşup.
Kamışı gör, seli gör,
Kaplayan Sart halkını gör!
Sığırcık gibi tıpatıp benzer,
Kır at binenler bir bölük.
Darıyla semirtilmiş,
Sırf at binenler bir bölük.
Aygır binip soluklatan,
Eri ölmüş gibi silkinip debelenen,

Azap görenler bundan çok.
Boyunlarını uzatıp,
Kulaklarını dikip,
Kuyruklarını sımsıkı düğümleyip,
Sahiden toburçak*
At binenler bir bölük.

He too bears a grudge against Semetey.
Swarming in, they come along.
To him they had sent word,
And to Kozubek's great host
He too had joined himself.
The four khans' people gathering,
To crush the orphan son of the töre
They ran wild to bear him down.
Do not lose your wits – saying,
Let not one of you turn back – saying,
Cinching their girths up tight,
Chewing white wheat flour together,
Reciting the şahadet, clasping hands,
Licking the death-oath together,
Swearing an oath to die.
March not in a mass, march wide – saying, Beneath him Tuuçunak
March all of you in even ranks – saying, A peerless courser steed he has,
Sweeping the flanks, surging in waves,
Ranged side by side, astir,
The lance-points clashing together,
The heads of men knocking together.
See the reeds, see the flood,
See the Sart folk covering all!
Just like starlings, all alike,
Those on grey horses, one troop.
Fattened up on millet,
Those on sleek steeds, one troop.
Riding stallions, winding them,
Shaking and thrashing as if their man had died,
More than these are those in torment.
Stretching out their necks,
Pricking up their ears,
Knotting their tails up tight,
Truly toburçak —*
Those riding such steeds, one troop.

Boz ala flama tuğ olup,
Bağırıp çağıran gürültü olup,
Yer yarılan haykırış,
«Kokand!» – diye, savaş narası atıp,
Bin pehlivanı bağrışıp,
Yayın oku vınlayıp,
Bahtsız anan Kanıkey
Urgan gibi olan kara saçı
Tepeye sımsıkı düğümlemiş,
«Ecelim yeterse ölürüm – deyip,
Elimden gelirse biriciğime
Arka olurum – deyip,
Kara sakar küheylan,
Yanındaki Sarı Han,
Ateş gibi gözü keskin parlayıp,
Kanat kadar aziz dişini
Parça parça sıkı çiğneyip,
Tutuştuğu düşmana ustadır.
Üstün küheylan hayvancık,
Tuuçunak halis küheylan,
Çekip dizginlerini döndürüp,
Önlerindeki bin orduya
Şaşıp kalıp duruyorlar.
Birbirlerine birbiri:
«Bildiniz mi, Sarı Han,
Aşağı yukarı ayrılmıyor,
Biriciğim geçse eline,
Sağ koyacak alçak görünmüyor.
Boz ala flama, kızıl tuğ,
Bağırıp çağıran gürültü patırtı,
Ne iyileşmez bir davası var,
Ne Ancı'dan gelen düşmanı var.
Basıp geçecek sel geliyor,
Kalabalık, kaynaşan el geliyor!».
İkisi böyle deyince,

Grey-pied pennants for a standard,
A din of shouting and crying,
A clamor splitting the earth,
«Kokand!» – so they hurl the war-cry,
Their thousand pehlivans bellowing,
The bow's arrows whirring,
Your luckless mother Kanıkey —
Her black hair like a rope
She has knotted tight atop her head,
«If my hour has come, I die – saying,
If it lies within my power, to my only one
I will be a shield – saying,
The black white-blazed courser,
Sarı Han there at her side,
His eye flashing keen like fire,
His dear teeth wide as a wing
Grinding them piece by piece,
He is a master to the foe he grapples.
The peerless courser, dear creature,
Tuuçunak, courser true-bred,
Drawing rein, they wheeled about,
At the thousand-strong host before them
They stand in astonishment.
One to the other, each to each:
«Did you mark it, Sarı Han,
Up and down they cannot be told apart,
Should my only one fall into their hands,
No villain seems minded to leave him alive.
Grey-pied pennants, scarlet standard,
Din and uproar, shout and cry,
What an unhealing quarrel they have,
What foes come out of Ancı they have.
A flood that will trample through is coming,
A teeming, seething people is coming!».
When the two had spoken so,

Semetey durup şöyle der:
«Düşmanlık ederlerse bunların
Vebalini çekelim,

Semetey stood and spoke thus:
«If these should deal in enmity,
Let us bear the sin of it,

	Karşılaştığımız yerde el kaldırırlarsa,	*If they raise hands where we meet,*
	Ondan sonra selam verelim.	*Then afterward let us give greeting.*
	Yutkunup atışmaya girsek,	*If we gulp our wrath and enter the fray,*
	Ant – ervahtan kurtulup,	*Quit of oath and ancestor-spirits,*
61870	Kendisi saldırırsa böbürlenip,	*If he himself attacks in swagger,*
	Ondan sonra el atalım.	*Then afterward let us strike.*
	Müslümanın vazifesi –	*The duty of the Muslim –*
	Anacığım ile amcam,	*My dear mother and my uncle,*
	Bir kurtulup kalalım!	*Let us win free together!*
	Boş yere el kaldırırsak,	*If we raise our hands for nothing,*
	Kargaşayı başlatırsak,	*If we are the ones to start the turmoil,*
	Ansızın* kırıp geçirirsek,	*If we suddenly* cut them down,*
	Bu da Müslümanın kuludur,	*These too are God's own Muslim slaves,*
	Sonunda bir gün ölürüz,	*In the end we die one day,*
61880	Söylenenler doğru ise,	*If what is spoken is true,*
	Yarın mahşer* gününde	*Tomorrow on the mahşer* day*
	Masumlar kanını dava etse,	*If the innocent sue for their blood,*
	Ne diye cevap veririz?	*What answer shall we give?*
	Kıyısı aşırı bel değil,	*No pass beyond the marches this,*
	Bu gelmekte olan Müslüman,	*These now coming on are Muslims,*
	Kıtay'dan gelen el değil.	*No people come from Kıtay.*
	Anacığım ile amcam,	*My dear mother and my uncle,*
	Yola düşüp gidiverin,	*Set out upon the road and go,*
	Elçilik hali var ise,	*If there be talk of embassy,*
61890	Aklımı derip iyice dinleyeyim,	*Let me gather my wits and listen well,*
	Ezmeye kalkıp düşmanlık ederse,	*If they seek to crush us and deal enmity,*
	Öldürüp yere gömeyim.	*Let me kill and bury them in earth.*
	Atışmaya girerse Müslüman,	*If the Muslim joins the fray,*
	Ecelim yeterse öleyim,	*If my hour has come, let me die,*
	Barışıyla düşmanlığını	*Their peace and their enmity —*
	Göz önüne alıp iyi göreyim.	*Let me weigh them well and see.*
	Yüz yüze gelip savaşırsa,	*If they come face to face and fight,*
	Mekke'den gelen düşmansa,	*If they be foes come from Mekke,*
	Karşı karşıya vuruşup,	*Striking with them face to face,*
61900	Mekke'ye kadar süreyim.	*Let me drive them back to Mekke.*
	Yüzyılda aşılmaz dağ olsa,	*Were there a mountain uncrossed in a century,*
	Kıtay'dan gelen düşman olsa,	*Were they foes come from Kıtay,*

Ondan sonra hepten kırıp geçireyim.
Barışa niyeti var mıymış,
Bir yolunu bulup cevabını dinleyeyim,
Kovalayıp saldırırlarsa,
Öldürüp yere gömeyim».
Bunu söyleyip Semetey
Anası ile amcasını
Öne salıp gönderdi.
Küheylan olmuş Buurul'un
Çekip dizginini döndürdü,
Manas'ın oğlu yetimin
Yılmadan bakıp durdu işte.
Görünce gönül bölünüp,
Arslan Manas gökyelenin
Tıpkı kendisi gibi görünüp,
Sadak misali aziz aslan
Kımıldamadan durduğu o yer,
Basıp gelen bin pehlivan,
Gönülleri fena bölünüp,
Manas'ın oğlu yetimin
Opol Dağı gibi görünüp,
Önünü dönse, çocuğun
Ejderha gibi görünüşü var,
Arkasını dönse, çocuğun
Arslan gibi heybeti var.
Hızır'lı ere sataşıp,
Ecele kendileri dolaşıp,
Bu Sartların çılgınlığı var.
Pehlivanlar üşüşüp çocuğa
Saldırmak oldu büyük seyirlik.
Hep birden varıp vuruşup,
Etmek oldular büyük fesat.
Pehlivanların hepsi de,
Canaalı, Karaç yaşlısı,
Deve kaldıran dört pehlivan,
Deve yumruklayan beş pehlivan,
Pehlivanların hepsi de
«Kaçma, kaçma, kaçma!» – deyip

Then let me cut them down entire.
Whether they mean peace at all,
Let me find a way to hear their answer,
If they give chase and attack,
Let me kill and bury them in earth».
So saying, Semetey
His mother and his uncle
Sent on ahead before him.
Of Buurul, become a fine courser,
He drew the rein and wheeled about,
The orphan son of Manas,
Unflinching, stood and gazed indeed.
Seeing him, hearts were riven,
Of the lion Manas the grey-maned
He seemed the very image,
The dear lion like a quiver —
That place where he stood unmoving,
The thousand pehlivans pressing on,
Their hearts were sorely riven,
For the orphan son of Manas
Seemed like Mount Opol looming,
Turned frontward, the boy
Has the aspect of a dragon,
Turned rearward, the boy
Has the majesty of a lion.
Assailing a man guarded by Hızır,
Tangling themselves in their own doom,
Such is the madness of these Sarts.
The pehlivans swarming on the boy —
Their onslaught became a great spectacle.
Charging and striking all at once,
They set about great mischief.
And all of the pehlivans,
Canaalı and old Karaç,
Four pehlivans who lift camels,
Five pehlivans who fell camels with a fist,
And all of the pehlivans
«Flee not, flee not, flee not!» – saying

Böğürtüsü taş yarar,
Haykırışı baş yarar.
«Manas'ın oğlu yetim kul,
İki hanın ardından
Kırk beş canın var ise,
Deve kaldıran pehlivanı
Kıyamet yüzünü gör!» – deyip, Otuzu sıra sıra yetişti,
Bin pehlivanın hepsi de
Hep birden mızrak uzatıp,
Vuruştuklarının nişanı –
Davulu döverek.
Yağmur gibi yay çekip, Çın çın öter, aldırmaz,
Dolu gibi ok atıp,
Bölünüp pehlivan fırlayıp,
Bölük bölük bağrışıp,
Bir yan ucu geliyor,
«Hindistan!» – diye böğürüp,
Güneş gibi yüzüne nur vurup,
Bir yan ucu geliyor,
«Çambıl-Bel!» – diye çağırıp. Ay gibi yüzüne nur vurup,
Kalın ortası geliyor,
«Kokand!» diye nara atıp. Gülümseyip gererek,
Beriki ucuna bakarsan,
«Semerkand!» – diye sendeleyip,
Mızraklı saplayıp geçtikten sonra,
Bu yandaki ucuna bakarsan,
«Ancıyan!» – diye gidiyor.
Dört bir yan hep haykırış,
Azman imiş onları,
Her birine dikkat etse,
Yer yer nara atıp.
Vura vura geçişleri.
Semetey durdu şaşırıp,
Süt kımıran şaşa kalıp.
Aç haykırış, kuru nara,

Their bellowing splits stone,
Their clamor splits the head.
«Orphan slave, son of Manas,
After the two khans have passed,
Though you have forty-five lives,
The camel-lifting pehlivan —
See the face of doomsday!» – saying,
Thirty came on rank by rank,
And all the thousand pehlivans
Thrust out their lances all at once,
The token of their fighting –
The beating of the drum.
Drawing bows like rain, It rings and rings, he heeds it not,
Loosing arrows like hail,
The pehlivans split off and dart,
Bellowing troop by troop,
One flank-end comes on,
«Hindistan!» – so bellowing,
Light striking his face like the sun,
Another flank-end comes on,
«Çambıl-Bel!» – so crying. Light striking his face like the moon,
The thick center comes on,
«Kokand!» hurling the cry. Smiling and drawing taut,
Look to the nearer end —
«Semerkand!» – so reeling, After the lancers had thrust and passed,
Look to the end on this side —
«Ancıyan!» – so it goes.
On all four sides one great clamor,
Monstrous ones they were,
Should one mark each of them,
Hurling war-cries here and there.
Their passing, striking blow on blow.
Semetey stood astonished,
The milk-fed one stood all agape.
Hungry clamor, empty war-cries,

Çığlığı kulak sağır edip,
Haykırıp mızrak uzattırıp,
Biçip devşirip geçecekmiş gibi,
Manas'ın oğlu yetimin,
Başını kesip gidecekmiş gibi!
Atının sağrısına bir vurup,
Canaalı, Karaç iki han
Çocuğa yetişti el atıp.
Canaalı, Karaç iki han
Sıra sıra saplayıp geçtiler,

Their shrieking deafening the ear,
Shouting, thrusting out their lances,
As if they'd mow and reap and pass,
As if the orphan son of Manas —
They'd cut his head off and be gone!
Striking their horses on the croup,
The two khans Canaalı and Karaç
Reached the boy and laid on hands.
The two khans Canaalı and Karaç
Thrust in turn and passed on by,

Manas'ın oğlu değil mi,
Kılını kıpırdatmadı Semetey.
Manas'ın oğlu yetimi
Otuzu otuz kez yumruklayıp geçti.

Is he not the son of Manas —
Semetey stirred not a hair.
The orphan son of Manas —
The thirty struck him thirty blows and passed.

Atası Manas gökyelenden
Üstün doğan yiğidin,
O kadar mızrak değse de
Topuğuna denk tutmaz,
Kımıldayıp da aldırmaz.
Gümüş kemer kuşanıp,
Altın kemer kuşanıp,
Kürek gibi dişi ışıldayıp,
Durup verdi Semetey.
Baltalılar yetişti işte,
Kokandlının on iki zorlu pehlivanı,
Hepsi kükreyip yetişti,
Düşünüp duran Semetey,
Hunharın oğlu er çelebi,
Öfkesi kabarıp taştı.
Ateş gibi gözü parladı,
Kan içiciliği tuttu,
Kanat kadar sakar dişini
Gıcırdatarak çiğnedi.
Mızraklıları bozguna uğrayıp,
Yeniden mızrak uzattırıp,
Kalmışlar hazırlanıp,
Alaman vuruşa girişip,

Than his father Manas the grey-maned
The brave born mightier still —
Though so many lances struck him,
He counts them not worth his heel,
He stirs not, he heeds them not.
Girded with a silver belt,
Girded with a golden belt,
His teeth gleaming like spades,
Semetey stood his ground.
The axe-men then came on indeed,
Twelve mighty pehlivans of Kokand,
All came roaring on,
Semetey, standing pondering,
The fierce one's son, noble lord,
His wrath swelled up and overflowed.
His eye blazed up like fire,
His blood-drinking fury seized him,
His white-blazed teeth wide as a wing
He ground and gnashed them hard.
Their lancers falling into rout,
Thrusting out lances anew,
Those remaining making ready,
Joining the alaman melee,

Cümle Sart üşüşüverdi,
Alengir yay, sır temren,

Dört bir yandan değdi üşüşüp.
Manas'ın oğlu yetimin
Şimdi Sartlara açtı söz.
Ölüme kendileri dolaşıp,
«Rahat bıraksam hepinizi,
Hep birden mızrak uzatırcasına,
Canımı komadan tokmaklayıp,
Dört bir yandan balta vururcasına,
Bu denli perişan edercesine,
Kulunu kovalayıp mı kaçtım?
Kahrolası Sartlarım,
Heybenizdeki malı mı saçtım?
Alanınızı mı alıp kaçtım,
Ak hazineni mi saçtım?
Kendin saldırdın Müslüman,
Kendi vebalin kendine,
Emeğin kara tepene!
Bin pehlivanın toplanıp,
Dilediğin fesat mı,
Benden gör bak seyri!
Kazayım derin hendeğini,
Kaynatayım kara bahtını.
Göstereyim gözüne,
Bende görülmedik alameti!»
Öfkesi kabarıp durmadan,
Coşup bilenerek,
Yöneldiği düşmana girdiğinde,
Yiğidin haline bakadur,
Beri vurmuşça sallanıp,
Arslan gibi atılıp,
Sır mızrağa davranıp,
Ahirete göçen Manas'ın
Ervahına yalvarıp,
«Manas!» – deyip haykırıp, Bin pehlivanın içinde
«Manas!» diye nara atıp,

All the Sarts came swarming in,
Alengir bows, lacquered points,

From all four sides they struck, swarming.
The orphan son of Manas —
Now he opened speech to the Sarts.
They tangled themselves in death,
«Though I left you all in peace,
As if to thrust lances all at once,
Battering me without sparing my life,
As if to strike axes from all four sides,
As if to bring me to such ruin —
Did I flee chasing your slave?
My accursed Sarts,
Did I scatter the goods in your saddlebags?
Did I seize your field and flee,
Did I scatter your white treasury?
You yourself attacked, Muslim,
Your own sin upon your head,
Your toil upon your own black crown!
Your thousand pehlivans gathered —
Is mischief what you crave?
Then watch the show from me!
Let me dig your trench deep,
Let me boil your black fate.
Let me show before your eyes
A portent never seen before!»
His wrath swelling without cease,
Surging, whetted keen,
When he drove into the foe he faced,
Behold the state of the brave,
Swaying as if struck this way,
Springing like a lion,
Reaching for the lacquered lance,
Of Manas passed to the other world
Praying to his ervah-spirit,
«Manas!» – saying, crying out, Amid the thousand pehlivans
«Manas!» hurling the war-cry,

Hışımla sağrıya bir vurup,
Pehlivanlara el atıp,
Manas'ın oğlu Semetey
Oynayıp oynayıp aldı işte,
Oynadığında on pehlivan

Ölüp yatakaldı işte.
Bin pehlivan gelip sataşıp,
Zulpukor'u eline alıp,
Pehlivanlara el atıp,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Sarmaşıp pehlivanlar
Alaman* vuruş saldılar,
Otuz beyi* bir yerde
Sıralanıp ölüp kaldı işte.
Haykırış salıp çelikleşip,
Kızgın vuruşa girdiğinde,
Kırk pehlivan öldü bir yerde.
Hiddetlenip haykırıp,
Sağlı sollu el atıp,
Enine boyuna mızraklayıp.
Mızrak eriştiği yerlerini
Mızrak ile yıkıp,
Kılıç eriştiği yerlerini
Kıyıp biçip devirip.
Dalıp dalıp aldığında
Ondan beşten bir ölüp,
Yüz yüze gelip düşüldüğünde
Canaalı, Karaç han ölüp.
Ala cübbeli hocasını,
Ak sarıklı mollasını,
Sürüp çıkarıp gidiyor.
Bin pehlivanın geleni –
Niceleri ölüp gitti,
Pehlivanların köküne
Tek başına çocuk erişti.
Kuskunu kopup,
Perişan olan ondan çok,

Striking the croup once in fury,
Laying hands on the pehlivans,
Semetey, son of Manas,
Sported and sported and took them indeed,
As he sported, ten pehlivans

Fell dead and lay there indeed.
The thousand pehlivans came assailing,
Taking Zulpukor in his hand,
Laying hands on the pehlivans,
Never glancing about him,
Never sparing his own life,
The pehlivans, grappling close,
Loosed an alaman melee,*
Thirty beys in one place*
Lay dead in rows indeed.
Loosing clamor, turned to steel,
When he entered the burning fight,
Forty pehlivans died in one place.
Raging and crying out,
Striking to right and left,
Lancing them through length and breadth.
Wherever the lance could reach
He felled them with the lance,
Wherever the sword could reach
He hewed and mowed and toppled.
As he plunged and plunged and took,
By tens and fives they died,
When they met and fell face to face,
Khans Canaalı and Karaç died.
Their motley-robed hoca,
Their white-turbaned molla,
He drives them out and on he goes.
Of the thousand pehlivans who came –
Many a one died and was gone,
To the root of the pehlivans
The boy reached all alone.
Their cruppers snapping,
Those brought to ruin — many more,

Ağzını açıp göğe
Uluyup duran ondan çok.
Kolanı kopup,
Telaşla koşan bundan çok,

Mouths gaping to the sky,
Many more stood howling there.
Their girths snapping,
Many more ran about in panic,

Belaya kaldık – deyip,
Kaçıp giden bundan çok.
Nice zorlu aygırın
Eyeri kayıp boynuna,
Boynunda sürüyen bundan çok,
Nice yürük küheylanlar,
Eyer takım üstünde
Binip koşturacak sahibi yok,
Yedekte giden bundan çok.
Vah aziz bir ciğerim,
Falanca yerde öldü – deyip,
Kıyameti gördü – deyip,
Ağıt yakıp gezen bundan çok.
Aziz candan soluyup,
Umut kesen bundan çok,
El kavuşturup bağrına
Koşup giden bundan çok.
Han kahrından geldik – deyip,
Ansızın* öldük – deyip,
Arzuhale duran bundan çok.
Mızrağı alıp titreyip,
Üşüşen bundan çok,
«Bahadır, kulun olduk!» – deyip, O da andis* olan yamanmış,
Yalvaran bundan çok.
Kendisi yiğit, çehresi soğuk,
Kızıl doru at binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
Altın yanaklı aybalta
Bileğine dolanmış,
Calañgıç* gibi görünen,
Görse gönül bölünen,
Türlü türlü pusat kuşanmış,
Arslan gibi atılan,

We are fallen on calamity – saying,
Many more fled away.
Of many a mighty stallion
The saddle slipped onto its neck,
Many more dragged it at the neck,
Many a swift-footed courser,
Saddle and gear upon its back,
With no master left to mount and ride,
Many more went riderless in tow.
Alas, my dear heart's own,
He died in such-and-such a place – saying,
He has seen his doomsday – saying,
Many more went about keening laments.
Gasping for their dear lives,
Many more gave up all hope,
Hands clasped upon their breasts,
Many more went running off.
We came by the khan's oppression – saying,
We died suddenly – saying,*
Many more stood filing pleas.
Taking up lances, trembling,
Many more came swarming,
«Bahadır, we are your slaves!» – saying,
He too was a fearsome andis,*
Many more begged for mercy.
Himself a brave, cold of face,
Mounted on a red-bay horse,
Its hair-tail knotted up tight,
A gold-cheeked moon-axe
Wound about his wrist,
Looking like a calañgıç,*
At whose sight hearts are riven,
Girded with arms of every kind,
Springing like a lion,

Kasaba* demir giyinmiş,
Mızrağının ucu eğilmiş,
Kılığı kaba, çehresi soğuk,
Sırttan imiş çok candan,
Dört hanın halkı toplanıp,
Göndermişler bir pehlivan,

Büyüklüğü dağın yarısı gibi,
Gayreti katı, yüzü zehir,
Kim görünse yiyecek gibi.
Gelmekte olan gürültüsünden
Yer ayrılıp gürlüyor.
«Manas'ın oğlu yetim kul,
Yetmiş canın olsa da,
Şimdi benden öldün – deyip,
Kıyameti gördün!» – deyip,
Küstahça söyleyip kükrüyor,
Küstahlığından pehlivanın
Yer yarılıp gürlüyor.
Kahrına bakıp oturulsa,
Kaburgada yürek güm güm atar,
Durmadan yürek titrer.
Hindistan'ın pehlivanı,
Adı imiş Orokcan,
Orokcan'ın büyüklüğü
Tepecik kadar var imiş.
Nice diyarla tutuşup,
Alışmış bir can imiş.
Mızrakçıdan ustaymış,
Çaresi bol, becerikliymiş.
Can esirgemeden, o pehlivan
«Teke tek beri çık!» – deyip,
Kılceerde'nin dizginini
Çevirip çıkıp geliyor,
Sıkı haykırıp, mızrağı
Uzatıp çıkıp geliyor!
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovalayanı yakından kaçmış gibi,
Kovalayanı ensesinden kovmuş gibi,

Clad in kasaba iron,*
The point of his lance bent down,
Coarse of garb, cold of face,
From the Sırt he was, full of spirit,
The four khans' people gathering,
Sent forth a pehlivan,

His bulk like half a mountain,
His zeal hard, his face pure venom,
As if he'd devour whoever showed.
From the din of his oncoming
The earth splits apart and rumbles.
«Orphan slave, son of Manas,
Though you had seventy lives,
Now by my hand you die – saying,
You have seen your doomsday!» – saying,
He roars his insolent words,
From the pehlivan's insolence
The earth splits open and rumbles.
Should one sit and mark his fury,
The heart pounds against the ribs,
The heart quakes without cease.
The pehlivan of Hindistan,
His name, they say, was Orokcan,
And the bulk of Orokcan
Was fully that of a hillock.
He had grappled with many lands,
A soul well practiced, so they say.
A master among lancers he was,
Full of wiles, most skilful.
Sparing no life, that pehlivan,
«Come out for single combat!» – saying,
The reins of Kılceerde
He turns and comes riding out,
Crying fiercely, thrusting out
His lance, he comes riding forth!
As if a nightmare crushed his wife,
As if he'd fled his pursuer close at heel,
As if he'd chased his chaser at the nape,

Karısı erkek doğurmuş gibi,
Aşırı telaşla soluyup,
Bir çimdik taş yok geniş vadiden,
Çığlık* çıkmaz bu yerden
Düşman kurtulmaz mızraktan.
Manas'ın oğlu sultanın,

Orokcan yeni geldiğinde
Buurul'un dizginini döndürdü,
Kaşım deyip gözüm demeden,
Boynunu büküp bakıp durdu işte.
«Sırasını pehlivan alsın – deyip,
Ahsız armansız kalsın – deyip,

Gücü yeterse bu pehlivan,
Beni yaban domuzundan önce vursun – deyip, Hamle edip koşarak.
Nerdeyse öcünü alsın» – deyip,

Durup verdi Semetey.
Saldırıp Orok sapladığında
Kaşım deyip, gözüm deyip,
Kılını kıpırdatmadı Semetey.
Atası Manas gökyelenden
Üstün doğan er odur,
Komokoylu* sır mızrağı
Yerleştirip eline aldı işte.
Yiğidinin beli gidip gerilip,
Manas'ın oğlu yetimin
Gözü gidip belerip,
Kaburga kemiği gerilip,
Çevresine bakmadan,
Denizin oğlu yetimin
Hiç canını esirgemeden.
Çocuk mızrak uzattığında
Karşısına durdu Orokcan,
Manas'ın oğlu yetişti işte,
Kılceerde'nin üstünden
Yetiştiği yerde Orok'u

As if his wife had borne a son,
Panting in wild haste,
Not a pinch of stone in the wide valley,
No scream goes up from this ground,*
No foe escapes the lance.
The sultan son of Manas —

When Orokcan first came on,
He turned Buurul's rein about,
Heeding neither brow nor eye,
Bending his neck, he stood gazing indeed.
«Let the pehlivan take his turn – saying,
Let him be left without sigh or regret – saying,
If his strength suffices, this pehlivan,
Let him strike me before the wild boar does – saying, Charging on at a run.
Let him all but take his vengeance» – saying,
Semetey stood his ground.
When Orok charged and thrust,
Saying naught of brow, naught of eye,
Semetey stirred not a hair.
Than his father Manas the grey-maned
He is the man born mightier,
The komokoylu lacquered lance*
He settled and took in hand indeed.
The brave one's waist drew taut,
The orphan son of Manas —
His eyes went wide and glaring,
His rib-bones stretching taut,
Never glancing about him,
The sea's own orphan son,
Never sparing his own life.
When the boy thrust out his lance,
Orokcan stood to face him,
The son of Manas reached him indeed,
From the back of Kılceerde
Where he reached him, Orok —

Yıkıp devirip geçti işte.

Atası Manas'tan kalan Zulpukor
Basıp almışız,
Kavrayıp sapından,
Sıyırıp alıp kınından,
Orok'un başını kesti işte.
Bin pehlivanın hepsi de,
Ölenlerinden kalanı,
Kendi dünyalığını kırlara
Saçıp giden bundan çok,
Yöneldiği yana birer birer,
Kaçıp giden bundan çok.

Kargaşası toz olup,
Pehlivanın hepsi birer birer,
Ne yapacağını bilemeden,
Canıyla perişan olup,
Pehlivanlar geziyor birer birer.
Kaçıp pehlivan yanıp yakılıp,
Kuşbeyi'nin* önüne
Varan pehlivanların hepsi
Kuşbeyi'ne kötüleyip:
«Kolay yetim çocuk değil,
On sekiz bin âlemi
Yola getirilir can değil.
Kurumlanan kurt öldü,
Karşılaşandan çoğu öldü,
Canaalı, Karaç han öldü,
Orokcan pehlivan dahi öldü.
Altında Buurul malı var,
Dört hanın halkı biz değil,
On sekiz bin âleme
Kırgın salacak gücü var.
Geniş göğüs, engin sine,
Ere layık oğul imiş,
Atası Manas gökyelenden
Üstün doğan yaman imiş.
Çelmeleşen adam onmaz,

He felled and toppled him and passed indeed.
Zulpukor, left from his father Manas —
We had pressed and taken it,
Gripping it by the hilt,
Drawing it from its sheath,
He cut off Orok's head indeed.
And all the thousand pehlivans,
Those left over from the dead,
Their own worldly goods across the steppes
Many more scattered them and fled,
Each toward wherever he faced, one by one,
Many more fled away.

Their turmoil turned to dust,
The pehlivans, every one, one by one,
Knowing not what to do,
Wretched for their very lives,
The pehlivans wander one by one.
Fleeing, the pehlivans, lamenting sore,
*Before the Kuşbeyi**
All the pehlivans who came
Spoke ill to the Kuşbeyi:
«No easy orphan boy is he,
By all the eighteen thousand worlds
He is no soul to be brought to heel.
The strutting wolf is dead,
Most of those who met him died,
Khans Canaalı and Karaç died,
Even the pehlivan Orokcan died.
Beneath him he has Buurul, that steed,
Not just us, the four khans' people —
Upon all the eighteen thousand worlds
He has strength to loose slaughter.
Broad of chest, vast of breast,
A son worthy of a man he is,
Than his father Manas the grey-maned
A terror born mightier still he is.
The man who trips with him won't prosper,

Çarpışan adam sağ kalmaz.
Çocuğun gördük şeytanlığını,
Ejderhanın* kuyruğunu.
Ürküp kaldık çocuktan,
Endamı* yüksek, çehresi soğuk,
Arslan gibi kara yağız,
Denk gelip adam varılmaz,
Sataşan diri kalmaz.
Oynayıp oynayıp gitmişti,
Otuz pehlivan birden öldü,
Oyulasıcayı göz gördü.

The man who clashes won't survive.
We have seen the boy's devilry,
The dragon's very tail.*
We were left in dread of the boy,
His stature tall, his face cold,*
Swarthy dark like a lion,
No man can meet him and close in,
Who assails him stays not alive.
He had sported and sported and gone,
Thirty pehlivans died at once,
Our eyes — may they be gouged — beheld him.

Ecelliler tutuldu,
Eceli olmayanların hepsi
Zar zor kaçıp kurtuldu.
Denk tutmaya kalkarsan, bu yetim
Malı mülkü yağmalar ha,
Fesadı katı salar ha?
Kırıp döküp sizleri,
Kırıp geçirip bizleri,
Yüksük ağızlı, deve gözlü,
Süzülen kara gözlü
Kızları ganimet eder – deyip,
Fena korktuk bu candan.
Komayacakmışız gibi bin pehlivan

Mızrak salıp dolandık,
Azaba boş yere düştük.
Hocaya horluk salacak gibi,
Mollayı sürüp kıracak gibi,
Denk tutmaya kalkarsan, bu yetim
Kökümüze erecek gibi,
Tümden kırıp geçecek gibi».
Pehlivandan duyup Kozubek –
Beti benzi kaçtı bu hanın.
Sorup içip doymayan,
Açgözlülüğünü komayan,
Hani, o baçagar Kırgız soyu

Those whose hour had come were caught,
All those whose hour was not yet come
Barely fled and got away.
If you try to match him, this orphan —
He'll plunder goods and property, mind,
He'll loose harsh mischief, mind?
Smashing and breaking you all,
Cutting all of us down,
Thimble-mouthed, camel-eyed,
With languid black eyes —
He'll take the maidens as booty – saying,
We took sore fright at this soul.
As though we'd leave him nothing, a thousand pehlivans,
We circled, loosing lances,
We fell into torment for nothing.
As if he'd heap scorn on the hoca,
As if he'd drive off and slay the molla,
If you try to match him, this orphan —
As if he'd reach our very root,
As if he'd cut us down entire».
Hearing it from the pehlivans, Kozubek –
The color drained from this khan's face.
Never sated with sucking and drinking,
Never leaving off his greed,
See now, that baçagar Kırgız breed

Belayı salar – deyip,
Dört hanın halkını hepten
Bugün kırıp geçer – deyip,
Böyle dururs bu yetim,
Nerdeyse öcünü alır – deyip.
Geniş cübbesi savrulup,
Cümle hanlarının hepsi
Bağrı açık kalıp,
Fena telaşa kapılıp,
Ordaya kaçtı savrulup,
Gönülleri bölünüp,
Göğüsleri görünüp,
Burunları titreyip,
Kaçıp koşup savrularak.

Will loose calamity – saying,
All the people of the four khans
He'll cut down this very day – saying,
If this orphan keeps on so,
He'll soon take his full vengeance – saying.
His wide robe flying loose,
All of their khans, every one,
Their breasts left bare,
Seized with dreadful panic,
Fled swirling to the orda,
Their hearts riven,
Their chests laid bare,
Their nostrils quivering,
Fleeing, running, swirling off.

Gözcüsünü azarlayıp,
Kapılarını sürgüleyip,
Kaçıp girip ordaya,
Ordaya Kokand kapandı.
Pehlivanı sürüp çağırıp,
Ölenlerinden kalanını
Kovalayıp geliyor Semetey,
Kokand'a sürüp saldırarak.
Çanak gibi gözlü Sarı Han
Yola koyulup, fırlayıp,
«Semetey!» diye haykırıp,
Yetişip geldi çü deyip,
Yetişip gelip Sarı Han,
Geminden tuttu işte,
Evliya sözünden açtı işte:
«Alnımdaki pınarım,
Sığınak kıldığım çırağım!
Atan Manas üstün aslan,
Ölüp giden doğanın,
Horluk etse, Müslüman
Kımıldayıp göze almazdı,
Batmanla altınını, akçesini
Müslüman yakıp yıksa da
Bir kıl kadar görmezdi!

Berating their watchman,
Bolting fast their gates,
Fleeing into the orda,
Kokand shut itself in the orda.
Driving and hailing the pehlivans,
Those left over from the dead
Semetey comes on pursuing,
Charging, driving on Kokand.
Sarı Han with eyes like bowls
Set out upon the road, darting,
Crying out «Semetey!»,
He came up crying çü,
Coming up, Sarı Han
Caught hold of his bridle indeed,
He opened with a saint's words indeed:
«Spring upon my brow,
My lamp that I have made my refuge!
Your father Manas the peerless lion,
The falcon who has died and gone,
Though the Muslim did him scorn,
He'd not stir nor take offense,
His gold by the batman, his silver coin,
Though Muslims burned and wrecked it,
He'd not count it worth one hair!

Koyun gibi horluk salsa da
Müslümana el sürmezdi!
Bunun hanları alçak değil mi,
Kurban olduğum yetimim,
Kalabalık halkta ne suç?
Başları domuz* değil mi,
Kalan halkta ne suç?
Sabreyle, yetim, sabreyle!
Sonunda bir gün ölürüz,
Suçsuz halkı öldürürsek,
Yarın mahşer gününde,
Kan cevabını nasıl veririz?
Han Kokand'la denkleşirsen,
Hangi murada erersin?
Halkını kırıp geçersin?

Though they scorned him like a sheep,
He'd not lay hands on a Muslim!
Are not this place's khans the villains?
My orphan for whom I'd be offered,
What guilt lies on the teeming folk?
Are not their chiefs the swine?*
What guilt lies on the rest of the folk?
Be patient, orphan, be patient!
In the end we die one day,
If we slay the guiltless folk,
Tomorrow on the mahşer day,
How shall we answer for the blood?
If you match yourself with Khan Kokand,
What desire will you attain?
Will you cut down its people?

Halkını çaresiz kıldığında,
Kokand yurdunu kırdığında,
Köküne hepten erdiğinde,
Eskisi gibi göğerip,
Bu yurdu kırıp geçtiğinde
Kanına fena batarız,
Yarın mahşer gününde
Kara eşek olup yatarız.
Söylenenler doğru ise,
Kıyametin dar yolunda
Bilmezliği bilmez mi,
«Suçsuzken kırıp geçirdi» – deyip,
Manas'tan kalan yetime
Kanlarını dava edip girmezler mi!»
Çanak gibi gözlü Sarı amcan,
Bilmediğini bildirip,
Böylece dile getirip,
Manas'ın oğlu yetimi
Yularından tutup yedeğine alıp,
İnce yola doğrultup,
Bilmediğini bildirip,
Böylece yola sokup,
Sıkı tembih edip perçinleyip,

When you leave its folk helpless,
When you slay the land of Kokand,
When you reach its very root,
Greening as it did of old —
When you cut down this land,
We sink deep in its blood,
Tomorrow on the mahşer day
We'll lie there turned to black asses.
If what is spoken is true,
On the narrow road of doomsday,
Is unknowing not still known?
«He slew us guiltless» – saying, Against
the orphan left from Manas
Will they not press suit for their blood!»
Your bowl-eyed uncle Sarı,
Teaching him what he knew not,
Giving it voice in this way,
The orphan son of Manas
He took by the halter, leading him,
Setting him straight on the narrow way,
Teaching him what he knew not,
Thus setting him on the road,
Charging him strictly, riveting it fast,

Alıp gitti yetimi.
Topuğumu yara edip,
Yolda gösterdi görülmedik çileyi,
Baldır etimi ağrıtıp.
Kokand'a fesat salıp,
Açlıktan çocuk feryat edip,
Kana doyup katılaşıp,
Ben anacığın, kara bahtlı cariye,

Kaplan gökyelen diye ad alıp,
Çaresini bulamayıp ağlaşıp.
Bukar'dan çıkıp gittiler,
Sır-Dayra'yı geçemeden,
Talas'a doğru geçtiler,
Anası Kanıkey'in Aman-Col'u –
Aman-Col boyunca gitti işte,
Göçmekten yetim usanmadan,
Sır-Dayra'ya gelip vardı işte.
Sır-Dayra'nın boyuna
Yakın erişip geldiğinde,
Dert, cehennem çok çekip,
Geçtiği yere geldiğinde,
Kışın zemheri karakışında
Kırk iki kez delip o suyu
Geçtiği yere geldiğinde,

O zaman anan Kanıkey –
Ağlayıp sızlasa Kuday alır mı,

Dilemişti biricik çocuğu,
O zaman baldırında donan buz
İliğinden kemiğinden çıkar mı?
Geldiği yolu gördüğünde
Gönlü fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
İçi sızlayıp yanıp tütüp,
Bakıp durdu sızlanıp,
Sır-Dayra'nın manasını

He took the orphan and went.
Wounding my heel,
The road showed trials never seen,
Making the flesh of my calf ache.
Loosing mischief on Kokand,
The child wailing from hunger,
Sated with blood, grown hard,
I your dear mother, black-fated bondwoman,
Named the tiger grey-maned one,
Finding no remedy, weeping together.
They went out from Bukar,
Not yet across the Sır-Dayra,
They passed on toward Talas,
His mother Kanıkey's Aman-Col –
Along the Aman-Col he went indeed,
The orphan unwearied of the journeying,
He came and reached the Sır-Dayra indeed.
When along the Sır-Dayra's banks
He drew near and arrived,
Having borne much grief and hell,
When he came to where she had crossed,
In the dead frost of deepest winter
Where she broke that water forty-two times
When he came to where she had crossed,

Then your mother Kanıkey –
Though she weep and moan, does Kuday take her?
She had prayed for her only child,
The ice then frozen on her calf —
Does it leave her marrow and bone?
When she saw the road she had come,
Her heart was sorely riven,
The tears poured from her eyes,
Her rib-bones wrenched apart,
Her heart aching, burning, smoldering,
She stood gazing, moaning,
The meaning of the Sır-Dayra

Söyleyip durdu ağlaşıp:
«Dün, sayısız servetim saçıldığında,

Talas'tan yaya kaçtığımda,
Yavrucuğum, senin yüzünden
Dağ dolaşıp kıyı kıyı,
Yiğitten kalan biricik – deyip,
Beldemçinin kıvrımında
Muradıma eremeden,
Gökten Allah'ın günü kararıp,
Üstüme altmış kaygı bir gelip,
Omzumda anacığım,
Belimdeki sen yavrucak,
Yorulmadan ikinizi taşıyıp,
Kocakarın sırtımda öksürüp,
Ağlayıp sızlasam Kuday alır mı,

İncik kemiğime donan buz
İliğimden kemiğimden çıkar mı?
Şu sudan geçemeden,

Nişanlı yere eremeden Böyle göçtü Talas'a.
Tabanın eti kaçıp bölünüp Ay kırlarını aşıp yol tutup,
Baldırdan akan kara kan
At yorup bolca yol alıp,
Terki kayışınca dökülüp,
Kuday'a sesim duyulup,
Yere yüzükoyun düşüp,
Allah'tan çare bulamaz iken,
Asil Bakay kartalı,
Atacığının sırdaşı,
Kıyametlik ahitlisi,
Hızır değmiş yoldaşı,
Atan Manas gökyelenin
Akıl bulan çilekeşi,
Asil Bakay doğanı
İki yürük at alıp,

She kept telling, weeping:
«Yesterday, when my countless wealth was scattered,
When I fled from Talas on foot,
My little one, for your sake
Rounding mountains, edge by edge,
The only one left of the brave – saying,
In the fold of my beldemçi,
Never attaining my desire,
Allah's day darkening in the sky,
Sixty sorrows falling on me at once,
My dear mother on my shoulder,
You, little one, at my waist,
Carrying you both unwearied,
The old woman coughing on my back,
Though I weep and moan, does Kuday take me?
The ice frozen to my shin-bone —
Does it leave my marrow and bone?
Before I could cross that water,

Before reaching the appointed place Thus she journeyed to Talas.
The flesh of the sole torn away and split
Crossing the Ay steppes, taking the road,
The black blood streaming from the calf
Wearying horses, covering much road,
Streaming down to the saddle-straps,
My voice heard by Kuday,
Falling face-down to the earth,
While finding no remedy from Allah,
Noble Bakay the eagle,
Your dear father's confidant,
His sworn friend unto doomsday,
His comrade touched by Hızır,
Of your father Manas the grey-maned
The counsel-finding toiler,
Noble Bakay the falcon
Took two swift horses,

İki tulum süt alıp,
Sır-Dayra'nın boyunda
Asil Bakay amcanın
Azık için kestiği koç burulmuşu,
Gönülden nasıl yitip gider
Altı haramın oyunu!?
Cayık-Keçüü, Taş-Keçüü –
Padişah Bakay amcan,
Varı olanı bilen evliya,
Sönen ateşi tutuşturup,
Ölen canı diriltip,
Han Bukar'a doğruca
Yola koyan evliya.
Bakay'ın bulduğu Taş-Keçüü,
Evliya bulmuş usta geçit,
Bahtı yıkık anan Kanıkey
Taş-Keçüü'ye vurdu işte,
Cümlesini peş peşe dizip,
Sağ esen geçip aldı işte,
Ay kırlarına saldı işte.
Gündüzünde dinç durmadan,
Gece içinde uyku almadan,
Yatıp uykuya kanmadan,
Yürükleri yorup düşürmeden,

Took two skins of milk,
There along the Sır-Dayra
Your noble uncle Bakay's
Gelded ram he slaughtered for provisions —
How could it fade from the heart,
The six vile ones' treachery!?
Cayık-Keçüü, Taş-Keçüü –
Your uncle Bakay the padişah,
The saint who knows all that is,
Kindling the fire that had died,
Reviving the soul that had died,
Straight on to Khan Bukar
The saint who set us on the road.
Taş-Keçüü that Bakay found,
A master ford found by the saint,
Your mother Kanıkey, fate-broken,
Struck for Taş-Keçüü indeed,
Ranging them all in file,
She crossed safe and sound indeed,
She made for the Ay steppes indeed.
By day never resting easy,
By night never taking sleep,
Never lying down to drink her fill of sleep,
Neither wearying the swift mounts to falling,

Sırtlarına yük vurup,
Göz göre çıkıp Bukar'dan
Göçüp gidiyor Talas'a.
Kıvrım kıvrım bellerden,
Apaçık bozkır bellerden,
Çıyırçık'a, Salar-Ata'ya
Dua kılıp geçti işte.
Ta pusarık Türkstan,
Tümön-Ata büyük mezar,
Tümünü bırakmadan bunların
Ziyaret ederek geçti işte.
Aşıp göçüp yol tutup,
Nice görklü bel görüp,

Loading burdens on their backs,
Setting out from Bukar in plain sight,
She journeys on to Talas.
Over pass on winding pass,
Over open steppeland passes,
At Çıyırçık, at Salar-Ata
She prayed and passed indeed.
Far hazy Türkstan,
Tümön-Ata the great tomb,
Leaving out not one of these,
She passed, paying homage, indeed.
Crossing over, journeying, taking the road,
Seeing many a splendid pass,

Kutlu mübarek yer görüp,
İnişli çıkışlı bellere,
Yalçın uçurumlu yerlere
Yeni girip geldi işte.
Düz bozkırdan bel gördü,
İnsan yapıp koymuş gibi
Her bir yerde tepe gördü.
Gündüz gece yol tutup,
Gürleyerek göçüp uzaklaştılar.
Nice günler yol göçüp,
Az değil, bolca göçüp,
Usanmadan göçüp coştu,
İnsan görmedik güzel yurt
Çıkageldi karşısına.
Yamacı var, tepesi var,
Bakılsa görklü yeri var,
Kırı var, beli var,
Dikkat edip bakılsa bu yerin
İnsan diliyle anlatılmaz yeri var.
Sıra sıra dağ görüp,
İnsan yürümez yer görüp,
Eyer beli gibi boyun geçide
Şimdi çıkıp geldi işte.

Seeing blessed, hallowed ground,
To passes falling and rising,
To places of sheer precipice
She newly entered in indeed.
From the flat steppe she saw a pass,
As though set there by human hands,
In every place she saw a mound.
Taking the road by day and night,
Rumbling on, they journeyed far.
Journeying on for many days,
Not a little but amply journeying,
Unwearied, they surged on their way,
A fair land unseen by man
Rose up there before her.
It has slopes, it has summits,
Look — it has splendid places,
It has steppes, it has passes,
Look closely at this land —
It has places no human tongue can tell.
Seeing mountains rank on rank,
Seeing ground where no man walks,
To a neck-pass like a saddle's seat
Now she climbed and came indeed.

KANIKEY'İN SEMETEY'E YER GÖSTERİP,
YAKARIŞINI SÖYLEMESİ

Bele çıkıp geldiğinde
Yiğidin halini sorma,
O tepeye çıktığında
Talihsiz ananın halini sorma!
Yeri görüp aldığında,
Yerin manasını söyledi işte.
«Pusarık çekip görünen –
Oluya-Ata, geniş Merki,
Ah, yetimim, ne edeyim,
Aklıma düşer geçmiştekiler!
Ondan öte görünen
Kara-Balta, Sokuluk

HOW KANIKEY SHOWED SEMETEY THE LAND
AND SPOKE HER SUPPLICATION

When he came up onto the pass,
Ask not the state of the brave,
When she climbed that summit,
Ask not the state of the luckless mother!
When she took in the land with her eyes,
She told the meaning of the land indeed.
«What shows there veiled in haze –
Oluya-Ata, broad Merki,
Ah, my orphan, what shall I do,
The past comes back into my mind!
What shows beyond it —
Kara-Balta, Sokuluk,

Kararıp güzel görünür,
Adımı uğursuz ananın
Gözünün yaşı dökülür.
Ölürken gördüğüm yavrucuğum,
Bugün görülen yarın yok,
Böyleymiş işte kahpe dünya!
Beriki yarılıp açılan kapçık dere –
Azabı, yetim, dinleyedur,
Anacığın derdini söyler bir hayli,
O Küyük-Beli işte budur.
Benim Kuday'a sesim duyulup,
İliğim kemiğim sızlayıp,
Kuday almadan feryat edip,
Servetini saçtığı yer,
Anacığının yaya kaçtığı yer,
Horluğu anan gördüğünde,
Bunların hepsini
Birini komadan aştığı yer.
Enginleşen boz kırlık,
Çakmak denen bel odur,
Yorulup kaçıp bitkin düşen,
Ağlayıp inleyen bahtı kara benim.

Boz tümsekli, yayvanca –
O, Corgo-Beli işte odur,

Ağlayıp sızlanıp aşamayan,

Cehennemi çeken benim işte.
Ben anacığın – Kanıkey,
Küyük-Beli'ni aşamadan,
Yanıp ağlayıp yürüyemeden,
Corgo-Beli'ni aşamadan,
Ağlayıp sızlanıp yürüyemeden,
Çakmak-Beli'ni aşamadan,
Yorulup, ağlayıp yürüyemeden,
Baldırdan kara kan gidip,
Bitkin benden derman gidip.
Sendeleye basıp gerilip,

Darkening, they show fair,
Of your mother whose name is ill-starred
The tears pour down.
My little one, seen at my dying hour,
What is seen today is gone tomorrow,
Such indeed is the harlot world!
That nearer cleft and gaping gorge –
Listen, orphan, to its torment,
Your mother will tell much of her grief,
That is Küyük-Beli, that one there.
My voice was heard by Kuday,
My marrow and bones aching,
Wailing, though Kuday took me not,
The place where she scattered her wealth,
The place your mother fled on foot,
When your mother saw such scorn,
All of these together,
The place she crossed, leaving out none.
The widening grey steppe-land,
That is the pass called Çakmak,
Weary, fleeing, fallen spent,
I am the black-fated one who wept and groaned.
Grey-hummocked, spreading low –
That one is Corgo-Beli, there,

Who could not cross it for weeping and moaning,
It is I who suffered that hell.
I, your dear mother – Kanıkey,
Unable to cross Küyük-Beli,
Unable to walk for burning and weeping,
Unable to cross Corgo-Beli,
Unable to walk for weeping and moaning,
Unable to cross Çakmak-Beli,
Unable to walk for weariness and weeping,
Black blood running from my calf,
Strength gone from my spent body.
Treading staggering, straining,

Tabanın hepsi soyulup,
Topuğunu yara edip,
Baldır etimi ağrıtıp,
İki gün bir yerde
Yatmadan kaçıp gittiğimde,
Yeryüzüne aziz can
Sığmadan kaçıp gittiğimde,
Böğrümün karış yerini
yara edip,
Gönlümü karanlığa salıp ağrıtıp,
Yavru yetim, senin yüzünden
Neleri görmedim,
Neler olmadım?!
Kuday başa saldığında,
Tepeme kapkara gece çöküp,
Kepiçsiz, çorapla
Anan bu yana kaçtığında,
Kederlensem de ölmeyen zavallı can –
Çizmesi eskimiş, çorapla,
Kendi isteyip almazsa,
Ölmez imiş bu inatçı can!
Yavrucuğum, senin yüzünden,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp haykırıp,
Ölenleri çağırıp.

The soles flayed entirely away,
Wounding the heel,
Making the flesh of my calf ache,
Two days in one place
When I fled without lying down,
When my dear soul on the earth
Could find no room, and I fled,
A span's breadth of my flank
made all a wound,
Casting my heart in darkness, aching,
Little orphan, for your sake
What did I not see,
What did I not become?!
When Kuday laid it on my head,
Pitch-black night sinking on my crown,
Without kepiç, in stockings,
When your mother fled this way,
Poor soul that grieves yet does not die –
Her boots worn out, in stockings,
Unless He wills to take it,
This stubborn soul, it seems, dies not!
My little one, for your sake,
Sobbing and sobbing, weeping, crying out,

Altıncı cildin sonu.

Yedinci cilt, Talas'taki kanlı taht kavgası ve ak kuğu Ayçürök'ün sınamasıyla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Altıncı cilt, Telküröñ'e binmiş esrarlı süvarinin sırrından Akkelte'nin varisini tanıyıp kükreyişine; Buhara'dan kalkan seksen develik göçten Kokand önünde bozguna uğratılan bin pehlivana uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT VI

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT VI
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME VI